

Нова українська школа

Олена ІСАЄВА, Жанна КЛИМЕНКО

Зарубіжна література

5

ПАМ'ЯТКА № 1

Як підготуватись до виразного читання тексту

1. Уважно прочитайте текст.
2. Спробуйте уявити те, про що в ньому йдеться.
3. Визначте, що ви хочете передати під час читання (які думки, почуття, настрої, риси характеру літературних героїв/героїнь).
4. Поміркуйте, які слова потрібно виділити голосом, де необхідно зробити паузи (звертайте увагу на розділові знаки, а також місця, де зупинки вимагає зміст тексту).
5. Поміркуйте, з якою інтонацією, силою голосу та в якому темпі слід читати кожну частину тексту.
6. Потренуйтеся у виразному читанні твору. Подумайте, чи вдалося виконати поставлені завдання.

ПАМ'ЯТКА № 2

Як підготуватись до характеристики літературного героя/літературної героїні

1. Знайдіть у тексті опис зовнішності літературного героя/літературної героїні. Які елементи зовнішності змальовано? Що уявлено в портреті?
2. Зверніть увагу на авторську характеристику дійової особи.
3. Простежте, які думки, почуття і настрої притаманні герою/героїні. Як і у зв'язку із чим вони змінюються?
4. Поміркуйте, як характер персонажа розкривається в поведінці та вчинках.
5. Поспостерігайте над особливостями мовлення: що і як говорить літературний персонаж.
6. Доберіть матеріал про ставлення персонажа до навколишнього світу, а також ставлення до нього дійових осіб твору.
7. Висловте свою думку про літературного героя/літературну героїню.
8. Використовуйте в розповіді цитати з тексту, прислів'я і приказки, які ілюструють або підтверджують основні положення характеристики.

ПАМ'ЯТКА № 3

Як порівнювати художні твори

1. Зверніть увагу на такі елементи творів:
  - а) тема, ідея;
  - б) сюжет;
  - в) літературні персонажі;
  - г) художні засоби.
2. Поміркуйте, що спільного в порівнюваних творах.
3. Визначте, чим вони відрізняються.
4. Зробіть висновки з порівняння.
5. Оберіть спосіб викладу думок. Він може бути *послідовний* (спочатку розповідь про один твір, потім — у порівнянні з ним про другий) або *паралельний* (одночасне порівняння обох творів).

ПАМ'ЯТКА № 4

Як розв'язати ребус

Ребус — це головоломка, у якій зашифроване слово чи словосполучення представлене у вигляді малюнків, літер та інших знаків.

1. Перед тим як розв'язувати ребус, ознайомтеся з правилами його розшифровки (ребусним кодом):
  - ◆ коми перед малюнком підказують, скільки літер треба прибрати на початку того слова, що відповідає зображенню;
  - ◆ коми після малюнка підказують, скільки літер треба прибрати в кінці того слова, що відповідає зображенню;
  - ◆ перекреслена літера означає, що її треба прибрати зі слова;
  - ◆ наявність знака рівняння означає, що одну літеру треба замінити на іншу, що показана на ребусі;
  - ◆ цифри, проставлені над малюнком через кому, означають, що із слова, яке відповідає цьому зображенню, треба вибрати тільки літери під цими номерами;
  - ◆ перевернутий догори малюнок означає, що слово треба читати в зворотному порядку розташування літер.
2. Уважно роздивившись представлені на ребусі малюнки, літери й інші знаки, розшифруйте його.

Олена ІСАЄВА, Жанна КЛИМЕНКО

Зарубіжна література

Підручник для 5 класу
закладів загальної середньої освіти

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України*

УДК 821(477-87).09*кл5(075.3)
185

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 08.02.2022 № 140)

Підручник реалізує модельну навчальну програму
«Зарубіжна література» (5–6 класи)
авторський колектив:

*наукові консультанти: **Ольга Ніколенко, Олена Ісаєва,***
Жанна Клименко, Лідія Мацевко-Бекерська;

*члени вчительської групи: учителі-методисти зарубіжної літератури **Людмила***
Юлдашева** (голова), **Наталія Рудніцька,
Вікторія Туряниця, Світлана Тіхоненко, Марина Вітко,
Тетяна Джангобекова.

Авторки візуалізаційних матеріалів,
добір ілюстративного оформлення — **Олена Ісаєва, Жанна Клименко**

Ісаєва О. О., Клименко Ж. В.

185 Зарубіжна література : підруч. для 5 кл. загально-
освіт. навч. закл. / О. О. Ісаєва, Ж. В. Клименко. —
Київ : УОБЦ «Оріон», 2022. — 376 с. ; іл.
ISBN 978-966-991-204-6.

УДК 821(477-87).09*кл5(075.3)

ЗМІСТ

Замість ВСТУПУ... ..	5
<i>До таємниць мистецтва слова</i>	
Про зарубіжну літературу	7

Мандрівка перша

СКАРБНИЦЯ НАРОДНИХ КАЗОК

Фольклор — джерело народної мудрості	10
У світі народної казки	11
Якоб і Вільгельм ГРИММ:	
Брати, які зберегли німецькі фольклорні скарби	14
ПАНІ МЕТЕЛИЦЯ (<i>німецька народна казка</i>)	17
<i>До таємниць мистецтва слова</i>	
Про сюжет художнього твору	24
ФАРБОВАНИЙ ШАКАЛ (<i>індійська народна казка</i>)	26
<i>До таємниць мистецтва слова</i>	
Що таке «мандрівні» сюжети?	28
ПЕНЗЛИК МАЛЯНА (<i>китайська народна казка</i>)	30
<i>До таємниць мистецтва слова</i>	
Про національну своєрідність казок народів світу	35

Мандрівка друга

НА ГОСТИНУ ДО ЛІТЕРАТУРНОЇ КАЗКИ

Зустріч із літературною казкою	38
<i>До таємниць мистецтва слова</i>	
Про оригінал і переклад	39
Ганс Крістіан АНДЕРСЕН: Прекрасний лебідь землі данської... ..	41
СНІГОВА КОРОЛЕВА	44
Оскар ВАЙЛЬД: Славетний співець краси	81
ЗОРЯНИЙ ХЛОПЧИК	83
Астрід Анна Емілія ЛІНДГРЕН: «Головне — щоб було весело!» ..	107
ПЕППІ ДОВГАПАНЧОХА (<i>уривки</i>)	110
Аудіохрестоматія: Роальд ДАЛ. «ЧАРЛІ І ШОКОЛАДНА ФАБРИКА» (<i>1, 2, 3, 4 розділи</i>)	138

Мандрівка третя

СЛУХАЄМО ГОЛОСИ ПРИРОДИ

«Поезія землі не вмре ніколи...» (<i>Джон Кітс</i>)	139
Йоганн Вольфганг ГЕТЕ: «НІЧНА ПІСНЯ МАНДРІВНИКА» ..	142

Генріх ГЕЙНЕ: «ЗАДЗВЕНИ ІЗ ГЛИБИНИ ТИХОЇ ПЕЧАЛІ...»..	143
Джон КІТС: «ПРО КОНИКА ТА ЦВІРКУНА»	144
<i>До таємниць мистецтва слова</i>	
Про вірш	145
Джозеф Редьярд КІПЛІНГ: Письменник, який знає відповіді майже на всі запитання дітей	148
МАУГЛІ (З «Першої Книги Джунглів») (скорочено)	150
<i>До таємниць мистецтва слова</i>	
Що таке пейзаж?	167
Ернест СЕТОН-ТОМПСОН: Захисник «братів наших менших»..	174
ЛОБО — ВОЛОДАР КУРУМПО.	177
<i>До таємниць мистецтва слова</i>	
Про оповідання	193

Мандрівка четверта

СИЛА ТВОРЧОЇ УЯВИ

Ернст Теодор Амадей ГОФМАН: Творець «чудової, ясної країни»	199
ЛУСКУНЧИК І МИШАЧИЙ КОРОЛЬ (скорочено)	201
<i>До таємниць мистецтва слова</i>	
Про літературного героя/літературну героїню.	254
Елеанор ПОРТЕР: Нумо разом пограємо в радість!	258
ПОЛЛІАННА (окремі розділи).	260
Аудіохрестоматія: Люїс КЕРРОЛЛ. «АЛІСА В КРАЇНІ ДИВ» (1, 2, 7 розділи)	296

Мандрівка п'ята

У ВИРІ ЗАХОПЛИВИХ ПРИГОД

Марк ТВЕН: Справжній Майстер Сміху	297
ПРИГОДИ ТОМА СОЄРА (уривки)	299
<i>До таємниць мистецтва слова</i>	
Про повість	331
Туве Маріка ЯНСОН: Та, яка зачарувала мумі-тролями увесь світ.	335
КАПЕЛЮХ ЧАРІВНИКА (уривки).	337
Аудіохрестоматія: Пауль МААР. «МАШИНА ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ БАЖАНЬ, або СУБОТИК ПОВЕРТАЄТЬСЯ В СУБОТУ» (1–2 розділи)	372
«І ЗНОВУ У МАНДРИ ЗАПРОШУЮТЬ КНИГИ...», або ЗАМІСТЬ ПІДСУМКІВ... ..	373
СЛОВНИЧОК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ	375

Книги мають особливу чарівність; вони дають нам насолоду: вони розмовляють з нами, дають нам добрі поради, вони стають живими друзями для нас.

Франческо Петрарка, італійський поет

Замість ВСТУПУ...

*Вітаємо вас, наші любі читачі і читачки —
п'ятикласниці і п'ятикласники!*

Ви, мабуть, як і більшість з нас сьогодні, не уявляєте свого життя без інтернету, де можна знайти відповіді практично на всі запитання. Навіщо ж тоді книжки? — можливо, думає дехто з вас. І що за новий навчальний предмет **«Зарубіжна література»** з'явився у вашому шкільному розкладі?

Незважаючи на те, що в сучасному світі дуже стрімко розвиваються різноманітні технології, інтерес до читання художніх творів не зникає. Певно, це тому, що за допомогою читання книжок ми не тільки можемо опинитися в різних країнах і в різні часи, пізнати багато нового про інших і, що, вважаємо, найголовніше, про себе, а й вчимося уявляти, спілкуватися і мислити, а ще ... насолоджуватися і радіти. Отже, **обмірковуємо й обговорюємо прочитане...** До речі, так називається наша постійна **рубрика** в підручнику.

Але, напевно, вас цікавить, *які саме твори і яких письменників і письменниць* ви читатимете в цьому навчальному році, *з якими літературними героями і героїнями* ознайомитеся на сторінках цього підручника.

Що очікує вас на уроках зарубіжної літератури, ви зможе те дізнатися, відкривши **ЗМІСТ** підручника.

А ще дати відповідь на це запитання зможе частково й інформаційний плакат, розміщений на наступній сторінці. Як з ним працювати — підкаже **«ВАШ ПОРАДНИК У НАВЧАННІ»**, де ви знайдете пам'ятки, які ми спеціально розробили, щоб вам було легко виконувати завдання, запропоновані в підручнику.

Подорож у світ зарубіжної літератури

Сподіваємось, що, роздивляючись плакат, ви звернули увагу на малюнки, складені з різноманітних, але зовсім не випадкових слів, — це **хмаринки слів**. Зважаючи на те, що сучасна людина багато інформації сприймає через зір, ми їх розробили для того, щоб увіразнити найголовніше.

А ще, знаючи, як ви любляете роздивлятися і читати **комікси**, ми теж не могли оминати це увагою, тому їх достатньо багато на сторінках нашого підручника.

Здійснити подорож у світ зарубіжної літератури 5 класу вам допоможуть й інші рубрики підручника. Так, інформація з **рубрики «ДО ТАЄМНИЦЬ МИСТЕЦТВА СЛОВА»** збагатить вас необхідними знаннями науки про літературу. Але, якщо щось трохи забудеться протягом навчального року, то швидко оновити свої знання ви зможете, відкривши **«СЛОВНИЧОК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ»**.

Сподіваємося, що вам у пригоді стануть й інші рубрики підручника: **«МИСТЕЦЬКІ ПЕРЕДЗВОНІ»**, **«ЛІТЕРАТУРНІ НОТАТКИ ПОДОРОЖНЬОГО»**, **«УКРАЇНСЬКІ СТЕЖИНИ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ»** тощо. Є серед них і рубрика, що призначена для найдопитливіших і найуважніших читачів і читачок. Її ми назвали **«ЦІКАВИНКИ ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ»**.

На сторінках цього підручника ви читатимете як твори, що уже пройшли випробування часом, так і ті, що написані нашими сучасниками. Тексти художніх творів ми розмістили під рубрикою **«ЧИТАЄМО ІЗ ЗАДОВОЛЕННЯМ»**, адже саме це відчуття ми вам щиро бажаємо отримувати від читання. Сподіваємося, що пережити радість від спілкування з художнім твором ви зможете і слухаючи літературні тексти, розміщені в нашій **АУДІОХРЕСТОМАТІ**.

Отже, читайте! Уголос чи мовчки, паперову або електронну книжку. Або слухайте аудіокнижку. Читайте художній текст і роздивляйтеся комікси до нього, читайте самі чи разом з кимось, читайте собі чи іншій людині — головне **ЧИТАЙТЕ**, а значить **РАДІЙТЕ** новим зустрічам і відкриттям, **ПІЗНАВАЙТЕ** себе й навколишній світ, **РОЗВИВАЙТЕСЯ, СПІЛКУЙТЕСЯ, ТВОРІТЬ!**

Авторки

ДО ТАЄМНИЦЬ МИСТЕЦТВА СЛОВА

ПРО ЗАРУБІЖНУ ЛІТЕРАТУРУ

Усе, що знайшло своє відображення на письмі й зафіксовано за допомогою літер, можна назвати **літературою** (від латинського слова *littera*).

Але так уже склалося історично, що, коли кажуть «література», насамперед мають на увазі **художню літературу** — вид мистецтва, що творчо відображає і переосмислює життя за допомогою слова. Тому її ще називають *мистецтвом слова*.

Звісно, кожний вид мистецтва має свої засоби для зображення дійсності.

І якщо в музиці це ритм і мелодія, у живопису — кольори і лінії, то в художній літературі — це **СЛОВО**.

Кожний народ має свою літературу. З неї ми дізнаємося про особливості історії, побуту, традицій і звичаїв різних народів, що живуть на нашій планеті. Читаючи такі твори, ми осмислюємо, що нас об'єднує і чим ми відрізняємося, ми

вчимося розуміти й шанобливо ставитися до представників інших культур і народів. А значить — на крок стаємо ближчими одне до одного, будуємо духовні мости дружби та взаєморозуміння, що так важливо в сучасному світі, у різних куточках якого час від часу, на жаль, відбуваються прояви агресії і нетерпимості одне до одного. Естонський письменник *Едуардас Межелайтіс* про цю важливу роль, яку виконує література, писав так: «Подібно до довгих ключів перелітних птахів мандрують книжки засіяним зорями піднебессям і на райдужних крилах несуть дружбу — немов сонце».

Художні твори зарубіжних письменників і письменниць, що написані нерідною нам мовою і належать культурі інших народів, називаються зарубіжною літературою.

1. Розкрийте поняття «художня література».
2. Поясніть, чому літературу називають «мистецтвом слова».
3. Прокоментуйте, як ви зрозуміли слова Е. Межелайтіса.
4. На основі інформаційного плаката дайте розгорнуту відповідь на запитання: «*Які твори називають зарубіжною літературою?*».
5. Розкажіть, які твори зарубіжної літератури ви вже читали.

6. Що ви очікуєте від уроків зарубіжної літератури в цьому навчальному році? Поділіться своїми сподіваннями з учителем/вчителькою та однокласниками.
7. Роздивіться інформаційний плакат про історію появи книжки. На його основі підготуйте розгорнуте повідомлення на тему: «Історія книги: від давнини до сучасності».

8. Розкажіть, що ви очікуєте від уроків зарубіжної літератури в цьому навчальному році? Поділіться своїми сподіваннями з учителем/вчителькою та однокласниками й однокласницями.

ПАМ'ЯТКА

Як оцінювати своє читацьке зростання

Після опрацювання кожної теми поміркуйте над запитаннями, які допомагатимуть вам зростати як творчому читачу:

1. Як ви оцінюєте свої знання та вміння?
2. Що нового ви дізнались? Якими новими вміннями оволоділи?
3. Які емоції відчували під час читання, обмірковування й обговорення твору?
4. А що з того, що вже знали й уміли раніше, використали в ході вивчення нових творів?
5. Що вас зацікавило найбільше? А що викликало труднощі?
6. Про що ще хотіли б дізнатись і якими вміннями оволодіти, щоб продовжити цікаву мандрівку Світом зарубіжної літератури?

СКАРБНИЦЯ НАРОДНИХ КАЗОК

Мандрівка перша

Заглядає в шибу казка
сивими очима,
материнська добра ласка
в неї за плечима.

Василь Симоненко

ФОЛЬКЛОР – ДЖЕРЕЛО НАРОДНОЇ МУДРОСТІ

Пригадаймо, що в далекій давнині, коли люди ще не вмiли читати й писати, почала народжуватися і розвиватися усна народна творчість. Наші давні предки прагнули зрозуміти навколишній світ, спостерігали за явищами природи, поведінкою звірів і птахів. Їх цікавили земля й небо, сонце й місяць, вітер і дощ, а найбільше — сама людина, спосіб її життя, таємниці душі.

Свої спостереження, думки, почуття і мрії давні люди відображали в різних творах. Так почали своє життя

прислів'я, приказки, скоромовки, приповідки, дражнилки, лічилки, загадки, пісні, казки, легенди.

Усе це різновиди усної народної творчості, яку часто називають одним словом — **фольклор** (від англійських слів: *folk* — народ і *lore* — мудрість). Якщо у творів літератури є один або кілька авторів, то **фольклор** — це **колективне мистецтво усного слова**, тобто різноманітні фольклорні зразки творилися багатьма людьми.

1. Пригадайте, що ви знаєте про фольклор із початкової школи. Які фольклорні твори ви читали? А які з них вам сподобались найбільше?
2. Коли виникла усна народна творчість?
3. Поясніть, що таке фольклор. Від яких англійських слів походить це слово?
4. Розгляньте схему «Квітка фольклору». Про що вона розповідає? Яких пелюсток не вистачає в цій квітці?
5. Поміркуйте над висловом відомого українського поета ХІХ століття Павла Грабовського про фольклор: «*Се — джерело, з якого на здоров'я довго ще будуть пити нащадки*». Як ви його розумієте?

У СВІТІ НАРОДНОЇ КАЗКИ

Із найдавніших часів у всіх куточках нашої планети цінують **народні казки** — **захопливі розповіді про вигадані події, створені народною фантазією**. Ці історії, як і всі фольклорні твори, не мають одного автора — їх розповідали талановиті люди з народу й передавали з вуст у уста: батьки — дітям, а ті — своїм дітям. Тривалий час вони подорожували від села до міста, від однієї країни до іншої, поки не були записані в рукописи, звідки й потрапили до книжок.

У казках відобразились віра людини в перемогу добра над злом, у силу кохання та дружби, захоплення такими рисами характеру, як кмітливість, мужність, працелюбність. Казки допомагали людям зазирнути в майбутнє. Пригадайте летючі кораблі або килими, які немов підказували дослідникам шлях до відкриття літаків. Або ж чарівні дзеркала, чимось схожі на сучасні комп'ютери чи смартфони. Казкові вигадки розвивали фантазію людей, пробуджували їхній розум,

Обкладинки видань із серії «Казки народів світу» (видавництво «Веселка»)

спонукали до науково-технічної творчості.

Якщо ви уважно читали різні казки, то помітили, що будуються вони майже однаково: мають **традиційний зачин** («Жив колись...», «За давніх часів...», «В одному селі...»), **основну частину**, де йдеться про події та дійових осіб, і **щасливу кінцівку**. Напевно, ви вже знаєте, що в казках часто трапляються **повтори подій** (особливо триразові). Наприклад, часто герої або героїня тричі долає якісь перешкоди.

За змістом народні казки поділяють на **три групи**. Найдавнішими є **казки про тварин**, у яких діють звірі, що передають певні людські риси (наприклад, лисиця — хитрість, заєць — боягузтво).

У **чарівних казках** розповідається про пригоди героїв, наділених надзвичайними силою та здібностями. Їм завжди випадає на долю вирішення складних завдань. Такі казки населені фантастичними істотами (**чарівниками, феями, відьмами, велетнями**), у них трапляється і чимало чудодійних предметів (**цілюща вода, чоботи-скороходи, чарівний клубок та інші**).

Є ще й так звані **побутові казки**, в яких зображено повсякденне життя. Головними героями цих історій найчастіше є вихідці з простого народу (селяни, ремісники, дроворуби).

1. Які казки і чому називають народними?
2. Розгляньте сторінки цієї чарівної книжки. Про що вони нагадують? Як би ви назвали кожну з них?

3. Які казки вважають найдавнішими? Хто є їх персонажами?
4. У чому полягають особливості чарівних казок?
5. Продовжте речення: *Побутові казки — це...*
6. Наведіть приклади прочитаних вами казок народів світу. Пригадайте їх батьківщину. До якої групи вони належать? Обґрунтуйте свою думку.
7. Чим, на ваш погляд, народні казки так приваблюють дітей і дорослих?
8. Які народні казки ви можете назвати своїми улюбленими? Пригадайте, які почуття вони викликали у вас, коли вперше почули або прочитали їх.
9. Чи знаєте ви, кому ми завдячуємо тим, що казки, народжені дуже давно, дійшли до наших днів?

Українські стежини зарубіжної літератури

Українське видавництво «**Веселка**» подарувало юним читачам чудову серію книжок під назвою «Казки народів світу», до якої увійшли найкращі казки про тварин, чарівні й побутові. Прекрасно ілюстровані книжки із цієї серії видавалися впродовж багатьох років. А в 2016 році побачили світ «Казки кримських татар». Запитуйте ці книжечки в бібліотеках, а деякі казки із серії ви можете прочитати тут: <https://cutt.ly/5ERMac7>

ЯКОБ (1785–1863) І ВІЛЬГЕЛЬМ (1786–1859) ГРІММ

Нині самий час збирати й рятувати старі перекази, щоб вони не зникли, як роса під пекучим сонцем, не згасли, як вогонь у колодязі, не змовкли навіки в тривогах наших днів.

Якоб Грімм

БРАТИ, ЯКІ ЗБЕРЕГЛИ НІМЕЦЬКІ ФОЛЬКЛОРНІ СКАРБИ

Чи читали ви історію про Хлопчика-Мізинчика? А, можливо, бачили мультфільм про Білосніжку або виставу про Сплячу красуню? Усі ці та багато інших славнозвісних історій, якими зачитуються діти різних країн, увійшли до книжки **«Казки братів Грімм»**. Хто ж такі брати Грімм?

Це видатні *німецькі вчені, дослідники мови й літератури*, імена яких Якоб і Вільгельм. Брати уславились насамперед тим, що зібрали багатющу скарбницю казок, які набули величезної популярності у світі. До збирання фольклорних перлин вони звернулись у складний для Німеччини час, коли країну захопила армія французького імператора Наполеона. Брати свято вірили в те, що казки здатні підтримати віру народу в невмирущість його культури, у перемогу добра. Аби знайти справжні фольклорні скарби, учені подорожували країною, зустрічалися з народними оповідачами й ретельно записували почуті від них історії. Так у їхній скарбниці опинилися казки, зі сторінок яких постає та стара добра Німеччина, що її так любили брати Грімм. Вони збирали також зразки фольклорної творчості й інших народів. Герої записаних ними історій винахідливі, безстрашні, кмітливі. Це й Бременські музиканти, які так весело перемагають страшних розбійників, і кухарка Гретель, котра вправно піддурює

свого не дуже розумного господаря. І, звичайно, найчарівніший гріммівський герой — безжурний хоробрий кравчик.

Брати дбали про те, щоб зміст народних казок залишався незмінним, щоб у їхній переказ не вкралася жодна неточність. Однак як учені-мовознавці вони змінювали мову зібраних казок, турбуючись про те, щоб історії, записані ними з вуст різних людей, звучали однаково цікаво й соковито.

Співвітчизники високо цінують працю Якоба і Вільгельма Грімм як збирачів казок. Так, один із перших дослідників їхньої творчості писав: *«Уже одного цього подарунка, зробленого двома братами нашій нації, достатньо для того, щоб їхнє ім'я залишилось нетлінним доти, доки існує німецький народ»*. Надзвичайно цінними казки братів Грімм є і для читачів різних країн і народів. Переконатись у цьому неважко — просто читаймо, розмірковуймо та збираймо перлини мудрості, розсипані сторінками гріммівських казок!

Обкладинки українського і німецького видань казок братів Грімм

1. Поясніть, чому братів Грімм називають збирачами, а не авторами казок.
2. Які твори цих німецьких казкарів ви читали раніше?
3. Уважно перечитайте епіграф до статті. Як ви зрозуміли, чому брати Грімм вважали збирання казок дуже важливою справою?
4. Поміркуйте над словами дослідника творчості братів Грімм. Чому їхня діяльність отримала таку високу оцінку?

ЛІТЕРАТУРНІ НОТАТКИ ПОДОРОЖНЬОГО

У різних країнах світу є пам'ятні місця, створені або збережені на знак великої шани до шедеврів фольклору та літератури, а також їх творців. Це й музеї, і пам'ятники письменникам, і скульптурні зображення літературних героїв і героїнь. Запрошуємо вас у мандри літературними куточками планети.

На карті Німеччини можна знайти чимало місць, які є свідченням глибокої поваги співвітчизників до братів Грімм. Усі вони об'єднані в туристичний маршрут під назвою «**Німецька дорога казок**» довжиною 600 км. Він проходить через понад 70 міст, містечок і округів, пов'язаних із життям і творчістю братів Грімм. Важливий пункт цього маршруту — місто Бремен, де особливу зацікавленість туристів викликає скульптура «Бременські музиканти». На мандрівників також чекають замки Білосніжки й Попелюшки, фортеця, в якій прекрасний принц оживив Сплячу красуню.

У Хану — рідному місті братів Грімм — туристи побачать пам'ятник великим збирачам казок.

А ще надзвичайно цікавою є казкова країна пані Метелиці, у якій можна відвідати дивовижний музей — **Холеум** (від німецької назви казки «Пані Метелиця» — «*Frau Holle*»). Цікаво завітати й на сайт музею.

Фото музею Пані Метелиці (Холеум) у місті Гессіш-Ліхтенау

Музей Холеум
<https://cutt.ly/mPWDcvd>

Німецька дорога казок
<https://cutt.ly/IPWDbtd>

Читаємо із задоволенням

ПАНІ МЕТЕЛИЦЯ

Німецька народна казка

Жила на світі одна вдова, і мала вона дві доньки. Одна з них, падчірка¹, була гарна й роботяща, а друга, рідна, гидка й лінива. Та вдова любила куди більше рідну доньку, хоч та була гидка й лінива. Падчірка мусила виконувати всю хатню роботу, була попельюшкою в домі. Бідна дівчина щодня сиділа на шляху біля криниці й прядла доти, поки їй нитка прорізала пальці до крові.

Одного разу вона так порізала ниткою пальці, що кров'ю залило увесь починок². Вона схилилася над криницею, щоб вимити починок, а він вислизнув із рук і впав у криницю.

Гірко заплакала дівчина й побігла до мачухи³ та розказала про таке нещастя. А мачуха почала її лаяти на всі заставки⁴ і нарешті сказала:

— Уміла вкинути починок, то зараз же лізь і дістань його.

Пішла бідна дівчина до криниці, не знаючи, що й робити. І з великого жалю й страху стрибнула в криницю і знепритомніла.

А коли опритомніла, то побачила, що лежить на чудовій луці. Ясно світило сонце, і тисячі розмаїтих квітів цвіли навколо неї.

Вона пішла цією лукою і набрела на піч, у якій було повно хліба. Хліб почав гукати до неї:

— Ох, витягни мене, витягни, бо згорю, я вже давно спікся!

Дівчина підійшла до печі і лопатою повитягала весь хліб. А потім пішла собі далі.

¹ Падчірка — нерідна дочка одного із членів подружжя і рідна іншому.

² Почінок — пряжа, намотана на веретено.

³ Мачуха — нерідна мати, дружина батька.

⁴ Лаяти на всі заставки — дуже голосно й сильно.

◀ Ілюстрація Бориса Діодорова ▶

Ось приходить вона до яблуні, а на ній аж рясніє від яблук. Яблуня просить її:

— Ох, обтруси мене! Яблука мої давно вже достигли.

Дівчина струснула яблуню, і яблука градом посипались на землю. Вона трусила доти, поки жодного яблука не лишилося на яблуні. Тоді згорнула яблука на купу і пішла далі.

Нарешті дійшла до невеличкої хатини, з якої у віконце визирала стара баба. В неї стирчали такі великі зуби, що дівчинка хотіла тікати. Але стара гукнула їй услід:

— А чого ти боїшся, люба дитино? Залишайся в мене, і якщо добре впораєшся з хатньою роботою, то й тобі добре буде. Найкраще дбай про постіль, стели якнайстаранніше та добре вибивай подушки, щоб пір'я летіло, — тоді на світі йтиме сніг, бо я ж пані Метелиця.

Як почувла дівчина такі ласкаві слова, їй відлягло від серця, вона залишилась у бабусі й негайно стала до роботи. Дівчина у всьому догоджала старій, збивала їй подушки так сильно, що аж пір'я летіло, наче сніжинки, і тому жилося їй у старої дуже добре. Вона ніколи не чула від неї лихого слова і щодня їла смажене й пряжене.

Пробула дівчина певний час у старої та й засумувала, а чого їй бракує, то спочатку й сама не знала. Нарешті здогадалась, що нудьгує за домівкою, і хоча тут було їй у тисячу разів краще, проте її тягло вернутися до рідної хати.

Нарешті вона сказала до старої:

— Взяла мене туга за рідним краєм, і хоч мені у вас дуже добре, проте довше я тут зоставатися не можу, мені треба вернутися до своїх.

Пані Метелиця сказала:

— Мені подобається, що тебе тягне додому. І за те, що ти вірно мені служила, я сама тебе виведу нагору.

Вона взяла її за руку і провела до великої брами. Брама відчинилась, і тільки-но дівчина ступила на поріг, линув золотий дощ, і все золото приставало до неї, аж нарешті вся вона вкрилася золотом.

— Це тобі за те, що ти у всьому старанна була, — сказала стара і віддала їй також і починок, що впав у колодязь.

Тоді брама замкнулась, і дівчина опинилась вгорі, на землі, біля своєї хати.

А щойно вона ввійшла в двір, півень злетів на цямрину¹ і заспівав:

*Кукуріку, кукуріку! —
Наша дівчина іде, —
на ній золота без ліку.*

¹ Ця́мрина — верхня частина колодязного зрубу.

Увійшла дівчина до хати, а мачуха й сестра, побачивши на ній золото, зраділи, не знають, де й посадити.

Дівчина розповіла про все, що з нею трапилось, і коли мачуха почула, як падчірка дослужилася до такого великого багатства, то аж загорілася бажанням добути таке щастя і своїй рідній, гидкій та ледачій доньці.

Отож пішла ледарка до криниці, сіла та й пряде, а щоб починок був у крові, вколола собі пальця, всунувши руку в густий терен. А потім кинула починок у колодязь і стрибнула сама туди.

Вона опинилась, як і сестра, на чудовій луці й пішла тією самою стежкою. Дійшовши до печі й почувши, як хліб кричить: «Ох, витягни мене, витягни, бо згорю, я вже давно спікся!» — вона відповіла: «Тільки мені й охоти бруднитися біля тебе!» — і пішла далі.

Незабаром дійшла вона до яблуні й, почувши, як та кричить: «Ох, обтруси мене, обтруси, мої яблука давно вже достигли!» — вона відповіла: «От не мала роботи! Ще якесь яблуко на голову мені впаде!» — і пішла далі.

Прийшовши до хатини пані Метелиці, вона не злякалася її зубів, бо вже чула про них, і одразу найнялася до неї.

Першого дня вона дуже старалася, слухалась пані Метелицю, коли та їй загадувала роботу, бо в неї тільки й думки було, що про золото, яке стара їй подарує, але другого дня почала лінуватися, третього ще більше — навіть уставати вранці не захотіла. Вона й постелі пані Метелиці не постелила як слід, і подушок не позбивала, щоб аж пір'я летіло.

Це скоро набридло старій, і вона сказала дівчині, що її служба скінчилася. Ледащиця дуже зраділа, гадаючи, що тепер на неї лине золотий дощ.

А пані Метелиця привела її до брами, і щойно дівчина ступила на поріг, як на неї перекинувся великий казан смоли.

— Оце тобі твій заробіток, — сказала пані Метелиця і замкнула ворота.

І прийшла ледащиця додому, вся вкрита смолою, а півень, побачивши її, злетів на цямрину і загорлав:

*Кукуріку, кукуріку! —
Наша ледащиця йде, —
що брудна буде довіку!*

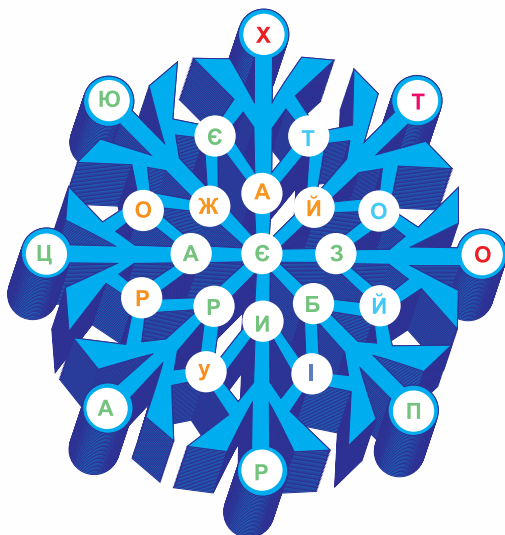
І справді, смола так пристала до ледащиці, що не відмила-
ся, скільки вона жила на світі.

Переклад із німецької Сидора Сакидона

Обміркуємо й обговорюємо прочитане

1. Розкажіть, як падчірка опинилася у володіннях пані Метелиці.
2. Що про характер дівчини ми дізнаємось з епізоду «По дорозі до хатини»?
3. Опишіть, якою ви уявляєте пані Метелицю.
4. Підготуйте виразне читання в особах уривка казки від слів «Про-була дівчина певний час у старої...» до слів «...не знають, де й посадити».
5. Чому пані Метелиця так щедро нагородила падчірку?
6. Порівняйте поведінку двох дівчат. Дайте оцінку їхнім вчинкам. Які почуття викликала у вас кожна з доньок вдови?
7. Як ви вважаєте, чи справедливою була пані Метелиця до кожної з її гостей? Обґрунтуйте свою відповідь.
8. Відгадавши головоломку, ви прочитаєте українське прислів'я. Чи можна стверджувати, що воно передає головну думку казки?

9. Як у творі «Пані Метелиця» виявляються особливості побудови на-родних казок? (Зверніть увагу на зачин і кінцівку, повтори подій.)

10. Розгляньте ілюстрацію до казки Бориса Діодорова (на с. 18). Чи правильно художник відобразив послідовність подій казки? Що, на вашу думку, він хотів увиразнити, зображуючи падчірку й пані Метелицю?
11. Пригадайте з початкової школи, що потрібно врахувати, щоб успішно переказати твір. Підготуйте усний переказ казки.
12. Як ви думаєте, у чому секрет популярності цієї казки?
13. Які казки інших народів про лиху мачуху й бідну падчірку ви читали? Чим вони схожі на історію, записану братами Грімм? А чим відрізняються від неї?
14. Поміркуйте над запитанням: «Чи вдалось мені своїм переказом зацікавити слухачів/слухачок?».
15. Розгляньте обкладинки до казки. Яка з них вам більше до вподоби? Чому? А яку обкладинку ви запропонували б до цієї казки? За бажанням намалюйте її.

МИСТЕЦЬКІ ПЕРЕДЗВОНИ

Популярним серед читачів є комікс за казкою, створений відомою сучасною німецькою художницею **Ротраут Сузанною Бернер**. За ілюстрування дитячих книжок її нагородили **Міжнародною премією імені Ганса Крістіана Андерсена** (цікавинки й про цього короля казок, і про саму премію ви дізнаєтесь, мандруючи далі сторінками нашого підручника).

А зараз роздивіться уважно фрагмент коміксу, намальованого художницею, і розкажіть, які епізоди казки зображено. Як ви думаєте, який текст із казки написано тут німецькою мовою? За бажанням намалюйте власний комікс до казки.

FRAU HOLLE

ES WAR EINMAL EINE WITWE, DIE HATTE ZWEI TOCHTER. EINE DAVON WAR IHRE STIEFTOCHTER. DIE MUSSTE DEN GANZEN TAG WASCHEN, PUTZEN UND SPINNEN. DIE ANDERE TOCHTER ABER DURFTE IMMERZU FAULENZEN.

Ілюстрація з видання «Казкові комікси Ротраут Сузанни Бернер»
(авторка Ротраут Сузанна Бернер, 2008 р.,
Видавництво Jacoby & Stuart, Берлін)

ДО ТАЄМНИЦЬ МИСТЕЦТВА СЛОВА

ПРО СЮЖЕТ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Ви вже помітили, що багато творів приваблюють читачів насамперед розповіддю про яскраві, незабутні події. Напевно, чули й такі вислови: «сюжет казки», «сюжет оповідання». Що ж таке сюжет?

Сюжет — це низка пов'язаних між собою подій, покладених в основу художнього твору. Саме в подіях розкриваються характери дійових осіб, їхні думки й почуття. Цікаві й несподівані повороти сюжету приваблюють читача, спонукають його замислюватися над подіями, що відбуваються, робити висновки.

Основними елементами сюжету є **зав'язка, розвиток дії, кульмінація і розв'язка**.

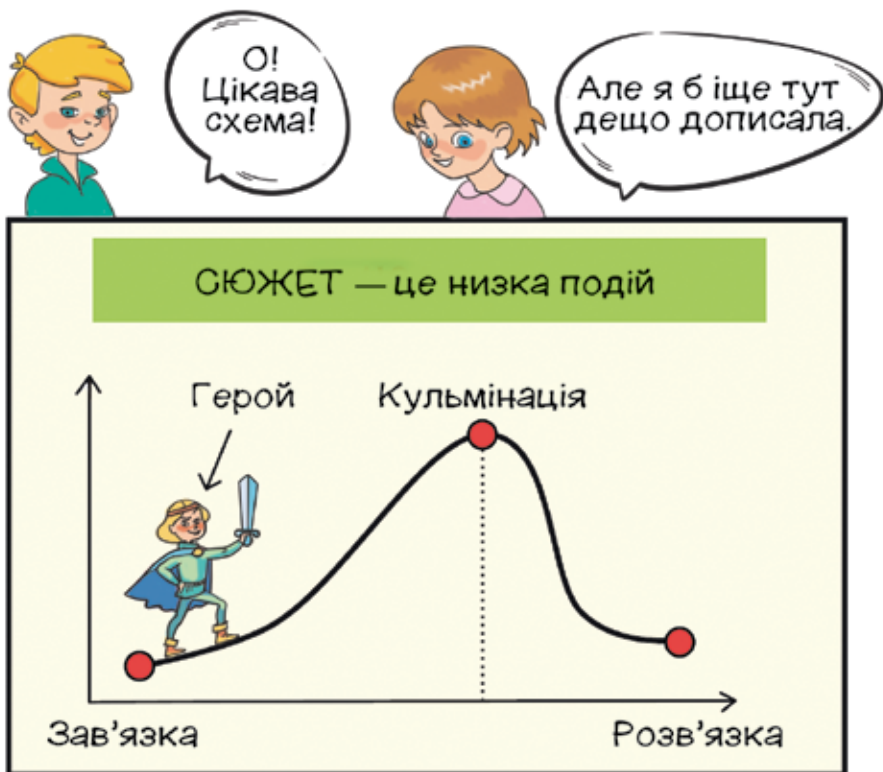
Зав'язкою називають початковий момент у розвитку подій, зображених у художньому творі. Читач отримує перше враження про героїв і героїнь, у нього «зав'язується» інтерес до оповіді (звідси і назва цього елемента сюжету — зав'язка). Так, зав'язкою в німецькій казці «Пані Метелиця» є момент, коли з рук падчірки вислизнув починок. Саме з цієї події починаються всі пригоди.

Після зав'язки відбувається **розвиток дії**, тобто кілька подій, у яких розкриваються характери персонажів.

Далі сюжет досягає своєї найвищої точки. І тоді говорять про **кульмінацію** (від латинського *culmen* — *вершина*) — **найвищу напругу дії у творі**. Це свого роду вершина художнього тексту, часто момент найгострішого зіткнення протилежних сил. У згаданій казці такою найвищою точкою напруження можна вважати щасливе повернення падчірки, щедро винагородженої пані Метелицею. Саме ця ситуація увиразнила несправедливість мачухи стосовно своєї нерідної дочки, ще більше загострила й конфлікт і між ними, і взагалі між добром і злом. Адже «...коли мачуха почула, як падчірка дослужилася до такого великого багатства, то аж загорілася

бажанням добути таке щастя і своїй рідній, гидкій та ледачій доньці» (переклад з німецької Сидора Сакидона).

Завершальний момент у розвитку дії називають розв'язкою. Вона немов розв'язує конфлікт між дійовими особами, додає останні штрихи до характеристики героїв. У казці «Пані Метелиця» це відплата по заслугах лінивій і розпеченій дочці вдови.

Отже, читача можна порівняти з мандрівником, який разом із літературними героями піднімається на гору, споглядає її із самої вершини, а далі, подолавши її, спускається вниз. І хоч мандрівка закінчується, але якщо вона була цікавою, то ще довго живе в уяві читача.

1. Поясніть, що таке сюжет художнього твору.
2. Які елементи сюжету ви знаєте?
3. Уважно розгляньте схему. Назви якого елемента сюжету тут не вистачає?

Читаємо із задоволенням

ФАРБОВАНИЙ ШАКАЛ

Індійська народна казка

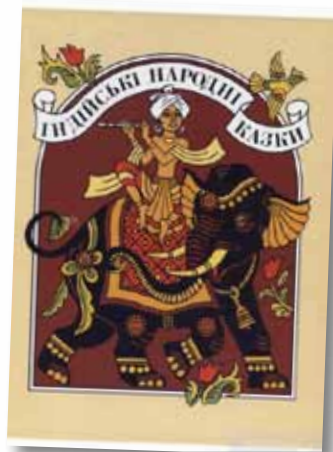
У лісовому краю жив шакал на ймення Чандарава.

Одного разу від лютого голоду він потрапив у місто. З усіх сторін збіглися голодні пси і, голосно гавкаючи, кинулися на нього. Нещадно покусаний, рятуючи життя, шакал шмигнув у дім маляра, а там ускочив у велику бочку із синьою фарбою. Звідти він виліз геть синій. Пси, що чекали на нього під дверима дому, навіть не впізнали його, і пофарбований шакал спокійно побіг до рідного лісу.

Забачивши дивовижного звіра із синьою, як у самого бога Шіви¹, шиєю, лісові мешканці — леви, тигри, пантери, вовки та й усі решта — із жахом кинулися тікати.

— Хто знає, чого сподіватися від цього чудовиська? — приказували вони. — Краще сховатись од нього подалі.

— Чому ви всі втікаєте? — зупиняв їх Чандарава. — Вам немає чого боятись! Мене сьогодні створив сам Брахман². «Віднині, помазаний мною на царство, — сказав він, — ти будеш володарем над усіма звірами».

Ілюстрація Ані Клаус із видання «Illustrated Stories from India» («Ілюстровані історії з Індії»)

¹ *Шіва* — один із головних богів, у яких вірили давні індійці.

² *Брахман* — тут: вищий бог, який, за уявленнями давніх індійців, створив усе; творець Всесвіту.

— Прав нами, о царю! — визнали його лісові мешканці.

Новоспечений «цар» подарував левові посаду головного радника, тигра зробив керуючим палацом, пантері довірив охорону царської скарбниці, а вовка призначив палацовим сторожем. Зі своєю ріднею, шакалами, він навіть не захотів говорити: наказав вигнати геть усіх до одного.

З того часу всі хижакі приносили здобич шакалові, а вже він — своєю царською владою — розподіляв її між своїми підданими.

Якось, сидячи на раді, він почув десь далеко тужливе виття шакалів. І тут од великої радості з його очей полилися сльози, він схопився і голосно завив у відповідь. Звірі одразу збагнули, хто перед ними.

— Як же обдурив нас цей пройдисвіт¹?! — у гніві вигукували вони.

— Це ж усього-на-всього жалюгідний шакал! За обман — розірвати негідника!

Шакал намагався було втекти, але його наздогнали й роздерли на дрібні шматки.

Переказ Ольги Бондарук

Обміркуємо й обговорюємо прочитане

1. Чи зацікавила вас індійська історія про фарбованого шакала? Якщо так, то чим саме?
2. Чому шакал Чандарава вирішив обдурити звірів?
3. Як він поведився, царюючи в лісі? Підтвердіть свою відповідь цитатами з казки.
4. Що стало причиною розправи мешканців лісу над шакалом?
5. Поміркуйте, за якими ознаками можна здогадатися, що батьківщина цієї казки — Індія.
6. Сформулюйте тему й ідею казки.
7. Визначте зав'язку, кульмінацію і розв'язку в історії про шакала.
8. Порівняйте історію про фарбованого шакала з казкою Івана Франка «Фарбований лис». Чи можна ці казки назвати «схожими й не схожими»? Доведіть свою думку.

¹ *Пройдисвіт* — людина, здатна на ганебні, нечесні вчинки, на обман, підлість та ін.

9. Розгляньте ілюстрацію німецько-французької художниці Ані Клаус, подану на с. 26. Як ви думаєте, який епізод казки зображено? Якими словами з твору ви її підписали б?
10. Уявіть таку життєву ситуацію: вам зустрілася людина, яка за своєю поведінкою схожа на шакала Чандараву. Як би ви поводитися з нею? Що порадили б іншим, у чиєму оточенні є така людина?

ДО ТАЄМНИЦЬ МИСТЕЦТВА СЛОВА

ЩО ТАКЕ «МАНДРИВНІ» СЮЖЕТИ?

Читаючи казки різних народів, ви, певно, помітили, що серед них є чимало близьких за змістом. Описані персонажі й події подібні, хоча, безумовно, кожна казка розповідає про них по-своєму. Чому ж казки різних народів так нагадують одна одну?

Насамперед це пов'язано з тим, що фольклорні твори передавались із вуст в уста, а отже, мандрували від одного міста до іншого, від села до села, від країни до країни. Таким чином, різні оповідачі використовували ті самі сюжети, дещо змінюючи їх відповідно до особливостей своєї місцевості,

Ілюстрація
Олега Кіналя
до казки
Івана Франка

щось пропускаючи або доповнюючи якимись новими деталями. Часто дійовим особам давали нові імена. Ось як про це писав відомий український перекладач Євген Попович у передмові до українського видання німецьких казок:

«З часом люди забували, хто склав ту чи іншу казку, та й, зрештою, в неї був не один автор: адже, переповідаючи почуте колись у дитинстві, люди часто переінакшували його, дещо змінювали, дещо додавали, казка обростала новими образами, новими подробицями, що відображали побут і звичаї саме тієї місцевос-

ті, куди вона примандрувала. Бо казки справді мандрували. Адже люди приїздили в справах з однієї місцевості до іншої і там, відпочиваючи ввечері біля теплої груби в гостинних господарів, могли почути, як бабуся чи дідусь розповідають своїм онукам казки, часом такі, яких вони ще не чули. Приїхавши додому, мандрівники розповідали ті казки своїм дітям чи онукам, але не завжди так, як почули їх. Ще більше змінювалася казка, потрапляючи з однієї країни в іншу. Отже, є казки, як кажуть учені, на мандрівні сюжети — тобто в різних народів є казки про тих самих героїв і про ту саму подію, хоч і не зовсім однакові в подробицях, і кожен із тих народів вважає їх за свої¹.

Не випадково дуже багато схожих казок можна помітити в народів, які здавна живуть поруч. Наприклад, в українців, поляків, словаків, німців. Так, читаючи німецьку історію про пані Метелицю, ви неодмінно згадаєте українську казку «Дідова дочка й бабина дочка».

Отже, «мандрівні сюжети» — це використані певними авторами сюжети, які вже були відомі у фольклорі або літературі.

Цікаво, що із часом, коли розширились можливості пересування людей, деякі сюжети мандрували навіть за межі континенту. Саме таким є і сюжет про фарбованого шакала, який став основою казки Івана Франка «Фарбований лис». А спочатку він з'явився в давньоіндійській збірці «Панчатантра» (у перекладі — «П'ять книг»), яка містить багато цікавих історій, що розійшлися світом.

1. Які сюжети називають «мандрівними»?
2. Наведіть приклад відомого вам «мандрівного» сюжету.

¹ Євген Попович. Вступне слово // Німецькі народні казки. — Київ : Веселка, 1982. — С. 5.

Читаємо із задоволенням

ПЕНЗЛИК МАЛЯНА

Китайська народна казка

Жив колись бідний юнак на ім'я Маляня. Із самого малечку він мріяв про те, щоб навчитися малювати. Та от біда: не було в нього за що купити пензлика. Якось довелось йому йти повз школу. Зазирнув він у відчинене вікно й побачив, як учитель малює картину. Зайшов хлопець у клас і попросив учителя хоч на деякий час дати йому пензлика.

Учитель здивовано витріщив на нього очі, а потім як гаркне:

— Злидар! Малювати, бачте, йому захотілося. Ану геть звідси! — і вигнав Маляня зі школи.

«Хіба коли бідний, то й малювати не дозволяється?» — обурився хлопець, і йому ще дужче захотілося навчитися малювати. Бувало, збирає хмиз у горах, візьме гілку й давай на піску пташок малювати. А то піде на річку, вмочить пальця у воду і тут, просто на камені, рибок малює.

Із часом Маляня навчився добре малювати, а пензлика в нього все не було. А як же він хотів його мати! Приснилося йому якось, що підходить до нього сивобородий дідусь і дарує йому вимріяного пензлика.

— Це чарівний пензлик, — сказав дідусь, — тож будь обережний із ним, бо може статися лихо.

Від радощів хлопець аж прокинувся. Що за диво! В руці він справді тримав пензлика. Схопився Маляня й одразу заходився малювати птаха. Та щойно закінчив він роботу, як птах змахнув крилами та й полетів.

Автор ілюстрацій —
китайський художник
Ян Юнцин

Відтоді Малян ціліснітькі дні просиджував дома і малював бідним селянам всілякий реманент¹: у кого плуга немає — тому плуга, кому мотика² потрібна — тому мотику.

Незабаром чутка про ці Малянові витівки докотилася й до місцевого поміщика. Той звелів своїм служникам схопити хлопця і привести до маєтку, щоб Малян малював лише для нього одного.

Вислухавши зухвалі вимоги поміщика, Малян відповів, що він не буде малювати. І хоч як на нього кричали, хоч чим погрожували, та він не відступав від свого. Розгніваний поміщик наказав відвести хлопця до стайні і замкнути там. Нехай померзне ночами, поголодує, може, тоді слухнянішим стане.

Саме тоді було дуже холодно, а жорстокий поміщик аж три доби не випускав хлопця, сподіваючись, що за цей час він або помре від голоду чи холоду, або погодиться на його умови. Та коли на четвертий день він пішов подивитись на Маляна, то був украй здивований: хлопець сидів біля грубки і їв коржики.

Злющій, мов сто чортів, поміщик загукав на своїх служників і наказав їм убити хлопця, а його чарівний пензлик принести до поміщицьких покоїв. Служники відчинили двері стайні, а там нікого немає, лише бамбукова драбина стоїть під стіною. Зрозуміли вони, що Малян намалював драбину, виліз на горище і втік.

Так воно й справді було. Вибравшись із поміщицького обійстя³, — Малян намалював на кам'яному мурі огорожі поміщицької садиби баского білогривого коня, сів на нього верхи і помчав геть. Та через деякий час за спиною почулося тупотіння кінських копит. Це поміщик із служниками кинувся наздоганяти його.

¹ *Реманéнт* — знаряддя праці.

² *Моті́ка* — те саме, що сапка, сільськогосподарський інструмент у вигляді широкого металевого полотна, прикріпленого під кутом до держака, ручне знаряддя для обробки ґрунту під посів, полотна бур'янів тощо.

³ *Обі́йстя* — садиба, двір.

Малян хутко намалював своїм пензликом лук та стріли. Коли переслідувачі наблизились — пролетіла стріла, і поміщик повалився з коня на землю. А хлопець тим часом прищпорив свого білогривого і зумів утекти.

Після цієї неприємності довелося Маляну залишити рідне село і переселитись у далеке місто. Там він жив тим, що продавав людям свої картини. А щоб його не викрили, ніколи не

домальовував їх до кінця, тож птахи та звірі на картинах ніколи не оживали.

Одного разу Малян намалював журавля. Лише ока у птаха не було. Та зовсім несподівано для хлопця з кінця пензлика зірвалася краплина туші і впала саме туди, де мало бути око.

Журавель раптом змахнув крилами й полетів.

Усе містечко заговорило про цю дивовижну подію. Дійшли чутки й до самого імператорського двору. Імператор наказав своїм вельможам розшукати хлопця і привести до нього.

Малян знав, що імператор гнобить людей, стягає з них непосильні податки, тому, як і всі селяни, ненавидів його. Тож, коли імператор наказав Малянові намалювати дракона, хлопець намалював йому жабу, а замість фенікса — общипану курку.

Бридка жаба та гола курка почали бігати та стрибати по залах палацу та скрізь паскудити. Імператора охопила злість. Він гукнув своїм охоронцям, щоб ті відібрали у хлопця пензлика, а самого неслуха кинули до в'язниці.

Зрадив імператор, заволодівши чарівним пензликом, і заходився сам малювати. Спочатку намалював купу золота. Проте йому здалося, що цього мало. Намалював ще одну, потім ще й ще... Та раптом усе золото перетворилося в каміння.

Зазнавши невдачі, імператор намалював золоту цеглину. Але цеглина здалася йому маленькою. Припасував він поряд іще одну. Потім ще й ще... Нараз довгий ланцюг золотих цеглин перетворився на величезного удава. Той роззявив ве-

личезного криваво-червоного рота й кинувся на імператора. Добре, що варта встигла його захистити.

Довелося імператорові випустити Маляна. Навіть нагороду хлопцеві пообіцяв, якщо той малюватиме лише для нього. Малян згодився, аби тільки пензлика повернули.

«Нехай гори малює... Ні, ні. В горах страшні звірі водяться. Хай краще море», — думав імператор.

Малян провів кілька разів пензликом, і на папері перед очима в самого імператора заграло синє-синє море. А поміж хвилями рибки плавають.

Імператор був задоволений і зажадав ще й корабля на морі мати. За мить на воді гоїдався великий корабель. Імператор, його дружина, принци та принцеси і всі царедворці посідали на корабель.

Корабель відплив від берега. Проте імператорові здалося, що корабель пливе надто повільно. Він наказав хлопцеві, щоб той ще пензликом вітер намалював. Малян замахав пензликом: хвилі стали вищими, корабель почав перевалюватись з боку на бік.

— Досить вітру! Досить! — злякано закричав імператор.

А Малян все махав та махав пензликом. Вітер дужчав, хвилі здіймалися вище. Нарешті море заревло і перекинуло корабель. Імператор та всі його попутники пішли на дно.

Переказ із китайської Івана Чирка

Обмірковуємо й обговорюємо прочитане

1. Розкажіть, як у Маляна з'явився чарівний пензлик.
2. Якими незвичайними властивостями був наділений пензлик? З якою метою його використовував Малян? Як це його характеризує?
3. Виразно прочитайте епізод «Малян у поміщика».

4. Чим схожі один на одного поміщик й імператор? Чому Малян жодному з них не хотів служити?
5. Як ви думаєте, чому в руках імператора пензлик змінив свої властивості? Як саме?
6. Чи сподобались вам розміщені в підручнику ілюстрації до казки? Знайдіть у тексті й прочитайте уривки, відображені художником.
7. Розгляньте кадри до китайського мультфільму за казкою і поміркуйте, як їх потрібно розташувати в правильній послідовності (відповідно до подій казки назвіть 1, 2, 3 і 4 кадри).

Установіть правильну послідовність кадрів

кадри з китайського мультфільму «Пензлик Маляна»

8. Як Малян покарав імператора та його попутників? Чи не вважаєте ви, що хлопець учинив жорстоко?
9. Поміркуйте, чому казка має таку назву. А яку назву запропонували б ви? Обґрунтуйте свою думку.
10. Уявіть, що у вас є чарівний пензлик, який ви можете використати лише для одного малюнка. Що б ви намалювали?
11. До якого виду казок можна віднести цей твір? Аргументуйте відповідь.
12. Перекажіть казку від імені Маляна. Поміркуйте над запитанням: «Що в мене викликало труднощі під час підготовки такого переказу?».
13. За бажанням намалюйте ілюстрацію до казки.

ЦІКАВИНКИ ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

Чи замислювались ви над тим, чому імператор попросив Маляна зобразити саме **дракона** і **фенікса**? Так, це зовсім не випадково. Якщо в європейській культурі дракон часто символізує зло (згадайте казки, у яких саме дракон викрадає принцесу), то для китайців ця фантастична істота — щасливий знак. Здавна дракон є найшанованішою твариною в Китаї, у китайській культурі це символ влади, сили, удачі й процвітання. У Давньому Китаї навіть вірили, що дракон є предком усіх імператорів.

Ще однією священною істотою давні китайці вважали птаха фенікса, який є символом імператриці, її «ангелом-охоронцем», а разом із драконом символізує щасливе подружнє життя. Крім того, фенікса пов'язують із безсмертям. Адже, за легендою, птах щоразу, відчуваючи близьку загибель, стрибає у велике багаття і згорає в ньому. А вже через три дні він відроджується з попелу і знову постає у всій своїй красі і силі.

Отже, дракон і фенікс — не лише символи верховної влади, а й узагалі найголовніші китайські символи щастя та процвітання.

Також цікаво поміркувати над таким реченням казки: *«Підхопився Малян й одразу заходився малювати птаха»*. Якого ж саме птаха міг намалювати хлопчик? В одному з варіантів казки китайською мовою це півень. А півень у китайській культурі є символом високої моралі і володарем кращих якостей особистості. *Тож подумайте, чому ж Малян на своєму першому малюнку чарівним пензлем міг зобразити саме півня?*

ДО ТАЄМНИЦЬ МИСТЕЦТВА СЛОВА

ПРО НАЦІОНАЛЬНУ СВОЄРІДНІСТЬ КАЗОК НАРОДІВ СВІТУ

Якщо уважно читати казки народів світу, то можна помітити, що в них відображено особливості тих країн

або місцевостей, де вони виникли. Так, у творах фольклору часто трапляються власні імена, поширені в того чи іншого народу (наприклад, *Джек* — у англійців, *Ганс* — у німців). Є і інші слова, що підказують проникливого читачеві, серед якого народу виникла казка. Це можуть бути назви правителя держави (у західноєвропейських народів — король, у турків — *падишах*, *султан*, у китайців — *імператор*), предметів побуту, одягу й інше. Крім того, про місце походження казки говорить і те, які рослини і тварини в ній згадуються. Так, персонажами індійських казок часто бувають шакал, тигр, слон, австралійських — кенгуру. Батьківщину фольклорного твору нам можуть підказати й географічні назви, згадані в ньому (міст, рік, гір). У казках також знайшли відображення багато історичних подій, традиції та звичаї різних народів. Тому завжди цікаво, читаючи ту чи іншу казку, спробувати визначити, як на її змісті відбилися особливості національної культури.

1. Чи можна стверджувати, що казки відображають особливості життя того чи іншого народу?
2. Уявіть, що до вас потрапив текст казки, в якому не вказано її національну належність (наприклад, українська вона, англійська чи якогось іншого народу). Як би ви спробували встановити походження цього твору?
3. Використовуючи матеріали рубрик «До таємниць мистецтва слова» і «Цікавинки для допитливих», доведіть, що батьківщина прочитаної казки — Китай.

Підсумовуємо мандрівку «СКАРБНИЦЯ НАРОДНИХ КАЗОК»

1. Розгадайте, що зашифровано в ребусі. Поясніть, як ви розумієте це слово.

Г=Ф ,, 8, 1, 7, 2, 3

2. Назвіть види фольклорних творів.
3. Які казки називають народними? Наведіть приклади народних казок.
4. Перевірте правильність такого твердження: *«Народні казки будуються майже однаково: мають основну частину і щасливу кінцівку»*.
5. До яких груп казок можна віднести прочитані вами народні казки? Аргументуйте свою відповідь.
6. Чим, на ваш погляд, можна пояснити те, що діяльність братів Грім так високо цінують не лише на батьківщині, а й у всьому світі?
7. Продовжте речення: *Сюжет – це ...*.
8. Що означає це слово? Як ви думаєте, чому саме воно так зображене?

КУЛЬМІНАЦІЯ

9. На матеріалі вивчених казок наведіть приклад зав'язки, кульмінації і розв'язки твору.
10. Що ви дізналися про «мандрівні» сюжети? Придумайте казку «Як сюжети мандрують світом». Підготуйтеся до її розповіді.
11. Підготуйтеся до гри «Впізнай героя або героїню народної казки». Для цього складіть коротку розповідь про одного з них, жодного разу не згадуючи ім'я. Виграє той, хто першим вгадає, про кого йдеться.
12. Підготуйте інсценізацію однієї з казок (або її уривка).
13. Напишіть твір-мініатюру або рекламний пост на одну з тем:
  - ✓ «Народна казка, яку я прочитав/прочитала з великим задоволенням»;
  - ✓ «Казка, яка допомогла мені в житті»;
  - ✓ «Казковий герой чи героїня, з яким/якою мені хотілося б зустрітися».
14. Обміняйтеся виконаними творчими роботами із сусідом/сусідкою по парті і поміркуйте, які поради ви могли б дати автору/авторці для вдосконалення написаного.
15. Чи траплялися вам у житті ситуації, схожі на описані в прочитаних казках? Якщо так, то які саме? Як би ви порадили в них діяти?
16. Поміркуйте над запитанням: *«Чим збагатили мене казки, прочитані в цьому розділі?»*.

НА ГОСТИНУ ДО ЛІТЕРАТУРНОЇ КАЗКИ

Мандрівка друга

Я в казку дивну свою
Усю фантазію ввіллю,
Зроблю усе живим, чудовним,
Таємності, розкошів повним —
І в казці дійсність відіб'ю.

*Олександр Олесь,
український поет*

ЗУСТРІЧ ІЗ ЛІТЕРАТУРНОЮ КАЗКОЮ

Серед прочитаних вами казок є не лише народні, а й літературні. Як ви уже знаєте з початкової школи, **літературними, або авторськими, називають казки, створені письменниками і письменницями**. На відміну від народних, які передавалися з уст в уста, а вже згодом потрапляли до книжок, літературні казки записували їхні автори. Саме тому імена цих талановитих людей відомі читачам.

Усі літературні казки поділяють на дві групи. До першої відносять **написані на основі фольклорних творів** («Попелюшка» Шарля Перро, «Снігова Королева» Ганса Крістіана Андерсена й інші). До другої — **нові, ніколи ще не чувані історії, вигадані самими письменниками і письменницями** (наприклад, «Пеппі Довганчоча» Астрід Емілії Ліндгрен, «Мері Поппінс» Памели Ліндон Треверс).

На відміну від народних, серед літературних казок трапляються віршовані твори, а також написані для гри на сцені. Гаслом кожного зі славетних казкарів могли б стати слова українського письменника Олександра Олеся, винесені в епіграф до розділу. Адже всі автори казок, щедро послугуючись фантазією, прагнули відобразити у своїх творах дійсність.

1. Які казки називають літературними, або авторськими?
2. На які групи поділяють літературні казки?
3. Чим літературні казки відрізняються від народних?
4. Назвіть ваші улюблені літературні казки та їхніх авторів.

ДО ТАЄМНИЦЬ МИСТЕЦТВА СЛОВА

ПРО ОРИГІНАЛ І ПЕРЕКЛАД

Величезну роль у житті творів світової літератури відіграють перекладачі й перекладачки. Якби не вони, до читачів різних країн не завітали б Пані Метелиця і Попелюшка. Не познайомилися б ми і з веселим Карлсоном або загадковою Мері Поппінс, не мандрували б різними країнами разом із Синдбадом-мореплавцем. Отже, майстри перекладацької справи — наші провідники у світ літератури інших народів, у світ їхніх думок, почуттів, звичаїв. **Що ж таке переклад?**

Про перекладачів часто говорять, що вони будують мости між оригіналом і читачами, які не володіють мовою автора. Так, завдяки саме перекладачам і перекладачкам, не знаючи китайської, німецької, французької та інших мов, ви змогли прочитати казки цих народів.

Щоб дати друге життя твору, перекладачеві/перекладачці необхідно володіти різноманітними знаннями. Насамперед — обома мовами: мовою оригіналу й тією, якою здійснюється переклад. Перекладачі мають також знати історію і культуру народу, якому належить твір. А головне, щоб усі ці знання поєднувалися з творчими здібностями, письменницьким даром.

Визнаними майстрами українського перекладу є такі видатні митці, як *Іван Франко*, *Максим Рильський*, *Микола Бажан*, *Григорій Кочур*, *Борис Тен*, *Микола Лукаш* і багато інших.

1. Що таке оригінал і переклад?
2. Поясніть, чому перекладачів/перекладачок називають провідниками/провідницями у світ інших народів.
3. Назвіть визначних українських перекладачів/перекладачок.

- ✓ Пригадайте, що ви знаєте про Ганса Крістіана Андерсена.
- ✓ Які його казки вже читали? Чи є серед них улюблені? Поділіться своїми враженнями.

ГАНС КРИСТІАН АНДЕРСЕН (1805–1875)

Найдивовижнішою казкою є життя людини.

Ганс Крістіан Андерсен

ПРЕКРАСНИЙ ЛЕБІДЬ ЗЕМЛІ ДАНСЬКОЇ

«Поміж Балтійським і Північним морями лежить старе лебедине гніздо, і зветься воно *Данія*, у ньому народжувались і народжуються лебеді, імена яких ніколи не вмруть», — так тепло про свою батьківщину писав **Ганс Крістіан Андерсен**. «Лебедями» він називав своїх співвітчизників, котрі принесли славу маленькій північній країні. Прекрасним лебедем землі данської є і сам Андерсен, казки якого облетіли весь світ.

Дивовижний дар казкаря прокинувся в душі майбутнього письменника ще в дитинстві. Син бідного шевця і прачки дуже любив слухати захопливі історії, які звучали з вуст батька й сусідських бабусь. Ці оповіді так причаровували хлопчика, що йому неодмінно хотілося не лише переказати почуте, а й прикрасити його власними вигадками. Таке бажання не полишило Андерсена і в дорослому житті. Не випадково чимало його казок написано на основі фольклорних творів («*Дикі лебеді*», «*Кресало*», «*Русалочка*» й інші). Серед них і славнозвісна «*Снігова Королева*». Відомо, що маленький Ганс чув народний переказ про Льодяну діву, яка малює химерні візерунки на вікнах. Наділена злою силою, вона спрямовує її проти всього живого.

Однак не лише перлини усної народної творчості живили уяву майбутнього письменника, його надихала й навколишня дійсність. За зізнанням Андерсена, найкраще казки складались, коли він залишався наодинці з природою. Вони народжувались зі спостережень за квітами, комахами та птахами, чулися в завиванні вітру, шелесті листя, шумі морських хвиль. Узагалі ж Андерсен міг придумати цікаву історію про все, що траплялось йому на очі: про звичайнісінький комірець, фарфорову статуетку або навіть людську тінь. Письменник якось зазначив: *«Часто мені здається, немов кожна дощатий паркан, кожна квітка говорять мені: “Ти лише кинь на мене погляд, і тоді моя історія перейде до тебе”*». Саме завдяки вмінню у звичайному бачити незвичайне в його письменницькій скарбничці з'явилися нові, ніколи ніким не чувані історії (*«Дюймовочка»*, *«Ялинка»*, *«Соловей»* та багато інших).

Ілюстрація
Лібіко Марайї

Письменник часто повторював, що найдивовижнішою казкою є людське життя. Не випадково всі фантастичні істоти, тварини, рослини та предмети, які діють в його творах, дуже нагадують людей. В олов'яному солдатику ми впізнаємо мужнього й цілеспрямованого чоловіка, у штопальній голці — хвалькувату жінку, а в мешканцях пташиного двора, на якому вилупилось дивне каченя, — пихате й войовниче товариство. Отже, хоч про що б розповідав Андерсен, він завжди веде читачів у розмаїтій світ людських думок, почуттів і переживань.

1. У якій країні народився і жив Ганс Крістіан Андерсен? Що ви знаєте про батьківщину письменника?
2. Що було джерелом натхнення для казкаря?
3. Уважно розгляньте ілюстрацію до творів Андерсена. Кого із літературних героїв ви впізнали? З яких вони казок? А якби ви малювали обкладинку до казок письменника, то яких персонажів і чому зобразили б на ній?

4. Поміркуйте над словами данського письменника, винесеними в епіграф. Як ви їх розумієте?

Українські стежини зарубіжної літератури

Багато книголюбів читають казки Андерсена в перекладах відомої української письменниці **Оксани Іваненко**. Ось як вона описує дитинство великого данця у своїй статті «Славетний казкар»: *«Бідна малесенька комірка, заставлена верстатами та різним інструментом шевця-батька. Біля хатинки один кущик агрусу — садок для хлопчика Ганса, що дивиться то гостро спостережливими, жвавими, то задумливими, мрійними очима на навколишній світ.*

Батько й мати цілісінький день працюють, не розгинаючи спини, все життя змагаються зі злиднями... А хлопчикові здається, що він живе дуже добре, що у нього найщасливіше дитинство. Їхня тісна комірка здається йому багатогою і розкішною, адже на всіх стінах висять чудесні картинки, а над верстатом — навіть поличка з книжками. Хіба таке має кожен!»

ЦІКАВИНКИ ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

Казки Андерсена відкривають неповторний світ, населений персонажами, які є лише в скандинавських народів. Зимові вони пов'язують із крижаною велеткою **Скаді**. Цю красиву, але сувору й жорстоку покровительку мисливства зазвичай зображають із луком і стрілами, вона мчить на лижах у супроводі вовчої зграї. Деякі історики припускають, що саме від її імені походить назва Скандинавії¹.

Є у скандинавському фольклорі й такі злі фантастичні істоти, як **тролі**. Вони можуть бути і величезними, і крихітними. Чи схожа Снігова Королева на Скаді й чи перемагають тролі людину? Про це ви дізнаєтесь, прочитавши одну з найпопулярніших казок Г.-К. Андерсена — **«Снігова Королева»**.

¹ *Скандинавія* — регіон у Північній Європі, до якого входять Данія, Норвегія, Швеція. Іноді до Скандинавії відносять Фінляндію, Ісландію, Фарерські та Аландські острови.

Читаємо із задоволенням

СНІГОВА КОРОЛЕВА

*Оповідання перше,
у якому йдеться*

ПРО ДЗЕРКАЛО ТА СКАЛКИ

Ну так, починаємо! Коли ми дійдемо до кінця цієї історії, — ми знатимемо більше, ніж зараз.

Так ось, жив один лютий троль. Він був дуже лютий, то був сам сатана! Якось він був у дуже хорошому настрої, тому що зробив собі дивне дзеркало. Це дзеркало мало незвичайну властивість — все хороше і прекрасне зменшувалося в ньому до неможливого, а все негідне і погане виступало чіткіше і здавалося ще гіршим. Чудові краєвиди виглядали в ньому вареним шпинатом, а найкращі люди — потворами, або здавалося, що вони стоять на головах і в них нема животів. Обличчя робилися такі перекривлені, що їх не можна було пізнати, а якщо в кого було ластовиння — воно розпливалося на весь ніс або рот.

— Це надзвичайно весело! — сказав троль.

Коли людині спадало щось хороше на думку, в дзеркалі з'являлась жахлива гримаса, і сатана реготав, радіючи із цієї майстерної вигадки.

Усі, хто відвідував школу троля, — а в нього була своя, тролівська школа, — розповідали скрізь про дзеркало, як про якесь чудо. «Лише тепер можна побачити, — казали вони, — якими є насправді весь світ і всі люди».

Ілюстрація
Джона Пейшенса

Вони всюди бігали із цим дзеркалом, і, нарешті, не залишилося жодної країни, жодної людини, що не відбилися б спотвореними в дзеркалі. Тоді учні троля захотіли полетіти на небо і там повеселитися. Чим вище вони підносилися, тим більше дзеркало кривилося; вони ледве тримали його. Вони підносилися вище та вище, і раптом дзеркало так затремтіло від жахливої гримаси, що вирвалося з рук, упало на землю і розбилося на тисячу мільйонів, більйонів¹ і ще більше скалок. І ці скалки нарobili ще більше нещастя, ніж само дзеркало. Деякі з них, завбільшки як піщинка, літали скрізь по світу і, якщо потрапляли в око людині, там і залишалися. Людина з такою скалкою в очах бачила все навиворіт або тільки саме погане, бо кожна скалочка мала ту ж силу, як і ціле дзеркало. Деяким людям крихітна скалочка дзеркала потрапляла в серце, — і це було найжахливіше: серце перетворювалося на маленьку крижинку. Одні скалки були такі великі, що їх можна було вставляти у вікна, але крізь ці шибки не варто було дивитись на своїх друзів. Інші скалки ішли на окуляри, і біда була тій людині, яка надівала їх, щоб краще бачити і мати вірну думку про те, що є перед очима. Троль сміявся так, що от-от міг луснути, і радів, наче його приємно лоскотали.

А по світу літало ще багато скалок дзеркала.

Слухаймо ж далі!

Обміркуємо й обговорюємо прочитане

1. Чи зацікавило вас прочитане? Поясніть чому.
2. Розкажіть про дзеркало, змайстроване тролем. Якою властивістю воно було наділене?
3. Якби у вас була можливість створити чарівне дзеркало, то якими властивостями ви наділили б його?

¹ Більйон — мільярд (за французькою системою).

Оповідання друге

ХЛОПЧИК ТА ДІВЧИНКА

Ілюстрація
Крістіана Бірмінгема

У великому місті, де так багато людей та будинків, що не вистачає місця, аби кожен міг відгородити собі невеличкий садок, і тому задовольняється лише кімнатними квітами в горщиках, — жило двоє маленьких дітей. Але вони мали садок більший за горщик для квітів! Вони не були братом і сестрою, та любили одне одного, як брат і сестра, їхні батьки жили в мансардах¹ двох суміжних будинків. Там, де майже сходилися дахи обох будинків і між дахами йшли дощові ринви, виглядали маленькі віконечка. Ступнувши з якого-небудь віконечка на ринву, можна було опинитися коло вікна сусідів. Батьки мали великі дерев'яні ящики, і в них росла зелень для страв та кущики троянд, у кожному ящику по одному. Кущики чудово розростались. Якось батьки вирішили поставити ці ящики впоперек ринв, ніби дві грядки квітів вирости між вікнами. Горох спускався з ящиків униз, а троянди простягали довгі гілочки, що заглядали у вікна і перепліталися між собою. Це нагадувало тріумфальну арку з квітів та листя. Ящики були дуже високі; діти знали, що лазити на них не можна. Але батьки часто дозволяли хлопчикові і дівчинці ходити в гості одне до одного по даху і сидіти на маленькій лавочці під трояндами. Там вони так чудово гралися!

Узимку ці розваги припинялися. Вікна зовсім замерзали; але тоді діти нагрівали мідні гроші коло печі і прикладали до замерзлих вікон, одразу з'являлося чудове віконечко, таке кругле-кругле, і звідти визирало миле, ласкаве очко. Це виглядали із своїх вікон маленькі хлопчик і маленька дівчинка.

Хлопчика звали Кай, дівчинку — Герда.

¹ Мансарда — житлове приміщення на горищі з похилою стелею або стіною.

Улітку вони могли одним стрибком опинитися в гостях одне в одного, а взимку треба було спочатку спуститися на багато-багато східців униз, а потім зійти на стільки ж східців угору.

А надворі мела метелиця.

— Це білі бджілки рояться! — сказала стара бабуся.

— А в них також є своя Снігова Королева? — питав хлопчик, бо він знав, що у справжніх бджіл є одна головна бджола.

— Є й у них! — відповіла бабуся. — Вона літає там, де найгустіше сніжинок. Вона більша від усіх і ніколи не лишається на землі, а відлітає в чорну хмару. Інколи ночами пролітає вона вулицями міста і заглядає у вікна, от вони від того і вкриваються крижаними візерунками, як квітами.

— Еге, ми це бачили! — казали діти й гадали, що це правда.

— А може Снігова Королева зайти сюди? — спитала якась дівчинка.

— Нехай спробує! — сказав хлопчик. — Я її посаджу в теплу піч, і вона розтане!

Але бабуся погладила його по голові й почала розповідати щось інше.

Увечері, коли Кай був дома й майже зовсім роздягся на ніч, він зліз на стілець коло вікна й подивився крізь маленьку дірочку в шибці. За вікном літали сніжинки, і одна з них, найбільша, впала на краєчок ящика з квітами. Сніжинка раптом почала рости все більше й більше та стала нарешті молодою жінкою, закутаною в найтонший білий серпанок, зітканий з мільйонів зірчастих сніжинок. Жінка була така прекрасна та ніжна, але з криги, зі сліпучої, іскристої криги. І все-таки жива!.. Очі блищали, як дві ясні зірки, але не було в них ні спокою, ні тепла. Вона кивнула хлопчикові й поманила його рукою. Хлопчик злякався і зіскочив зі стільця; ніби велика птиця майнула надворі повз вікно.

Другого дня був славний мороз, а потім настала відлига й незабаром наступила весна — сонце світило, зелень витикалася із землі, ластівки мостили гнізда, в кімнатах відчинили вікна, і діти сиділи знову у своєму маленькому садку на даху високо над усіма поверхами.

Троянди цвіли цього літа чудово, як ніколи! Дівчинка навчилася співати пісеньку, в якій теж говорилося про троянду. Вона співала її хлопчикові, думаючи про свої троянди, і він підспівував їй.

Діти тримали одне одного за руки, цілували троянди, дивилися на сонечко і розмовляли з ним. Які стояли прекрасні літні дні, як добре було під кущами ароматних троянд, що, здавалося, вічно цвістимуть і ніколи не пов'януть!

Кай і Герда сиділи й розглядали книжку з малюнками — звірами та пташками. Великий годинник на башті продзвонив п'ять разів.

— Ай! — раптом скрикнув хлопчик. — Мене щось кольнуло в серце, і щось упало в око!

Дівчинка обняла його за ший; він кліпав очима. Ні, нічого не було видно в оці.

— Я думаю, вже випало! — сказав він. Але в тому й справа, що ні, не випало. То були скалочки, які відскочили від дзеркала, чарівного дзеркала сатани. Ми пам'ятаємо, що все велике й хороше здавалося в ньому нікчемним і гидким, а все зле і погане — ще чіткішим. Бідний Кай! Скалочка попала прямо в серце. Воно мусило перетворитися в крижинку. Біль уже минув, але скалки залишилися.

— Чого ти плачеш! — спитав він. — Ти тепер така негарна! Зі мною нічого не трапилось! Фу! — закричав він. — Цю троянду точить черв'як! Дивись! А ця зовсім крива! Ні, справді, це зовсім погані троянди. Не кращі за ящики, в яких стирчать! І він, штовхнувши ногою ящики, вирвав обидві троянди.

— Кай, що ти робиш? — закричала дівчинка. А він, побачивши її переляк, вирвав ще одну, стрибнув у своє вікно і втік від маленької милої Герди.

З того дня, коли вона приносила книжки з малюнками, він їй казав, що це годиться лише для немовлят. Розповідала що-небудь бабуся — він присікувався до кожного слова. Та хіба тільки це! Він дійшов до того, що надівав її окуляри й розмовляв так самісінько, як вона, і це смішило людей! А незабаром Кай вивчився передражнювати і мову, і ходу

всіх сусідів. Все, що було в них нехорошого, всі їхні хиби, він умів виставити напоказ, і люди казали:

— Що за голова в цього хлопця!

А причиною цьому були скалки дзеркала, що потрапили йому в око і в серце. Він дражнив навіть маленьку Герду, яка любила його від щирого серця. Його розваги зробилися зовсім інакші, ніж раніше, вони стали зовсім незвичайні.

Якось узимку, коли випав сніг, він прийшов до Герди з великим збільшувальним склом і підставив під сніжинки полу своєї синьої курточки.

— Подивись у скло, Гердо! — сказав він.

Кожна сніжинка під склом здавалась далеко більшою, ніж насправді, і нагадувала розкішну квітку або десятикутну зірку. Це було так дивно!

— Подивись, як майстерно зроблено! — говорив Кай. — Це куди цікавіше, ніж справжні квіти! І яка точність! Жодної нерівної лінії! Якби вони тільки не танули!

Трохи згодом Кай прийшов у великих рукавицях із санчатами на спині й гукнув Герді прямо у вухо:

— Мені дозволили кататися на великому майдані з іншими хлопцями! — і втік.

Там, на майдані, найхоробріші хлопчачки прив'язували свої санки до селянських саней і таким чином могли проїхати досить далеко. Було дуже весело. У розпалі розваг на майдані з'явилися великі сани, пофарбовані в білий колір. У них сиділа людина в хутряній білій шапці, закутана в білу хутрянку шубу. Сани об'їхали двічі навколо майдану. Кай швидко прив'язав до них свої санки й поїхав. Великі сани мчали все швидше й швидше, а потім завернули з майдану у провулок. Людина в санях повернулася і дружньо кивнула Каю, ніби знайомому. Кай кілька разів хотів відв'язати свої санки, але людина в шубі все кивала йому дружньо, і він їхав далі.

Ілюстрація
Крістіана Бірмінгема

Ось вони виїхали за міську браму. Сніг повалив раптом ще дужче. Стало зовсім темно, хлопчик не бачив навіть своєї простягнутої руки. Він хотів скинути мотузок, яким зачепився за великі сани, але його санчата ніби приросли до них і так само вихором летіли далі й далі.

Кай голосно закричав — ніхто не почув його. А сніг падав, і сани мчали, поринаючи в замети, стрибаючи через тини та рівчаки. Кай весь тремтів, хотів гукнути на допомогу своїх батьків, але в голові у нього була лише одна таблиця множення.

Снігові пластівці все росли, росли і, нарешті, зробилися як великі білі кури. Раптом вони розлетілися на всі боки, великі сани зупинилися, і людина в сніговій шапці та шубі встала. Шуба й шапка на ній були зі снігу — це була жінка висока, струнка, сліпучо-біла. Це була Снігова Королева.

— Ми добре покаталися! — сказала вона. — Але ти зовсім замерз. Залазь у мою шубу!

І вона посадила хлопчика до себе в сани і загорнула своєю шубою. Кай ніби опустився в сніговий замет.

— Ти все ще мерзнеш? — спитала вона й поцілувала його в лоб. О, поцілунок її був холодніший за кригу! Він пройняв його наскрізь, аж до серця, а воно ж і без того було наполовину крижаним. Йому здалося, що от-от він умре. Та тільки одну мить — далі, навпаки, стало легше, Кай перестав зовсім мерзнути.

— Мої санки! Не забудь моїх санок! — було перше, про що він подумав і крикнув. Санки міцно прив'язали до спини однієї з білих курок, яка полетіла за великими саньми. Снігова Королева ще раз поцілувала Кая, і він забув і Герду, і бабусю, і всіх удома.

— Ну, більше я тебе не цілуватиму, — сказала вона, — бо інакше ти умреш!

Кай глянув на неї. Вона була така прекрасна! Розумнішого, чарівнішого обличчя він не міг собі уявити. Тепер вона не здавалася йому більше крижаною, як тоді, коли з'явилася за вікном і кивала йому. Тепер все в ній здавалось йому довершеністю. Він зовсім не боявся її. Він розказав їй, що знає

всі чотири дії арифметики, навіть з дробами, знає, скільки в кожній країні квадратних миль і скільки жителів, а вона на все тільки усміхалась. Тоді йому здалося, що насправді він знає досить мало, і Кай глянув угору в безмежний повітряний простір... Раптом Снігова Королева злетіла з ним на чорну хмару. Буря вила та стогнала, ніби співала старовинні пісні. Вони летіли над лісами й озерами, над морем і твердою землею. Під ними дули холодні вітри, вили вовки, над ними літали з криком чорні ворони, а високо вгорі світив місяць, великий та ясний. На нього дивився Кай усю довгу-довгу зимову ніч. Удень він спав коло ніг Снігової Королеви.

Обміркуємо й обговорюємо прочитане

1. Опишіть, якими постали у вашій уяві Кай і Герда з перших сторінок оповідання.
2. Пригадайте, що розповіла дітям бабуся про Снігову Королеву.
3. Як Кай відреагував на цю розповідь? Про які риси характеру хлопчика це свідчить?
4. Знайдіть у тексті й виразно прочитайте перший опис Снігової Королеви. Як ви розумієте такий художній вислів: «Очі її блищали, як дві ясні зірки, проте не було в них ні спокою, ні тепла»?
5. Перекажіть близько до тексту, яка пригода сталася з Каєм одного літнього дня. Як ця подія вплинула на зміни в поведінці хлопчика?
6. Розкажіть, як Кай зустрівся зі Сніговою Королевою. Що з ним сталося в результаті цієї зустрічі?
7. Як описана Снігова Королева наприкінці другого оповідання? Чому Кай уже не боявся її?
8. Як ви гадаєте, чи хвилюється автор за свого героя? Доведіть свою думку за допомогою тексту казки.

Оповідання третє САДОК ЖІНКИ, ЯКА ЗНАЛА ЧАРИ

Що ж трапалося з маленькою Гердою, коли Кай не повернувся? І де він? Ніхто не знав цього, ніхто не міг дати відповіді. Хлопчики розповідали тільки, що бачили, як він прив'язав санки до великих розкішних саней, які потім завернули у провулок і виїхали за браму міста. Ніхто не знав, де він тепер.

Багато сліз було пролито за ним. Гірко й довго плакала Герда. Нарешті, вирішили, що Кай помер; може, потонув у річці, що протікала близько коло міста. О, як довго тяглися сумні зимові дні. Та ось прийшла весна з теплим сонячним промінням.

— Кай помер і більше не повернеться! — сказала Герда.

— Не вірю! — відповів сонячний промінь.

— Він помер і більше не повернеться! — повторила вона ластівкам.

— Не віримо! — відповіли вони.

Тоді сама Герда перестала цьому вірити.

— Я взую свої нові червоні черевички, — сказала вона якось уранці, — ті, яких Кай ні разу не бачив, і піду до річки спитати про нього.

Було дуже рано. Вона поцілувала бабусю, яка ще спала, взула червоні черевички і побігла сама-самісінька за місто, прямо до річки.

— Це правда, що ти взяла мого маленького товариша? Я подарую тобі мої червоні черевички, якщо ти віддаси мені його назад.

І дівчинці здалося, що хвилі якось дивно кивають їй. Тоді вона скинула свої червоні черевички, найдорожчу річ, яка в неї була, і кинула їх у річку. Але черевички впали якраз коло берега, і хвилі відразу винесли їх на землю. Ріка ніби не хотіла брати в дівчинки її найдорожчу річ, бо не могла повернути їй Кая. А дівчинка подумала, що кинула черевички не досить далеко, влізла в човен, який гойдався в комишах, стала на краєчок корми та знову кинула черевички у воду. Човен не був прив'язаний і відштовхнувся від берега. Дівчинка хотіла швидше вистрибнути на землю, але, поки пробиралася з корми на ніс, човен відійшов уже далеко від берега та швидко поплив за течією.

Герда дуже перелякалась, почала плакати та кричати, але ніхто, крім горобців, не чув її. Горобці ж не могли перенести її на землю, вони тільки летіли за нею вздовж берега і, ніби бажаючи її втішити, цвірінчали: «Ми тут! Ми тут!»

Човен плив за водою далі й далі. Герда сиділа смирно в самих панчішках, її червоні черевички пливли за човном, але не могли наздогнати.

Обидва береги ріки були дуже красиві. Цвіли чудові квіти, стояли високі розлогі дерева, на луках паслися вівці та корови. Але ніде не видно було жодної людини.

«Може, річка несе мене до маленького Кая!» — подумала Герда, повеселішала, підвелася на ніжки й довго милувалася гарними зеленими берегами. Аж ось вона припливла до великого вишневого садка, в якому стояла маленька хатинка під солом'яною стріхою з дивними червоними та блакитними віконцями. Перед дверима виструнчились два дерев'яні солдати і віддавали рушницями честь усім, хто проходив мимо. Герда гукнула їм — вона думала, що солдати живі. Але, звичайно, вони нічого не відповіли. Човен підплив зовсім близько, трохи не до самого берега.

Дівчинка гукнула ще голосніше. З хатинки вийшла, спираючись на костур¹, стара-престара бабуся у великому солом'яному капелюсі, на якому були намальовані дивні квіти.

— Ах, бідна маленька дитинка! — сказала стара. — Як це ти потрапила на таку велику річку і запливла так далеко?

Із цими словами бабуся зайшла у воду, зачепила костуром човен, притягла його до берега й висадила Герду.

Герда дуже зраділа, що опинилася на землі, хоча трошки й побоювалася старої.

— Ну, ходімо, розкажеш мені, хто ти така і як сюди дісталась! — сказала бабуся.

Ілюстрація
Крістіана Бірмінгема

¹ Костур — палиця із загнутим кінцем.

Герда почала про все їй розповідати, а бабуся похитувала головою і повторювала: «Хм, хм!» От дівчинка скінчила і спитала бабусю, чи не бачила вона Кая. Та відповіла, що він ще не проходив тут, але, напевне, йтиме, так що дівчинці нема чого сумувати — хай краще покуштує вишень та подивиться на квіти в саду, вони кращі, ніж намальовані в якій завгодно книжці з малюнками, і кожна з квіток уміє розповідати казки. Тут бабуся взяла Герду за руку, повела до себе в хатинку і замкнула двері на ключ. Вікна були високо від підлоги і всі різнокольорові — червоні, блакитні, жовті, тому сама кімната світилася дивним різнобарвним світлом.

На столі стояла корзина зі стиглими вишнями, і Герда могла їсти їх досхочу. Поки вона їла, бабуся розчісувала їй волосся золотим гребінцем. Волосся кучерявилося і оточувало золотим сяйвом свіженьке, кругле, як троянда, личко дівчинки.

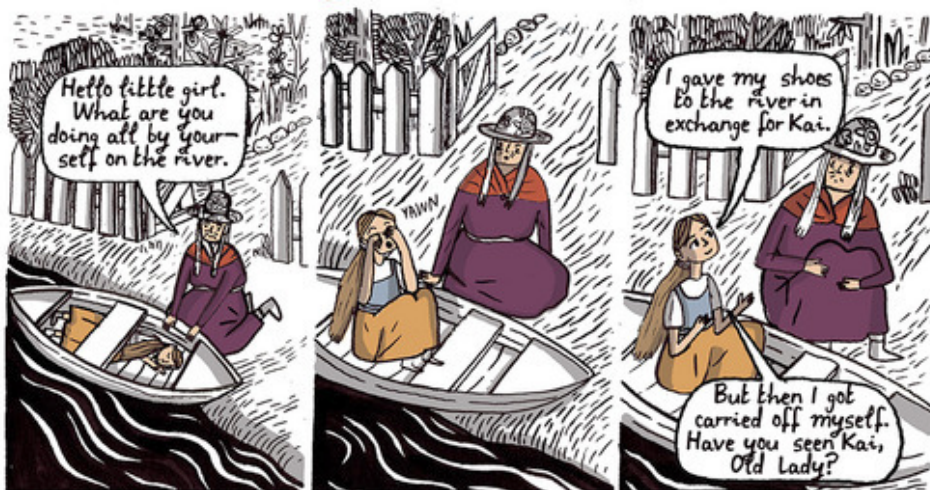
— Давно вже я хотіла мати таку милу маленьку дівчинку! — сказала бабуся. — Ото побачиш, як добре ми заживемо з тобою.

І чим довше вона чесала кучері дівчинці, тим більше забувала Герда свого названого братика Кая. Стара жінка вміла чарувати. Але вона не була лихою чарівницею. Вона чарувала тільки трошки, для розваги, а зараз їй дуже захотілося лишити Герду в себе. Тому вона пішла в садок, торкнулася своїм костуром усіх троянд, і ті, як стояли розквітлі й пишні, так і опустилися глибоко-глибоко в землю, і сліду від них не стало. Бабуся боялась, що Герда, побачивши троянди, згадає про свої, а потім про Кая і втече від неї.

Зробивши свою справу, бабуся повела Герду в квітник. Які пахоці, яка розкіш! Тут було стільки найрізноманітніших квітів кожної пори року. У цілому світі не могли б відшукати книжки з малюнками, барвистішими й прекраснішими за цей квітник. Герда стрибала від задоволення і гралась між квітів, поки сонце не сіло за високими вишневими деревами. Тоді бабуся поклала її в гарненьке ліжечко із червоними шовковими подушками, набитими блакитними фіалками. Дівчинка заснула, і їй снилися чудові сни.

The Old Lady had not, but she had long wished for a little girl, so she took Gerda by the hand and Gerda told her all about Kai, and how they had played together every summer among the roses on the little bridge.

But even as Gerda was talking, she was beginning to forget Kai, for the Old Lady was a witch.

That was why she went into her garden and made all the roses hide under the earth, so as not to remind Gerda of Kai.

Другого дня Герді знову дозволили гратися серед квітів на сонечку. Так минуло багато днів. Герда знала кожну квіточку, та хоч їх було й багато, їй все-таки здавалося, що якоїсь не вистачає. Але якої?

Одного ранку вона сиділа й розглядала солом'яний капелюх бабусі, на якому були намальовані квіти. Найкращою серед них була троянда, — бабуся забула її стерти, коли загнала інші живі троянди під землю. От що значить неухважність.

— Як, тут нема троянд? — скрикнула Герда й побігла шукати їх по клумбах. Шукала, шукала й не знайшла жодної!

Тоді дівчинка сіла на землю і заплакала. Теплі сльози впади якраз на те місце, де стояв раніше один з кущів троянд. Як тільки сльози змочили землю — вмить з неї виріс кущ, такий же свіжий, квітучий, як і раніше.

Герда обняла його, поцілувала троянди й раптом згадала про ті чудові троянди, що цвіли у неї вдома, а разом з ними й про Кая.

— Ой, як я забарилася! — сказала дівчинка. — Адже мені треба шукати Кая! Чи не знаєте ви, де він? — спитала вона в троянд. — Чи ви вірите тому, що він умер і не повернеться більше?

— Він не вмер! — сказали троянди. — Адже ми були під землею, куди йдуть усі померлі, але Кая між ними нема.

— Дякую вам! — сказала маленька Герда й пішла до інших квітів, заглядала в їхні чашечки й питала: «Чи не знаєте ви, де Кай?»

Але кожна квітка грілася на сонечку й думала тільки про свою власну казку або історію. Їх наслухалася маленька Герда багато, але жодна з квіток не сказала ні слова про Кая.

І вона побігла на кінець садка. Хвіртка була зачинена на засув. Але Герда так довго смикала заіржавілий засув, що він піддався, хвіртка відчинилася, і дівчинка так, як була босоніж, побігла шляхом.

Разів зо три вона оглянулася назад, але ніхто не гнав за нею. Нарешті, дівчинка втомилася, сіла на камені й поглянула навкруги: літо вже минуло, настала пізня осінь, а в чарів-

ному садку бабусі, де завжди сяяло сонце і цвіли квіти всіх часів року, цього й не було помітно.

— Ой, як же я забарилася! Уже осінь надворі. Ні, спочивати не можна! — сказала маленька Герда і знову рушила в путь.

Ой, як втомилися і нили її маленькі ніжки! Як холодно та вогко було навколо. Довге листя на вербі зовсім пожовкло, туман сідав на нього великими краплинами та стікав, немов дощ, на землю. Листя падало одне за одним. Лише терен стояв, укритий ягодами, але такими терпкими!

Яким же сірим, сумним здавався цілий світ!

Обміркуємо й обговорюємо прочитане

1. Знайдіть у тексті та прочитайте опис зовнішності Герди. Поясніть, яку роль у ньому відіграють прикметники. З якою метою, на ваш погляд, автор уживає порівняння?
2. Поміркуйте, чому сльози Герди повернули трояндовий кущ до життя. Обґрунтуйте свою відповідь.
3. Виразно прочитайте кінцівку третього оповідання. Які риси характеру Герди увиразнено в цьому уривку? Доведіть свою відповідь текстом.
4. Що ви можете сказати про ставлення казкаря до своєї героїні? Завдяки чому читач відчуває його присутність у тексті? А які почуття до Герди виникли у вас?
5. Спираючись на сторінку коміксу, намальованого англійською художницею Ізабель Грінберг (на с. 55), перекажіть уривок казки. Поміркуйте над запитанням: «Що в мене викликало труднощі під час виконання цього завдання?».

Оповідання четверте ПРИНЦ І ПРИНЦЕСА

Герді знову довелося сісти перепочити. На сніг прямо проти неї стрибнув великий ворон. Він довго-довго дивився на дівчинку, киваючи їй головою, і, нарешті, заговорив:

— Кра-кра! Дррррастуй!

Краще вимовити людською мовою не вмів, але, видно, бажаючи дівчинці добра, спитав її, куди це вона бреде по світу сама-самісінька. Слова «сама-самісінька» Герда зрозуміла

дуже добре й відчула одразу все їхнє значення. Вона розповіла воронові про своє життя і спитала, чи не бачив він Кая.

Ворон замислено похитав головою і сказав:

— Можливо! Можливо!

— Та невже? Справді? — гукнула дівчинка і трохи не задушила ворона поцілунками.

— Спокійніше, спокійніше! — сказав ворон. — Я гадаю, що це був Кай. Але тепер він, напевне, забув тебе зі своєю принцесою.

— Хіба він живе у принцеси? — спитала Герда.

— А от послухай! — сказав ворон. — Тільки мені дуже важко розмовляти по-вашому. От якби ти розуміла воронячу мову, я б тобі розповів про все далеко краще.

— Ні, цього мене не вчили! — мовила Герда. — Моя бабуся — та все розуміє і теж, напевне, вміє розмовляти цією мовою.

— Ну, нічого! — сказав ворон. — Розповім, як зумію, хоч і погано.

І він розповів про все, що тільки знав.

— У цій країні, де ми зараз з тобою сидимо, є принцеса, така розумна, що й сказати не можна. Вона прочитала всі газети на світі і вже забула все, що прочитала, — отака розумна! Нещодавно сиділа вона на своєму троні, а це, між іншим, як кажуть, не так уже приємно, і почала наспівувати пісеньку: «Чом мені не вийти заміж?»

«А й насправді», — подумала вона і вирішила вийти заміж. Але вона хотіла мати чоловіка, який би зумів підтримати розмову, коли з ним заговорять, а не такого, що вміє тільки пишатися, бо це дуже нудно. От барабаном скликали всіх придворних дам й оголосили бажання принцеси. Усі вони були дуже задоволені. «Це нам до вподоби! Ми й самі недавно про це думали!» — казали вони. Ти можеш повірити кожному моему слову, — додав ворон, — у мене є наречена, вона гуляє цілком вільно по всьому палацу та все мені розповідає.

Його наречена, звичайно, була також ворона. Адже кожен шукає собі дружину до пари, от і ворон обрав ворону.

— Другого дня всі газети вийшли з рамкою із сердечок і з вензелями¹ принцеси. У газетах було оголошено, що кожен молодий чоловік приємної зовнішності може з'явитися в палац і поговорити з принцесою. Того, хто буде триматися цілком вільно, як дома, і буде найкрасномовніший з усіх, принцеса візьме собі за чоловіка.

— Так, так, — повторив ворон, — ти можеш мені повірити, це так само вірно, як те, що я тут сиджу. Народ юрбою ринув до палацу. Давка, штовханина! Але ні в кого нічого не вийшло ні першого, ані другого дня. На вулиці всі говорили дуже добре, а тільки-но ступали на поріг палацу і бачили гвардію, усю в сріблі, а на сходах — лакеїв у золоті, великі освітлені зали, — як одразу їх брав острах. От і стоять тоді перед тронем, де сидить принцеса, і не можуть нічого вимовити, тільки повторюють останнє слово, що сказала принцеса. А їй же зовсім не те було потрібно! Справді, ніби їх всіх обпоювали дурманом! А як тільки вони виходили за ворота, знову могли розмовляти. Від воріт до дверей палацу тягнувся довгий-предовгий хвіст людей, я сам був там і бачив це! — вів ворон далі. — Їм хотілося їсти й пити, але з палацу їм не вивнесли навіть склянки води. Правда, хто був розумніший, той про запас узяв із собою бутербродів, але не ділився зі своїм сусідом, думаючи про себе: «Хай виглядають охлялими — принцеса не візьме їх».

— Ну, а Кай, маленький Кай? — спитала Герда. — Коли ж він прийшов? Був і він у натовпі?

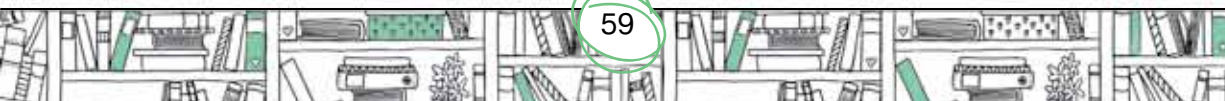
— Чекай, чекай! Тепер ми саме дійшли до нього. Це було на третій день. З'явився невеликий чоловік, ні в кареті, ні верхи, а просто прийшов пішки, і прямо у палац! Його очі блищали, як твої. Волосся у нього було довге, але одягнений він був бідно.

— Це Кай! — зраділа Герда. — Так, я знайшла його! — і вона заплескала в долоні.

— За спиною у нього була невеличка торбинка! — продовжував ворон.

— Ні, це, напевне, були його саночки, — сказала Герда, — він пішов з дому із саночками.

¹ *Вензель* — пов'язані між собою або перевиті в малюнок початкові літери власних імен.

— Можливо, — мовив ворон, — я не роздивився як слід. Але я добре знаю від моєї нареченої, що, зайшовши в палац і побачивши гвардію у сріблі, а на сходах лакеїв у золоті, він анітрішечки не збентежився, кивнув їм головою і сказав: «Нудно, напевне, стояти на сходах, я краще піду в кімнати!» Таємні радники і генерали ходили босоніж, розносячи золоті блюда, та це його не турбувало.

— Це, напевне, Кай! — скрикнула Герда. — Я знаю, у нього були чоботи. Я сама чула, як вони рипіли, коли він приходив до бабусі.

— Так, вони рипіли здорово! — продовжував ворон. — Зовсім сміливо підійшов він до принцеси, яка сиділа на перлині, завбільшки з веретено, а всі придворні дами зі своїми фрейлінами¹, і фрейліни цих фрейлін, і всі кавалери зі своїми камердинерами², і камердинери цих камердинерів, і їхні хлопчики-служники стояли навколо. Чим далі хто стояв від принцеси і ближче до дверей, то пихатіше тримався. На хлопчика-служника, який завжди носить пантофлі³, й дивитись не можна було, такий гордий стояв він на дверях.

— Це все, напевне, було дуже страшно, — сказала Герда. — А Кай, він сподобався принцесі?

— Він з нею розмовляв так гарно, як я, коли говорю поворонячи. Це я чув від моєї нареченої. Він тримався вільно й дуже мило. Він заявив, що прийшов не сватати, а тільки послухати мудрі розмови принцеси. Ну, і от вона йому сподобалася, і він їй також.

— Так, це, напевне, був Кай! — сказала Герда. — Він такий розумний, знає всі чотири дії арифметики, навіть з дробами. Ах, проведи ж мене швидше в палац!

— Це легко сказати! — відповів ворон. — Але як це зробити? Стривай, я пораджусь з моєю нареченою. Вона вже щось придумає і скаже нам. Ти думаєш, що тебе так просто і пус-

¹ *Фре́йліна* — добре освічена дівчина, яка служила при дворі й постійно супроводжувала королеву, принцесу або інших знатних дам, а також відповідне придворне звання.

² *Камерди́нер* — слуга.

³ *Панто́флі* — м'які кімнатні туфлі без каблуків.

тять у палац? Аякже, таким маленьким дівчаткам, як ти, не дозволяють туди й заходити.

— Мене пустять! — мовила Герда. — Якби Кай почув, що я тут, він одразу прибіг би за мною.

— Почекай мене тут коло парканчика, — сказав ворон, кивнув головою і полетів.

Ворон повернувся пізно ввечері.

— Кра! Кра! — закаркав він. — Моя подруга посилає тобі тисячу привітань і оцю маленьку паляничку, — вона взяла її на кухні. Там їх багато, а ти, напевне, голодна. Ну, це неможливо, щоб тебе впустили в палац, ти ж босоніжка. Гвардійці в сріблі й лакеї в золоті цього не дозволять. Але ти не плач. Ти будеш там. Моя подруга знає, як пройти в спальню принцеси із чорного ходу, і знає, де дістати ключ.

Вони пішли садом, довгими алеями, де падало пожовкле листя одне за одним. Коли всі вогні в палаці погасли, ворон провів дівчинку в маленькі напіввідчинені двері.

О, як билося серце Герди від страху й палкого бажання побачити Кая! Дівчинка ніби збиралася зробити щось лихе, а вона ж тільки хотіла взнати, чи живий її маленький Кай. Так, він повинен бути тут! Герда так живо уявляла собі його розумні очі, довге волосся, усмішку... Як він усміхався їй, коли вони, бувало, сиділи поряд під кущами троянд! А як зрадіє він тепер, коли побачить її, почує, який довгий шлях пройшла вона ради нього, дізнається, як сумували за ним усі рідні... Ах, вона відчувала і радість, і страх!

Та ось вони вже на сходах.

На шафі горіла лампочка, а на підлозі сиділа ручна ворона й озиралася на всі боки. Герда вклонилася їй, як учила робити її бабуся.

— Мій наречений розповів мені про вас стільки хорошого! — сказала ручна ворона. — «Повість вашого життя», як це звуть, теж дуже зворушлива. Чи не можете ви взяти лампу, а я піду вперед. Ми підемо прямо і нікого тут не зустрінемо.

— А мені здається, хтось іде за нами! — сказала Герда, і в ту ж хвилину повз неї пролетіли якісь тіні: коні з розпущеними гривами й тонкими ногами, мисливці, дами та кавалери верхи.

Ілюстрація
Лариси Іванової

— Це сни! — сказала ручна ворона. — Тим краще для нас — зручніше буде роздивитися сонних. Я сподіваюся, що, коли ви будете в пошані й честі, ви покажете, що у вас благородне серце.

— Це цілком зрозуміло! — сказав лісовий ворон. Тут вони увійшли в першу залу, всю обиту рожевим атласом і заткану квітами. Повз дівчину знову пролинули сни, але так швидко, що вона не встигла роздивитися вершників. Зали були розкішніші одна за одну — просто можна було

засліпнути. Нарешті, вони дійшли до опочивальні. Стеля її нагадувала верхів'я величезної пальми з дорогоцінним кришталевим листям. Із середини стелі спускалася товста золота стеблина, на якій висіли два ліжка, що мали форму лілії. Одне було біле, і в ньому спала принцеса, друге — червоне, і в ньому Герда сподівалася знайти Кая. Дівчинка злегка одгорнула одну із червоних пелюсток і побачила темно-русяву потилицю. О, це був Кай! Вона голосно вигукнула його ім'я і піднесла лампу до його обличчя. Сни із шумом полетіли геть, хлопець прокинувся і повернув голову.

О! Це був не маленький Кай!

Принц був схожий на нього лише з потилиці. З пелюсток білої лілії визирнула принцеса і спитала, що трапилось. Маленька Герда заплакала й розповіла всю свою історію і все, що зробили для неї ворони.

— Ох, маленька бідолашко! — мовили принц і принцеса, а ворон похвалили і сказали, що вони на них не сердяться, але щоб більше ворони так не робили. Проте ворони мусять одержати нагороду.

— Хочете ви літати на волі, — спитала принцеса, — або мати постійну посаду придворних ворон і все те, що залишається на кухні?

Обидві ворони вклонилися і подякували за постійну посаду тому, що подумали про старість. Вони сказали: «На схилі віку добре мати вірний шматок хліба».

Принц підвівся зі свого ліжка й запропонував його Герді. Більше він поки що нічого не міг зробити. Вона склала свої маленькі ручки й подумала: «Які хороші бувають люди і звірі!» Потім заплющила очі й солодко заснула. Сни знову прилинули в опочивальню. Здавалося, вони везли на маленьких саночках Кая, який кивав Герді головою. Але, на жаль, це був лише сон, і все зникло, коли дівчинка прокинулася.

Другого дня її одягли з голови до ніг в оксамит та шовк і пропонували залишитися в палаці і жити з ними, але вона попросила лише маленькі санки з конем і пару чобітків. Дівчинка хотіла знову їхати в далекий світ розшукувати Кая.

Їй дали і чобітки, і муфту¹, і чудове платтячко, а коли вона попрощалася з усіма, до воріт під'їхала карета із чистого золота. Герб принцеси і принца блищав на ній, як зірка, кучери, лакеї, фореїтори², — їй дали і фореїторів, — усі були в маленьких золотих коронах. Принц і принцеса посадили її в карету і побажали щасливої дороги. Лісовий ворон, який уже одружився з ручною вороною, проводжав її перші три милі і сидів у кареті поряд з дівчинкою — він не міг їхати, сидячи спиною до коней. Ручна ворона стояла на дверях і махала крилами. Вона не поїхала проводити дівчинку, бо в неї боліла голова з того часу, як мала постійну посаду й багато їжі.

◀ Ілюстрація Ніки Гольц ▶

¹ *Муфта* — відкритий з двох боків мішечок (звичайно з хутра) для зігрівання рук.

² *Фореїтор* — кучер, який управляє кіньми в запряжці й сидить на одному з них.

У кареті було повно пряників і кренделів, а в ящик під сидіння поклали фрукти й горіхи.

— Прощавай! Прощавай! — кричали принц і принцеса, і Герда заплакала, і ворон також. Так проїхали вони перші три милі. Тут і ворон попрощався з дівчинкою. Це була тяжка розлука. Ворон злетів на дерево і махав своїми чорними крилами доти, доки карета, блискуча, як сонце, зникла з очей.

Обміркуємо й обговорюємо прочитане

1. Розкажіть, про що Герда дізналася від ворона.
2. Які почуття охопили дівчинку дорогою до спальні принцеси? Завдяки чому про це дізнається читач? Підтвердьте свою відповідь цитатою з казки.
3. Що стало причиною розчарування Герди?
4. Чому, засинаючи, дівчинка подумала: «Які добрі люди і звірі!»? Кого вона мала на увазі?
5. Як ви гадаєте, чому ворон і ворона, принц і принцеса допомагали Герді? Обґрунтуйте свою відповідь.
6. Підготуйте виразне читання епізоду, який вам найбільше сподобався. Поміркуйте над запитанням: «Якби я читав/читала цей уривок комусь із знайомих або незнайомих людей, то чи було б їм цікаво слухати?».
7. Складіть і запишіть до зошитів простий план до четвертого оповідання. Обмінявшись зошитами з сусідом / сусідкою по парті, перевірте правильність виконання завдання.
8. Підготуйте переказ оповідання від імені однієї з дійових осіб (на вибір): Герди, принца, принцеси, ворона або ворони.

Оповідання п'яте

МАЛЕНЬКА РОЗБІЙНИЦЯ

Вони їхали темним лісом, але карета світила, наче ліхтар, і засліпила очі розбійникам, а вони цього не стерпіли.

— Золото! Золото! — закричали вони, кинулись на карету, схопили коней, убили маленьких служників і кучера й витягли з карети Герду.

— Яка ситенька, яка маленька, напевне, горішками відгодована! — сказала стара розбійниця з довгою колючою бородою і волохатими бровами, що насунулись на очі.

— Жирненька, як молоденький баранчик! Яка ж це вона на смак!

І вона витягла гострий блискучий ніж. Це було жахливо!

— Ай! — закричала вона раптом, її вкусила за вухо власна донька, що сиділа у неї за спиною і була така свавільна та дика, просто страх!

— Ах ти, жахливе дівчисько! — закричала мати й не встигла убити Герду.

— Вона гратиметься зі мною, — сказала маленька розбійниця, — і віддасть мені свою муфту, своє гарне платтячко та спатиме зі мною в моєму ліжку.

І дівчинка знову так вкусила матір за вухо, що та підстрибнула й закрутилась на одному місці. Розбійники зареготали:

— Ач, як танцює зі своїм дівчиськом!

— Я хочу сісти в карету! — закричала маленька розбійниця і одразу здійснила своє бажання, тому що була дуже розбещена й уперта. Вона і Герда сіли в карету і помчали в гліб лісу по пнях і камінні. Маленька розбійниця була така на зріст, як Герда, але дужча за неї, ширша в плечах і смаглява. Очі в неї були чорні, вони дивилися якимось сумно. Вона обняла Герду за стан і сказала:

— Вони не вб'ють тебе, поки я на тебе не розсерджуся. Ти принцеса?

— Ні, — сказала Герда й розповіла про все, що їй довелося пережити і як вона любить маленького Кая.

Ілюстрація
Дженні Харбор

Маленька розбійниця подивилася зовсім серйозно на неї, злегка кивнула головою і мовила:

— Вони не вб'ють тебе, навіть коли я розсерджуся на тебе, — я краще сама уб'ю тебе!

І вона витерла сльози Герді, а потім сховала обидві руки в її гарненьку муфточку, м'яку та теплу.

От карета зупинилася. Вони в'їхали на подвір'я розбійницького замка. Він весь згори донизу потріскався, гайвороння вилітало з великих щілин.

Вибігли величезні бульдоги, і здавалось, кожен з них може проковтнути людину. Вони підстрибували високо вгору, але не гавкали. Це їм було заборонено.

Посеред величезної зали, з напівзруйнованими закуреними стінами та кам'яною підлогою, палав вогонь. Дим підіймався до стелі і сам собі шукав виходу. Над вогнем кипів у величезному казані суп, а на рожнах смажилися зайці та кролики.

— Ти спатимеш цю ніч зі мною, коло моїх маленьких звіряток! — сказала розбійницька дівчинка.

Дівчаток нагодували й напоїли, і вони пішли у свій куток, де лежала солома, вкрита килимами.

Вище над ними, на жердинках та перекладинах, сиділо більше сотні голубів. Усі вони, здавалося, спали, але, коли підійшли дівчатка, трохи заворушилися.

— Вони всі мої! — сказала маленька розбійниця, схопила швидко одного й потрусила так, що той замахав крилами. — Поцілуй його! — гукнула вона, сунувши голуба Герді прямо в обличчя. — А ось тут сидять лісові пустуни! — продовжувала вона, показуючи на двох голубів, що сиділи у невеличкій заглибині стіни, за дерев'яними ґратами. — Ці двоє — лісові пустуни! Їх треба тримати замкненими, а то враз полетять. А от мій любий дідуганчик «Б», — і дівчинка потягла за роги прив'язаного до стіни північного оленя в блискучому мідному нашійнику. — Його теж треба тримати на прив'язі, бо втече. Щовечора я лоскочу його під шиєю моїм гострим ножем, — він дуже цього боїться.

І маленька розбійниця витягла з розколини в стіні довгий ніж і провела ним по шиї оленя. Бідна тварина почала брикатися, а дівчинка зареготала й потягла Герду до постелі.

— Хіба ти спиш з ножем? — спитала її Герда, з острахом дивлячись на цю річ.

— Завжди! — відповіла маленька розбійниця. — Хто знає, що може трапитися. Але розкажи мені ще про маленького Кая і про те, як ти мандрувала по світу.

І Герда розповідала знову все спочатку, а лісові голуби воркотіли вгору, в своїй клітинці; інші голуби вже спали.

Маленька розбійниця обняла однією рукою Герду, — в другій у неї був ніж, — і захропіла. Але Герда не могла заплющити очей. Вона не знала, чи вб'ють її, чи залишать живою.

Розбійники сиділи навколо вогню, співали й пили вино, а стара розбійниця перекидалась. О, як страшно було дивитися на це маленькій дівчинці! Раптом лісові голуби сказали:

— Курр! Курр! Ми бачили маленького Кая. Біла курка несла на спині його саночки. Він сидів у санках Снігової Королеви, вони їхали лісом, коли ми ще лежали в гнізді. Вона дихнула на маленьких голуб'ят, і, крім нас двох, усі вмерли. Курр! Курр!

— Що ви там говорите нагорі? — скрикнула Герда. — Куди поїхала Снігова Королева? Ви знаєте про це?

— Вона поїхала, напевне, в Лапландію, — відповіли голуби, — адже там завжди сніг і лід. Спитай у північного оленя, що стоїть на прив'язі.

— Так, там завжди сніг і крига, там так чудово, — сказав північний олень. — Там можна стрибати на волі по величезних, блискучих, крижаних полях, там стоїть літнє шатро Снігової Королеви. Але її найулюбленіший палац біля Північного полюса, на острові, що зветься Шпіцберген.

— О Кай! Маленький Кай! — зітхнула Герда.

— Лежи тихо, — сказала маленька розбійниця, — а то я штрикну тебе ножем.

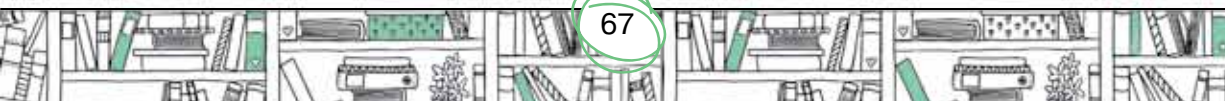
Вранці Герда розповіла їй, що чула від лісових голубів. Маленька розбійниця серйозно подивилася на Герду, кивнула головою і сказала:

— Ну, хай буде так... Хай буде так. А ти знаєш, де Лапландія¹? — спитала вона в північного оленя.

— Хто ж це може знати краще за мене? — відповів олень, і очі в нього заблищали. — Там я народився і виріс, там стрибав по снігових полях.

— Так слухай! — сказала Герді маленька розбійниця. — Бачиш, усі наші пішли, вдома одна мати, але трохи згодом вона засне. Тоді я дещо для тебе зроблю.

¹ *Лапландія* — природна область, що розташована на півночі Швеції, Норвегії, Фінляндії і на заході Кольського півострова.

Дівчинка стрибнула з ліжка, обняла матір, смикнула її за бороду і сказала:

— Доброго ранку, мій любий козлику!

А мати наципала їй ніс так, що він почервонів і посинів, але все це робилося з великої любові.

Коли стара захропла, маленька розбійниця підійшла до північного оленя і сказала:

— Я ще могла б довго розважатися з тобою, бо ти дуже смішний, коли тебе лоскочуть гострим ножем, але нехай вже буде так. Я відв'яжу тебе і випущу на волю. Ти можеш утекти у свою Лапландію, але за це ти мусиш віднести до палацу Снігової Королеви цю дівчинку, там її названий братик. Ти, звичайно, чув, що вона розповідала. Вона говорила досить голосно, а ти завжди підслуховуєш.

Північний олень застрибав від радості. Маленька розбійниця посадила на нього Герду, міцно прив'язала її про всяк випадок і підсунула під неї м'яку подушечку, щоб було зручніше сидіти.

— Ну, хай вже буде так, — сказала вона далі, — візьми назад твої хутряні чобітки, бо буде холодно. А муфту я вже лишу собі, надто вона гарненька. Проте мерзнути я тобі не дам. Ось материні рукавиці, вони тобі будуть аж по лікті. Засувай у них руки. Ну, ось тепер рука в тебе, як у моєї матері.

Герда плакала від радості.

— Терпіти не можу, коли скиглять! — сказала маленька розбійниця. — Тепер тобі треба дивитися весело. Ось на тобі ще дві хлібини й окорок. Ти не будеш голодувати.

І хлібини, й окорок вона прив'язала до оленя. Потім маленька розбійниця відчинила двері, заманила усіх величезних собак у дім, перерізала своїм гострим ножем вірвовку, якою був прив'язаний олень, і сказала йому:

— Ну, біжи! Тільки бережи маленьку дівчинку! Герда простягла маленькій розбійниці обидві руки у величезних рукавицях і сказала:

— Прощавай!

Північний олень помчав через пні та каміння лісом, болотами, степами так швидко, як міг. Вовки вили, круки кричали.

— Фук! Фук! — почулося раптом з неба, і воно ніби зачихало вогнем.

— Ось моє рідне північне саяво! — сказав олень. — Дивись, як світить!

І він побіг далі, не зупиняючись ні вдень, ні вночі. Хліб вони вже з'їли, окорок також і, нарешті, опинилися в Лапландії.

Ілюстрація
Олексія Черепанова

Обміркуємо й обговорюємо прочитане

1. Якою ви уявляєте маленьку розбійницю? Що, на вашу думку, хотів увиразнити автор, описуючи очі дівчинки? Відповідаючи, використовуйте цитати з казки.
2. Розкажіть, що і від кого Герда дізналася про Кая.
3. Чому, на вашу думку, маленька розбійниця допомогла своїй полонянці? Чи згодні ви з тим, що й Герда допомогла їй у чомусь? Обґрунтуйте свою відповідь.
4. Яке враження справила на вас маленька розбійниця? Чи змінювалося ваше ставлення до неї протягом читання? Якщо так, поясніть чому.
5. Розкажіть, які почуття викликало у вас описане в цьому оповіданні. Чи переживали за когось із персонажів? Якщо так, то чому саме?
6. Розгляньте ілюстрації до цього оповідання. Яка з них вам сподобалась найбільше? Чому?

Оповідання шосте ЛАПЛАНДКА І ФІНКА

Олень зупинився коло жалюгідної хатинки. Дах спускався до самої землі, а двері були такі низенькі, що людям доводилося пролазити в них рачки. Дома була одна стара лапландка, вона смажила при світлі лойового каганця рибу. Північний олень розповів усю історію Герди, але спочатку свою власну, — вона здавалася йому далеко важливішою. А Герда так задубіла від холоду, що їй говорити не могла.

— Ах ви, бідолахи! — сказала лапландка. — Вам ще далеко треба бігти. Доведеться пройти миль сто, поки дістанетесь Фінляндії, де Снігова Королева живе на дачі й щовечора запалює блакитні бенгальські вогні. Я напишу кілька слів на сухій рибі-трісці, паперу в мене немає, а ви віднесете її фінці, яка живе в тих місцях і краще за мене навчить, що треба робити.

Коли Герда зігрілася, наїлася і напилася, лапландка написала кілька слів на сухій рибі-трісці, наказала Герді добре її берегти, потім прив'язала дівчинку до спини оленя, і той знову побіг.

— Фук! Фук! — знову лунало в повітрі. Цілу ніч спалахувало чудове блакитне північне сяйво. Так добіг олень з Гердою до Фінляндії і постукав у димар фінки — дверей у неї зовсім не було.

Всередині було так жарко, що фінка, маленька жінка, була майже гола. Вона швидко стягла з Герди все плаття, рукавиці й чобітки, — інакше Герді було б надто жарко, — поклала оленю на голову крижинку і почала читати те, що було написано на сухій рибі-трісці. Вона прочитала все з початку до кінця тричі, поки не вивчила напам'ять, і потім сунула тріску в казан із супом. Адже риба ще могла згодитися, а у фінки нічого даремно не пропадало.

Ілюстрація
Нікі Гольц

Тут олень розповів спочатку свою історію, а потім історію Герди. Фінка кліпала розумними очима, але не казала ні слова.

— Ти дуже мудра жінка! — сказав олень. — Ти можеш зв'язати однією ниткою всі чотири вітри. Коли шкіпер¹ розв'яже один вузол — повіє холодний, розв'яже другий — розпогодиться, а розв'яже третій і четвертий — зніметься така буря, що поламає на трісочки дерева. Чи не даси ти для дівчинки такого напою, що надав би їй силу дванадцяти богатирів? Тоді б вона подолала Снігову Королеву.

— Силу дванадцяти богатирів? — сказала фінка. — Аякже! Хіба це допоможе їй? Тут вона взяла з полиці великий сувій паперу й розгорнула його. На ньому стояли якісь дивні письмена. Фінка почала читати їх і читала, доки піт не виступив у неї на чолі.

Олень знову почав просити за Герду, а сама Герда дивилась на фінку такими зворушливими, повними сліз очима, що та знову закліпала, відвела оленя в куток кімнати і, міняючи йому лід на голові, прошепотіла:

— Маленький Кай справді у Снігової Королеви, але він дуже задоволений і щасливий та думає, що це найкраще місце на світі. А все тому, що в нього в серці і в оці сидять скалки дзеркала, їх треба викинути, інакше він ніколи не буде людиною, і Снігова Королева назавжди матиме над ним владу.

— А ти не можеш допомогти чим-небудь Герді, щоб вона стала сильнішою за всіх?

— Я не можу дати їй більше сил, ніж у неї є зараз. Хіба ти не бачиш, яка велика її сила? Хіба ти не бачиш, що їй підкоряються і люди, і тварини? Адже вона боса обійшла пів світу. Не в нас позичати їй сили. Сила — в її серці. Якщо вона сама не зможе пройти у замок Снігової Королеви й вийняти із серця Кая скалки, ми не зможемо й поготів. За дві милі звідси починається сад Снігової Королеви. Віднеси туди дівчинку та спусти коло великого куща, що стоїть на снігу, вкритий червоними ягодами, і швидко повертайся назад, не барися ні хвилинки.

¹ Шкіпер — капітан морського судна.

Із цими словами фінка посадила Герду на спину оленя, і той побіг що було сили.

— Ай, я без теплих чобітків! Ай, я без рукавиць! — закричала маленька Герда, вона згадала про них, опинившись на лютому морозі. Але олень не смів зупинитися, поки не добіг до куща з червоними ягодами. Тут він спустив Герду, поцілував її прямо в губи, і по щоках його побігли великі блискучі сльози. Бідна Герда залишилася одна, на лютому морозі, без чобіток, без рукавиць.

Вона побігла як тільки могла швидко вперед. Назустріч їй линув цілий полк снігових пластівців, але вони не падали з неба, небо було зовсім ясне, і на ньому палало північне сяйво. Ні, вони неслися по землі просто на Герду і, наближаючись, ставали все більші та більші.

Герда згадала великі гарні сніжинки під збільшувальним склом, але ці були далеко більші, страшніші, вони були живі й мали різну форму. Це були передові загони війська Снігової Королеви. Одні нагадували потворних їжаків, другі — стоголових змій, треті — товстих ведмежат з настобурченою шерстю, але всі були блискучо-білі, всі були живими сніговими пластівцями. Герді було так холодно, що кожен подих одразу перетворювався на густий туман.

Але нам треба подивитись, що ж було в цей час з Каєм. Він і не думав про Герду і найменше про те, що вона йде до нього.

Обмірковуємо й обговорюємо прочитане

1. Розкажіть, як Герді допомогли лапландка й фінка.
2. Знайдіть у тексті та прочитайте, що фінка говорить про Герду. Чому вона вважає, що Герді не потрібна сила дванадцяти богатирів?
3. У чому, на вашу думку, полягає сила Герди? Обґрунтуйте свою відповідь.
4. Виразно прочитайте опис війська Снігової Королеви. Яку роль в цьому описі відіграють порівняння? Поміркуйте, чому автор так детально зображує підлеглих володарки снігів.

Оповідання сьоме
**ЩО БУЛО В ЗАМКУ СНІГОВОЇ КОРОЛЕВИ,
І ЩО ТРАПИЛОСЯ ПОТІМ**

Стіни замку Снігової Королеви збудувала метелиця, вікна й двері пробили буйні вітри. Тут було більше сотні зал, наметених віхолами, найбільша тяглася на багато-багато миль. Північне сяйво освітлювало всі ці зали, і всі вони були такі великі, пустинні, такі крижано-холодні і блискучі! Веселі розваги ніколи не заглядали сюди. Ніколи не влаштовувались тут ведмежі бали з танцями під музику завірюхи, бали, на яких білі ведмеді показали б свою грацію та вміння ходити на задніх лапах; ніколи не збиралися погуляти в карти; не сходились побазікати за чашкою кави біленькі кумасі-лисички.

Ні, холодно, порожньо і пустинно було завжди в залах Снігової Королеви. Північне сяйво спалахувало і світило так правильно, що можна було точно розрахувати, коли світло збільшиться і коли зменшиться. Посередині найбільшої пустинної безконечної снігової зали було замерзле озеро. Крига тріснула на ньому на тисячу шматків, рівних і правильних, ніби це було навмисне зроблено. Посередині озера сиділа Снігова Королева, коли була вдома.

Вона казала, що сидить на дзеркалі розуму і що це єдине і найкраще дзеркало на світі. Маленький Кай зовсім посинів, майже почорнів від холоду, але не помічав цього, — поцілунки Снігової Королеви зробили його нечутливим до холоду, а його ж серце було крижиною. Кай грався плескатими¹ крижинками, складаючи з них різні фігури. Є така гра — складання фігур з дерев'яних дощочок, вона зветься китайською. Кай теж складав різні вишукані фігури, але з крижин, і це називалося «льодова гра розуму». У його очах ці фігури були чудом мистецтва, а складання їх — найважливішою справою. Так йому здавалося тому, що в оці в нього сиділа скалка чарівного дзеркала. Він складав з крижин і цілі слова. Але ніяк не міг скласти слово, яке йому особливо хотілося — слово «Вічність».

¹ *Плескátий* — сплющений; який має невелику товщину або висоту і рівну поверхню.

Снігова Королева сказала йому:

— Якщо ти складеш це слово, ти будеш сам собі володар, і я подарую тобі весь світ і нові ковзани. — Але він ніяк не міг його скласти.

— Тепер я полечу в теплі краї, — мовила якимось Снігова Королева. — Подивлюся в чорні казани. — Так вона називала кратери¹ вогнедишних гір — Везувія і Етна². — Я побілю їх трохи. Це добре після лимонів і винограду.

І вона полетіла, а Кай залишився один в неосяжній пустинній залі, дивився на крижини і все думав, думав, так, що в голові в нього боліло. Він сидів на одному місці такий блідий, непорушний, ніби неживий. Можна було подумати, що він замерз.

У цей час у величезні ворота, що їх пробили буйні вітри, входила Герда. Вітри тут затихли й лягли, ніби захотіли спати. Вона увійшла у велику пустинну холодну залу — і побачила Кая.

Вона пізнала його, кинулась йому на шию і крикнула:

— Кай! Милий мій Кай! Нарешті, я знайшла тебе! — Та він сидів тихий, непорушний і холодний.

Ілюстрація Владислава Єрка

¹ *Кратер* — лійкуватий отвір на вершині вулканічної гори, через який під час виверження вулкана виливається лава, виходять гази, вилітають попіл, каміння тощо.

² *Везувій* і *Етна* — діючі вулкани на території Італії.

Тоді Герда заплакала, її гарячі сльози впали йому на груди, пройшли в саме серце, розтопили крижану кору й розтопили скалку чарівного дзеркала. Кай глянув на Герду, і вона заспівала про троянди.

Кай раптом гірко заплакав і плакав так довго й сильно, що скалка витекла з ока разом із сльозою. Тоді він пізнав Герду і зрадив.

— Герда! Мила моя Герда!.. Де ж це ти була так довго? Де був я сам? — він оглянувся навколо. — Як тут холодно, пустинно!

І він міцно притулився до Герди!.. Вона сміялася і плакала від радості. Радість була така велика, що навіть крижини затанцювали. Герда поцілувала Кая в обидві щоки, і вони знову зажеврили, поцілувала його в очі, і вони заблищали, як її власні, поцілувала його руки й ноги, і він знову став бадьорий і дужий.

Кай з Гердою вийшли з пустинного крижаного замка. Вони йшли й говорили про бабусю, про свої троянди, і на їхньому шляху затихали буйні вітри, виглядало сонце. Коли ж дійшли до куща із червоними ягодами, там уже чекав їх північний олень. З ним була молода олениха, її вим'я було повне молока. Вона напоїла ним Кая і Герду й поцілувала їх в губи.

Кай і Герда поїхали спочатку до фінки, відігралися в її теплій хатинці й дізналися про шлях додому. Потім поїхали до лапландки. Вона пошила їм нові плаття, полагодила сани і поїхала проваджати. Олень з молодою оленихою теж проваджали їх до самого кордону Лапландії, де вже пробивалася перша зелень. Тут Кай і Герда попрощалися з оленями і з лапландкою.

— Щаслива путь! — сказали вони їм.

Почали цвірінчати перші пташки, дерева вкрилися зеленими бруньками. З лісу назустріч їм виїхала дівчина на баскому коні, — Герда його пізнала, бо він колись віз її золоту карету. Дівчина була в яскравій червоній шапочці і з пістолетами за поясом. Це була маленька розбійниця, їй набридло жити дома, і вона захотіла побувати на півночі, а якщо там не

сподобається — і в інших частинах світу. Вона одразу пізнала Герду, а Герда її. Їм обом було дуже радісно.

— Бач, бродяга! — сказала вона Каєві. — Хотіла б я знати, чи вартий ти того, щоб за тобою бігали на край світу!

Але Герда погладила її по щоці і спитала про принца та принцесу.

— Вони поїхали в чужі землі, — відповіла дівчина.

— А ворон? — спитала Герда.

— Лісовий ворон умер. Ручна ворона залишилася вдовою, ходить із чорною шерстинкою на нозі і жаліється на долю. Але все це дрібниці, а ти краще розкажи, що було з тобою, як ти його відшукала.

І Герда та Кай розказали їй усе, як було.

— Шніп-шнап-шнуре-бассельуре — от і казці кінець! — сказала дівчина і, потиснувши їм руки, обіцяла відвідати їх, якщо коли-небудь заїде в їхні місця. Вона поїхала далі, у далекий світ.

Кай і Герда йшли, тримаючись за руки, і по дорозі, де вони проходили, розквітали квіти, зеленіла трава. Вони побачили високі башти, пізнали велике місто, де вони жили. Вони зійшли знайомими сходами і ввійшли в кімнату, де все було по-старому: і годинник так само йшов «тік-так», і стрілка так само рухалася.

Але, коли Кай і Герда увійшли в низенькі двері, вони помітили, що за цей час встигли стати дорослими людьми. Троянди цвіли й заглядали з даху у відчинене вікно, там стояли і їхні дитячі стільчики. Кай і Герда сіли кожен на свій і взяли одне одного за руки. Холодну, величну красу володінь Снігової Королеви вони забули, як важкий сон.

Так сиділи вони обоє, дорослі, але ще діти, діти серцем, а надворі стояло тепле, радісне літо.

Переклад із данської Оксани Іваненко

Обмірковуємо й обговорюємо прочитане

1. Уявіть себе театральним режисером/театральною режисеркою. Як би ви оформили сцену для епізоду «У замку Снігової Королеви»?

2. Розгадайте ребус. Що за слово сховано в ньому і яке значення воно мало для Кая?

3. Яким побачила Кая Герда і яким він став після звільнення від злих чар?
4. Розкажіть, кого зустріли Герда і Кай по дорозі додому. Які зміни відбулися з маленькою розбійницею? Чому, на вашу думку, так сталося?
5. Поділіться своїми враженнями про кінцівку казки.
6. Поміркуйте: чому автор увів у текст опис чарівних перетворень у природі, що відбуваються на шляху Кая і Герди?
7. Заради Кая Герда вирушила в далеку й надзвичайно небезпечну подорож. Чи були у вашому житті випадки, коли ви жертвували чимось заради іншої людини? Якщо так, поділіться вашою історією.

МИСТЕЦЬКІ ПЕРЕДЗВОНИ

Казка «Снігова Королева» викликала величезний інтерес у художників, музикантів, театральних діячів. Кінематографісти різних країн (США, Японії, Кореї, Великої Британії, Канади, Фінляндії та багатьох інших) створили художні й мультиплікаційні фільми за її сюжетом.

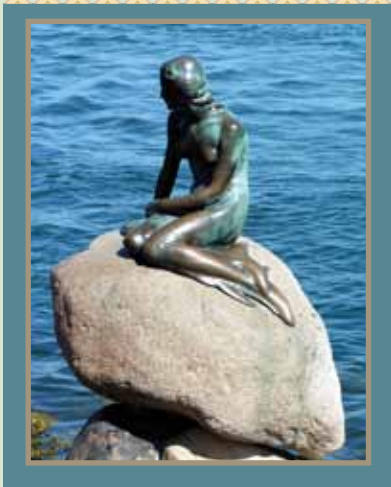
А серед різноманітних видань казки величезною популярністю користується книжка, проілюстрована **відомим українським художником Владиславом Єрком**, якого вважають одним із найкращих сучасних ілюстраторів. Казку Андерсена, випущену у видавництві «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» й оздоблену його малюнками, читають діти в 19-ти країнах світу! Цікаво, що ця книжка існує і в інтерактивному форматі:

<https://cutt.ly/EPWDnux>

ЛІТЕРАТУРНІ НОТАТКИ ПОДОРОЖНЬОГО

Пам'ятник Русалочці
у Копенгагені

Данці свято зберігають пам'ять про ушавленого співвітчизника. На морській набережній столиці Данії — міста Копенгагена — можна побачити бронзову скульптуру Русалочки — героїні однойменного твору Андерсена. Вона давно стала символом усієї країни. Найбільше пам'ятних куточків у місті Оденсе, де народився казкар. Особливо туристів приваблює чарівний Сад казки, в якому стоїть пам'ятник Андерсену і скульптура «Дикі лебеді».

ЦІКАВИНКИ ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

На знак глибокої шани до данського казкаря засновано **Міжнародну премію імені Андерсена**, якою відзначають дитячих письменників/письменниць і художників-ілюстраторів/художниць-ілюстраторок, чия творчість здобула світове визнання. Нею нагороджені шведська письменниця **Астрід Ліндгрєн**, авторка книжок про Пєппі Довгупанчоу та Карлсона, а також фінська письменниця **Тувє Янсон**, яка вигадала країну мумі-тролів. Існує також **Особливий Почесний список Ганса Крістіана Андерсена**, до якого включено імена українських письменників **Богдана Чалого** та **Всеволода Нєстайка**.

Медаль Міжнародної
премії імені
Андерсена

ПІДСУМОВУЄМО

1. Розкажіть, що вам відомо про життя і творчість Г. К. Андерсена, або підготуйте мультимедійну презентацію «Андерсен — король казок».
2. Сформулюйте тему й ідею казки «Снігова Королева».
3. Поміркуйте, чому казка має назву «Снігова Королева», а не, наприклад, «Герда і Кай» або якусь іншу.
4. Уважно розгляньте троянду. Які прикметники, розміщені в ній, ви обрали б для характеристики Герди? Аргументуйте свій вибір. А які риси характеру дівчинки тут не названо? Пригадайте, у зв'язку із чим у казці згадуються троянди.

5. Підготуйте вибірковий переказ на тему «Вчинки, які яскраво характеризують Герду».
6. Пригадайте, що таке сюжет художнього твору. Визначте зав'язку, кульмінацію і розв'язку в казці Андерсена.
7. У чому, на вашу думку, відчувається данське походження казки?
8. Розкажіть про особливості побудови казки «Снігова Королева».
9. Складіть кросворд із нових слів, які вам траплялися в казці.
10. Чи дивилися ви кіно, мультиплікаційні фільми або спектаклі за твором «Снігова Королева»? Якщо так, поміркуйте, чи вдалося їхнім творцям передати головну думку казки.

11. Розгляньте карту подорожей Герди в пошуках Кая. Які моменти її подорожі тут відображено? Чи правильно показано послідовність подій? Поясніть, яку роль у пошуках Герди відіграли червоні черевички й солом'яний капелюшок. А якби ви малювали маршрут подорожі Герди, то що зобразили б на своїй карті?

12. Намалуйте комікс за уривком казки або ілюстрації до казки й підпишіть їх цитатами з тексту.
13. Чи схвилювала вас історія, що її розповів Андерсен? Якби у вас була можливість щось змінити в казці «Снігова Королева», то що саме і чому б ви змінили?
14. Поміркуйте, в яких ситуаціях Кай і Герда поводитися необачно. Складіть правила безпечної поведінки дітей, яких, на ваш погляд, необхідно обов'язково дотримуватись у сучасному світі.
15. Продовжте речення: *Прочитавши казку «Снігова королева», я зрозумів / зрозуміла, що...*
16. Напишіть твір або пост у соцмережі на одну з тем:
- ✓ «Чому Герді вдалося перемогти Снігову Королеву?»;
  - ✓ «Якби я зустрів/зустріла Герду або Кая...»;
  - ✓ «Мій лист Гансу Крістіану Андерсену».

ОСКАР ВАЙЛЬД (1854–1900)

Художник — той, хто створює прекрасне.

Оскар Вайльд

СЛАВЕТНИЙ СПІВЕЦЬ КРАСИ

Ірландського письменника **Оскара Вайльда**, автора всесвітньо відомих казок, оповідань, п'єс, поем, віршів і роману¹, справедливо називають славетним співцем краси. І не лише тому, що він захоплювався *естетикою* (наукою про прекрасне) й узагалі красу цінував понад усе у світі. У своїх творах знаменитий художник слова пропагував красу життя, яка немислима без благородства душі, високих людських чеснот.

Народився Оскар Вайльд **16 жовтня 1854** року в столиці Ірландії, місті Дубліні, у сім'ї відомого лікаря й поетеси. В їхньому будинку панувала атмосфера шанування краси й оригінальних думок, його відвідували знані літератори, діячі мистецтва й науки. У такій надзвичайно творчій обстановці й зростав майбутній автор світових шедеврів. Уже в дорослому віці він напише про себе: *«Боги щедро обдарували мене, у мене був високий дар, славне ім'я, гідне становище в суспільстві, зухвалий розум...»*.

Оскар Вайльд і справді мав різноманітні таланти, був законодавцем мод, чимало нагород отримав за успіхи у вивченні грецької мови, ще з юності уславився дивовижною винахідливістю і неабияким красномовством. Він так майстерно розповідав казки, легенди, всілякі дотепні історії, що всі слухали його як заворожені. Що ж на слухачів справляло таке неймовірне враження? По-перше, юний оповідач робив

¹ Оскар Вайльд (іноді його прізвище передають як Уайльд) писав англійською мовою.

відступи в найрізноманітніші галузі знань, чим демонстрував свою надзвичайну ерудованість. Крім того, він пересипав історії блискучими порівняннями, зовсім несподіваними думками, влучно вплітав у свою оповідь цікаві веселинки. Усе це створювало ефект якогось чарівного й незабутнього дійства.

Тож не дивно, що такий яскравий оповідач згодом став відомим казкарем, який подарував читачам дві збірки казкових історій: «Щасливий принц та інші казки» (англ. «*The Happy Prince and Other Tales*») і «Гранатовий будинок» (англ. «*A House of Pomegranates*»). Можливо, ви читали історії про Щасливого принца й Ластівку, Солов'я і Троянду, Велетня-себелюбця? Або про Рибалку та його Душу? Ці й інші казки запрошують замислитися над тим, у чому ж полягає істинна краса життя. За глибоким переконанням письменника, по-справжньому прекрасною людину робить краса її внутрішнього світу: доброта, чуйність, чесність, готовність до самопожертви заради іншого. А лицемірство, злість і егоїзм позбавляють чарівності навіть тих, які наділені привабливими рисами зовнішності. Про це йдеться і в одній з найкращих казок письменника — «Зоряний Хлопчик».

1. Поміркуйте, як слова Оскара Вайльда, винесені в епіграф, стосуються художньої літератури. Чому письменників і письменниць часто називають художниками слова?
2. Завдяки чому Оскар Вайльд уславився як красномовець? Що допомагало йому зацікавлювати слухачів? Як ви думаєте, чи потрібне сучасній людині вміння гарно розповідати?
3. Як ви розумієте, що таке справжня краса людини?

Українські стежини зарубіжної літератури

Цікаво, що українським читачам казка Оскара Вайльда відома під двома назвами: «Хлопчик-Зірка» (переклад Ілька Корунця) і «Зоряний Хлопчик» (переклад Тетяни Некряч). Англійською її назва звучить як «**The Star-Child**». Чому ж так по-різному передали цю назву перекладачі? Поміркуйте над цим запитанням і спробуйте обґрунтувати свої версії таких перекладацьких рішень. А наблизитися до розгадки ви зможете, уважно прочитавши казку.

Читаємо із задоволенням

ЗОРЯНИЙ ХЛОПЧИК

Якось двоє бідних Лісорубів пробиралися крізь великий сосновий ліс. Стояла зима, й ніч була навдивовижу холодною. Сніг густо вкривав землю і гілки дерев: тоненьке галуззя тріщало від морозу обабіч дороги, якою ішли лісоруби. А Гірський Водоспад нерухомо застиг у повітрі, бо Цариця-Крига поцілувала його.

Мороз стояв такий лютий, що ні звірота, ні птаство не знали, що й думати.

— Хух! — гарчав Вовк, коли продирався крізь чагарники, підібгавши хвоста. — Погода просто пекельна. Куди тільки дивиться Уряд?

— Тьох! Тьох! Тьох! — тенькали зелені коноплянки. — Стара Земля померла й лежить у білому савані¹.

— Земля збирається брати шлюб, і це її весільна сукня, — перешіптувалися між собою горлиці. Їхні рожеві ніжки зовсім задеревіли на морозі, проте вони вважали за свій обов'язок розглядати ситуацію з романтичного боку.

— Дурниці! — гаркнув Вовк. — Кажу вам, у цьому винен Уряд, а якщо ви мені не вірите, я вас з'їм.

Вовк мав суто практичний розум і завжди вмів знаходити дієві аргументи.

— А от я, зі свого боку, — відізався Дятел, який був природженим філософом, — не покладаюся на атомну теорію для пояснень. Якщо щось таке, а не інше, то воно саме таке, і от зараз неймовірно холодно.

¹ Саван — тут: сніговий покрив.

Було справді неймовірно холодно. Маленькі Білочки, які жили в дуплі високої ялинки, терлися носиками одна об одну, щоб зігрітися, а Кролики скрутилися в клубочки по норах і не наважувалися навіть поткнутися надвір. Єдиними, хто, здавалося, радів, були Великі Рогаті Сови. Хоча їхнє пір'я аж заціпеніло від паморозі, їм було байдуже, й вони вирячували свої жовті очиська та гукали одна до одної через ліс:

— Ту-віт! Пу-гу! Ту-віт! Пу-гу! Яка ж зараз гарна погода!

Далі й далі йшли Лісоруби, зігрівали собі пальці диханням, тупали підбитими залізом чобітьми по твердому снігу. Раз провалилися вони у глибокий замет і виборсалися з нього білі, як мірошники, що молотять збіжжя; раз послизнулися вони на ковзанці на замерзлому болоті й розсипали свої в'язанки хмизу, тож довелося їх знову збирати і зв'язувати; раз здалося їм, що збилися вони на манівці, і невимовний жах охопив їх, бо знали вони, що Сніг безжальний до тих, хто засинає в його обіймах. Та покладалися вони у вірі своїй на святого Мартина, що опікує подорожніх, знайшли свої сліди і пішли змучено далі, і вийшли нарешті на узлісся й побачили внизу, в долині, вогники села, у якому мешкали.

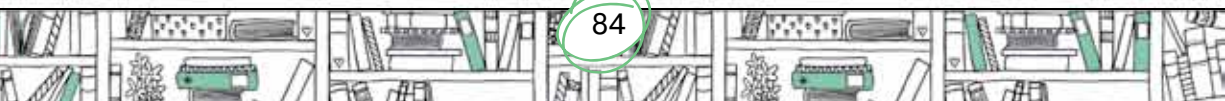
Така охопила їх радість від свого спасіння, що вони аж застіялися, і Земля видалася їм квіткою срібною, а Місяць — квіткою золотою.

Проте, відсміявшись, вони спохмурніли, бо згадали про свої злидні, і мовив один із них:

— Чого ми радіємо, адже життя є тільки для багатих, а не для таких, як ми! Краще б ми були померли від холоду в тому лісі, краще б напав на нас хижий звір і роздер.

— Твоя правда, — відповів його товариш, — одним дається багато, іншим мало. Несправедливість розділила світ, і ніде немає рівного розподілу, хіба що у смутку.

І поки вони жалілися на свою лиху долю, сталася дивовижна річ. З небес упала напрочуд яскрава й прекрасна зірка. Вона прослизнула краєм неба, минаючи в польоті інші зірки, й Лісоруби задивилися на неї зачудовано, і здалося їм, що впала вона за купкою верболозу біля малої вівчарні, до якої можна було камінець докинути.

— Отакої! Мабуть, там жбан¹ золота для того, хто його першим знайде, — вигукнули Лісоруби й помчали вперед — так кортіло їм здобути оте золото.

Один із них бігав прудкіше й перегнав другого, і продерся крізь верболіз, і — о диво! — там на білому снігу справді лежало щось золоте. Він поспішив туди, нахилився і накрив ту річ руками, і було то покривало із золотої парчі², усе розшите зірками й зібране численними брижами³. Гукнув він до свого товариша, що знайшов скарб, який упав з небес, і коли товариш підійшов, усілися вони на сніг і розмотали сувій, щоб поділити між собою золоті монети. Горе, горе! — не було там золота, ані срібла, ані жодних скарбів, а лише лежало маленьке дитинча та спало.

Ілюстрація
Олени Чичик

І сказав один із Лісорубів другому:

— Це гіркий кінець наших сподівань, немає нам щастя у світі, бо яка користь чоловіку від дитини? Залишмо її тут і підемо собі своєю дорогою, бо ми люди бідні, маємо власних дітей і не можемо забирати в них їжу для чужої дитини.

¹ Жбан (дзбан, джбан) — глекоподібний глиняний, дерев'яний або металевий посуд для води, молока, квасу тощо.

² Парча — тканина зі складними візерунками, зроблена з шовкових і золотих або срібних чи таких, що імітують їх, ниток.

³ Брижі — тут: складки на тканині.

Але відповів йому товариш так:

— Та ні, гріх було б залишити дитинку на загибель у снігу, і хоча я так само бідний, як і ти, і маю прогодувати багато душ, і бракує нам харчів, все ж я заберу дитину з собою додому, і жінка моя піклуватиметься про неї.

Узяв він обережно те дитя на руки, закутав у покривало, щоб захистити від пронизливого холоду, і рушив з гори до свого села, а товариш його тільки дивувався з такої дурості та м'якосердості.

І коли підійшли вони до села, товариш сказав:

— Ти маєш дитину, отже віддай мені покривало, бо по справедливості ми повинні поділитися.

Але другий відповів:

— Ні, покривало це не моє і не твоє, а дитини лише, — побажав другому Лісорубу щасливої дороги, підійшов до своєї хатини й постукав у двері.

І коли жінка його відчинила двері й побачила, що чоловік повернувся живий і здоровий, вона пригорнула його й поцілувала, і зняла з нього в'язанку хмизу, і струсила сніг із чобіт, і запросила в хату.

Але відповів він їй:

— Знайшов я дещо в лісі й приніс тобі, щоб ти про те дбала, — і не ворухнувся з порога.

— Що це таке? — вигукнула вона. — Покажи мені, бо порожня наша хата і стільки всього нам потрібно.

Він відкинув покривало й показав їй дитину, що спала.

— Спам'ятайся, чоловіче! — забуркотіла жінка. — Хіба мало у нас власних дітей, щоб ти ще перевертня притягнув до нашого вогнища? Хтозна, чи не принесе він нам лихої долі! Як глядіти за ним?

Сильно вона розгнівалася на чоловіка.

— Але ж то Зоряний Хлопчик, — відповів Лісоруб і розповів дивовижну історію своєї знахідки.

Проте жінка не змилювалася, а кпила¹ з нього і сердито кричала:

¹ Кпіти — те саме, що кепкувати.

— Для власних дітей ми не маємо хліба, хіба ж ми мусимо годувати чуже дитя? А хто про нас піклується? А хто нам дасть їжу?

— Але ж Бог дбає навіть про малих пташок і знаходить для них харч, — відповів чоловік.

— Хіба не вмиратимуть з голоду пташки взимку? — спитала жінка. — Хіба зараз не зима?

Чоловік не відповів нічого й не ворухнувся з порога.

Раптом сильний вітер увірвався з лісу в прочинені двері, і жінка затремтіла, задрожала й мовила до нього:

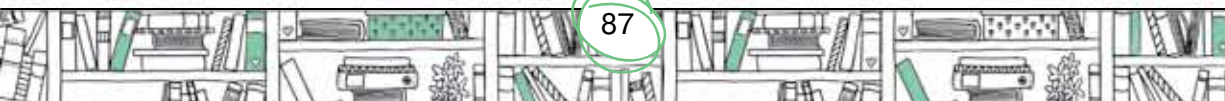
— Може, зачиниш ти двері? Студений вітер залітає в хату, й зимно мені.

— Хіба не завжди залітає студений вітер до хати, в якій живе жорстоке серце? — спитав чоловік. Нічого не відповіла жінка, тільки посунулася ближче до вогню.

За якийсь час озирнулася вона на нього, й очі її наповнилися слізьми. Тоді він швидко увійшов до хати й поклав дитину їй на руки, і поцілувала вона дитину, і вместила в колиску, де спало найменше з її дітей. А вранці взяв Лісоруб чудесне золоте покривало і сховав у велику скриню, а бурштиновий ланцюжок, що був на шийці маляти, жінка взяла й також сховала у скриню.

Так ріс Зоряний Хлопчик разом із дітьми Лісоруба, сидів із ними за одним столом, грався з ними в одні ігри. І щодня він ставав кращим на вроду, й усі мешканці села дивувалися, бо вони всі були смагляві та чорняві, а хлопчик був білошкірий і витончений, як слонова кістка, а кучері в нього були, як пелюстки нарцисів. І уста його були подібні до пелюсток червоної квітки, а очі — до фіалок біля чистого струмка, і тіло — до стрункої квітки в полі, де не ступає нога женця.

Проте ця врода принесла йому тільки зло. Бо виріс він пихатим і жорстоким, і себелюбним. Дітей Лісоруба, як і інших сільських дітей, він зневажав, казав, що вони низького роду, а він шляхетний, бо прилетів із Зірки, і верховодив він над ними, і називав своїми прислужниками. Не відав він жалю ні до бідних, ні до незрячих, ні до покалічених, а жбурляв

у них каміння, виганяв на дорогу і наказував жєбрати деінде, отже ніхто, крім розбійників, не приходив до того села двічі просити милостиню. Він був настільки закоханий у красу, що глузував із слабких і нещасних, висміював їх; а себе він обожнював, і влітку, коли вітри вщухають, він лежав біля колодязя в садку священника та вдивлявся в чудо власного обличчя, і сміявся від радості, що має таку вроду.

Нерідко Лісоруб і його дружина ганили¹ його:

— Ми поставилися до тебе не так, як ти ставишся до знедолених і беззахисних. Чому ти такий жорстокий до всіх, хто заслуговує жалю?

А часто старий священник посилав по нього, і, прагнучи навчити його любити все живе, умовляв:

— Метелик — твій брат. Не завдавай йому шкоди. Пташки, що літають у лісі, мають свободу. Не став на них сіті задля власної втіхи. Бог створив хробака і крота, і кожний має своє призначення. Хто ти такий, щоб нести біль у світ Божий? Навіть худоба в полях славить Бога.

Але Зоряний Хлопчик не хотів чути цих слів, він сердився, огризався, біг до своїх товаришів і командував ними. А ті слухалися, бо він був вродливий і зграбний, умів танцювати, грати на сопілці й творити музику. Куди б не вів їх Зоряний Хлопчик, вони йшли за ним, що б не наказував їм Зоряний Хлопчик, вони виконували. І коли він проколював гострою очеретиною незрячі очі крота, вони сміялися, і коли він жбурляв каменюки в прокаженого, вони також сміялися. В усьому він верховодив над ними, і стали вони такими точно жорстокосердими, як і він сам.

І от одного дня проходила через те село бідолашна жебрачка. Одягнена вона була в лахміття, ноги були стерті на кров від кам'янистої

◀ Ілюстрація Олени Чичик ▶

¹ *Ганити* — виражати незадоволення, докоряти кому-небудь.

дороги, якою вона прийшла, і почувалася вона кепсько. Змучена й виснажена, сіла вона під каштаном перепочити.

Коли Зоряний Хлопчик побачив її, то гукнув до своїх товаришів:

— Гляньте! Он сидить жалюгідна жебрачка під прекрасним зеленим деревом. Ходімо проженемо її звідси, бо вона потворна й безталанна.

Підійшов він ближче й почав жбурляти в неї каміння, дражнити її, а вона подивилася на нього перелякано й не зводила більше очей. І коли Лісоруб, що саме тесав кругляки неподалік, побачив, що той коїть, то підбіг і почав його лякати:

— Бачу, жорстоке в тебе серце, не знаєш ти жалю. Яке зло заподіяла тобі ця злиденна жінка, що ти поводишся з нею так брутально?

Зоряний Хлопчик почервонів від злості, тупнув ногою і закричав:

◀ Ілюстрація Ніки Гольц ▶

— А хто ти такий, щоб питати, що я роблю? Я тобі не син, щоб виконувати твої забаганки!

— Правда твоя, — відповів Лісоруб. — Проте я виявив до тебе милосердя, коли знайшов у лісі.

Почувши ці слова, жінка скрикнула і зомліла. Лісоруб відніс її до своєї хатини, дружина його заходилася біля неї, і коли жінка опритомніла, вони поставили перед нею м'ясо та квас і запросили перепочити.

Але вона не хотіла ні їсти, ні пити, а звернулася до Лісоруба:

— Ви сказали, що того хлопчика знайшли в лісі? Чи не було то десять років тому?

І відповів Лісоруб:

— Так, у лісі я знайшов його, і було це рівно десять років тому.

— А які речі знайшли ви з ним? — вигукнула жінка. — Чи не було на ньому ланцюжка бурштинового? Чи не був він закутаний у золототкане покривало, вишите зірками?

— Ваша правда, — відповів Лісоруб. — Усе саме так і було. І витяг він зі скрині покривало та ланцюжок бурштиновий і показав їх жінці.

Побачивши ті речі, вона заплакала від щастя:

— Це мій синочок, якого я загубила в лісі. Благаю, покличте його швидше сюди, бо в пошуках його я обійшла цілий світ.

Лісоруб і його дружина вийшли з хати, покликали Зоряного Хлопчика та сказали йому:

— Ходи додому, там знайдеш ти свою матір, вона чекає на тебе.

Кинувся він до хати, сповнений цікавості й великої радості. Та коли побачив він ту, що на нього чекала, то засміявся зневажливо:

— Ну, і де ж моя мати? Бо нікого я тут не бачу, окрім жалюгідної жебрачки.

А жінка йому відповіла:

— Я твоя мати.

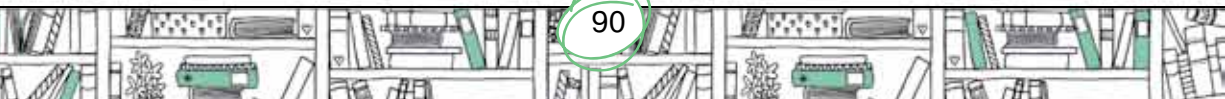
— Ти, вочевидь, збожеволіла, — розлютився Зоряний Хлопчик. — Ніякий я тобі не син, бо ти старчиха, потворна, в лахмітті. Мерщій забирайся звідси, щоб я не бачив твоєї мерзеної пики.

— Але ти справді мій синочок, якого я народила в лісі, — вигукнула вона, впала на коліна і простягла до нього руки. — Розбійники викрали тебе в мене й покинули на смерть, — шепотіла вона, — але я впізнала тебе, як побачила, впізнала також покривало із золотої парчі та ланцюжок бурштиновий. Ходімо зі мною, сину мій, бо потребую я любові твоєї.

Але Зоряний Хлопчик не ворухнувся з місця, замкнув своє серце для неї, і нічого не було чути, окрім ридань жінки, що страждає.

Нарешті заговорив він до неї, і голос його був твердий і суворий:

— Навіть якщо ти і справді моя мати, краще б ти трималася подалі й не з'являлася тут мені на ганьбу: ти ж бачила, що я вважав себе дитиною Зірки, а не жебрачки, як ти тут хочеш довести. Отже, йди геть звідси, і щоб більше я тебе не бачив ніколи.

— О горе! Сину мій! — змолилася вона. — Невже ти не поцілуєш мене на прощання? Я ж так настраждалася, шукаючи тебе.

— Ні, — відрубав Зоряний Хлопчик. — Ти надто потворна, я радше поцілував би гаспида¹ або жабу, ніж тебе.

І підвелася жінка, і попрямувала до лісу, плачучи гірко. І побачивши, що вона пішла, Зоряний Хлопчик зрадів і побіг до своїх товаришів, щоб продовжити гру.

Коли діти побачили, що він до них підходить, то почали з нього глузувати:

— Гей, ти бридкіший за жабу й огидніший за гаспида. Забирайся геть звідси, не хочемо ми з тобою гратися, — і випхали його із саду.

Зоряний Хлопчик насупився і мовив до себе: «Що це вони верзуть? Піду я зараз до колодязя, подивлюся в його воду, й покаже вона мені мою вроду».

І пішов він до колодязя, і подивився у воду, й — ой леле! — побачив обличчя, як у жаби, і вкрите лускою, як у гаспида, тіло. Кинувся він на траву й заплакав, а тоді сказав: «Це сталося зі мною через мій гріх. Бо відрікся я від матері своєї, вигнав її геть, був зухвалим і безжальним із нею. Тому піду я шукати її по світах і не знатиму спокою, доки не знайду».

Тут підійшла до нього юна донька Лісоруба, поклала руку йому на плече та сказала:

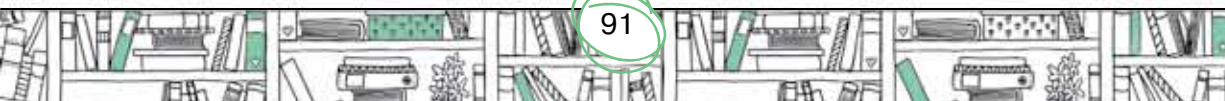
— Що з того, що ти втратив свою красу? Залишайся з нами, я не глузуватиму з тебе.

А він їй відповів:

— О ні, я був жорстокий до своєї матері, й ця кара впала на мене за зло. Тому я мушу йти звідси, обійти землю, поки не знайду матір і поки вона не подарує мені прощення.

Побіг він до лісу, кликав матір свою, але так і не докликався. Цілісінький день гукав він її, і коли зайшло сонце, вклався він спати на купку листя, а пташки і звірята розбігалися від нього, бо пам'ятали про його жорстокість, і був він сам-самісінький, oprіч жаби, що роздивлялася його, та гаспида, що проповз неподалік.

¹ *Гаспид* — те саме, що чорт; диявол, дідько, біс.

Уранці він прокинувся, нарвав якихось гірких ягід із дерева й поснідав; потім вирушив через великий ліс, обливаючись слізьми. І всіх, кого він стрічав на своєму шляху, питав, чи не бачили вони матір його.

Запитав він у Крота:

— Ти ходиш під землею. Скажи, чи не там моя мати?

І відповів йому Кріт:

— Ти виколов мені очі. Як я можу побачити?

Запитав він у Коноплянки:

— Ти літаєш над верхівками високих дерев, ти можеш бачити цілий світ. Скажи, ти бачиш мою матір?

І відповіла йому Коноплянка:

— Ти відтяв мені крила собі на забаву. Як я можу літати?

І у малої Білочки, що жила самотою на ялинці, запитав він:

— Де моя мати?

І відповіла йому Білочка:

— Ти убив мою маму. І свою ти шукаєш, щоб убити?

Заплакав тоді Зоряний Хлопчик, похнюпив голову та благав усі Божі створіння, щоб простили вони його, і пішов далі лісом шукати жебрачку. На третій день прийшов він на протилежний край лісу та спустився в долину.

Коли він проходив через села, діти реготали з нього та жбурляли в нього каміння, а люди навіть у хлів його не пускали ночувати, боячись, що запліснявіє збіжжя від такої потворності, і наймити гнали його геть, і ніхто не мав до нього жалю. І ніде не чув він про нещасну жебрачку, що була його матір'ю, хоча цілих три роки блукав по світах, й іноді ввижалося йому, що йде вона дорогою перед ним, і він кликав її, і біг за нею, доки кременистий шлях не розбивав йому ноги в кров. Та наздогнати її він не міг, а ті, що мешкали біля дороги, заперечували, що бачили її чи когось до неї подібного, й потішалися через його скорботу.

Три роки блукав він по світу, і ніде не знайшлося для нього ані любові, ані доброти, ані милосердя, бо то був точнісінько такий світ, який він створив для себе у дні своєї великої пихи.

Одного вечора побачив він місто, що стояло понад річкою за високими мурами. Змучений, із розкривавленими ногами,

◀ Ілюстрація Ніки Гольц ▶

підійшов він до брами, але сторожа, яка стояла на варті, перекрила йому дорогу своїми галябардами, запитавши суворо:

— Чого тобі треба в нашому місті?

— Я шукаю свою матір, — відповів він. — Благаю, впустіть мене, бо, може, вона у вашому місті.

Сторожа взяла його на глум, а один із вартових затрусив чорною бородою, поставив на землю щит і вигукнув:

— Навряд чи твоя мати зрадє, побачивши тебе, бо ти бридкіший за жабу на болоті й огидніший за гаспида, що повзає у багні. Твоя мати не мешкає в цьому місті.

Інший, із жовтим прапорцем у руці, спитав:

— А хто твоя мати й навіщо ти її шукаєш?

І відповів йому Зоряний Хлопчик:

— Моя мати така сама жебрачка, як і я, і я повівся з нею недобре. Благаю вас, пропустіть мене, щоб вимолив я у неї прощення, якщо вона раптом перебуває у вашому місті.

Та не пропустили вони його, тільки покололи списами.

І коли він повернув геть, плачучи, до брами підійшов чоловік, на обладунку якого були викарбувані золоті квіти, а шолом прикрашав крилатий лев, і запитав у вартових, хто просився увійти до міста. Ті відповіли:

— Якийсь жебрак, син жебрачки, і ми прогнали його геть.

— Ну ні, — розсміявся чоловік, — ми продамо цю потвору в рабство...

Якийсь старигань із недобрим обличчям, що саме проминав їх, озвався:

— Я куплю його, — і сплатив гроші, узяв Зоряного Хлопчика за руку й повів до міста.

Пройшли вони численними вулицями й опинилися біля невеличкої хвіртки в стіні, над якою схилялося віття грана-

тового дерева. Старигань торкнувся хвіртки перснем із різьбленої яшми¹, та відчинилася, і вони спустилися п'ятьма мідними сходишками до саду, де росли чорні маки та стояли зелені дзбани з обпаленої глини. Старигань витяг зі свого тюрбана² шарф із візерунчастого шовку, зав'язав ним очі Зоряного Хлопчика і повів його перед собою. А коли пов'язку з очей зняли, Зоряний Хлопчик побачив, що потрапив у каземат, який освітлюється єдиним ліхтарем-ріжком.

Старигань поклав перед ним скибку пліснявого хліба в щербатій мисці і звелів: «Їж!» Налив у кухоль якоїсь чорнуватої води і звелів: «Пий!» А коли той поїв і попив, старий вийшов, замкнув за собою двері й навісив залізний ланцюг.

Уранці старигань, який насправді був найвправнішим Чаклуном у Лівії³ та навчився цього мистецтва в Чародія, що мешкав у склепі поблизу Нілу⁴, увійшов до нього, насупився й промовив:

— У лісі неподалік від брами цього міста, що зветься Джавурс, сховані три золоті монети. Одна з них з білого золота, друга — із жовтого, а третя — із червоного. Сьогодні ти маєш принести мені монету з білого золота, і якщо не принесеш, то отримаєш сто ударів батою. Швидко вибирайся звідси, і на заході сонця я чекатиму на тебе біля садової хвіртки. Та гляди, щоб ти приніс мені біле золото, а якщо ні, то я розгніваюся на тебе, адже ти мій раб, я купив тебе за ціну жбана солодкого вина.

Він зав'язав очі Зоряного Хлопчика шовковим візерунчастим шарфом, провів його через будинок і через сад із маками, і по п'ятьох сходишках мідних. Відімкнувши хвіртку своїм перснем, виштовхнув він хлопця на вулицю.

Зоряний Хлопчик вийшов за міську браму й заглибився в ліс, про який говорив йому Чаклун.

¹ *Яшма* — декоративний камінь, який використовується для виготовлення художніх виробів.

² *Тюрбан* — чоловічий головний убір у деяких народів Азії і Африки, що складається із шматка легкої тканини, обмотаної навколо тюбетейки.

³ *Лівія* — країна на півночі Африки, що на сході межує з Єгиптом.

⁴ *Ніл* — річка в Африці, є другою найдовшою річкою на планеті Земля (після Амазонки).

І був той ліс дуже гарний на вигляд, і здавалося, що його переповнює пташиний спів і запах духмяних квітів, і радісно попрямував Зоряний Хлопчик в гущавину. Але не було йому користі від тієї краси, бо куди б він не йшов, з-під землі вихоплювалися колючі гілки шипшини й терну і перепиняли йому шлях, кропива кусала його, реп'яхи впивалися в тіло, як кинджали, і він дуже налякався. Ніде не міг він знайти ту монету білого золота, про яку говорив Чаклун, хоча й шукав її з ранку до опівдня, і з опівдня до заходу сонця. А на заході сонця повернув він обличчя своє до домівки, плачучи гірко, бо знав, яка кара чекає на нього.

Та коли він вийшов на узлісся, почув у гущавині крик, як від болю. Забувши про власну біду, кинувся він до того місця й побачив, що мале Зайченя потрапило в пастку, поставлену якимсь мисливцем.

Змилосердився Зоряний Хлопчик і визволив його, кажучи:

— Я сам усього лише невільник, але тобі можу я дати волю.

І відповіло йому Зайченя:

— Ти дав мені волю, а що можу я тобі дати в подяку?

Мовив Зоряний Хлопчик:

— Я шукаю монету з білого золота, але не можу ніде знайти, а якщо я не принесу її, мій хазяїн мене відшмагає.

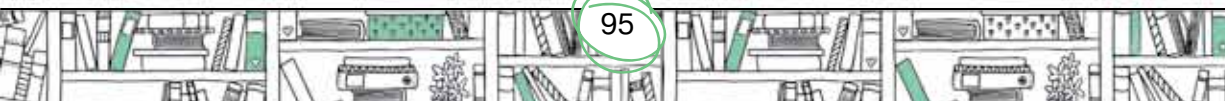
— Ходи зі мною, — сказало Зайченя, — я відведу тебе до неї, бо знаю, де її сховано й для чого.

І пішов Зоряний Хлопчик із Зайченям, і — о диво! — між галуззям міцного дубу побачив він монету з білого золота, яку шукав. Радість огорнула його, схопив він монету і звернувся до Зайченяти:

— За ту послугу, що зробив тобі я, ти віддячив у сто разів більше, й у сто разів більше доброти виявив ти до мене, ніж я до тебе.

— О ні, — не погодилося Зайченя. — Як ти поставився до мене, так і я до тебе, — і побігло воно собі хутенько, а Зоряний Хлопчик попрямував до міста.

А біля міської брами сидів якийсь прокажений. Обличчя його затуляв каптур із сірого полотна, а через прорізи палали його очі, як розпечене вугілля. Побачивши Зоряного Хлопчика, він закалатав у дерев'яний полумисок і зателенькав у дзвоник, і звернувся до нього:

— Дай мені монетку, інакше я помру з голоду. Мене викинули з міста, і жодний не зглянувся на мене.

— Шкода! — вигукнув Зоряний Хлопчик. — Я маю лише одну монету при собі, і якщо я не принесу її своєму хазяїнові, відшмагає мене, бо я його раб.

Але прокажений умовляв його, і благав його, й нарешті Зоряний Хлопчик змилювався і віддав йому монету з білого золота.

Коли підійшов він до помешкання Чаклуна, той відчинив йому двері, завів до будинку й запитав:

— Приніс ти монету з білого золота?

І Зоряний Хлопчик відповів:

— Не приніс.

Чаклун накинувся на нього, відлупцював, поставив перед ним порожню щербату миску і звелів: «Їж!» Поставив кухоль порожній і звелів: «Пий!» — і вкинув його знову в темницю.

Уранці Чаклун прийшов до нього з такими словами:

— Якщо сьогодні не принесеш ти мені монети із жовтого золота, я навіки залишу тебе рабом своїм, і отримаєш ти триста ударів батоном.

своїм рабом.

— Ходи зі мною, — сказало Зайченя і побігло через ліс до невеличкого ставка. На дні ставка лежала монета із жовтого золота.

— Чим зможу я віддячити тобі? — вигукнув Зоряний Хлопчик. — Адже ти вже вдруге рятуюєш мене.

— Але ти рятував мене перший, — відповіло Зайченя й побігло собі хутенько геть.

Узяв Зоряний Хлопчик монету із жовтого золота, сховав у гаманець і поквапився до міста. Але прокажений побачив його, побіг назустріч, став перед ним навколішки й заблагав:

Ілюстрація Ніки Гольц

— Дай мені монету, інакше я помру з голоду.

Відповів йому Зоряний Хлопчик:

— Маю я лише одну монету із жовтого золота в гаманці, і якщо я не принесу її своєму хазяїну, він відшмагає мене й навіки залишить своїм рабом.

Але прокажений молив його так жалісливо, що Зоряний Хлопчик змилосердився і віддав йому монету із жовтого золота.

Коли прийшов він до помешкання Чаклуна, той відчинив йому двері, завів до будинку й запитав:

— Приніс ти монету із жовтого золота?

І Зоряний Хлопчик відповів:

— Не приніс.

Чаклун накинувся на нього, відлупцював, закував у кайдани й укинув його знову до темниці.

Уранці Чаклун прийшов до нього з такими словами:

— Якщо сьогодні принесеш ти мені монету із червоного золота, я дам тобі волю, а якщо не принесеш, я тебе вб'ю.

І пішов Зоряний Хлопчик до лісу, і шукав там цілісінький день монету із червоного золота, і не міг її ніде знайти. Надвечір сів він на землю і заплакав, і підбігло тут до нього Зайченя.

Звернулося до нього Зайченя:

— Монета із червоного золота, яку ти шукаєш, лежить у печері в тебе за спиною. Тож не плач більше й радій.

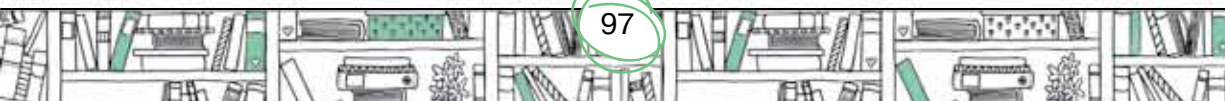
— Чим я зможу віддячити тобі? — вигукнув Зоряний Хлопчик. — Адже ти втретє рятуюєш мене.

— Але ти врятував мене перший, — відповіло Зайченя і побігло собі хутенько геть.

Зайшов Зоряний Хлопчик до печери, і там, у віддаленому кутку, знайшов монету із червоного золота. Поклав він її в гаманець і поспішив до міста. Прокажений побачив, як він іде, став у нього на дорозі й заблагав:

— Дай мені монету з червоного золота, інакше я помру з голоду.

І Зоряний Хлопчик знову змилосердився і віддав йому монету із червоного золота з такими словами:

— Тобі вона потрібна більше, ніж мені.

Але важко було в нього на серці, бо відав він, яка чекає на нього лиха доля.

Але — о диво! — коли пройшов він через міську браму, вартові вклонилися йому, і склали шану, і вигукнули:

— Який гарний на вроду володар наш!

Ціла юрба городян пішла за ним слідом, й усі вони кричали:

— Немає нікого вродливішого в усьому світі!

А Зоряний Хлопчик заплакав і подумав: «Вони насміхаються з мене, вони глузують із мого нещастя». Натовп був такий великий, що він збився на манівці¹ й опинився на пишному майдані, де стояв королівський палац.

Ворота палацу прочинились, і назустріч Зоряному Хлопчику вибігли знатні воїни та священство, і простерлися вони перед ним й оголосили:

— Ти наш володар, на якого ми довго чекали, ти син нашого Короля.

А Зоряний Хлопчик сказав у відповідь:

— Ніякий я не син Короля, я дитя нужденної жебрачки. Як можете ви говорити, що я вродливий, коли добре відаю сам, яка я потвора.

Тоді той воїн, чиї обладунки були оздоблені карбованими золотими квітами, чий шолом прикрашав крилатий лев, підняв свій щит і мовив:

— Як може володар говорити, що він не вродливий?

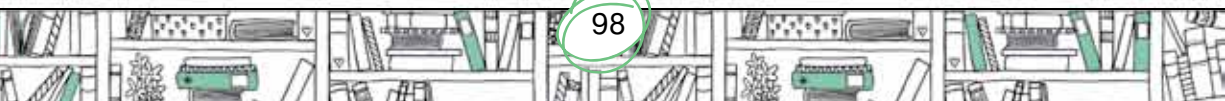
Глянув Зоряний Хлопчик у блискучий щит, і — о диво! — личко його стало таким, як раніше, уся його краса повернулася, тільки в очах побачив він таке, чого там досі не було.

Усе священство і знатні воїни впали на коліна, схилилися перед ним і повідали:

— У сиву давнину було провіщено, що в цей день прийде до нас той, кому судилося нами правити. Тож нехай наш володар прийме цей вінець і цей скіпетр² і стане по справедливості й милосердю своєму нашим Королем.

¹ *Збітися на манівці* — втратити правильний напрямок.

² *Скіпетр* — оздоблена дорогоцінним камінням та різьбленням палиця, що є символом, знаком царської влади.

Але він заперечив:

— Не гідний я цього, бо зрікся матері, що народила мене, і не буде мені супокою, доки не знайду її й не вимолю в неї прощення. То відпустіть мене, адже я мушу знову блукати світами й не можу тут зволікати, хоч і доручаєте ви мені вінець і скіпетр королівський.

Сказав і відвернувся від них. Раптом на вулиці, яка вела до міської брами, у людському натовпі, що напірав на вояків-охоронців, уздрів він жебрачку — свою матір, а поруч із нею прокаженого, який раніше сидів край дороги.

Вигук радості зірвався з вуст Зоряного Хлопчика, кинувся він до них, упав перед матір'ю на коліна й цілував її розбиті у кров ноги, вмиваючи їх своїми сльозами. Низько схилив він голову, до самої землі, й заривав так, ніби в нього розривалося серце, і мовив до неї:

— Матінко, відрікся я від тебе у час пихи й гордині. Прийми мене в час каяття мого й приниження. Матінко, я дав тобі ненависть. Ти ж дай мені любов. Матінко, я відштовхнув тебе. Ти ж пригорни дитя своє.

Але жебрачка не озвалася ані словом.

І знову заривав Зоряний Хлопчик і мовив:

— Матінко, страждання мої великі, я не можу їх знести. Подаруй мені своє прощення і дозволь повернутися до лісу.

Поклала жебрачка йому руку на голову зі словами:

— Підводься.

І прокажений поклав йому руку на голову зі словами:

— Підводься.

Звівся Зоряний Хлопчик на рівні ноги й поглянув на них, і — о диво! — то були Король і Королева.

І сказала йому Королева:

— Це твій батько, якого ти врятував.

І сказав йому Король:

— Це твоя мати, ноги якої ти вмив своїми сльозами.

Кинулися вони йому на шию, і цілували його, і повели до палацу, і вдягли у чудові шати, й увінчали йому голову короною, і вклали скіпетр йому до рук. І почав він правити містом, що стояло понад рікою, і був там володарем. Багато

справедливості й милосердя виявив він до всіх, а злого Ча-
клуна послав у вигнання. Лісорубу і його дружині надіслав
численні багаті дарунки, дітей їхніх теж ушанував. І нікому
не дозволяв він виявляти жорстокість до птахів і звірини, і
навчав тільки любові, доброти й милосердя, і давав голодним
хліб, а голим і босим — убрання. І панували в його землі мир
і достаток.

Ілюстрація
Даші Ракової

От тільки правив він зовсім недовго, бо зніс великі страждан-
ня і пекучим був вогонь його випробувань, — всього через три
роки помер він. А той, хто заступив його, правив жорстоко.

Переклад з англійської Тетяни Некряч

Обмірковуємо й обговорюємо прочитане

1. Поділіться вашими враженнями про прочитану казку.
2. Розкажіть, що дивовижного відбулося з Лісорубами. Як кожен із них сприйняв таємничу знахідку?
3. Як Лісоруба зустріла його дружина? Чому вона була не рада вчинку чоловіка?
4. Поясніть, як ви розумієте такі слова Лісоруба: *«Хіба не завжди залітає студений вітер до хати, в якій живе жорстоке серце?»* Що він мав на увазі?
5. Знайдіть у тексті та прочитайте опис зовнішності Зоряного Хлопчика. Які порівняння і з якою метою використовує автор?
6. Що ви дізнались про характер Зоряного Хлопчика? Як він розкривається в його поведінці та вчинках?
7. Перекажіть уривок казки «Перша зустріч Зоряного Хлопчика з матір'ю». Яке враження справив на вас цей епізод?
8. Чому, на вашу думку, саме після цієї зустрічі зовнішність хлопчика стала потворною?
9. Розкажіть про поневіряння Зоряного Хлопчика в лісі. Чому ніхто з лісових мешканців не захотів допомагати йому? Як ви вважаєте, справедливо чи жорстоко вони вчинили?
10. Виразно прочитайте в особах уривок від слів *«Одного вечора побачив він місто...»* до слів *«...й нависив залізний ланцюг»*.
11. Як ви гадаєте, чи заслужив Зоряний Хлопчик таку гірку долю? Чи співчуваєте ви йому?
12. Перекажіть уривок «Пошуки трьох монет». Наприкінці переказу підсумуйте, чи змінився характер Зоряного Хлопчика. Аргументуйте свою відповідь.
13. Пригадайте, хто, кому й за яких обставин сказав такі слова: *«Як ти поставився до мене, так і я до тебе»*. А чи хотіли б ви, щоб до вас ставились так, як ви ставитесь до інших?
14. У який момент і чому до Зоряного Хлопчика повернулася зовнішня краса? Як ви думаєте, що ж він тоді побачив у своїх очах?
15. Перекажіть від імені одного з персонажів (Зоряного Хлопчика, Короля або Королеви) уривок «Зустріч сина з батьками». Які емоції він у вас викликав? Поміркуйте над запитанням: *«Чи вдалося мені під час переказу передати емоції обраного персонажа?»*.
16. Як ви думаєте, чому Король і Королева раніше поставали перед хлопчиком в образах жебрачки й прокаженого?
17. Розгляньте хмаринку слів «Зоряний Хлопчик», створену на основі ілюстрації *Олени Чичик (див. наступну сторінку)*. Знайдіть прикметники, які відображають характер головного героя казки до його зустрічі з матір'ю і після зміни. Обґрунтуйте свій вибір.

18. Уявіть таку життєву ситуацію: вам зустрілась людина, чимось схожа за своєю поведінкою на Зоряного Хлопчика (до зміни його зовнішності). Як ви будете поводитися з нею?
19. Яка з ілюстрацій до казки, наведених на сторінках підручника, вам сподобалася найбільше? Чим саме? За бажанням намалюйте свою ілюстрацію до твору.

ЦІКАВИНКИ ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

Напевно, ви звернули увагу на те, що Оскар Вайльд порівнює кучері Зоряного Хлопчика з пелюстками нарцисів? А чому ж саме цю квітку він обрав для порівняння? Можливо, ви й чули, що іноді про якусь самозакохану людину говорять: *він як нарцис*. Оскар Вайльд знав давньогрецький міф про **Нарциса** — юнака, наділеного надзвичайною красою.

У міфі розповідається, що всі захоплювались його зовнішністю, але він нікого не любив, був жорстоким і зухвалим. За це богиня Афродіта покарала його. Вона вчинила так, щоб Нарцис, побачивши себе в дзеркалі струмка, закохався у

власне відображення. Юнак не міг відірватися від води, весь час милувався дивовижною вродою, не розуміючи, що бачить самого себе. Від такої самозакоханості Нарцис марнів-марнів і врешті-решт помер. А там, де він востаннє схилив свою голову, виросла ніжна й прекрасна квітка — нарцис, що стала символом себелюбства, холодної та бездушної краси.

Джон Уотерхаус.
Фрагмент картини
«Німфа Ехо й Нарцис»
(1903 р.)

Поміркуйте, чи можна стверджувати, що в казці відчутний перегук із міфом про Нарциса. Доведіть свою думку цитатами з тексту.

МИСТЕЦЬКІ ПЕРЕДЗВОНИ

Казки Вайльда надихають багатьох митців: кінематографістів, театральних діячів, художників. Інтерес до них виявив і всесвітньо відомий сучасний американський творець коміксів **Філіп Крейг Рассел**. Він створив цілу серію мальованих історій за різними казками англійського письменника. За оригінальне графічне втілення казкових образів Оскара Вайльда Рассел отримав дві престижні нагороди, які присуджуються за творчі досягнення в галузі коміксів. Це славновісні премії Харві й Айснера.

Розгляньте фрагмент коміксу Філіпа Крейга Рассела, поданий на наступній сторінці. Який епізод на ній зображено? Доберіть українськомовний текст до кадрів. Чи сподобались вам зображення персонажів казки, кольорове рішення і розміщення кадрів? Як ви думаєте, чому художник окремий кадр присвятив очам Зоряного Хлопчика?

AND THE GATE OF THE PALACE OPENED.

AND THE PRIESTS AND THE HIGH OFFICERS OF THE CITY RAN FORTH TO MEET HIM.

AND THEY ABASED THEMSELVES BEFORE HIM, AND SAID...

THOU ART OUR LORD FOR WHOM WE HAVE BEEN WAITING, AND THE SON OF OUR KING.

AND THE STAR-CHILD ANSWERED THEM AND SAID...

I AM NO KING'S SON, BUT THE CHILD OF A POOR BEGGAR-WOMAN. AND HOW SAY YE THAT I AM BEAUTIFUL, FOR I KNOW THAT I AM EVIL TO LOOK AT?

THEN HE, WHOSE ARMOUR WAS INLAINED WITH GILT FLOWERS...

AND ON WHOSE HELMET CROUCHED A LION THAT HAD WINGS, HELED UP A SHIELD, AND CRIED...

HOW SAITH MY LORD THAT HE IS NOT BEAUTIFUL?

AND THE STAR-CHILD LOOKED AND LO! HIS FACE WAS EVEN AS IT HAD BEEN AND HIS COMPLEXION HAD COME BACK TO HIM...

...AND HE SAW THAT IN HIS EYES WHICH HE HAD NOT SEEN THERE BEFORE.

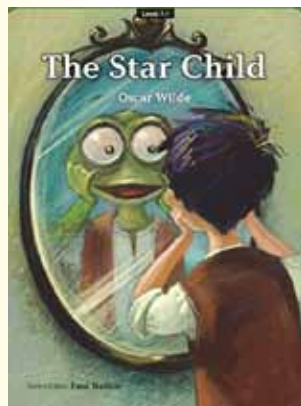

ЦІКАВИНКИ ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

Ви вже знаєте, що казку «Зоряний Хлопчик» написано англійською мовою. Якщо ви вивчаєте цю мову, спробуйте прочитати фрагмент оригіналу твору. Знайдіть відповідний уривок у перекладі. Простежте, чи збережено в перекладі порівняння, які є в оригіналі.

«So the Star-Child was brought up with the children of the Woodcutter¹, and sat at the same board with them, and was their playmate. And every year he became more beautiful to look at, so that all those who dwelt in the village were filled with wonder, for, while they were swarthy and black-haired, he was white and delicate as sawn ivory², and his curls were like the rings of the daffodil³. His lips, also, were like the petals of a red flower, and his eyes were like violets⁴ by a river of pure water, and his body like the narcissus of a field where the mower comes not». **Oscar Wilde. «The Star-Child».**

ПІДСУМОВУЄМО

1. Користуючись пам'яткою, підготуйте характеристику Зоряного Хлопчика. Дайте оцінку його вчинкам.
2. Сформулюйте тему й ідею казки «Зоряний Хлопчик».
3. Визначте зав'язку, кульмінацію і розв'язку казки.
4. Пригадайте особливості народних казок. Чим казка Оскара Вайльда схожа на народні казки, а в чому її відмінність? Чи є в казці повтори, характерні для народних казок? Чи згадуються числа, які часто вживаються в народних казках?

¹ *Woodcutter* ['wʊdkɪtə] — лісоруб.

² *Ivory* ['ɪv(ə)rɪ] — слонова кістка.

³ *Daffodil* ['dʌfədɪl] — нарцис.

⁴ *Violet* ['vɪɪlət] — фіалка.

5. Порівняйте, як традиційно закінчуються відомі вам народні казки й казка «Зоряний Хлопчик». Чи можна стверджувати, що Вайльд не завершує казку щасливою кінцівкою? Доведіть свою думку цитатами з тексту.
6. Поміркуйте, про що розповідає цей плакат. Кого з персонажів казки вам нагадали зображення на ньому? Кому із них належить цитата, наведена внизу? Як би ви продовжили слова, написані над портретом? Яка квітка й чому тут зображена? Що означають книжка й три монети?

*Якщо ви знайшли відповіді на всі ці запитання, вітаємо!
Ви — справжні детективи, які вміють уважно читати й розгадувати таємниці!*

7. Чи дивилися ви фільм або виставу за казкою Вайльда? Якщо так, то поділіться своїми враженнями.
8. За бажанням створіть колаж або комікс на тему казки «Зоряний Хлопчик».
9. Продовжте речення: *Розмірковуючи над казкою «Зоряний хлопчик», я зрозумів / зрозуміла, що...*
10. Напишіть твір або пост у соцмережі на одну з тем:
  - ✓ Яку людину можна вважати по-справжньому красивою?
  - ✓ Мама — найдорожче слово на землі.
11. Обмінявшись написаним із сусідом / сусідкою по парті, оцініть, як виконано творчі роботи.

- ✓ Чи відомо вам щось про Астрід Ліндгрен? Які твори цієї шведської письменниці ви уже читали? Розкажіть про них.
- ✓ Карлсон, Пеппі, Калле Блюмквіст, Роня — дочка розбійника, Міо, Еміль з Льонеберґи й інші — чи знаєте ви когось з літературних персонажів, письменницькою «мамою» яких стала Ліндгрен? І якщо так, то розкажіть у класі, де й за яких обставин ви про них дізналися.
- ✓ Які художні і мультиплікаційні фільми, театральні вистави, зняті й поставлені за творами письменниці, ви знаєте? Підготуйте повідомлення про них.

АСТРІД АННА ЕМІЛІЯ ЛІНДГРЕН (1907–2002)

...я не хочу писати для дорослих.
Я хочу писати для таких читачів, які
здатні творити дива.

А дива творять , коли читають
книжки.

Астрід Ліндгрен

«ГОЛОВНЕ — ЩОБ БУЛО ВЕСЕЛО!»

«**Н**роживи я хоч до 120 років, я все одно буду відчувати себе дитиною», — стверджувала всесвітньо відома **шведська** письменниця **Астрід Анна Емілія Ліндгрен**.

«*Чарівниця зі Швеції*», «*Андерсен нашого часу*», «*найяскравіша зірка світової дитячої літератури*» — як тільки не називали її... А сама Ліндгрен після того, як її ім'ям нарекли одне з небесних тіл, що обертаються навколо Сонця, з притаманним їй гумором говорила про себе: «*Кличте мене просто — Астероїд Ліндгрен*».

Авторка незабутніх казкових персонажів, серед яких Маляр і Карлсон, Міо, Пеппі, Еміль, Роні, брати Юнатан і Карл Лейонта й інші, вважала себе дуже щасливою людиною. А чому б ні, адже з початку 70-х років ХХ століття її твори

постійно завойовують перші місця в рейтингах літератури. Цікаво, що якщо всі тиражі виданих творів Ліндгрєн скласти до купи, то вона буде у 175 разів вища за знамениту Ейфелеву вежу в Парижі. Твори письменниці видані 58 мовами світу, вона має багато різних нагород, зокрема дві золоті медалі головної міжнародної премії в галузі дитячої літератури імені Ганса Крістіана Андерсена, яку називають «малою нобелівською».

Астрід Ліндгрєн
на шведській банкноті

Пам'ятник Ліндгрєн
у Стокгольмі (авторка —
Маяліза Александерсон)

Творчий шлях Ліндгрєн справді схожий на казку. Дівчиною вона дивувала вчителів своїми чудовими творами, багато читала й дуже соромилася, коли її називали Сельмою Лагерлеф — іменем відомої шведської письменниці, авторки знайомої багатьом казки *«Чудесна мандрівка Нільса Гольгерсона з дикими гусьми»*. Але їй навіть не мріялося, що колись вона стане найвідомішою жінкою своєї країни і їй ще прижиттєво встановлять пам'ятник у центрі Стокгольма, а її зображення з'явиться на шведських купюрах.

Можливо, ми б ніколи не дізналися про Ліндгрєн, якби не звичайна зимова ожеледь. Як це трапилося, розповідала сама письменниця: *«Коли доньці Карін виповнилося 7 років, вона тяжко захворіла і пролежала у ліжку кілька місяців. Щовечора дівчинка просила мене щось їй розповісти. Якось, коли я не знала, про що вести оповідь, вона зробила замовлення — про Пеппі Довгупанчоку. Я не спитала, хто це, і почала розповідати незвичні історії, які відповідали б дивному імені дівчинки. Пізніше, одного вечора у березні 1944 року,*

мені необхідно було провідати товариша. На вулиці йшов сніг, було слизько, і я впала й зламала ногу». Так Астрід вимушена була декілька тижнів провести вдома. Зайнятися було нічим, і вона вирішила записати свої історії про Пеппі й подарувати рукопис доньці на день народження. Донька ж змусила її відправити історії до одного відомого шведського видавництва. А вже через декілька років Астрід Ліндгрєн знав майже весь світ.

Знають і люблять шведську письменницю і українські читачі й читачки. Мабуть, і вам добре відомо, хто така Пеппі. Водночас сподіваємося, що читаючи вперше або перечитуючи історії про цю трошки дивну, але напрочуд симпатичну й добру дівчинку, ви зможете зрозуміти, чому цей твір і надалі залишається одним із найулюбленіших для різних поколінь читачів з усього світу, а також поміркувати над тим, чи праві деякі дорослі, які не тільки не розуміють витівки Пеппі, а й побоюються, що вона може мати негативний вплив на поведінку їхніх дітей...

1. Які відомості про Астрід Ліндгрєн справили на вас особливе враження і чому?
2. Розкажіть, як з'явилися на світ історії про Пеппі Довгупанчоу.
3. Уважно прочитайте епіграф до статті про письменницю. Поміркуйте, яке слово пропущене в ньому. Поясніть свою думку.
4. Перевірте, чи правильно ви визначили пропущене слово в епіграфі до цієї статті. Підказка зашифрована в ребусі.

Читаємо із задоволенням

ПЕППІ ДОВГАПАНЧОХА

(Уривки)

Пеппі оселяється у віллі «Хованка»

На околиці малесенького містечка є старий занедбаний садок, у садку стоїть старий будиночок, а в ньому мешкає Пеппі Довгапанчоха. Їй дев'ять років, і мешкає вона там сама-самісінька. Нема в неї ані мами, ані тата. І, власне, це їй добре, бо ніхто їй не каже йти спати саме тоді, коли в найбільшому розпалі гра, і ніхто не силує пити риб'ячий жир, коли хочеться з'їсти цукерок.

Колись у Пеппі був тато, і вона його страх як любила, і мама, звичайно, теж була, але так давно, що Пеппі не пам'ятає її. Мама померла ще тоді, як Пеппі була маленька, лежала в колисці й так верещала, що ніхто не міг витримати того вереску. Пеппі гадає, що її мама тепер на небі й дивиться на свою доню крізь дірочку. Тому вона часто махає мамі рукою і каже:

— Не бійся! Я не пропаду!

Тата свого Пеппі ще не забула. Він був капітаном і плавав по широкому морі. Пеппі теж плавала разом з ним, аж поки одного разу під час бурі велика хвиля забрала його з палуби, і він зник. Але Пеппі була впевнена, що колись він повернеться. Вона не вірила, що тато втонув. Вона вважала, що він поплив на острів, де живе повно негрів¹, став їхнім королем і тепер ходить собі серед них із золотою короною на голові.

— Моя мама — ангел, а мій тато — негритянський король!

Ілюстрація
Інґрід
ван Ньюман

¹ У сучасному світі прийнято говорити афроамериканці.

Не всі діти мають таких гарних батьків, — любила похвалитися Пеппі. — А тільки-но мій тато збудує корабель, він припливе по мене, і я стану негритянською принцесою. Гей-гоп, ото буде життя!

Тато купив цей будиночок у садку дуже давно. Він хотів оселитися тут із Пеппі, коли вже постаріється і не зможе більше плавати. Та сталося лихо, його забрала хвиля і, щоб дочекатись, поки він повернеться, Пеппі подалася просто додому, до вілли «Хованка». Так звався цей будиночок у садку. Він чекав на Пеппі — прибраний, умебльований. Одного теплого літнього вечора Пеппі попрощалася з матросами на татовому кораблі. Всі вони дуже любили її, і Пеппі також їх дуже любила.

— Бувайте, хлопці! — сказала Пеппі і всіх по черзі поцілувала в чоло. — Не бійтеся за мене. Я не пропаду.

З корабля вона взяла дві речі: мавпеня, що звалося паном Нільсоном — його Пеппі подарував тато, — і велику торбу, повну золотих монет. Матроси стояли біля поруччя і дивилися вслід Пеппі, поки їй було видно. А вона йшла, не озираючись, і несла під пахвою пана Нільсона, а в руці — торбу.

— Дивна дитина! — сказав один матрос, коли Пеппі зникла вдалині, і втер сльозу.

Він казав правду. Пеппі була дуже дивна дитина. А найдивніше в неї те, що вона була напрочуд дужа. Така неймовірно дужа, що жоден поліцай на світі не зрівнявся б із нею силою. Вона могла б підняти навіть коня, якби захотіла. І Пеппі таки підіймала коня. Вона мала власного коня — купила його за одну зі своїх золотих монет того самого дня, як прибула додому, до вілли «Хованка», їй завжди хотілося мати коня. І от тепер він оселився в неї на веранді. Та коли, бувало, Пеппі розташовувалась там випити після обіду кави, то безцеремонно виносила коня в садок.

Поряд із віллою «Хованка» був інший садок та інший будинок. Там жили тато,

Ілюстрація Льва
Токмакова

мама і двоє гарненьких дітей — хлопчик і дівчинка. Хлопчика звали Томмі, а дівчинку — Анніка. Обоє вони були дуже чемні, гарно виховані й слухняні. Томмі ніколи не кусав нігтів і завжди робив те, що загадувала мама. Анніка не вередувала, коли їй чогось не давали, і завжди була, мов лялька, у своїх гарно випрасуваних ситцевих сукенках, яких ніколи не бруднила. Томмі й Анніка мирно гралися у своєму садку, але часто їм хотілося мати якихось друзів, і тоді, коли Пеппі плавала з татом по морях, вони інколи вилазили на огорожу, що відділяла їхню садибу від вілли «Хованка», й казали:

— Як погано, що в цьому будинку ніхто не живе. Хай би тут оселилася якась родина з дітьми!

Того лагідного надвечір'я, коли Пеппі вперше переступила поріг вілли «Хованка», Томмі й Анніки не було вдома. Вони поїхали на тиждень до своєї бабусі, а тому й гадки не мали, що в сусідньому будинку хтось оселився. Навіть коли вони, повернувшись додому, стояли біля своєї хвіртки й дивилися на вулицю, то все ще не знали, що тепер у них так близько з'явилась товаришка і їм буде з ким гратися. Вони стояли, розмірковуючи, який їм сьогодні випаде день: чи приємний, коли є чим розважитись, чи нудний, коли ніщо не спадає на думку, аж тут раптом відчинилася хвіртка з вілли «Хованка» і з неї вийшла чудна дівчинка. Томмі й Анніка зроду такої не бачили. Це вийшла на ранкову прогулянку Пеппі Довгапанчоха.

Ось який вона мала вигляд: морквяного кольору волосся, заплетене у дві цупкі кіски, що стирчали, мов палички, ніс картоплинкою, весь поцяткований ластовинням, великий рот із білими здоровими зубами. А вбрана вона була просто-таки химерно. Пеппі сама пошила собі сукенку. Сукенка мала бути блакитною, та блакитної матерії не вистачило, тому Пеппі в кількох місцях подоточувала червоні клапті. На довгі, худі ноги вона понатягала довгі панчохи — одну руду, другу чорну, а чорні черевики були рівно вдвічі довші за її ступні. Ці черевики тато купив дівчинці на виріст у Південній Америці, і ніяких інших черевиків вона не хотіла носити.

Кадр із мультфільму
«Пеппі Довгапанчоха»
(Канада, Німеччина,
Швеція, 1997 р.)

Та найдужче вразило Томмі й Анніку те, що на плечі в дівчинки сиділо мавпеня. Воно було одягнене в сині штанці, жовту курточку й білий солом'яний брилик.

Пеппі рушила вулицею, однією ногою ступаючи по тротуару, а другою — по риштаку. Томмі й Анніка не зводили з неї очей, поки її було видно. За якийсь час Пеппі повернулася назад. Тепер вона вже йшла задки — щоб не тратити

сили, обертаючись зайвий раз. Дійшовши до хвіртки Томмі й Анніки, Пеппі стала. Діти мовчки дивилися одне на одне. Нарешті Томмі спитав:

— Чого ти йдеш задки?

— Чого я йду задки? — перепитала Пеппі. — Хіба ми живемо не у вільній державі? Хіба не можна ходити так, як кому хочеться? А крім того, я тобі скажу, що в Єгипті всі люди так ходять, і ні для кого це не дивина.

— А звідки ти знаєш? — спитав Томмі. — Ти ж не була в Єгипті.

— Я не була в Єгипті? Ова! Затям собі: я була скрізь, об'їздила цілий світ і бачила ще й не такі дивовижі! Цікаво, що б ти сказав, коли б я пройшла вулицею на руках, як ходять усі в Індії!

— Все це ти набрехала, — сказав Томмі.

Пеппі хвилину подумала.

— Так, набрехала, — сумно сказала вона.

— Брехати негарно, — мовила Анніка, що нарешті зважилась розтулити рота.

— Так, брехати дуже негарно, — погодилась Пеппі ще сумніше. — Але я часом забуваю це, розумієш? Та чи можна вимагати від дівчинки, в якій мама ангел, а тато — негритянський король і яка сама ціле своє життя плавала по морях, щоб вона завжди казала правду? До того ж, — додала Пеппі,

і її всіяне ластовинням личко засяяло, — можу вас запевнити, що в Конго нема жодної людини, яка б казала правду. Там тільки те й роблять, що брешуть. Починають о сьомій ранку і так аж до заходу сонця. Тож коли я, бува, ненароком збрешу, вибачте мені, бо я надто довго жила в Конго. Але ж ми однаково можемо бути друзями, га?

— Певне! — сказав Томмі і раптом відчув, що сьогодні їм не буде нудно.

— Чому б вам не поснідати в мене? — запитала Пеппі.

— О, а й справді, — зрадів Томмі, — чому б нам не поснідати в тебе? Ходімо!

— Авжеж, — мовила Анніка. — Ходімо, швиденько!

— Але спершу треба відрекомендувати вас панові Нільсону, — сказала Пеппі.

Мавпа зняла брилика й чемно вклонилася. Діти поминули хвіртку, що ледве трималася на завісах, і рушили стежечкою, посипаною жорствою¹ та обсадженою старими, замшілими деревами, — мабуть, по них добре було лазити, — до вілли «Хованка» й піднялися на веранду. Там стояв кінь і їв овес із супової миски.

— Отакої! Чого це кінь стоїть на веранді? — здивувався Томмі. Він досі знав, що коні стоять у стайні.

— Та бачиш, — заклопотано сказала Пеппі, — в кухні він тільки заважав, а у вітальні йому не подобається.

Томмі й Анніка поплескали коня по спині й зайшли до будинку. Там була і кухня, і вітальня, і спальня. Але, видно, Пеппі цього тижня забула, що в п'ятницю треба прибрати дім. Томмі й Анніка сторожко озиралися навколо: може, десь у кутку сидить негритянський король? Бо вони ще зроду не бачили негритянського короля. Проте ніде не видно було ні батька, ні матері Пеппі. І Анніка несміливо запитала:

— Ти тут живеш зовсім сама?

— Звісно, ні! — сказала Пеппі. — Пан Нільсон і кінь також живуть зі мною.

— А твої тато й мама хіба не живуть тут?

¹ Жорства — шматочки гірських порід або мінералів, утворених внаслідок вивітрювання чи обробки штучним способом.

Ескіз
Хайяо Міядзакі

— Ні, більше ніхто не живе, — радісно сказала Пеппі.

— А хто ж тобі каже, коли ввечері йти спати і все інше? — запитала Анніка.

— Я сама, — відповіла Пеппі. — Спершу кажу лагідно, а коли не послухаю, кажу ще раз суворіше, а вже як і тоді не хочу слухатись, то даю собі ляпаса, розумієте?

Томмі й Анніка не дуже її зрозуміли, але подумали, що це, мабуть, добрий спосіб. Тим часом вони зайшли до кухні, і Пеппі сказала:

— Наколотим тіста-іста, спечемо млинця-линця на сніданок-данок-анок.

Тоді взяла троє яєць і підкинула їх високо вгору. Одне впало їй на голову, розбилося так, що жовтком залило очі. Але решту двоє вона таки спіймала в каструлю, де вони й потовклися.

— Я не раз чула, що жовток корисний для волосся, — говорила Пеппі, витираючись. — Ось побачите, як у мене почне рости волосся, аж тріщатиме.

До речі, в Бразилії ніхто не вийде на вулицю, поки не намастить жовтком волосся. Зате там немає лисих. Правда, був колись один дід, що їв яйця замість мазити ними голову. І він таки справді полисів. Коли він виходив на вулицю, там зчинявся такий переполох, що доводилось викликати поліцію.

Розповідаючи про це, Пеппі спритно вибрала пальцями шкаралупу з каструлі. Тоді взяла щітку, що висіла на стіні, й заходилася колотити тісто так завзято, що аж бризки розліталися навкруги. Врешті вона вилила те, що лишилося, на сковороду. Коли млинець підпікся з одного боку, Пеппі підкинула його до стелі, він перевернувся в повітрі й знов упав у сковороду. А як млинець зовсім спікся, Пеппі кинула його через усю кухню просто в тарілку, що стояла на столі.

— Їжте! — гукнула вона. — Швидше їжте, поки млинець гарячий!

Томмі й Анніка взялися до млинця. Він їм дуже смакував. Після сніданку Пеппі запросила їх до вітальні.

Там не було ніяких меблів, крім величезного комода з безліччю шухляд. Пеппі повідчиняла шухляди й почала показувати Томмі й Анніці свої скарби. Там були яечка рідкісних птахів, незвичайні мушлі й камінці, гарні різьблені коробочки, чудові срібні люстерка, разки перлин і багато інших речей, що їх Пеппі з батьком накупували, поки їздили по світі... Пеппі дала своїм новим друзям подарунки на згадку. Томмі одержав кинджал з руків'ям, оздобленим перламутром, а Анніка — різьблену коробочку. В коробочці був перстень із зеленим камінцем.

— Тепер ідіть уже додому, — сказала Пеппі. — Щоб завтра могли знов прийти. Бо як ви не підете звідси, то не зможете прийти сюди. А шкода, якби ви не прийшли.

Томмі й Анніка погодилися з нею і рушили додому. Вони поминули коня, що з'їв уже весь свій овес, і вийшли на вулицю крізь хвіртку вілли «Хованка». Пан Нільсон махав їм услід бриликом.

Пеппі йде до школи

Томмі й Анніка, звичайно, ходили до школи. Щоранку о восьмій вони, взявшись за руки й тримаючи під пахвою книжки, виходили з дому.

Саме в той час Пеппі або чесала свого коня, або одягала пана Нільсона, або робила ранкову гімнастику — тобто ставала на підлозі і, не згинаючись, підстрибувала сорок три рази. Після того вона сідала до столу в кухні й спокійно, без поспіху, випивала велику чашку кави і з'їдала бутерброд із сиром.

Простуючи до школи, Томмі й Анніка завжди з тугою дивилися на віллу «Хованка».

Вони б раді були звернути туди й цілий день гратися з Пеппі.

Якби хоч Пеппі ходила з ними до школи, їм би легше було мритися з уроками.

— Уявляєш, як нам було б весело разом вертатися зі школи! — казав Томмі.

— І до школи ми б ішли разом, — додавала Анніка.

Що більше вони думали про це, то сумніші ставали. І нарешті вирішили вмовити Пеппі теж піти до школи.

— Ти не уявляєш собі, яка в нас добра вчителька, — хитро сказав Томмі, коли вони з Аннікою прийшли до Пеппі, спершу вивчивши уроки.

— Якби ти знала, як у школі цікаво! — підхопила Анніка.

— Я б збожеволіла з горя, коли б не могла ходити до школи.

Пеппі сиділа на ослінчику й мила ноги в шапку¹. Вона не озивалася, тільки так жваво ворушила пальцями, що вода розбризкувалася на всі боки.

— І сидіти в школі не так уже й довго, — вів далі Томмі. — Тільки до другої години.

— Атож, і не встигнеш озирнутися, як уже канікули — різдвяні, великодні, літні, — додала Анніка.

Пеппі й далі мовчала, тільки задумливо покусувала палець. Нарешті вона рішуче вихлюпнула з шапка решту води на підлогу, замочивши штани панові Нільсону, що сидів там і грався люстерком.

— Це несправедливо, — суворо сказала вона, не звертаючи уваги на розпач пана Нільсона і на його мокрі штани. — Дуже несправедливо! Я цього не стерплю!

— Що несправедливо? — запитав Томмі.

— Через чотири місяці буде Різдво і у вас почнуться канікули. А в мене нічого не почнеться, — сумно мовила Пеппі. — Я не матиму канікул, навіть коротеньких, — крізь сльози додала вона. — Треба щось робити. Завтра ж я почну ходити до школи.

Томмі й Анніка аж заплескали в долоні з радощів.

— Ура! То ми чекатимемо на тебе о восьмій біля нашої хвіртки.

— Е ні, так рано я не встигну. А крім того, я поїду до школи верхи.

¹ *Ша́плик* — невисока широка посудина, що має вигляд зрізаної бочки.

І справді поїхала. Рівно о десятій вона винесла з веранди коня, а за якусь хвилину всі мешканці містечка кинулись до вікон глянути на дивину — на коня, що ширяє у хмарах. Тобто, їм тільки здавалося, що кінь ширяє у хмарах. А насправді — то Пеппі поспішала до школи. Вона вчвал примчала на шкільне подвір'я, зіскочила з коня, прив'язала його до дерева, загнукала в двері так гучно, що Томмі, Анніка й решта учнів з несподіванки аж підскочили на своїх місцях, і, помахавши капелюхом з широкими крисами, щосили гукнула:

◀ Ілюстрація Інгрід ван Ньюман ▶

— Привіт! Думаю, я не спізналася на табличку множення?

Томмі й Анніка попередили вчительку, що до класу має прийти нова учениця, яка зветься Пеппі Довгапанчоха. Вчителька й сама вже чула про Пеппі, бо в малесенькому містечку всі про все знають. А що вчителька була добра й терпляча, то вирішила зробити все, щоб Пеппі сподобалося у школі.

Тим часом Пеппі, не чекаючи дозволу, сіла на вільне місце. Але вчителька не зробила їй зауваження, тільки ласкаво сказала:

— Просимо до нас, любя Пеппі. Я думаю, тобі тут сподобається, і ти навчишся багато цікавого.

— А я думаю, що матиму різдвяні канікули, — відповіла Пеппі. — Я тому й прийшла сюди. Справедливість перш за все!

— Скажи мені, будь ласка, як тебе звати, щоб я записала в класний журнал.

— Мене звати Пеппілотта Віктуалія Гардина Рута, дочка капітана Єфраїма Довгапанчоха, колишнього постраху морів, а тепер негритянського короля. Пеппі — це, власне, моє здібніле ім'я, бо тато вважав, що Пеппілотту вимовляти надто довго.

— Зрозуміло, ну то й ми будемо тебе звати Пеппі. А тепер побачимо, що ти знаєш, — мовила вчителька. — Ти вже вели-

ка дівчинка і, мабуть, багато що вмієш. Почнемо з рахунків. Скажи мені, Пеппі, скільки буде сім додати п'ять?

Пеппі вражено глянула на вчительку й відповіла невдоволено:

— Ну, якщо ти сама цього не знаєш, то чого я маю рахувати замість тебе?

Діти спантеличено витріщили очі. А вчителька пояснила Пеппі, що в школі так не відповідають і до вчительки звертаються на «ви», кажуть: «пані вчителько».

— О, вибачте! — зніяковіла Пеппі. — Я цього не знала і більше так не казатиму.

— Думаю, що не казатимеш, — мовила вчителька. — Ти за мене не хотіла рахувати, а я за тебе порахую. Якщо до семи додати п'ять, вийде дванадцять.

— Ти диви! — вигукнула Пеппі. — Якщо ти знаєш сама, то навіщо було мене питати? Ой лихо, я знов сказала на тебе «ти»! Пробачте, — мовила Пеппі й боляче смикнула сама себе за вухо.

Вчителька вирішила вдати, що нічого не сталося, і знов спитала:

— Ну, Пеппі, а скільки, по-твоєму, буде вісім додати чотири?

— Рівно шістдесят сім, — відповіла Пеппі.

— Та ні, — мовила вчителька, — вісім додати чотири буде дванадцять.

— Отакої! Це вже, люба моя, занадто, — мовила Пеппі. — Ти ж сама щойно казала, що сім додати п'ять буде дванадцять. Повинен же бути хоч якийсь лад навіть у школі! А крім того, коли тобі так хочеться гаяти час на ці дурні рахунки, то стань собі в куток і рахуй скільки завгодно, а нас відпусти надвір гратися в квача. Ну от, я знов сказала «ти»! — злякано вигукнула Пеппі. — Вибачте мені востаннє. Я спробую поводитись краще.

Вчителька сказала, що вибачає їй. Вона кинула думку навчити Пеппі рахувати й почала питати інших дітей.

— Томмі, скажи мені ось що. Коли Аксель має семеро яблук, а Ліса дев'ятеро, то скільки яблук у них разом?

— Атож, скажи, Томмі, — втрутилася Пеппі. — І ще скажи, чому в Ліси болів живіт дужче, ніж у Аксея, і в чиєму садку вони накрали яблук?

Вчителька знов удала, що нічого не почула, і звернулася до Анніки:

— Ну, а ти, Анніко, розв'яжи таку задачу. Густав поїхав з товаришами на екскурсію. Вдома йому дали одну крону, а коли він повернувся звідти, в нього лишилося сім ере. Скільки грошей він витратив?

— Отож-бо! — додала Пеппі. — І я ще хочу знати, чому він такий марнотратник? І чи він не розтринькав грошей на лимонад, і чи добре вимив вуха, як вибрався на екскурсію?

Вчителька вирішила кинути рахунки. Вона подумала, що, може, Пеппі більше сподобається вчитись читати. Тому вона витягла невеличку карточку, на якій був намальований їжак. Біля малюнка стояла літера «ї».

— Ось, Пеппі, я тобі покажу щось цікаве, — мовила вчителька. — Це ї-ї-ї-жак. А літера біля нього зветься «ї».

— Так? Зроду б не повірила, — відповіла Пеппі. — Мені здається, що «ї» — це паличка з двома цятками, такими, наче мухи наслідили. А до чого тут їжак? Хіба він лишає такі сліди, як муха?

Вчителька взяла другу картонку, де була намальована гадюка, і сказала Пеппі, що літера коло неї зветься «г».

— Коли хтось заводить мову про гадюк, я завжди згадую, як я билася з гадюкою в Індії, — сказала Пеппі. — Ви навіть не уявляєте собі, яка то була величезна гадюка: чотирнадцять метрів завдовжки і така люта, як оса. Кожного дня вона пожирала п'ятеро індійців і ще двох дітей на закуску. А раз прилізла й хотіла з'їсти на закуску мене. Обкрутилась навколо мене — шур-р! Але я не розгубилася, торохнула її по голові — гуп! А вона як засичить — ш-ш-ш! А я її ще раз — гуп! І капець. Ага, то це літера «г», дивно!

Пеппі довелось передихнути, і вчителька, яка вже остаточно переконалася, що Пеппі важка учениця, запропонувала дітям щось намалювати. «Тепер Пеппі напевне сидітиме тихо», — подумала вона й роздала всім папір і кольорові олівці.

— Малюйте, що хто хоче, — сказала вона, а сама сіла перевіряти зошити.

За хвилину вчителька підвела очі й глянула, як діти малюють. І побачила, що всі відклали олівці й дивляться на Пеппі, яка лежить на підлозі й захоплено малює.

— Пеппі, чому ти малюєш не на папері? — нетерпляче спитала вчителька.

— Я вже давно його змалювала. Мій кінь не вмщався на такому маленькому клаптику паперу, — відповіла Пеппі. — Я оце малюю передні ноги, а коли дійду до хвоста, доведеться вийти в коридор.

Вчителька хвилину подумала, а тоді запропонувала:

— Може, ми краще заспіваємо? Всі діти підвелися з лавок, крім Пеппі, яка й далі лежала на підлозі.

— Співайте собі, а я відпочину, — мовила вона. — Бо від цієї науки і в коня може голова тріснути.

Вчительці нарешті урвався терпець. Вона звеліла всім дітям вийти на подвір'я, щоб можна було наодинці поговорити з Пеппі.

Коли вони залишилися самі, Пеппі підвелася з підлоги й підійшла до столу.

— Знаєш що, — сказала вона, — чи, пак, знаєте що, пані, мені було страшенно цікаво побачити, що ви тут робите. Але більше я не хочу ходити до школи. Нехай уже я залишусь без канікул. Бо тут надто багато яблук, їжаків і гадюк. У мене аж голова йде обертом. Думаю, що тебе це, пані, не засмутить?

Але вчителька сказала, що це її дуже смутить, а найбільше смутить її те, що Пеппі не хоче добре поводитись.

— Кожну дівчинку, що так поводить, як ти, Пеппі, відразу виганяють зі школи.

— Я погано поводитись? — здивувалася Пеппі. — А я й не знала, — зажурено додала вона.

Її не можна було не пожаліти, бо ніхто так щиро не журився, як Пеппі. Вона трохи постояла мовчки, а тоді сказала тремтячим голосом:

— Розумієш, пані, коли в тебе мама ангел, тато — негритянський король, а сама ти ціле своє життя плавала

по морях, то й не знаєш до пуття, як треба поводитись у школі серед усіх цих яблук та їжаків.

Вчителька сказала, що розуміє Пеппі, більше не гнівається на неї і сподівається знов побачити її у школі, коли вона трохи підросте. Пеппі аж засяяла з радощів і сказала:

— Ти дуже добра, пані. Ось тобі подарунок від мене!

Вона витягла з кишені маленького золотого годинника й поклала на стіл. Вчителька сказала, що не може взяти такого дорогого подарунка.

— Мусиш узяти, а то я завтра знов прийду сюди і ти матимеш зі мною мороку.

Із цими словами Пеппі вибігла на подвір'я і скочила на коня. Всі діти зібралися навколо, щоб погладити коня й подивитися, як Пеппі їхатиме.

— На щастя, я знаю аргентинську школу, — з почуттям переваги мовила Пеппі й поглянула на дітей. — Отуди якби ви попали! Великодні канікули там починаються через три дні після різдвяних, а коли скінчаться великодні канікули, через три дні починаються літні. Літні канікули кінчаються першого листопада, і тоді, звичайно, дітям доводиться добре попрацювати, бо різдвяні канікули настають аж одинадцятого листопада. Але із цим якимось можна змиритися, бо зате в Аргентині не задають уроків.

— Часом, правда, буває, що котрась аргентинська дитина сховається в шафу й нишком учить уроки, але вже їй і перепадає від мами, коли вона помітить це.

Арифметики в тій школі взагалі нема, і якщо знайдеться учень, що знає, скільки буде сім додати п'ять і ненароком пробалакається про це вчительці, то вона поставить його в куток на цілий день. Читають вони тільки в п'ятницю, та й то, якщо знайдеться книжка. Але книжка ніколи не знаходиться.

— То що ж вони роблять у школі? — запитав один хлопчик.

— Їдять цукерки, — впевнено відповіла Пеппі. — Поблизу є цукеркова фабрика, і від неї проведено трубу просто в клас, тому цукерки сипляться туди весь час, і в дітей повно роботи — треба їх їсти.

— А що ж робить учителька? — запитала одна дівчинка.

— Як що, дурненька? Підбирає за дітьми папірці, — відповіла Пеппі. — Чи ти, може, думаєш, що діти самі їх підбирають? Аякже! Там діти навіть до школи самі не ходять, а посилають за себе своїх братів і сестер. — Вона помахала капелюхом і весело гукнула:

— Бувайте здорові! Мене ви більше тут не побачите. Але пам'ятайте, скільки яблук мав Аксель, а то буде вам лихо! Ха-ха-ха!

І, дзвінко зареголавши, Пеппі помчала до брами, аж камінці полетіли з-під копит у коня і в класі задзвеніли шибки.

◀ Кадр із телевізійного багатосерійного фільму «Пеппі Довгапанчоха» (1969 р.).

Режисер — Улле Хелльбум (Німеччина, Швеція).

У ролі Пеппі — Інгер Нільсон

Пеппі запрошують на підвечірок

Мама Томмі й Анніки влаштуувала підвечірок для своїх приятельок. З цієї нагоди вона напекла пиріжків і вирішила, що Томмі й Анніка також можуть запросити до себе свою нову товаришку. «Та й мені буде легше, — подумала вона. — Діти будуть гратися, і я зможу спокійно посидіти з гістьми».

Томмі й Анніка страшенно зраділи, коли почули, що їм можна запросити Пеппі, й одразу помчали до неї. Вони застали її в садку. Пеппі поливала зі старого іржавого відерця останні прив'ялі осінні квіти. Сіяв дощик, і Томмі сказав, що в таку погоду квіток не треба поливати.

— Добре тобі казати, — сердито мовила Пеппі. — А я цілу ніч не спала і мріяла, що вранці поливатиму квітки. І тепер не дозволю, щоб якийсь там нікчемний дощ став мені на заваді, так собі й затям!

Тут Анніка повідомила Пеппі, що її запрошено на підвечірок.

— На підвечірок?.. Мене?.. — вражено перепитала Пеппі й так захвилювалася, що почала поливати замість квіток Томмі. — Ой, що ж робити! Я так хвилююся!.. Що, як я буду там погано поводитися?

— Я певна, що ти будеш гарно поводитись — сказала Анніка.

— Все може статися, — мовила Пеппі. — Я, звичайно, спробую, повір мені, але я вже не раз помічала, що людям моя поведінка не подобається, хоч я поводжусь з усієї сили. Коли я була на морі, то про це не думала. Але я обіцяю, що все робитиму, аби тільки вам не довелося червоніти за мене.

— Ну й добре, — сказав Томмі і разом з Аннікою побіг по дощі додому.

— Не забудь: о третій годині дня! — гукнула ще Анніка, визираючи з-під парасольки.

О третій годині дня перед дверима вілли, де мешкали Сетергрени, спинилася Пеппі Довгапанчоха, вичепурена, як дама. Задля цієї події вона розпустила свої руді коси, що спадали їй на плечі, мов лев'яча грива. Губи вона нафарбувала яскраво-червоною крейдою, а брови так начорнила сажею, що аж страшно було дивитися. Нігті вона також нафарбувала червоною крейдою, а до черевиків причепила зелені банти.

— Я певна, що буду найошатніша гостя на підвечірку, — промурмотіла Пеппі сама до себе й натиснула на дзвінок.

У вітальні Сетергренив сиділи три поважні дами, Томмі, Анніка та їхня мати. Стіл був уже накритий, а в каміні палали дрова. Дами спокійно розмовляли між собою, а Томмі з Аннікою, вмовившись на канапі, гортали альбом. Усе навколо дихало миром і спокоєм. Та несподівано той спокій порушили:

— Гвинтівку на плече!

Команда почувалася з коридору, а за мить на порозі з'явилася Пеппі Довгапанчоха. Вона крикнула так голосно, що з несподіванки дами аж підскочили:

— Рота, кроком руш! — І, гупаючи підборами, Пеппі підійшла до пані Сетергрєн.

— Рота, стань! — скомандувала вона й спинилася.

— Руки вперед, раз, два! — крикнула далі Пеппі й обома руками щиро потиснула господині руку.

— Коліна зігни! — вигукнула вона й присіла в поклоні.

Тоді всміхнулася до пані Сетергрєн і мовила своїм звичайним голосом:

— Я дуже несмілива і якби не скомандувала собі, то й досі стояла б у коридорі й не зважувалася б зайти.

Після цього Пеппі обійшла всіх трьох дам і кожну поцілувала в щоку, проказуючи:

— Шарман, шарман, маю честь!

Вона чула, як ці слова проказував один чоловік, коли його знайомили з дамою.

Потім Пеппі всілася на найм'якіше крісло. Пані Сетергрєн думала, що діти підуть нагору, до кімнати Томмі й Анніки, коли прийде їхня товаришка, але Пеппі, видно, й гадки не мала покидати вітальню: вона поплескувала себе по колінах і раз по раз позирала на накритий стіл.

— Стіл має дуже апетитний вигляд, — нарешті мовила вона. — Коли ми почнемо?

Тієї миті Елла, дівчина, що допомагала пані Сетергрєн у хатній роботі, принесла гарячий кавник, і господиня сказала:

— Прошу до столу!

— Цур, я перша! — гукнула Пеппі і в два скоки опинилася коло столу.

Там вона нагребла на тарілку цілу гору пиріжків, укинула в чашку з кавою п'ять грудочок цукру, вилила туди з половиною вершків і вернулася на своє крісло із здобиччю, перше ніж дами встигли дійти до столу.

Пеппі поставила на коліна тацю з тарілкою і чашкою та почала так швидко вмочати пиріжки в каву й напихати ними рот, що не могла й слова вимовити, хоч скільки пробувала. За якусь хвилину вона вм'яла все, що було на таці. Тоді підвелася, вдарила в тарілку, наче в барабан, і знов рушила до столу поглянути, чи там не лишилося пиріжків. Дами

невдоволено позирали на Пеппі, але вона не помічала того. Весело щебечучи, вона ходила навколо столу і час від часу за-пихала в рот то пиріжок, то тістечко.

— Як гарно, що ви мене запросили, — мовила вона. — Мене ще ніколи ніхто не кликав на підвечірок.

Посеред столу стояв великий торт із кремом, прикрашений квіткою із цукатів. Пеппі якийсь час, мов зачарована, дивилася на нього, заклавши руки за спину, тоді раптом нахилилась і викусила цукатну квітку. Але нахилилася вона надто швидко, тож коли підвела голову, все обличчя в неї було заліплене кремом.

— Ха-ха-ха! — засміялася Пеппі. — Тепер можна гратися в піжмурки. Я весь час буду жмуритися, бо й так нічогісінько не бачу. — Вона висунула язика й заходилася облизувати крем. — Що там казати, сталося нещастя, — вела вона далі. — В кожному разі торт зіпсований, і краще я його з'їм увесь.

Так вона й зробила. Взяла лопатку, за кілька хвилин змела весь торт і вдоволено поплескала себе по животі.

Пані Сетергрєн на той час вийшла до кухні й не знала, що сталося з тортом. Але інші дами дуже суворо дивилися на Пеппі. Бо вони також хотіли скуштувати торта. Пеппі помітила, що вони невдоволені, й вирішила їх втішити:

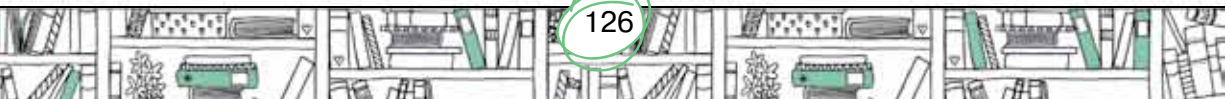
— Не беріть так близько до серця всякі дрібниці. Головне, щоб ви були здорові. І в гостях завжди треба бути веселим.

Вона взяла цукерницю і розсипала по підлозі грудки цукру.

— Ох, що я наробила! Ото роззява! Я думала, що це пісок. Та коли вже сталася біда, треба шукати якоїсь ради. А як розсиплеш грудочки, то єдина рада — притрусити їх піском.

Із цими словами вона набрала в рот із другої цукерниці цукру піску й почала щосили роздмухувати його по підлозі.

— Ну от, якщо й це не допоможе, то вже ніщо не допоможе, — мовила Пеппі й висипала весь цукор із цукерниці. — Зверніть увагу, це пісок, отже я виправила свою помилку. А тепер хотіла б я знати, навіщо розсипають пісок, як не на те, щоб по ньому було легко ходити.

Тієї миті вернулася пані Сетергрєн і, побачивши розсипаний цукор, сердито взяла Пєппі за руку й відвела її до Томмі й Анніки, що сиділи на канапі.

Тоді підсіла до своїх гостей і запропонувала їм ще по чашці кави. Зауваживши, що торта немає, вона дуже зраділа, бо вирішила, що він так сподобався гостям, що вони з'їли його до крихти.

Пєппі, Томмі й Анніка тихенько розмовляли на канапі. В каміні потріскували дрова. Дами з господинею спокійно допивали каву. Як завжди, коли збираються дами, розмова зайшла про хатніх робітниць. Вони нарікали, що тепер важко знайти добру хатню робітницю, що всі дівчата нічого до пуття не вміють. І дами дійшли висновку, що взагалі не варто наймати служницю. Куди краще робити все самій, принаймні знаєш, що робота зроблена як слід.

Пєппі слухала їхню розмову.

— У моєї бабусі була колись хатня робітниця на ім'я Малін, — раптом сказала вона, щойно дами на мить замовкли. — Малін була непогана, тільки мала на ногах мозолі. І ще одна була в неї вада — коли приходив хтось чужий, Малін кидалася на нього й кусала за ноги. І лаялася. О, як вона вміла лаятися! На цілий квартал було чути. Хоч лаялася вона жартома, але чужі цього не знали. Якось до бабусі прийшла стара дама, дружина пастора. Малін тоді ще тільки почала служити. Тільки-но гостя сіла в крісло, Малін кинулась на неї і вчепилася зубами в її суху ногу. Стара так зойкнула, що Малін з переляку ще дужче стиснула зуби. А тоді не змогла їх витягти, так і тримала зуби в литці дружини пастора до п'ятниці. І бабусі довелося того дня самій чистити картоплю. Бабуся чистила так старанно, що коли скінчила, картоплі взагалі не лишилося, саме лушпиння. Але після тієї п'ятниці дружина пастора більше ніколи не приходила до бабусі. Вона, бачте, не розуміла жартів. А Малін любила пожартувати, бо завжди була в доброму гуморі. Хоч ні, часом дуже легко ображалася. Коли одного разу бабуся проштрикнула їй виделкою вухо, вона сердилася цілий день.

Пєппі озирнулася навколо й ласкаво всміхнулася дамам.

— Отака була Малін, — зітхнула вона й згорнула руки на животі.

Дами вдавали, що не слухають базікання Пеппі, і розмовляли далі про своє:

— Якби моя Руса була хоч охайна, можна було б іще миритися, — сказала пані Берггрен. — А вона як порося.

— То ви не бачили Малін, — втрутилася Пеппі. — Бабуся казала, що не могла натішитися нею, така вона була брудна. Бабуся навіть довгий час вважала її за негритянку, бо шкіра в неї була геть чорна. Але потім виявилось, що то невимитий бруд. А якось на благодійницькому балу в ратуші вона отримала перший приз за бруд під нігтями. Аж страшно подумати, які брудні бувають люди! — радісно докінчила Пеппі.

Пані Сетергрен сердито глянула на неї.

— Уявіть собі, якось моя Бріта у свій вільний день одягла мою синю шовкову сукню, — сказала пані Гранберг. — Ви бачили таке нахабство?

— Ще б пак! — підхопила Пеппі. — Ваша Бріта того самого тіста книш, що й Малін. У бабусі була рожева кофта, яку вона страх любила. Але найгірше те, що її любила й Малін. І щоранку вони сперечалися, кому одягати кофту. Нарешті домовилися, що одягатимуть її по черзі через день, щоб нікому не було кривди. Але ви не можете собі уявити, яка Малін була вередлива. Навіть у ті дні, коли була бабусина черга, вона могла прийти й заявити: «Якщо ви не дасте мені рожевої кофти, я не приготую вам морквяного соку!» Ну й що бабусі було робити? Вона дуже любила морквяний сік, тож мусила поступатися. А Малін одягала кофту, верталася вдоволена до кухні й так ревно видавлювала морквяний сік, що він бризкав аж на стіни.

На хвилину в кімнаті запала тиша. Потім одна дама сказала:

— Я, звичайно, не впевнена, але мені здається, що моя Гульда краде. Бо я часто зауважувала, що з дому пропадають речі...

— Малін... — знов почала Пеппі, але пані Сетергрен різко перебила її:

— Діти, йдіть гратися до себе нагору!

— Зараз, я тільки докажу, що Малін також крапа, — мовила Пеппі. — Як сорока! Не могла втриматися! Бувало, встане серед ночі й трохи вкраде чогось, бо казала, що інакше не може заснути. Яюсь вона поцупила бабусине піаніно й примудрилася сховати його у верхню шухляду своєї шафки. Бабуся казала, що Малін була дуже спритна.

Томмі й Анніка взяли Пеппі під руки й потягли сходами нагору. Дами налили собі по третій чашці кави.

— Моя Елла була б нічого, тільки що дуже вона б'є посуд, — мовила пані Сетергрєн.

Руда голова Пеппі знов з'явилася на сходах.

— Аби ви знали, скільки Малін перетовкла посуду! — гукнула вона. — Ото вже била! Навіть визначила собі для цього діла окремий день серед тижня. Бабуся казала, що то був вівторок. Того дня з п'ятої години ранку чути було, як Малін товкла в кухні посуд. Починала вона із чашок, склянок та інших легких речей, потім бралася до тарілок, а кінчала гусятницею і суповою мискою. Коли в Малін після обіду випадала вільна година, вона брала молоток, заходила до вітальні й товкла там розвішані по стінах старовинні індійські тарелі. В середу бабусі доводилося купувати новий посуд, — закінчила Пеппі і зникла, наче її й не було.

Пані Сетергрєн урвався терпець. Вона побігла нагору до дитячої кімнати, підскочила до Пеппі, що саме вчила Томмі стояти на голові, й сердито сказала:

— Ніколи більше не приходь до нас, якщо ти не вмієш гарно поводитись!

Пеппі вражено глянула на неї, і очі її поволі наповнилися сльозами.

— Я так і думала, що не зможу гарно поводитись, — мовила вона. — Не треба було й пробувати, однаково не навчуся. Краще б я лишилася на кораблі.

Вона вклонилася пані Сетергрєн, попрощалася з Томмі й Аннікою й поволі зійшла сходами вниз.

Дами також зібралися іти додому. Пеппі сіла в коридорі на поличку для галош і розглядала їх, поки вони надягали капелюшки й пальта.

— Яка шкода, що ви не цінуєте своїх хатніх робітниць, — сказала Пеппі. — От коли б вам попалася така служниця, як Малін. Бабуся завжди казала, що з нею ніхто не зрівняється. Якось на Різдво Малін треба було подати на стіл печене порося. І знаєте, що вона зробила? В куховарській книжці вона вичитала, що порося подають з паперовими серветками у вухах і з яблуком у зубах. Вона, сердешна, подумала, що то в неї самої мають бути серветки у вухах і яблуко в зубах. Аби ви були побачили її того святвечора, коли вона з'явилася в ідальні із серветками у вухах і з великим яблуком у зубах. Бабуся каже їй: «Ти дурепа, Малін!» А вона не може й слова вимовити на свій захист через те яблуко, тільки вухами ворухить, а папір як зашелестить! Вона хотіла тим шелестінням щось сказати, та вийшло тільки: «Шурх, шурх, шурх». І вкусити когось за ногу вона через яблуко теж не могла, а тоді в бабусі було якраз багато гостей. Так, для бідолашної Малін то був сумний святвечір, — зітхнула Пеппі.

Дами тим часом повдягались і почали прощатися з господинею. Пеппі також підступила до пані Сетергрєн і пошепки сказала:

— До побачення, даруйте, що я не вмію гарно поводитись.

Вона помахала їй своїм крилатим капелюхом і пішла слідом за дамами. Але за хвірткою їхні шляхи розійшлися. Пеппі завернула до своєї вілли, а дами в інший бік. Та за кілька хвилин вони почули позад себе чийсь тупіт. Це їх наздоганяла Пеппі.

— Знаєте, бабуся дуже сумувала, коли Малін пішла від неї. Уявіть собі, якимось у вівторок Малін розбила з десяток чашок, тоді зібралася, сіла на пароплав і кудись поїхала. І бабусі довелося добивати посуд самій. А вона, сердешна, не вміла, аж мозолі намуляла собі на руках. Від Малін більше не було чуток. А шкода, така добра була служниця, казала бабуся.

Пеппі вернулася назад, а дами поспішили додому. Коли вони вже відійшли далеченько, то почули голос Пеппі, яка щосили гукала їм навздогін:

— А ще-е Ма-а-лін ні-ко-о-о-ли не замітала під лі-і-іжками!

Переклад зі шведської Ольги Сенюк

Комікс до твору (ілюстрації Інґрід ван Ньютман)

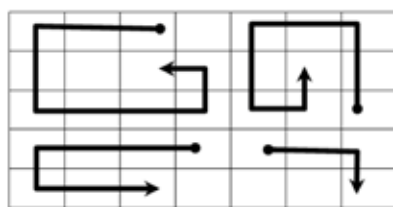

Обміркуємо й обговорюємо прочитане

1. Розкажіть про свої враження від прочитаного.
2. Які почуття вас переповнювали, коли ви читали історії про Пеппі?
3. Поясніть, чому Пеппі називають дивною дитиною. А ви погоджуєтеся з такою думкою? Обґрунтуйте свою відповідь.
4. Знайдіть у тексті та прочитайте, якою була зовнішність Пеппі. Зіставте ці описи з ілюстраціями-зображеннями Пеппі, розміщеними у вашому підручнику, або іншими, які ви можете знайти в інтернет-середовищі.
5. Близько до тексту перекажіть уривок, де розповідається про те, як Пеппі побувала у школі.
6. Уявіть собі, що Пеппі прийшла до вашої школи на урок зарубіжної літератури. Що такого ви їй розповіли б, аби переконати, що школу відвідувати важливо? Які поради ви дали б Пеппі, як треба поводитися у школі?
7. Напишіть творчу роботу на тему: «Пеппі Довгапанчоха на уроці зарубіжної літератури в моїй школі».
8. Уважно роздивіться шведський комікс до твору, поданий на попередній сторінці. Виконайте творче завдання: підпишіть ілюстрації коміксу українською мовою. Для цього до кожного із малюнків коміксу в зошиті випишіть відповідні фрагменти з тексту твору.
9. Відгадайте, що зашифровано в цій головоломці.

П	Е	П		У	Т	К
П		А	Т	А	Я	І
І	Л	О	Т	Л	І	В
Д	Р	А	Г	Р	У	Т
И	Н	А				А

10. Доведіть, що прочитаний твір — літературна казка.
11. У групах обговоріть з однокласниками й однокласницями, які епізоди прочитаного твору вам хотілося б проінсценізувати. У класі проведіть конкурс на найкращу екранізацію епізодів твору.

ЦІКАВИНКИ ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

На світі є багато різних орденів. Але, мабуть, один із найдивніших і найприємніших з них — це **Орден Усмішки**. Ця спочатку польська, а згодом і міжнародна нагорода присуджується тим, хто приносить радість дітям. А це можуть бути і письменники, і лікарі, і вчителі, і політики. Цікаво, що орден вручається лише на підставі письмового звернення самих дітей. Серед письменників і письменниць, нагороджених цим орденом, — **Астрід Ліндгрєн**, «мама» Гаррі Поттера — **Джоан Роулінг**, авторка пригод мумі-тролів — **Тувє Янсон**, а також відомий український поет і видавець **Іван Малкович**.

А ще 2019 р. цим орденом була нагороджена вчителька історії із Кловського ліцею м. Києва **Світлана Петровська**.

ЛІТЕРАТУРНІ НОТАТКИ ПОДОРОЖНЬОГО

У столиці Швеції — Стокгольмі — обов'язково треба завітати до музею **Юнібаккен**. Це музей творчості Астрід Ліндгрєн. Можливість усе чіпати і відкривати, залазити скрізь, де тільки можливо, просто грати й ховатися у потаємних куточках захоплює тебе з перших хвилин перебування в цьому дивовижному місці. Справжні «дива» розпочинаються вже біля входу на його територію. Дерево, на якому ростуть величезні банани, різноманітні локації для фотографування разом з героями казок Астрід Ліндгрєн і, звісно, її пам'ятник роботи шведської скульпторки **Герти Хилльфорн** обов'язково привернуть вашу увагу, і біля багатьох із них вам захочеться зробити світлину на пам'ять.

А в самому музеї на вас чекають декілька залів, у яких можна побачити й улюблених персонажів Ліндгрена, і їхні помешкання. Так, ви не зможете оминати захарашчену кімнату Карлсона, який позносив туди все, що йому потрібно, і, звісно, аж ніяк не пропустите віллу «Хованку». Що це помешкання саме Пеппі, ви зможете здогадатися, побачивши величезного коня, що стоїть поруч. Маленьким відвідувачам музею можна не

тільки зайти до будинку Пеппі, усе розгледіти, а й помацати, потримати в руках та ще й спуститися за допомогою дитячої гірки з другого поверху. Якщо вам пощастить, то ви до того ж зможете стати учасником справжньої маленької вистави, яку розіграють прямо перед вами Томмі, Анніка і, звичайно ж, сама Пеппі.

Є в музеї і надзвичайне приміщення, яке точно не залишить байдужим нікого. Сівши в маленький вагончик чарівного потяга, ви можете проїхатися світом найвідоміших казок Ліндгрена. Сучасні технології й реальні інсталяції, які зроблені з такою любов'ю і розташовані на різних рівнях, зроблять свою справу: ви точно забудете, скільки вам років, і повністю поринете в дивовижну мандрівку.

МИСТЕЦЬКІ ПЕРЕДЗВОНИ

Твори Астрід Ліндгрена щедро представлені в різних видах мистецтв. Численні мультиплікаційні й художні фільми, театральні вистави, ілюстрації, що відтворюють пригоди улюблених героїв шведської казки, популярні у всьому світі.

Цікаво, що всесвітньо відомий майстер аніме, японський манґака **Хаяо Міядзакі** ще 1971 року хотів екранізувати пригоди

Пеппі, навіть приїхав до Швеції із цією метою. Але Ліндґрен на той момент так була розчарована шведською екранізацією твору 1949 року, що так і не змогла довіритися японським кінематографістам, адже Пеппі для неї завжди була не просто казковим персонажем, а чимось надзвичайно особистим. Але багато з ескізів Міядзакі до твору були збережені, а деякі свої напрацювання образу рудоволосої дівчинки режисер використав в аніме «Велика панда і маленька панда».

Цікаво також, що 2014 року світ побачив 26-серійний аніме «Роня — дочка розбійника», знятий сином відомого японського режисера — **Горо Міядзакі**.

ПІДСУМОВУЄМО

1. Уважно роздивіться хмаринку слів. Поясніть, як ці слова стосуються прочитаного твору. Обговоріть з сусідом/ сусідкою по парті або з кимось із ваших близьких, що ви змінили б у поданій хмаринці.

2. Які почуття вас переповнювали, коли ви читали історії про Пеппі?
3. Розкажіть, яка з прочитаних історій про Пеппі сподобалася вам найбільше і чому.
4. У класі проведіть конкурс на найкращий проект, присвячений творчості А. Ліндгрєн. Для цього, об'єднавшись у групи, підключивши ваших рідних і знайомих, підготуйте ілюстрації/комікси/ літературні вікторини/ескиси до костюмів персонажів/листівки ручної роботи/скрапбукінги (тематичні альбоми ручної роботи).
5. Уважно роздивіться і прокоментуйте всі деталі інформаційного плаката.

6. Перечитайте епіграф до статті про А. Ліндгрєн. Розкажіть, чи доводилося вам «творити дива», читаючи її твори.
7. Поясніть, що об'єднує Астрід Ліндгрєн й Івана Малковича.
8. Поміркуйте, у чому ж секрет популярності історій про Пеппі. Свою відповідь аргументуйте.

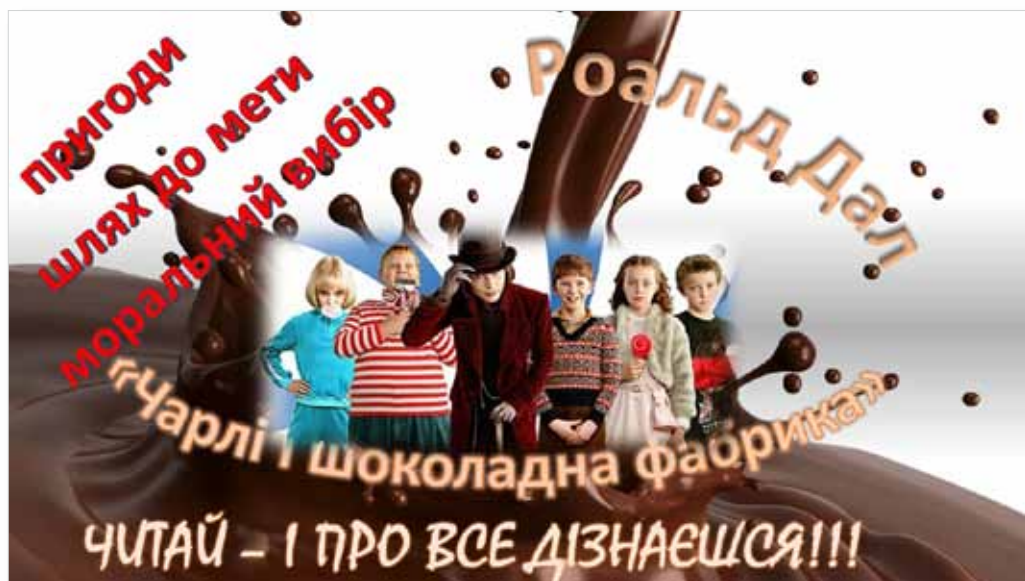
Підсумовуємо мандрівку «НА ГОСТИНУ ДО ЛІТЕРАТУРНОЇ КАЗКИ»

1. Продовжте речення: *Літературна казка — це...*
2. Поясніть, чим літературна казка відрізняється від народної.
3. Уважно прочитайте запис й усно виправте в ньому помилку: «*Оригінал — це передача слова, висловлювання або тексту засобами іншої мови*».
4. Поясніть, чому Ганса Крістіана Андерсена називають «прекрасним лебедем землі данської».
5. У чому, на вашу думку, секрет популярності казки «Снігова Королева» серед сучасних читачів і глядачів?
6. Хто з персонажів прочитаних казок пройшов шлях від жорстокості та егоїзму до справедливості та милосердя?
  - А Снігова королева
  - Б Пеппі Довгапанчоха
  - В Зоряний Хлопчик
  - Г Герда
7. Що, на ваш погляд, зближує казку Оскара Вайльда «Зоряний Хлопчик» із народними казками й казкою Ганса Крістіана Андерсена «Снігова Королева»?
8. Поміркуйте, чому Астрід Ліндґрен називали «сучасним Андерсеном». Що об'єднує данського письменника й шведську письменницю? Свою відповідь аргументуйте.
9. Поясніть, як ви розумієте слова Астрід Ліндґрен: «*Треба, щоб діти впізнавали у книжках самі себе, щоб книжка була для них продовженням життя*». Чи погоджуєтесь ви з таким твердженням? А ви часом впізнавали себе, читаючи твори А. Ліндґрен?
10. Порівняйте казку А. Ліндґрен «Пеппі Довгапанчоха» з відомими вам мультиплікаційними чи кіноверсіями цього твору. Поясніть, що вам сподобалося, а що б ви змінили й чому.
11. Уявіть себе режисером/режисеркою балу літературних героїв. В яких костюмах ви б порадили представляти Снігову Королеву, Зоряного Хлопчика і Пеппі Довгупанчоху?
12. Проведіть конкурс «Хто краще знає твір?». Із цією метою об'єднайтеся у кілька груп, кожна з яких представлятиме одну з прочитаних літературних казок. Підготуйте 5–6 запитань за обраним текстом, які ваша група поставить класу.
13. У класі інсценуйте один із творів цього розділу.
14. Поміркуйте над запитанням: «*Що цікавого я дізнався/дізналась завдяки мандрівці “На гостину до літературної казки”?*».

АУДИОХРЕСТОМАТІЯ

Ми радимо вам продовжити свою мандрівку літературними казками світу та пропонуємо прослухати фрагменти аудіокнижки британського письменника Роальда Дала «Чарлі і шоколадна фабрика».

Роальд ДАЛ. «Чарлі і шоколадна фабрика».

Розділи 1, 2, 3, 4. Переклад з англійської Віктора Морозова за редакцією Олекси Негребецького та Івана Малковича. Текст читає Дмитро Кончаков.

СЛУХАЄМО ГОЛОСИ ПРИРОДИ

Мандрівка третя

Природа так про все попідкувалася,
що всюди знаходиш, чого повчитися.

*Леонардо да Вінчі,
видатний італійський
митець*

«ПОЕЗІЯ ЗЕМЛІ НЕ ВМРЕ НІКОЛИ...» (Джон Кітс)

Ще слів нема. Поезія вже є.

Ліна Костенко

На світі є безліч місць, що на-
дихають, дарують дивне від-
чуття, коли перехоплює подих,
а наше око наче хоче сфотографу-
вати все те, що ми бачимо. Мальов-
ничі краєвиди, незабутні картини
дарує нам навколишня природа.
Головне тільки — навчитися усе
помічати, адже це можуть бути зо-
всім, здавалося б, звичайні речі: за-
хід сонця, останній танок опалого
листя, весняний пташиний гвалт
чи навіть просто маленьке кошени,
що тихо спить у куточку. І якщо
ми це все-таки помічаємо, то дуже

Адалберт Ерделі.
Пейзаж з річкою (1929)

часто у нас виникає бажання зафіксувати таку мить. Звісно, сьогодні це дуже легко зробити: можна все швидко сфотографувати та зберегти, та ще й поділитися знімком із друзями.

Але завжди існували й існують на світі ті, які володіють мистецтвом зображення чудової миті у слові. Це справжні поети. Вони вміють передати свої почуття, емоції і думки за допомогою поезії, про яку видатний німецький поет **Йоганн Вольфганг Ґете** говорив, що це *«щоденник стану душі»* людини. Адже не випадково поетичні твори часто називають *«музикою у словах»*, *«очима серця»* або *«голосом почуттів»*. Слова в поезії, наче перлинки, зібрані майстерними руками поетів на одну нитку, чарують і захоплюють нас, і здається, що співає сама душа...

Пропонуємо вам насолодитися картинами природи, створеними відомими зарубіжними поетами.

1. Поділіться з однокласниками й однокласницями, які емоції і почуття викликають у вас картини природи.
2. Які вірші українських поетів/поетес, що оспівують природу, ви знаєте?
3. Чи доводилося вам писати вірші про природу або, можливо, виникло таке бажання? Якщо так, то розкажіть про це.
4. Поміркуйте, що вам потрібно робити, щоб розвивати свою творчу уяву і чи, справді, ця якість потрібна сучасній людині. Своїми роздумами поділіться зі своїми однокласниками й однокласницями та близькими вам людьми.

◀ Микола Глущенко. ▶
◀ Пейзаж біля озера ▶
(1964)

ЙОГАНН ВОЛЬФГАНГ ГЕТЕ (1749–1832)

Природа! Ми нею оточені й охоплені —
непереможно, нам не вийти з неї...
Тільки через любов наближуються до неї.
Вона добра — я славлю її в усіх її творіннях!

*Йоганн Вольфганг Гете, найвеличніший
німецький поет, мислитель, дослідник*

Читаємо із задоволенням

НІЧНА ПІСНЯ МАНДРІВНИКА

На всі вершини
Ліг супокій.
Вітрець не лине
В імлі нічній.
Замовк пташиний грай.
Не чути шуму бору —
Ти теж спочинеш скоро —
Лиш зачекай.

*Переклад із німецької
Миколи Бажана*

Гора Кікельган неподалік
містечка Ільменау
(Німеччина)

Обміркуємо й обговорюємо прочитане

1. Які картини виникають у вашій уяві, коли ви читаете цей твір? Опишіть їх.
2. Який настрій переважає у цьому творі? Аргументуйте свою відповідь.
3. Якщо ви вмієте читати німецькою, то спробуйте відчувати, як твір звучить рідною мовою його автора.

Wanderers Nachtlied

Über allen Gipfeln
ist Ruh,
in allen Wipfeln
spürest du
kaum einen Hauch.
Die Vögelein schweigen im Walde.
Warte nur, balde
Ruhest du auch.

Ноти австрійського
композитора Франца
Шуберта до твору
Й.-В. Гете

4. Уважно роздивіться репродукцію картини відомого художника й мислителя Миколи Періха, присвячену горам Гімалаям, що розташовані далеко від Європи й простягаються через кілька країн — Індію, Непал, Китай і Бутан. Як ви вважаєте, чи збігається загальний настрій твору Й.-В. Гете з тим, що зображено на картині М. Періха? Свою відповідь обґрунтуйте.

Микола Періх.
Канченджанґа (1944)

5. На вірш Й.-В. Гете створено багато музичних творів. Самостійно підготуйте повідомлення про найвідоміші з них.
6. Підготуйтеся до виразного читання твору в класі, продумавши, з яким темпом треба читати цей вірш.

ГЕНРІХ ГЕЙНЕ (1797–1856)

Улюбленець долі — поет! Він бачить діброви, які ще дрімають у жолудях, веде бесіду з поколіннями, які ще не народилися.

*Генріх Гейне,
відомий німецький письменник
і мислитель*

Читаємо із задоволенням

Задзвени із глибини
Тихої печалі,
Мила пісенька весни, —
Линь все далі й далі!
Линь, дзвени, знайди той дім,
В квітах сад зелений,
І троянду перед ним
Привітай від мене.

*Переклад із німецької
Леоніда Первомайського*

Обмірковуємо й обговорюємо прочитане

1. Які настрої і почуття передано у цьому творі? Поясніть свою відповідь.
2. Намалуйте або словесно опишіть, яку пейзажну замальовку ви побачили, читаючи цей вірш.
3. Запропонуйте свій варіант назви для цього твору.
4. Подумайте, з якою інтонацією треба читати цей вірш. Удома потренуйтеся, готуючись до виразного читання твору в класі.

ДЖОН КІТС (1795–1821)

Поезія повинна вражати ... читача втіленням його власних піднесених думок і здаватися майже спогадом. ... Хай образи з'являються, досягають zenіту і зникають за виднокраєм так само природно, як рухається по небу сонце...

*Джон Кітс,
відомий англійський поет*

Читаємо із задоволенням

ПРО КОНИКА ТА ЦВІРКУНА

Поезія землі не вмере ніколи,
Опівдні, як мовчать серед гілок
Птахи в гаю, невтомний голосок
Обнизує покоси й частоколи.
Це коник, він поймає гори й доли,
На стернях довгий ведучи танок,
А стомиться — стихає на часок
У затінку стебла або стодоли.
Поезія землі не оніміє:
Коли зима в мовчання крижане
Поля заковує, цвіркун у хаті
Заводить пісню, що в теплі міцніє,
Нагадуючи всім, хто задрімне,
Спів коника в траві на сіножаті.

*Переклад з англійської
Василя Мисика*

Обміркуємо й обговорюємо прочитане

1. Поділіться, які почуття пробуджує у вас цей твір.
2. Чи доводилося вам спостерігати за діями цвіркуна в природі або слухати його стрекіт? Якщо так, то розкажіть про це.
3. Проведіть справжнє дослідження з природознавства й дізнайтеся, чи відрізняються між собою коник і цвіркун і чим саме, якщо так, що притаманно цим кохам. Про результати свого дослідження розкажіть у класі.
4. Простежте за текстом, які надзвичайні слова знаходить поет, щоб описати, здається, доволі звичайну картину природи.
5. Які ілюстрації ви намалювали б до цього вірша? Яким фарбам віддали б перевагу й чому?
6. Порівняйте свої враження від різних пір року з тими, які викликає цей твір.
7. Поясніть, як ви розумієте рядочки «*Поезія землі не вмере ніколи...*», «*Поезія землі не оніміє...*».
8. Виразно прочитайте твір у класі.

ДО ТАЄМНИЦЬ МИСТЕЦТВА СЛОВА

ПРО ВІРШ

Читаючи твори на цих сторінках підручника, ви, напевно, помітили, що вони написані не звичною нам прозою мовою, якою ми користуємося у повсякденному житті, а іншою — *віршованою*. І хоча поетичні тексти складені з тих самих слів, як і проза, але ці слова завдяки чергуванню упорядкованого руху складів, близьких за звучанням закінчень рядків (*ри.ми*) мають інше звучання — *ритмізоване*. Наявність рими й ритму не тільки надає словам особливої чарівності й музичності, а й сприяє тому, що їх набагато легше запам'ятати.

Вірш — невеликий за обсягом літературний твір, що написаний, зазвичай, ритмізованою мовою і має риму.

1. Продовжте речення: *Вірш — це...*
2. Поясніть, що таке рима. Наведіть приклади рим з прочитаних творів.
3. Назвіть основні ознаки, притаманні віршам.

ЦІКАВИНКИ ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

Щороку **21 березня** у всьому світі відзначають **Всесвітній день поезії**.

Ця традиція була започаткована 1999 року рішенням міжнародної Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки й культури (ЮНЕСКО). У цей день кожного року в різних куточках нашої планети любителі і любительки поезії проводять різноманітні заходи (поетичні конкурси, вечори, флешмоби, концерти тощо), на яких звучать улюблені віршовані рядки.

ПІДСУМОВУЄМО

1. Поміркуйте, чому у світі не стихає інтерес до поезії. Своїми роздумами поділіться з вашими рідними й близькими. Про результати вашої співбесіди розкажіть у класі.
2. Поміркуйте, якими якостями треба володіти, щоб відчувати «поезію землі». А вам притаманні ці якості? Розкажіть про це в класі.
3. На конкретних прикладах доведіть, що прочитані вами твори — це вірші.
4. Запропонуйте свій варіант відзначення Міжнародного дня поезії у вашому класі або школі.
5. Підготуйте повідомлення про одного з поетів (*на ваш вибір*), вірш якого розміщений на цих сторінках вашого підручника.
6. Розв'яжіть літературну головоломку «Поетичне лото», у якій схований відомий вірш. Визначте, що це за вірш і хто його автор. Для цього уважно роздивіться хмаринки слів, зверніть увагу на кольори написання слів. З'єднавши слова в поетичні рядки, у правильній послідовності складіть вірш.

- ✓ Чи відомо вам щось про англійського письменника Джозефа Редьярда Кіплінга? Якщо так, то розкажіть про це.
- ✓ Розкажіть, які кіно- і мультиплікаційні твори, театральні вистави тощо про хлопчика Мауглі ви дивилися. Які враження вони на вас справили й чому?

ДЖОЗЕФ РЕДЬЯРД КІПЛІНГ (1865–1936)

Кіплінг — це старший друг і порадник, який може завжди підтримати, порадити, підказати. Він до різних людей говорить по-різному. І коли ти дорослішаєш, Кіплінг відчуває, що з тобою можна поговорити про щось інше, й здійснює це.

*Володимир Чернишенко,
голова Українського кіплінгівського
товариства, перекладач*

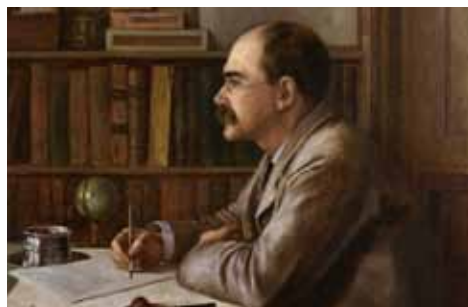
ПИСЬМЕННИК, ЯКИЙ ЗНАЄ ВІДПОВІДІ МАЙЖЕ НА ВСІ ЗАПИТАННЯ ДІТЕЙ

Вагато хто з вас із власного досвіду знає, що маленькі діти дуже допитливі й у них весь час виникають різні запитання. І серед них «чому?» і «як?» звучать найчастіше. Наприклад: «Чому в кита така горлянка?» або «Як виникли броненосці?», «Чому в носорога така шкіра?» або «Як було вигадано азбуку?». Відповіді на ці й інші запитання дав у своїх казках **Джозеф Редьярд Кіплінг**. Напевно, вам уже відомі історії про Кішку, що гуляє, як сама собі знає, чи про надмірно допитливе Слоненя, або про хороброго лангуста на дивне ім'я Ріккі-Тіккі-Таві. Якщо це так, то творчість цього чудового **англійського** письменника вже вам відома.

Один із найулюбленіших авторів не тільки дітей, а й усіх мандрівників, знавців тваринного світу й прихильників пригод, Джозеф Редьярд Кіплінг народився в **Індії** в родині англійського художника. У цій дивовижній країні в оточенні

екзотичної¹ природи минули дитячі роки письменника. Після навчання в Англії Кіплінг знов повернувся до Індії і почав працювати журналістом.

Як кореспондент газети він здійснив тривалі подорожі до Японії і США, Нової Зеландії і країн Південної Африки та ін. Майбутній письменник захоплено вивчав історію та побут різних народів, людські характери та звичаї. Усе це сприяло тому, що він рано почав писати

Філіп Бьорн-Джонс.
Дж. Р. Кіплінг (1899)

власні твори. Сам Кіплінг називав себе *«маленьким пілігримом»*. Пілігрим — це вже застаріле слово, яке можна знайти лише в книжках, і означає воно того, хто подорожує, тобто мандрівника. А маленьким Редьярд називав себе тому, що був невисокого зросту. І доля цього «маленького пілігрима» склалася так, що у 23 роки він став відомим у своїй країні, у 27 — прославився на весь світ, а в 42 роки «за спостережливість, яскраву фантазію, зрілість ідей та особливий талант оповідача» першим з англійців отримав одну з найвищих міжнародних премій — Нобелівську.

Але з усіх країн найбільшим джерелом письменницького натхнення на все життя стала для Кіплінга, насамперед, Індія. Її яскрава культура й навіть особливості клімату (спекотне сонце та пилові хмари на дорогах) — усе це було для Кіплінга рідним, зрозумілим і близьким. І саме Індія, пізнання її багатой давньої культури та природи сприяли появі найвідомішого твору Дж. Р. Кіплінга — *«Книги Джунглів»*.

З давніх-давен образ людини, яка виросла серед звірів, привертав письменницьку увагу. І Кіплінгу, який мешкав в Індії і серйозно цікавився тваринним і рослинним світом цієї країни, були відомі випадки, коли малюків, загублених у джунглях, виховували у зграї вовків. Усе це і посприяло створенню безсмертного образу Мауглі.

¹ *Екзотичний* — незвичайний, дивовижний, надто мальовничий для певної місцевості.

І хоча Кіплінг почасти у своєму творі ставить читачам і читачкам зовсім не дитячі запитання, але замислитися над ними ви зможете вже зараз. І хто знає, можливо, саме серед вас будуть ті, яким під силу дати свої відповіді на них...

1. Розкажіть, що вам стало відомо про Дж. Р. Кіплінга.
2. Яка країна і чому вплинула на письменницьку долю Кіплінга найбільше?
3. Уважно роздивіться портрети письменника, розміщені на сторінках вашого підручника. Про яку особистість вони вам розказують? Яким постає письменник у вашій уяві? Які деталі, зображені на портретах, дають вам змогу побачити письменника саме таким?

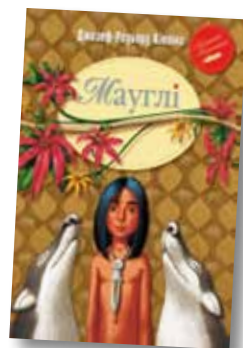
Читаємо із задоволенням

МАУГЛІ

З «Першої Книги Джунглів»

(Скорочено)

Брати Мауглі

[...]

Надвечір жаркого дня в Сіонійських горах батько Вовк прокинувся після свого денного спочинку, почухався, позіхнув і струсонув обважнілими лапами, щоб розігнати дрімоту. Мати Вовчиця спала, поклавши свою велику сіру голову на чотирьох вовченят, а вони вовтузилися і тихенько скавулили, і місяць заглядав у печеру, де жила вовча родина.

— Еге! — сказав батько Вовк. — Час іти на полювання.

Він хотів було податися з гори у видолинок, аж раптом низькоросла тінь з кошлатим хвостом кинулася на поріг і занила:

— Хай тобі щастить, о Володарю Вовків! Щастя і міцних білих зубів твоїм славним діткам. Нехай вони не забувають, що в цім світі є голодні!

То був шакал, підлий Табакі, — усі вовки Індії зневажають Табакі за те, що він усюди нишпорить, збурює ворожнечу, розносить плітки і збирає покидь на сільському смітнику. [...]

Батько Вовк майнув на розвідини й неподалік від печери почув розлючений рик тигра Шер-Хана, що шарудів у заростях.

— Цей дурило обпik собі лапи! З дурного розуму стрибонув у вогнище дроворуба! — пхикнув батько Вовк. — А за ним і Табакі.

— Хтось лізе сюди, — сказала мати Вовчиця, нашорошивши одне вухо. — Пильнуй.

У заростях почувся тихий шурхіт, і батько Вовк присів на задні лапи, готуючись до стрибка. І якби хтось цієї миті подивився на нього, то побачив би найбільше диво — як вовк зазмер посеред стрибка. Він кинувся наперед, іще не бачачи, на що кидається, і раптом укляк на місці. Тобто він підстрибнув на чотири-п'ять футів угору і грудкою впав на землю.

— Людина! — прогарчав він. — Людське дитинча! Поглянь!

Перед ним, схопившись за нахилену до землі гілку, стояв голісінький смаглявий малюк, що ледь навчився ходити, — малесенька, ніжна жива грудочка. Такої дитини ще ніколи зроду ніхто не бачив уночі та ще й біля вовчого лігва. Малюк подивився в очі батькові Вовку і засміявся.

— Ти диви, людське дитинча! — подивовано сказала мати Вовчиця. — Я їх ще ніколи не бачила. Ану принеси його сюди.

Вовк зазвичай носить своїх вовченят у пащі, тому він може, коли треба, взяти в зуби яйце і не розчавити його; і хоча зуби батька Вовка ухопили за спину малюка, коли він поклав дитину між вовченятами, на шкірі не лишилося й сліду.

— Яке ж воно малесеньке! Голе, а таке хоробре! — лагідно мовила мати Вовчиця. (Малий пробирався між вовченятами ближче до її теплої підчерев'я.) — О, та ще й узявся смоктати разом з усіма! То он яке воно, людське дитя! Яка б то вовчиця могла похвалитися, що має серед своєї малечі людську дитину?

— Я чув, таке колись бувало, тільки не в нашій Зграї і не за моєї пам'яті, — сказав батько Вовк. — Шерсті на ньому немає, і я міг би його вбити одним махом. Та ба — він мене не боїться!

При вході в печеру стало темно — велика кутаста голова і шия Шер-Хана затулили отвір. За ним верещав Табакі:

— Пане, пане, він побіг сюди!

— О, яка честь — до нас навідався Шер-Хан! — мовив батько Вовк, грізно зблиснувши очима. — Чого бажає Шер-Хан?

— Віддай мою здобич! Людський вилупок сховався тут, — оголив ікла Шер-Хан. — Його батьки втекли. Віддайте дитину мені.

Шер-Хан, як і казав батько Вовк, стрибнув через вогнище дроворуба, ненароком обпik лапи й розлютився. Проте батько Вовк дуже добре знав, що вхід до печери для тигра завузький. У тому місці, де Шер-Хан стояв зараз, він не зміг би навіть ворухнути лапою. Йому було ніде розвернутись, як небораці, котрий надумав битись у діжці.

— Вовки — вільний народ, — сказав батько Вовк. — Вони слухаються тільки свого ватажка, а не якогось там смугастого людожера. Людська дитина належить нам. Якщо захочемо, то самі її вб'ємо.

— «Захочемо!» А мені що з того? Клянуся буйволом, якого я вполював, я не буду стовбичити біля вашого смердючого кубла і випрохувати те, що і так моє за правом! Це кажу я, Шер-Хан!

Ревіння тигра відлунила печера. Мати Вовчиця, відкинувши від себе вовчат, рвонулася вперед, і її очі, що сяйнули впітьмі двома зеленими вогниками, стрілися із червонястими очима Шер-Хана.

— А я, Ракша (Чортиця), кажу тобі: людське дитинча моє, Лангрі, і лишиться в мене! Ніхто його не вб'є. Воно житиме й полюватиме у Зграї, разом з усіма! Гей, ти, мисливцю на голих дітлахів, рибожере, жаб'ячий глитаю, — настане час, і він вистежить тебе! А тепер геть звідси — бо, клянуся оленем, якого я вполювала (а я не вживаю стерва), ти полетиш до дідька, кульгаючи на всі чотири лапи, обсмалений лісовий покидьку! Геть звідси!

Батько Вовк дивився на неї із захватом. Він уже призабув ті часи, коли змагався за свою Вовчицю в чесному бою з п'ятьма вовками, — ті часи, коли вона полювала у Зграї і недаремно мала прізвисько Чортиця. Шер-Хан не боявся батька Вовка, та з Вовчицею стати на герць не посмів: знав, що перевага на її боці й вона битиметься не на життя, а на смерть. Він із гарчанням позадкував з печери і, опинившись ззовні, ревнув:

— У своєму кублі і собака гавкає! Заждіть, що скаже Згряя про цього прибуду — людського покидька! Дитина моя, і рано чи пізно я її зжеру, довгохвості злодюги!

Мати Вовчиця задихано впала ницьма біля своїх вовченят, і батько Вовк похмуро мовив до неї:

— Цього разу Шер-Хан казав слухне: малого треба показати Згряї. Ти намислила лишити його собі, Мати?

— Лишити його собі? — важко дихаючи, відлунила Вовчиця. — Та воно ж само прийшло до нас, голе-голісіньке, темної ночі, — і все ж таки не побоялося! Поглянь, воно уже відпихає одного з моїх вовченят! Цей кульгавий людоджер убив би його і втік на Вайнгангу, а люди з помсти зруйнували б наше лігво. Лишити його собі? Так, я його лишая. Ану, лежи тихо, жабеня! О, Мауглі — так я й називатиму тебе, Жабеня Мауглі, — настане час, і ти вистежиш Шер-Хана, як він вистежував тебе.

— А що скаже Згряя? — спитав батько Вовк.

У Законі Джунглів чітко сказано, що кожен вовк, завівши власну сім'ю, може покинути Згряю. Та коли його вовченята трохи підростуть, він мусить привести їх на Раду Згряї, яка збирається щоразу, коли місяць уповні, і показати їх усім вовкам. Потім вовченята можуть гуляти, де їм заманеться, і поки вони не вполують свого першого оленя, нікому з дорослих вовків не дозволяється робити шкоди вовченяті.

Якщо вбивцю буде спіймано, його скарають на смерть. Поміркуй трохи, і ти збагнеш, що так воно й має бути.

Батько Вовк чекав, поки його діти підросли і стали на ноги, і ось одної ночі, коли збиралася Згряя, повів вовченят, Мауглі й Вовчицю на Скелю Ради. То був гостроверхий пагорб, усипаний великим камінням, за яким могли б сховатись і сто вовків. Акела, здоровезний сірий вовк, одинак, обраний ватажком Згряї за свою силу та кмітливість, розлігся на скелі. Унизу сиділо більше сорока вовків різного віку та масті — від сивих, мов борсуки, старих одчайдухів, кожен сам-один міг здолати буйвола, до чорних трирічних недолітків, які потай гадали, буцімто і їм це також під силу. Вовк-одинак був їхнім ватажком уже близько року. Змолоду він двічі потрапляв

у вовчу пастку. Якось люди жорстоко побили його і покинули, гадаючи, що він мертвий; тож із людськими звичаями він добре був обізнаний.

На Скелі Ради майже ніхто не розмовляв. Вовченята бавилися посередині, а довкруг сиділи їхні батьки. Подеколи хтось із дорослих вовків підводився, неквапно ступав до якогось вовченяти, пильно дивився на нього і тихо повертався на своє місце. Часом мати підганяла своє вовченя до смуги місячного сяйва, щоб його було видніше. Акела закликав з вершини:

— Ви знаєте Закон, ви знаєте Закон! Дивіться ж, гей, вовки!

І турботливі матері поквапливо відгукнулись:

— Придивляйтеся добре, гей, вовки!

Нарешті — мати Вовчиця напорошилася, бо черга підійшла до них, — батько Вовк виштовхнув на середину кола Жабеня Мауглі. Гепнувшись додола, Мауглі засміявся і почав бавитись камінцями, що виблискували в місячному світлі.

Акела жодного разу не підвів голови, що лежала на передніх лапах, лише час від часу скавулів:

— Дивіться ж, гей, вовки!

За скелею вчулося приглушене гарчання Шер-Хана:

— Дитина моя. Віддайте її мені! Нащо Вільному Народу людське дитя?

Акела навіть вухом не повів. Він лише мовив:

— Дивіться ж, о вовки! Нащо Вільному Народу коритися чужій волі? Дивіться добре!

Вовки загарчали усі разом, і один із чотирирічних недоростків у відповідь Акелі повторив слова Шер-Хана:

— Нащо Вільному Народові здався підкидьок?

Закони Джунглів свідчать, що коли зчиниться суперечка про те, чи можна прийняти когось до Зграї, то за нього мають заступитись хоча б двоє вовків, окрім батька й матері.

— Хто за цю дитину? — спитав Акела. — Хто з Вільного Народу прохає слова?

Ніхто не відповів, і мати Вовчиця приготувалася до бою, який міг бути для неї останнім.

І цієї миті звівся на задні лапи і загарчав звір іншої породи, присутній на Раді Зграї, — Балу, вайлуватий бурий ведмідь, який навчав вовчат Закону Джунглів, він блукав, де хотів, бо споживав самі лише горіхи, мед і коріння.

— Людська дитина? Чом би й ні? — сказав він. — Я за дитину. Вона нікому не зашкодить. Я не вмію красно говорити, та кажу правду. Нехай малий бігає у Зграї. Візьмемо його вкупі з іншими. Я сам його навчатиму.

— Нам потрібен іще хтось, — мовив Акела. — Балу своє слово сказав, а він учитель наших дітей. Хто ще буде говорити, окрім Балу?

На коло лягла чорна тінь. То була пантера Багіра, чорнюща, мов чорнило, але подекуди з цятками, котрі, як в усіх пантер, прозирали на її шкірі, наче світлий візерунок на дорогій тканині. Усі в джунглях знали Багіру, і ніхто б не захотів ворогувати з нею, бо вона була хитра, як Табакі, хоробра, як дикий буйвол, і люта, як поранений слон. Та голос у неї був солодкий, мов дикий мед, а хутро м'яке, як шовк.

— О Акело, і ти, Вільний Народе, — замуркотіла вона, — я не маю жодних прав на вашій нараді, але в Законі Джунглів сказано, що коли зайде суперечка за когось із дитинчат, то життя цього дитинчати можна викупити. І в Законі не сказано, кому можна і кому не можна платити викуп. Адже так?

— Справді так! — завили завжди голодні молоді вовки. — Послухаймо Багіру! За дитину можна взяти викуп. Так каже Закон.

— Я знаю, що не маю права говорити тут, отож прошу вашого дозволу.

— Говори! — загукали двадцяттеро голосів водночас.

— Не слід убивати голошкірого малюка. До того ж, він стане вам за чудову іграшку, коли трохи підросте. Балу за нього заступився. А я додам до слів Балу ще й жирного буйвола, щойно впольованого за пів милі звідси, якщо ви приймете людську дитину до Зграї, як то велить Закон. Хіба вже це так обтяжливо?

Тут зчинився галас — десятки голосів загукали разом:

— Авжеж! Він однаково помре під час зимових дощів. Або його спалить сонце. Що нам може вдіяти голе Жабеня? Нехай собі бігає у Зграї. То де ж буйвіл, Багіро? Ми приймаємо дитину!

І потім пролунав глухий голос Акела:

— Дивіться добре, о вовки, дивіться добре!

А Мауглі сидів собі й безжурно бавився камінцями і навіть не зважав, що вовки по черзі підходили й оглядали його. Нарешті усі подалися зі скелі за вбитим буйволом, і лишилися тільки Акела, Багіра, Балу й сім'я Жабеняти Мауглі. Шер-Хан усе ще нетямився в куцах — він страшенно розлютився, що Мауглі не віддали йому.

— Авжеж, реви собі, скільки заманеться! — промурчала Багіра у вуса. — Це Жабеня колись ще змусить тебе заспівати іншої — або я зовсім не розуміюся на людях.

— Ми вчинили добре! — сказав Акела. — Люди та їхні діти дуже кмітливі. Колись він зможе нам допомогти.

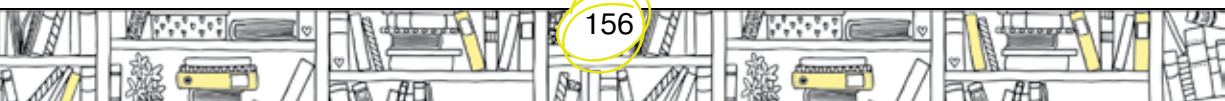
— Так, допомогти в тяжкі часи, бо ніхто не може бути ватажком Зграї вічно, — мовила Багіра.

Акела не відповів нічого. Він думав про ті лихі часи, які настають для кожного ватажка Зграї, коли він втрачає силу. Вовки вбивають його, зовсім охлялого, і новий ватажок заступає його місце, щоб колись теж бути вбитим.

— Візьми дитину, — сказав він батькові Вовку, — і виховай її, як належить виховувати синів Вільного Народу.

Так Жабеня Мауглі прийняли до Сіонійської Зграї — за буйвола і за слово Балу.

А тепер ви маєте проминути років десять чи одинадцять і просто уявити собі дивовижне життя, що очікувало Мауглі серед вовків, бо про всі його пригоди можна було б написати чимало книжок. Він ріс разом із вовченятами, хоча вони, звісно, стали зрілими вовками набагато раніше, ніж він став дорослим хлопцем, і батько Вовк навчав його всього, що знав сам, та ще й пояснював усе, що відбувалося довкола. І тому шурхіт кожної стеблинки у траві — і кожен подих ласкавого нічного леготу, і крик сови над головою, і лопотіння

кажана, що зачепився кігтем за гілку, і плюскіт дрібної рибинки у ставку — були для нього не менш важливі, ніж ділові справи для власника великої контори. Коли він не вчився, то дрімав на сонечку, підживлювався чимось і засинав знову. Коли він хотів помитись чи трохи освіжитись, він купався у лісових озерах; коли праглося скуштувати меду (він дізнався від Балу, що мед та горіхи смакують не гірше від сирого м'яса), він залазив на дерево — Багіра навчила його це робити. Бувало, вона вмотиться на гілці й гукає:

— Ану, ходи-но сюди, Малий Братуку!

Спершу Мауглі просто чіплявся за гілки, як лінивець (є таке звірятко), а потім наловчився сміливо стрибати з однієї гілки на іншу, як мавпеня. На Скелі Ради, під час зборів Зграї, для нього теж знаходилося місце. Там він помітив, що жоден з вовків не може витримати його прискіпливого погляду, і тоді він для розваги став пильно вдивлятися у вовків. Часом йому доводилося витягати скіпки з лап своїх друзів, бо вовкам дуже дошкуляють реп'яхи та колючки. Вночі він спускався з пагорбів на зорані поля і роздивлявся на людей у сільських хатинах, але довіри до них не мав. Багіра якось показала йому скриньку із засувкою, так ретельно сховану в заростях, що Мауглі ледь не втрапив до неї, і сказала, що це пастка. Понад усе він любив забиратися з Багірою в самісіньку гущавину лісу, спати там весь день, а вночі стежити, як Багіра іде на лови. Вона полювала будь-яку дичину, коли була голодна. Мауглі робив так само. Та коли він трохи підріс і почав дещо розуміти, Багіра наказала йому не чіпати домашню худобу, бо за нього сплатили викуп Зграї, убивши буйвола.

— Усе, що є в джунглях, — твоє, — казала Багіра. — Можеш вполювати будь-яку здобич, яка тобі під силу. Але заради того буйвола, котрий послугував викупом, ти не повинен чіпати домашню худобу — ні молоду, ні стару. Такий Закон Джунглів.

І Мауглі запам'ятав це раз і назавжди.

Отак він зростав — сильним, яким і мусить бути хлопець, що вивчає все потрібне, навіть не знаючи, що навчається, і думає лише про те, як здобути їжу. [...]

Якогось жаркого дня Багірі спало на думку дещо. Може, вона щось від когось почула, може, їй сказав про це дикобраз Сахі, — хай там як, та коли вони з Мауглі зайшли в гущавину лісу і хлопець розлігся, вмовивши голову на лискучій чорній спині пантери, вона сказала йому:

— Малий Братику, ти не забув, скільки разів я казала тобі, що Шер-Хан — твій ворог?

[...] Шер-Хан не сміє вбити тебе в Джунглях; але пам'ятай: Акела дуже старий; скоро настане день, коли він не зможе вбити свого оленя, і тоді вже він не буде Ватажком. Більшість тих вовків, які оглядали тебе, коли ти вперше прийшов на Раду, також постаріли, а молоді вовки вірять Шер-Ханові, який каже їм, що Людському дитинчаті не місце в Зграї. Хоч незабаром ти вже станеш дорослою Людиною.

— А що таке Людина? Хіба вона не може бігати разом зі своїми братами? — заперечив Мауглі. — Я народився у Джунглях. Жив, як велить Закон Джунглів, і нема жодного вовка між нашими, якому б я не виймав з лап колючок. Звичайно, вони мої брати!

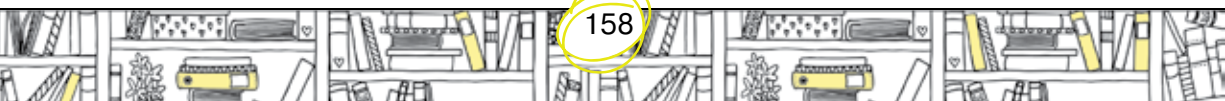
Багіра витяглась на весь свій зріст і примружила очі.

— Братику, — промовила вона, — помацай мое підборіддя.

Мауглі простяг свою дужу смугляву руку і якраз під шовковистим підборіддям Багіри, де під лискучою шерстю ховались великі пружні м'язи, намацав невелику лисину.

— Ніхто в Джунглях не знає, що я, Багіра, ношу цю позначку — слід нашійника; а я, Братику, народилась поміж людей, і там померла моя мати — в клітці князівського палацу в Удейпурі. Ось чому я внесла за тебе викуп на Раді, коли ти був ще зовсім маленьке голе дитинча. Так, я теж народилась поміж людей і ніколи не бачила Джунглів. Мене годували крізь ґрати з залізної миски, аж поки однієї ночі я відчула, що я, Багіра, — пантера, а не людська забавка. Тоді я з одного маху розбила лапою дурний замок і втекла. А оскільки я вивчила людські звички, то в Джунглях мене вважають страшнішою за Шер-Хана. Хіба не так?

— Аякже! — відповів Мауглі. — Всі в Джунглях бояться Багіри; всі, за винятком Мауглі.

— О, ти справжнє Людське дитинча! — ніжно промовила чорна пантера. — Знай, що коли-небудь ти повернешся до людей так само, як я повернулась у рідні Джунглі, повернешся до людей, які доводяться тобі братами, — звичайно, коли тебе не вб'ють на Раді...

— Але за що, за що мене хочуть убити? — спитав Мауглі.

— Поглянь на мене, — сказала Багіра. І Мауглі пильно подивився їй у вічі. Через пів хвилини велика пантера одвела голову вбік.

— Ось за що! — промовила вона, зариваючись лапами в листя. — Навіть я не можу витримати твого погляду, а я ж народилася поміж людей і люблю тебе, Братику! А інші ненавидять тебе за те, що не наслідуються зустрічатися з тобою поглядом, за те, що ти розумний, за те, що ти виймав колючки з їхніх лап, за те, що ти — Людина!

— Я цього не знав, — сумно промовив Мауглі й насупив свої густі чорні брови.

— [...] Ось що! — вигукнула Багіра, скочивши з місця. — Іди мерщій у долину, до людських осель, і візьми там трохи Червоної Квітки, яку вони в себе розводять; коли настане той час, ти матимеш товариша, сильнішого навіть за мене чи Балу або тих із Зграї, хто любить тебе. Здобудь Червону Квітку!

Кажучи про Червону Квітку, Багіра мала на увазі вогонь. Але жодна істота в Джунглях не назве вогонь справжньою назвою. Всі вони відчувають перед ним смертельний жах і шукають сотні способів описати його.

— Червону Квітку? — повторив Мауглі. — Ту, що в при-смерках зростає коло їхніх хатин? Я здобуду її.

— Оце вже говорить Людське дитинча! — з гордістю сказала Багіра. — Тож пам'ятай, що Квітка та росте в маленьких горщечках. Дістань її скоріше і тримай у себе до слухного часу.

— Гаразд! — сказав Мауглі. — Я іду. Але чи певна ти, моя Багіро, — він міцно обняв її за розкішну шию і пильно подивився у великі очі пантери, — чи певна ти, що все це Шер-Ханові підступи?

— Присягаюсь тобі поламанним замком, який звільнив мене, що я цілком того певна, Братику.

— Тоді і я присягаюсь тим биком, який мене викупив, що я повністю відплачу Шер-Ханові за це, відплачу йому з верхом! — сказав Мауглі й гайнув крізь гущавину.

— Це Людина, це вже справжня Людина! — промовила сама до себе Багіра, знову лягаючи на землю. — Ох, Шер-Хане! Ні одне полювання не принесе тобі стільки лиха, як те, що ти його розпочав десять років тому на оце маленьке Жабеня!

Мауглі біг лісом усе далі й далі, і серце його калатало в грудях. [...]

— Багіра казала правду, — задихано прошепотів він, ховаючися в копицю сіна під вікном хатини. — Завтра може стати останнім днем для мене й для Акелі.

Він припав обличчям до вікна і почав стежити, як горить вогонь у печі. Він бачив, як господиня вставала вночі і підживляла вогонь чорною деревиною. А як настав ранок і туман побілів і схолов, він побачив, як хлопчик селянина взяв плетений горщик, обмазаний зсередини глиною, наповнив його розжареним приском, засунув собі під ковдру й пішов у хлів доглянути худобу.

«І то все? — подумав Мауглі. — Коли таке дитинча може з ним упоратись, то мені боятись нічого!»

Він подався за хатину, перестрів хлоп'я, вихопив у нього з рук горщик з вугіллям і зник у тумані, а хлопчик заплакав з переляку.

— А вони дуже схожі на мене, — промовив Мауглі, дмухаючи в горщик точнісінько так, як це робила жінка. — Ця штукovina помре, коли її не годувати. — І він кидав сухі гілочки та кору на червоний жар. На півдорозі до вершини він зустрів Багіру; ранкова роса виблискувала на її шкурі, немов коштовне каміння.

Кадр із фільму «Мауглі»
(2018 р.).

Режисер — Енді Серкіс
(США, Велика Британія, Індія)

— Акела схибив, — сказала пантера. — Вони вбили б його цієї ночі, але ти теж їм потрібний. Тебе вже шукали в горах.

— Я був на зораних полях. Я готовий! Дивись! — І Мауглі підняв горщик із жаром.

— Чудово! Я бачила, як люди устромляли в цю штуковину суху гілку і на її кінці відразу розцвітала Червона Квітка. А тобі не страшно?

— Ні. Чого мені боятись? Тепер я пригадую, якщо це не був сон, що, перш ніж стати вовком, я лежав коло Червоної Квітки, і мені було тепло й приємно...

Весь цей день Мауглі сидів у печері, підтримуючи вогонь. Він устромляв у нього сухі гілки, щоб подивитись, як вони спалахують. Потім знайшов гілку, яка цілком задовольнила його, і ввечері, коли до печери прийшов Табакі й досить грубо переказав, що його чекають на Скелі Ради, він зайшовся реготом. Переляканий Табакі дременув геть. Після цього Мауглі, все ще сміючись, пішов на Раду.

Акела, Самотній Вовк, лежав коло своєї скелі, і це свідчило, що місце Ватажка Зграї лишається вільним; Шер-Хан, оточений вовками, охочими поживитись його недоїдками, походжав тут же і вислуховував безсоромні лестощі. Багіра лежала поруч з Мауглі, який тримав горщик з вогнем у себе між колінами. Коли всі зібрались, Шер-Хан заговорив перший, — зухвальство, на яке він би не наважився, коли Акела був у розквіті сил і років.

— Він не має права, — прошепотіла Багіра. — Скажи йому це! Він собачий син! Він злякається!

Мауглі скочив на ноги.

— Вільне Плем'я! — вигукнув він. — Хіба Шер-Хан керує нашою Зграєю? Яке діло тигрові до наших справ?

— Місце Ватажка Зграї вільне, і мене запросили говорити... — почав був Шер-Хан.

— Хто? — спитав Мауглі. — Хіба ми всі шакали, що будемо підлизуватися до цього вбивці людської худоби? Провід над Зграєю належить самій Зграї.

Знялось багатоголосе виття:

— Мовчи ти, Людське щеня!

— Хай він говорить. Він дотримувався нашого Закону!

І нарешті старійшини Зграї прогриміли:

— Хай говорить Мертвий Вовк!

Коли Ватажок Зграї не вб'є своєї здобичі, то його звать Мертвим Вовком аж до самої смерті, якої, до речі, йому чека-ти недовго.

Акела насилу підвів свою стару голову:

— Вільне Плем'я, а також ви, Шер-Ханові шакали! Два-надцять років я водив вас на лови і з ловів, і за цей час ніхто з вас не потрапив у пастку, нікого з вас не покалічено. Тепер я не вбив свою здобич. Ви знаєте, що проти мене була таєм-на змова. Ви знаєте, що мені запропонували кинутись на незагнаного оленя лише для того, щоб показати мою неміч. Це було хитро підстроєно. Тепер ви маєте право убити мене тут, на Скелі Ради. А тому я питаю: хто візьметься покінчити із Самотнім Вовком? Бо, за Законом Джунглів, я маю право вимагати, щоб ви підходили поодинці!

Запанувала довга мовчанка, бо ніхто з вовків не наважу-вався битись з Акелою на смерть.

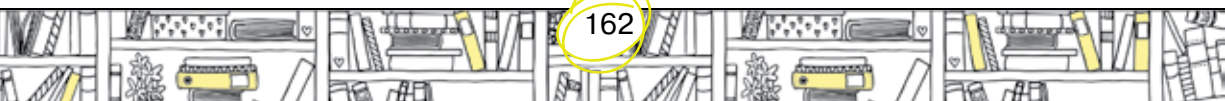
Тоді Шер-Хан проревів:

— Ва! Навіщо нам здався цей беззубий дурень! Він засудже-ний на смерть! А от Людське дитинча зажилося на світі. Віль-не Плем'я! То моя здобич, моя із самого початку. Віддайте його мені. Мені вже обриднув той дурноверхий людинововк. Ось уже десять років од нього немає спокою в Джунглях. Від-дайте мені людське поріддя, інакше я полюватиму тут дові-ку і ви не дістанете від мене навіть кісточки. Він — Людина, Людське дитинча, і я ненавиджу його всією своєю істотою!

Більша частина Зграї заводала:

— Людина! Людина! Що спільного між нами і Людиною? Нехай іде до своїх!

[...] — Він брат нам в усьому, за винятком крові, — прова-див Акела, — а ви хочете його вбити! Так, я бачу, що справ-ді зажився на світі. Дехто з вас почав їсти людську худобу, а про інших я чув, що з намови Шер-Хана вони ходять ноча-ми викрадати дітей з порогів селянських хатин. Отож я бачу,

що ви нікчемні боягузи, і звертаюся до боягузів. Щоправда, я повинен умерти, і життя моє тепер нічого не варте, а то я запропонував би його за життя Людського дитинчати. Але, щоб зберегти честь наглої Зграї — дрібниця, про яку ви зовсім забули, лишившись без Ватажка! — я обіцяю, що коли ви дозволите Людському дитинчати вільно піти до своїх, то я вас жодним зубом не займу, коли настане мій час умирати. Я помру без бою! Це збереже для Зграї життя принаймні трьох. Більше я нічого не можу зробити. Отже, якщо ви хочете, я можу звільнити вас від ганьби вбивати брата, який ніякої провини перед вами не має, брата, що був прийнятий до Зграї і за якого внесено викуп на підставі Закону Джунглів!..

— Він — Людина — Людина — Людина!.. — сердито гарчала Згряя, і більша частина вовків почала скупчуватись навколо Шер-Хана, який уже вимахував хвостом.

— Тепер уся справа у твоїх руках, — промовила Багіра, звертаючись до Мауглі. — Нічого не вдієш, треба битися.

Мауглі підвівся, тримаючи горщик з вогнем у руках. Потім він потягнувся і позіхнув просто в обличчя всій Раді. Він був у нестямі від злості та горя, бо вовки ще ніколи не показували йому, як вони його ненавидять.

— Гей ви, слухайте! — закричав він. — Досить уже цієї собачої гавкотні! Сьогодні ви так часто називали мене Людиною (хоч з вами я залишився б вовком до кінця днів своїх), що я відчуваю справедливість ваших слів. Тому я вже не називаю вас своїми братами, а саг — собаками, як личить Людині. Про те, що ви зробите і чого не зробите, не вам говорити! Це вже вирішуватиму я. А щоб ви краще зрозуміли, в чім річ, я, Людина, приніс сюди трохи Червоної Квітки, якої ви, собаки, боїтесь!

Він кинув горщик з вогнем на землю, кілька розжарених вуглинок запалили купину сухого моху, який відразу зайнявся полум'ям, і вся Рада із жахом відскочила назад від вогняних язиків.

Мауглі встромив суху гілку в полум'я і, коли вона зайнялась та затріщала, почав вимахувати нею в себе над головою в колі вовків, що тремтіли зі страху.

— Тепер ти господар, — сказала йому тихенько Багіра. — Визволь Акелу від смерті. Він завжди був тобі другом.

Акела, старий грізний вовк, який зроду не просив ні в кого ласки, благально позирнув на Мауглі; хлопчик стояв голий, випроставшись на весь свій зріст, з довгим чорним волоссям, яке кучерями спадало йому на плечі, осяяний світлом палаючої гілки, від якого довкола скакали й тремтіли тіні.

— Гаразд, — промовив Мауглі, обводячи їх поглядом, — я бачу, що ви — собаки! Я піду од вас до свого племені — коли то справді моє плем'я. Джунглі закриті для мене, і я мушу забувати вашу мову і ваше товариство; але я буду милосердніший за вас. Я був ваш брат у всьому, за винятком крові, і я обіцяю, що коли стану Людиною серед людей, то не зраджу вас перед ними, як ви зрадили мене! — Він стусонув ногою горщик, і від нього в усі боки полетіли іскри. — Ніякої бійки між нами, членами Зграї, не буде. Але я мушу віддати свій борг перед тим, як піти звідси.

Мауглі подався до того місця, де, тупо кліпаючи на вогонь очима, сидів Шер-Хан, і схопив його за підборіддя. Багіра про всяк випадок пішла слідом за ним.

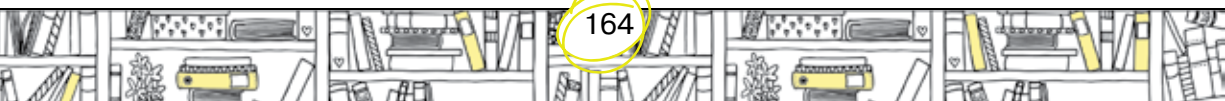
— Встань, собако! — закричав Мауглі. — Встань, коли говорить Людина, а то я спалю тобі шкуру!

Шер-Хан щільно прищулив вуха й заплющив очі, бо палаюча гілка була вже дуже близько.

— Цей різник нахвалявся вбити мене на Раді, тому що не вбив мене, коли я був малям! Але ось як ми, люди, караємо собак! Поворухни тільки вусом, Ленгрі, і я встромлю Червону Квітку тобі в горлянку.

Мауглі бив Шер-Хана гілкою по голові, а тигр, пройнятий смертельним жахом, жалібно вищав і скиглив.

— Тьху! Обсмалена кішко Джунглів, йди тепер! Але пам'ятай, що коли я знову прийду на Склею Ради — як приходить Людина, — то шкура Шер-Хана буде у мене на голові. І останнє: Акела може жити вільно, як хоче. Ви не посмієте вбити його, бо на те нема моєї волі! І здається мені, що вам тут нічого більше сидіти, висолопивши язики, немовби ви справді щось путне, а не собаки, яких я проганяю, — ось так! Геть!

Кінець гілки яскраво палав, Мауглі почав розмахувати нею праворуч і ліворуч, і вовки з вищанням кинулись геть, тікаючи від іскор, що палили їм хутро. Лишилися тільки Акела, Багіра та ще з десяток вовків, що були прихильні до Мауглі.

І тут раптом Мауглі відчув, що в грудях у нього почало щеміти, як досі ніколи не щеміло; дихання йому перехопило, він почав схлипувати, і по його обличчю побігли сльози.

— Що це? Що це? — питав він. — Мені не хочеться кидати Джунглів, і я не розумію, що зі мною коїться. Чи не вмираю я часом, Багіро?

— Ні, Братику. Це тільки сльози, які бувають у людей, — відповіла Багіра. — Тепер я знаю, що ти — Людина і вже не дитинча. Віднині Джунглі справді закриті для тебе. Хай вони ллються, Мауглі. Це тільки сльози.

Мауглі сидів і плакав, і серце в нього наче розривалося; адже до цього часу він ще ніколи не плакав.

— Ну, — промовив він нарешті, — я йду до людей. Але спочатку я повинен попроситися з Матір'ю! — І він пішов до печери, де вона жила з Батьком Вовком, і знову плакав, притиснувшись до її кошлатих грудей, а четверо вовченят жалібно скавучали.

— Ви не забудете мене? — спитав Мауглі.

— Ніколи, поки здужаємо ходити по сліду, — відповіли вовченята. — Коли станеш Людиною, приходь до підніжжя гори, і ми будемо з тобою розмовляти; ночами ми будемо бігати на зорані поля і там гратимемося з тобою.

— Повертайся швидше! — сказав Батько Вовк. — О, мудре Жабеня, повертайся швидше, бо ми вже старіємо, твоя Мати і я!

— Приходь швидше, мій голенький синку! — додала Мати Вовчиця. — Бо знай, Людська дитино, що я люблю тебе більше, ніж будь-коли любила своїх щенят.

— Я неодмінно прийду, — відповів Мауглі. — І коли прийду, то покладу на Скелю Ради Шер-Ханову шкуру. Не забувайте мене! Скажіть усім у Джунглях, щоб вони пам'ятали про мене!

Починало світати, коли Мауглі самотньо сходяв з гори до невідомих створинь, які звуться людьми...

*Переклад з англійської
Всеволода Прокочука й Леоніда Солонька*

Обмірковуємо й обговорюємо прочитане

1. Поділіться, які враження справило на вас прочитане.
2. Розкажіть, хто такий Мауглі. Як він потрапив до зграї вовків? Під час відповіді використовуйте цитати з тексту.
3. Що ми дізнаємося про Закон Джунглів, прочитавши казку? Як ви вважаєте, чи справедливий цей закон? Аргументуйте свою відповідь.
4. Хто з героїв твору викликає у вас захоплення чи симпатію, а кого ви не сприймаєте? Поясніть своє ставлення.
5. Близько до тексту перекажіть, як жилося Мауглі в Зграї.
6. Уважно роздивіться хмаринку слів на тему казки Кіплінга. Прокоментуйте роль тих слів, з яких вона створена. Подумайте й поясніть, чому хмаринка створена у вигляді жабки.

7. Розкажіть, хто допомагає Мауглі пізнати Закон Джунглів. Під час відповіді використовуйте цитати з тексту твору.

8. Від імені Багіри розкажіть, як Мауглі вдалося переконати Зграю побороти Шер-Хана та врятувати Акелу.
9. Перечитайте сцену прощання Мауглі із джунглями. Як ви вважаєте, чому на очах головного героя з'явилися сльози? Чи можна це вважати слабкістю Мауглі? Обґрунтуйте свою відповідь.
10. Поясніть, як ви розумієте слова Акели про Мауглі: «Він брат нам в усьому, за винятком крові».
11. Виразно прочитайте, що зробив Мауглі, перш ніж піти до людей. Як це характеризує головного героя?

ДО ТАЄМНИЦЬ МИСТЕЦТВА СЛОВА

ЩО ТАКЕ ПЕЙЗАЖ?

Подібно до того, як художник/художниця малює на картині ліса, гори, річки, перше весняне листячко чи вранішню росу, письменник/письменниця у своєму творі теж створює картини природи. Але йому засобом для творчості слугують не фарби й олівці, а слова. Згадаймо, як у творі описано поширення вогню: «Він (Мауглі) кинув горщик з вогнем на землю, кілька розжарених вуглинок запалили купину сухого моху, який одразу зайнявся полум'ям, і вся Рада з жахом відскочила назад від вогняних язиків». Такими точними замальовками письменник створює в нашій уяві справжню картину, яка називається **пейзажем**.

замальовки картин природи засобами слова

ПЕЙЗАЖ у ЛІТЕРАТУРІ

Опис природи в літературі, як і в образотворчому мистецтві, називається пейзажем.

У художньому творі пейзаж часто допомагає читачу/читачці не тільки побачити реальну картину, в якій відбуваються події, а й почасті зрозуміти характер персонажа.

1. Продовжте речення: *Пейзаж — це...*
2. Роздивіться ілюстрацію — кадр із мультфільму. Опишіть пейзаж, який ви бачите. Знайдіть у тексті рядки твору, якими ви могли б підписати це зображення.

Кадр із мультфільму
«Книга Джунглів»
(1967 р.).
Режисер —
Вольфганг Райтерман,
студія Уолта Діснея
(США)

ЦІКАВИНКИ ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

Існує достатньо багато реальних історій, коли діти з різних причин були позбавлені контакту з людьми і змалечку виховувалися тваринами. Одна із найвідоміших таких історій про хлопчика-вовка Діна Саничар, якого 1872 року знайшла група мисливців у джунглях. Він бігав разом з вовчою зграєю, пересувався лише навкарачки і скрізь слідував за вовками.

2000 року також стало відомо про хлопчика з африканського селища в Уганді, який повторив долю Мауглі. Його у віці двох років після смерті батьків знайшла у джунглях зграя шимпанзе. Мавпи виховували хлопчика разом зі своїми дитинчатами, навчили спати на деревах і лазити ліанами, їсти горіхи, фрукти і ягоди. Через чотири роки його побачили люди, спіймали і силою привели в селище. І хоча хлопчик не одразу пристосувався до нормального людського життя, його доля склалася вдало. І вже в чотирнадцять років, за винятком уповільненого мовлення, він нічим не вирізнявся серед сучасників.

МИСТЕЦЬКІ ПЕРЕДЗВОНИ

Історія про Мауглі надзвичайно популярна в інших видах мистецтва. Добре сприйняли глядачі й мультфільми про Мауглі. Це й мультсеріал з п'яти частин «Мауглі» режисера Романа Давидова (1967–1971 рр., СРСР), й американо-мексиканський мультфільм «Книга Джунглів», створений відомою студією Уолта Діснея — режисером Вольфганга Райтерманом **1967 р.** Цікаво, що **2016 року** на цій самій студії був створений чудовий ремейк¹ — художній фільм з елементами комп'ютерної анімації «Книга Джунглів» режисера Джона Фавро. Фільм, насичений яскравими спецефектами, 2017 року був високо оцінений американською кіноакадемією і отримав престижну премію «Оскар» у номінації «Найкращі візуальні ефекти». А вже **2018 року** вийшла нова кіноверсія за твором Дж. Р. Кіплінга — пригодницький фільм «Мауглі» режисера Енді Серкіса. Це спільна робота кінематографістів США, Великої Британії та Індії.

◀ Кадр із фільму «Мауглі» (2018 р.) ▶

¹ *Ремейк* (від англійського слова «переробка») — випуск нових версій творів мистецтва, що вже існують. Найчастіше використовується в музиці, відеоіграх, кіно й телебаченні.

Крім кіно- й мультиплікаційних фільмів, за казкою Дж. Р. Кіплінга створено багато різноманітних театральних вистав і навіть кілька балетів. Так, наприклад, у Київському академічному театрі ляльок з успіхом іде вистава «Мауглі» (режисер — Леонід Попов).

◀ Афіша вистави «Мауглі» ▶

ЛІТЕРАТУРНІ НОТАТКИ ПОДОРОЖНЬОГО

Уже багато років усіх, хто відвідує зоопарк в місті Миколаєві, зустрічає скульптурна композиція «Мауглі й Багіра». Її автори — скульптори **Інна** та **Юрій Макушини**. Ця скульптура для всіх мешканців Миколаєва та його гостей стала улюбленим місцем для фотографування і дитячих розваг.

Цікаво, що в далекій від нас Австралії поблизу містечка Мерисвілл є скульптура Мауглі й Багіри. Її, як й інші композиції, з дерева та глини створив митець **Бруно Торфс**.

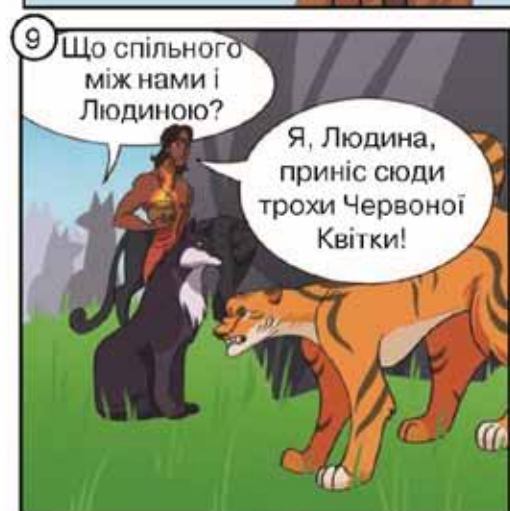
◀ Скульптури Мауглі й Багіри в Україні й Австралії ▶

ПІДСУМОВУЄМО

1. Поясніть, у чому полягає головна думка прочитаної казки.
2. Уважно роздивіться комікс до твору, що його для нашого підручника намалювала молода українська дизайнерка **Анастасія Кравець**. Які основні епізоди прочитаної казки на ньому зображені? На основі коміксу підготуйтеся до переказу твору близько до тексту в класі.

3. Складіть план характеристики головного героя твору.
4. Обґрунтуйте, чому Мауглі став повелителем звірів.
5. Доведіть, що «Мауглі» — це літературна казка.
6. Порівняйте текст прочитаної казки з однією з її мультиплікаційних версій (на ваш вибір). Що вам сподобалося найбільше, а що ви змінили б у мультфільмі?
7. Прокоментуйте плакат до теми. Що ви на ньому змінили б і чому?

8. Напишіть твір на одну з тем:
  - ✓ «Історія хлопчика Мауглі — вихованця джунглів»;
  - ✓ «Світ звірів і світ людей у казці Дж. Р. Кіплінга»;
  - ✓ «За законами джунглів»;
  - ✓ «Мауглі у книжці та на екрані: який мені зрозуміліший?».

◀ Кадр із фільму «Мауглі» (2016 р.) ▶

ЕРНЕСТ СЕТОН-ТОМПСОН (1860–1946)

На відміну від нас тварини не владні над своїм майбутнім. У них немає членів парламенту, яких вони могли б засипати скаргами, вони не можуть оголосити страйк і вимагати кращих умов.

Їхнє майбутнє, саме їхнє існування — в наших руках.

*Джеральд Даррелл,
англійський учений і письменник ХХ ст.*

ЗАХИСНИК «БРАТІВ НАШИХ МЕНШИХ»

Канадського письменника шотландського походження, художника й ученого **Ернеста Сетона-Томпсона** не випадково називають захисником дикої природи. Своєю різноманітною діяльністю він закликав людей цінувати навколишнє середовище, охороняти «братів наших менших» від злих умислів людини. Його чудові книжки про чорно-бурого лиса Доміно, відданого своєму господарю песика Снапа, мудрого й вірного вовка Лобо стали улюбленими для багатьох читачів.

Народився Ернест Сетон-Томпсон **14 серпня 1860 року** в невеликому англійському містечку Саут-Шилдс у родині збіднілого судновласника. Коли хлопчику було 6 років, сім'я переїхала до Канади. Відтоді майже все життя Сетона-Томпсона пройшло в лісах і преріях¹. Ернест любив спостерігати за тваринами, пізнавати секрети лісу, робити замальовки побаченого. Він захоплювався мужністю

Ілюстрація
Олени Железняк

¹ *Прерія* — велика рівнина з рослинністю степового типу в Північній Америці.

й мудрістю споконвічних мешканців північноамериканських земель — індіанців, які жили в гармонії з природою. Пізніше під враженням від дитячих пригод і зустрічей із цими благородними людьми Сетон-Томпсон написав автобіографічну книжку¹ *«Маленькі дикуни, або Повість про те, як два хлопчики вели в лісі життя індіанців і чого вони навчилися»*.

Коли Ернест виріс, він став відомим художником, чиї картини неодноразово посідали почесні місця на найпрестижніших виставках.

Особливо Сетон-Томпсон любив малювати вовків. Індіанці навіть вірили, що в нього вселилась душа цього звіра², і дали йому ім'я *Чорний вовк*. Значний внесок захисник природи зробив і в розвиток зоології³. Його багатотомна наукова праця *«Життя і звички диких тварин»* і зараз викликає інтерес у колі науковців.

Але найбільшу популярність Сетону-Томпсону принесли його художні твори. Саме оповідання, що ввійшли до збірок *«Дикі тварини, як я їх знаю»* і *«Життя тих, на кого полюють»*, для багатьох по-новому відкрили дивовижний світ дикої природи.

Малюнки
Ернеста
Сетона-Томпсона

¹ *Автобіографічна книжка* — книга, яка побудована на фактах із біографії автора/авторки.

² Індіанці завжди з великою пошаною ставилися до вовків. Вовк для них — це співбрат-мисливець, вони захоплювались його силою і розумом. У низці індіанських легенд вовк є захисником племені, покровителем жінок і маленьких дітей.

³ *Зоологія* — наука про тварин.

До цього тварин і птахів прийнято було зображати то казковими персонажами, то героями байок, у яких вгадувались людські риси характеру. Сетон-Томпсон уперше показав звірів зовсім інакше — такими, якими вони є. Він прагнув правдиво описати їхні звички, середовище проживання, розповісти про випадки із життя різних тварин. Свої книжки письменник неодмінно супроводжував малюнками, які розміщував на полях. Словесні й зорові образи так сильно вражали читачів, що вони почали зовсім по-іншому дивитись на тварин — співчуючи їм і намагаючись зрозуміти їх. Сам же Сетон-Томпсон писав, що його мета — **«зупинити, по можливості, безглузде і безцільне винищення тварин»**. У цьому величезна заслуга письменника, чії книжки осявали й осявають читачів і читачок світлом любові й добра.

Ernest Seton-Thompson.
Сплячий вовк (1891 р.)

1. Поясніть, як співвідносяться слова Джеральда Даррелла, винесені в епіграф, з особистістю Ернеста Сетона-Томпсона.
2. Що ви дізналися про захоплення Сетона-Томпсона?
3. Як ви думаєте, чому його називають письменником, який відкрив вікно у світ дикої природи?

Читаємо із задоволенням

ЛОБО — ВОЛОДАР КУРУМПО

I

Курумпо — велика скотарська округа на півночі Нью-Мексико¹. Це край соковитих пасовищ, де вигулюють незліченні стада, край високих гір, грімкотливих потоків, що впадають у річку Курумпо, від якої і походить назва місцевості. Могутнім володарем, чия свавільна влада простяглася на весь край, був тут старий сірий вовк.

Старий Лобо², або володар Лобо, як його називали мексиканці, був ватажком зграї сірих вовків, що спустошували долину Курумпо впродовж багатьох років. Усі місцеві скотарі та пастухи добре знали цього хижака. Кожні відвідини Лобо і його вірної зграї наганяли смертельний жах на тварин і викликали напад безсилої люті в їхніх господарів. Старий Лобо — справжній велетень — був надзвичайно дужим і хитрим звіром. Його нічне виття враз розпізнавали всі тутешні люди. Звичайний вовк годинами вив обіч пастушого табору, і ніхто на те не зважав, а коли луна доносила з ущелини могутнє виття старого ватажка, пастухів огортав неспокій: вони готувалися дізнатися вранці про нові безчинства сірої ватаги.

¹ *Нью-Мéксико* (англ. *New Mexico*, ісп. *Nuevo Mexico*) — штат на Південному Заході США.

² *Лóбо* — іспанською мовою «вовк». У Нью-Мексико, де відбуваються описані події, живе 22 % населення мексиканського походження. Тому поряд із англійською, тут часто вживаною є іспанська мова.

Ел Агню.
Вовк (кінець ХХ ст.)

Зграя Лобо була невеликою. Я не міг зрозуміти чому. Звичаєм навколо такого виняткового в усьому звіра завжди збирається чималий гурт. Може, він сам не хотів збільшувати ватаги, а може, всіх відлякувала його аж надто лиха вдача. Без сумніву одне: протягом останніх років його панування у нього було лише п'ятеро підлеглих, кожен із яких зажив слави своїми величезними розмірами.

Особливо виділявся помічник Лобо, справжній гігант, але й він поступався перед ватажком силою і завзяттям.

Кожен член ватаги мав свою характерну рису. Одного красивого білого вовка мексиканці звали Бланкою¹. Гадали, Бланка — самиця, подруга Лобо. Інший вовк, рудої масті, відзначався нечуваною спритністю. Ходили чутки, буцім він легко наздоганяв прудконогоу антилопу. Життя вовків тісно перепліталось з життям скотарів, тим-то не дивно, що вони прагнули будь-що і якнайшвидше спекатися зграї. Кожен скотар ладен був віддати чимало молодих бичків за скальп бодай одного вовка з ватаги Лобо.

Тим часом сіроманці насолоджувалися полюванням, зневажаючи всі виверти мисливців. Вони ніби глузували з них, нехтуючи отруєною приманкою, і збирали й далі, принаймні останні п'ять років, данину зі скотарів Курумпо в розмірі однієї корови щодня. Таким чином, здобич зграї становила, за грубими підрахунками, щонайменше дві тисячі добірних голів. Застаріле поняття, що вовк завжди голодний і пожирає все поспіль, у даному разі не відповідало дійсності, бо ці свавільники були дорідні, вгодовані, ситі та ще й вередливі до харчу. Вони ніколи не торкалися тварини, що здохла сама або сконала в пошесть, гребуючи навіть тією, що її забив скотар. Свій вибір зупиняли на щойно зарізаній самими гладкій телиці, ласуючи лише найніжнішою частиною. Старою

¹ *Бланка* — іспанською мовою «біла».

коровою чи бугаєм просто гидували. Відомо також, що вони не любили баранини, однак часто, розважаючись, загризали овець. Якось уночі, в листопаді 1893 року, Бланка і рудий вовк, охочі до таких забав, вигубили двісті п'ятдесят овець, навіть не скуштувавши їхнього м'яса.

За голову Лобо було призначено велику нагороду. Навмисно для нього розкидали кругом отруєне м'ясо, але він ніколи не схибив: завжди непомильно розпізнавав приманку.

Лобо боявся лише вогнепальної зброї. Він знав, що всі тутешні чоловіки носять із собою рушниці, тим-то ніколи не нападав на людину й всіляко уникав зустрічі з нею. Непорушним законом для зграї був порятунок втечею, хоч би на якій відстані майнула людська постать. Звичка Лобо дозволити вовкам жертви лише самими впольовану здобич не раз ставала їм у великій пригоді, а гострий нюх ватажка завжди визначав людський запах і давав їм можливість уникнути неминучої загибелі.

Якось один ковбой почув могутній клич старого Лобо. Покрадьки він наблизився до улоговини й побачив, що зграя оточила невелику череду корів.

Лобо сидів на пагорбі, а Бланка й решта вовків намагалися відбити від стада телицю, вибрану на обід. Але худоба згуртувалася в коло і виставила до ворога суцільний ліс рогів. Однак оборона не була щільною: кілька передніх корів, настрахані наскоками грізного суперника, рвалися досередини. Саме через цей злам в обороні вовкам вдалося поранити облюбвану телицю. Терпець Лобо урвався, з горла вихопилося глухе виття, він стрімголов помчав на череду. Очманіла від переляку череда сахнулася і розпалася навпіл. Лобо з розгону увірвався в розколину. Корови кинулися врозтіч, наче відламки розірваної вибухом бомби. Обрана жертва й собі рвонула бігти, але кількома стрибками Лобо наздогнав її, люто вп'явся в горло, і вгрузаючи в землю лапами, різко спинився. Від могутнього ривка телиця повалилася, задерши ратиці догори. Лобо теж перекинувся на спину, але миттю скочив на ноги. Зграя в лічені хвилини прикінчила нещасну телицю. Старий ватажок не брав участі в розправі. Він повалив жертву і всім

своїм виглядом, здавалося, говорив: Чому ніхто з вас не зробив так само, а лише марно гаяв час?

Ілюстрація *Вадима Горбатова*
(кінець ХХ ст.)

Ковбой з голосним гиканням помчав на вовків, і ті кинулися навтьоки. Ковбой тут-таки посипав зарізану тушу стрихніном у трьох місцях і подався геть, упевнений, що згряя повернеться за здобиччю.

Наступного ранку, коли він прийшов поглянути на сподівані трупи, з'ясувалося, що вовки і справді ласували телицею, але перед тим старанно відокремили й викинули геть усі отруєні частини.

Страх перед ватагою Лобо дедалі зростав. Щороку винагорода за його голову підвищувалася, аж поки сягнула нечуваної суми — тисячі доларів. За людську голову, голову небезпечного злочинця, призначалася куди менша ціна.

Якось в ущелині Курумпо, приваблений обіцяною винагородою, з'явився техаський мисливець на ім'я Теннерей. Техасець був чудово споряджений для полювання на вовків: найновіші рушниці, добрі коні, згряя собак-вовкодавів. У рідному краї він зі своїми собаками винищив чимало

вовків, тим-то не сумнівався: невдовзі відтята голова старого Лобо теліпатиметься на луці його сідла. Літньої пори, вдосвіта, він вирушив у путь. Незабаром голосний і радісний гавкіт собак сповістив, що вони натрапили на слід. За дві милі від ловця на видноті з'явилася зухвала зграя сіроманців. Почалися запеклі та тривалі гони.

Лобо повів свою зграю до найближчої гірської розколини, перетяв неглибокий струмок і втік від мисливця. Його ватага кинулася врзтіч, а за вовками розбіглися і собаки. Невдовзі вовча зграя з'єдналася. Частина собак лишилася далеко позаду, і вовки, скориставшись чисельною рівновагою, кинулися на переслідувачів і безжально знищили їх.

Увечері, коли Теннерей скликав собак, з'ясувалося, що вціліло тільки шестеро, з яких двоє були жорстоко скалічені. Мисливець зробив іще дві спроби заволодіти скальпом Лобо. Та жодна не увінчалась успіхом. В останній спробі загинув його найкращий кінь, який упав зі скелі й розбився. Зневірившись в успіху, ловець облишив полювання і подався до рідного штату. А Лобо й далі деспотично¹ панував у краї.

Наступного року з'явилося ще два мисливці, сповнені надії на успіх. Кожен з них був твердо переконаний, що саме йому пощастить знищити знаменитого вовка.

Один сподівався досягти цього за допомогою особливої отрути, розкладаючи принаду новим способом, другий — канадець французького походження — теж мав намір ужити отруту, присмачивши її всілякими замовляннями. Канадець свято вірив, що тут не обійшлося без втручання нечистої сили, і він має справу з перевертнем, якого звичайними прийомами не позбутися.

Але всі отруєні принади, чари й магічні слова були безсилі проти осоружного свавільника.

II

Я не надто йняв віри розповідям ковбоїв, аж поки восени 1893 року випала нагода стрітися із сірим пронозою і вивчити його краще, ніж інші.

¹ Деспотічний — тут: який не рахується з волею, бажаннями інших; свавільний.

За кілька років до цих подій, коли іще був живий Бінго^w, я частенько полював на вовків. Відтоді змінив заняття на інше, що прикувало мене до письмового столу і стільця. Мені доконче потрібен був рухливий спосіб життя, тим-то, коли мій давній друг — фермер із Курумпо — запросив приїхати до нього і спробувати покласти край розбійницьким нападам сірої зграї, я погодився без вагань, радіючи можливості познайомитися з її ватажком.

Аби ліпше вивчити місцевість, я багато їздив верхи. Часом мій проводир показував на кістяк тієї чи іншої тварини, що на нім поприсихало сухе шкураття, й говорив: «Це його робота». Я зрозумів: шкода й думки вполювати Лобо в горах верхи на коні.

Лишалось єдине — капкани й отрута. Та нам бракувало достатньої кількості капканів, тим-то я вдався до отрути. Не описуватиму з усіма подробицями десятки хитромудрощів, на які я пускався, щоб обвести «вовка-перевертня». Годі було знайти таку суміш стрихніну, миш'яку, синильної кислоти, якої б я не випробував як отруту для Лобо. Годі було знайти такий сорт м'яса, якого б не підкинув цьому лиходію для приманки. Минали дні, а мої зусилля йшли нанівець. Старий пройдисвіт був хитріший.

Наведу один приклад, що свідчить про його надзвичайну кмітливість.

За порадою досвідченого мисливця, я розтопив трохи сиру з жиром свіжозарізаної молодшої телиці. Вариво навмисно готував у порцеляновій посудині, м'ясо різав кістяним ножом, щоб не відгонило металом. Коли суміш захолола, я розрізав її на дрібні шматочки, поробив у кожному дірки, куди позасовував велику дозу стрихніну й ціанистого калію в капсулах, з яких не проникав запах, і позатикав отвори сиром. Пильнуючи всіх правил, я працював у рукавичках, змочених у теплій крові телиці, уникаючи й дихати на принаду. Потім уклав приманку у вимащений кров'ю сирицевий мішок і погнав коня. За собою тяг на мотузці печінку й нирки забитої тварини. Миль через десять заходився розкидати приготовлені

шматки отруєного м'яса щочверть милі, уникаючи торкати-ся до них руками.

Лобо з'являвся в цій місцевості на початку кожного тижня. Подейкували, ніби решту часу він вештається десь біля Сьєрра Гранде. В понеділок надвечір, коли ми саме лаштувалися від'їжджати, луна докотила басовите виття володаря краю. Один ковбой стурбовано сказав:

— Це він. Тепер побачимо, що буде.

На світанку мені нетерпеливилось взнати результати нашого маневру. Невдовзі я натрапив на свіжі сліди зграї сірих грабіжників. З-поміж усіх помітно виділявся відбиток Лобо. Відомо, що розмір сліду звичайного вовка — чотири з половиною дюйми, а відбиток лап старого ватажка сягав п'яти з половиною дюймів.

Згодом я дізнався, що він важив сто п'ятдесят фунтів. Тим-то його сліди, хоч би як густо поцятковані іншими, легко відрізнити.

Згряя винюшкувала принаду, яку я тягнув на мотузці, і погнала по сліду. Я переконався, що Лобо наблизився до першого шматка, обнюхав його і проковтнув. Я не міг стримати радості, що нуртувала в мені.

— Нарешті він упіймався! — вигукнув я. — Скоро я побачу його труп.

Я погнав коня і не відводив погляду від велетенських вовчих відбитків на закуреному шляху. Сліди вивели мене до місця, де я кинув другу приманку. Вона також зникла. Все в мені співало від радості.

Я був певен, що він таки упіймався, а може, ще хтось із його зграї.

Але широкий слід його лап не зникав. Я піднімався на стременах, роззирався довкіл, та ніде не бачив мертвого вовка. Я поїхав далі слідами й помітив, що зникла третя

Джессі Гер Перо.
Лобо
(середина XX ст.)

принада, а сліди сірого поганця не уривалися, вели до четвертої. Тут-таки я переконався, що він не ковтнув жодної принади, а ніс усі в пащі. Поскладав їх на купу й обгидив, висловивши таким чином своє зухвале презирство до моїх хитроців. Після цього він подався геть, ведучи за собою свою зграю, про яку так дбайливо піклувався.

Якось мені довелося стати свідком ще одного випадку, який виявив диявольську хитрість старого пройди.

Сіра зграя, охоча до розваг, різала овець, навіть не ласуючи їхнім м'ясом. Овець, як завжди, випасали в отарі від тисячі до п'яти тисяч голів. На ніч їх заганяли в затишне місце. З кожного боку отари на чатах стояв вівчар. Вівця — така дурноголова істота, що будь-яка дрібниця змушує її тікати наосліп. Але вівці — тварини стадні, тож їхньою непохитною звичкою іти за ватажком уміло користуються вівчарі, запустивши в отару кілька цапів. Вівці беззастережно визнають розумову перевагу бородатих родичів і під час нічної тривоги гуртуються навколо них.

Одного разу вночі наприкінці листопада двох вівчарів збудив раптовий напад вовчої зграї. Вівці за звичкою скупчувалися навколо цапів. Не дурні, не боягузи, бородані хоробро залишалися на посту. Але мов на біду керував тим нападом незвичайний сіроманець. Як і вівчарі, старий вовкулака достоту знав, що моральна сила отари — цапи. Він проскочив по спинах овець до їхніх бородатих ватажків і миттю загриз їх. Перелякані на смерть вівці кинулися врозтіч.

Тижнями по тому мене стрічали й розпитували стурбовані пастухи, чи не бачив я часом овець із тавром «ОТО». Майже завжди мені доводилося відповідати: натрапив на п'ять чи шість трупів біля Діамантового струмка.

Або:

— Ні, але Хуан Мейра два дні тому бачив понад двадцять щойно зарізаних вовчою зграєю овець на Кедровій горі.

Нарешті прибули довгождані капкани. Я та ще двоє мисливців тиждень, не шкодуючи сил, поралися з ними, аби їх поставити. Робили все, що, на наш погляд, могло сприяти успіхові. Наступного дня, коли я поїхав оглянути капкани,

тут-таки натрапив на сліди Лобо, що в'юнилися від одного пристрою до іншого. Сліди розповіли історію його нічних походеньок. Він шастав у темряві і, хоч капкани були ретельно замасковані, відразу викрив перший з них. Лобо наказав зграї зупинитися, а сам заходився розгрібати землю навколо, доки розкопав і капкан, і ланцюг, і колоду. Лобо перебігав від капкана до капкана і з кожним проробляв те саме. Невдовзі я помітив: старий проноза спинявся і збочував щоразу, помічаючи на дорозі якийсь підозрілий предмет.

Тоді в мене визрів новий план. Я розташував капкани у формі літери «Н». Замаскував їх уздовж обох боків стежки, а один поставив, мов поперечку для літери, посередині. Спливали дні. Я визнав, що вкотре мене спіткала невдача.

Лобо вільно біг стежкою і вже був між двома паралельними рядами капканів, як завважив «поперечку». Старий пройда зупинився саме вчасно.

Як він здогадався — не знаю. Певно, якийсь добрий звіриний янгол літав на дюйм над ним і охороняв від небезпеки, що чигала на нього. Лобо не збочив ні на дюйм уліво чи вправо, обережно, повільно позадкував, ставлячи кожную лапу у свій попередній слід, доки опинився в безпечному місці. Перегодом обійшов капкани з іншого боку і задніми ногами заходився загрибати землю, так що камінняччя і грудки летіли навкруг, аж поки механічні пружини спрацювали й заклацнулися.

Точнісінько так само він робив і в інших випадках. Попри всі мої хитромудрі виверти, Лобо ні разу не схибив, неухильно обминав небезпеку, розв'язуючи всі мої головоломки, й досі чинив би він свої спустошливі набіги, якби глибока прихильність до подруги не занастила його, поповнивши іменем сіроманця довгий список героїв, що були нездоланні наодинці й загинули через необережність друга, якому сліпо довіряли.

III

Я не раз помічав, що у зграї Лобо не все гаразд. Скажімо, чому попереду слідів ватажка видно відбитки меншого вовка? Я не міг збагнути причини, та ось один ковбой мені сказав:

— Бачив їх сьогодні. Стрій порушує і відривається від зграї Бланка.

Ілюстрація
Вадима Горбатова

Отже Бланка — справді самиця. Жоден вовк-самець не дозволить собі йти попереду ватажка, інакше накладе життям.

Це наштовхнуло мене на новий план.

Вовки мали за звичку підходити до кожної туші, що траплялася їм на шляху, навіть не маючи наміру їсти. Я сподівався, що ця їхня звичка стане мені в пригоді, хоча здогадувався, що Лобо розкусить мою хитрість з м'ясом і заборонить зграї наблизитися до нього, але я покладав великі надії на голову, яка мала цілком безневинний вигляд.

Наступного ранку я вирушив обстежити капкани. Яка радість! Земля навколо них була густо поцяткована свіжими вовчими слідами, а місце, де лежала голова з капканом, було порожнє. Побіжний огляд слідів переконав, що Лобо справді не дозволив зграї наблизитися до м'яса, але один, менший вовк, легковажно підійшов понюхати голову, що лежала осторонь, і потрапив у сталеві лабети.

Ми подалися слідами і за мило побачили цього горопашного вовка — Бланку. Завваживши людей, вовчиця надала бігу, але голова телиці, що важила понад п'ятдесят фунтів, добряче їй заважала. Однак Бланка сильно випередила мого помічника, який ішов пішки. Ми перехопили її поблизу скелястого узгір'я: голова телиці міцно застрягла рогами між камінням. Ніколи раніше не доводилося мені бачити такої красивої вовчиці. М'яка густа шерсть Бланки була срібно-сірого відтінку.

Вона обернулася, готуючись стати до бою, і завила. Її голос був сповнений розпачу. Луна відкотила його далеко в гори. Неподалік з ущелини басовитим виттям озвався вірний Лобо. То був останній поклик Бланки: ми підступали ближче, біла вовчиця мала берегти сили, щоб боронитися. Невдовзі

сталася неминуча трагедія, від згадки про яку мені ста моторошно. Кожен із нас накинув на шию приреченій тварині ласо і погнав коня в протилежний бік. Мотузки зашморгнулися, кров хлюпнула з горла Бланки, очі оскляніли, кінцівки витягнулися і знерухоміли. Ми поскакали додому, волочачи мертву вовчицю, і раділи, що завдали зграї Лобо першого смертельного удару.

Дорогою ми чули тужливе завивання. Старий ватажок блукав мов неприкаяний, сподіваючись знайти Бланку. Він-бо не хотів її кидати, але нічим не міг зарадити біді, порятувати; страх перед вогнепальною зброєю глибоко сидів у ньому.

Цілий день ми чули виття: у безнадійних пошуках вовчиці минав час. Я сказав одному з ковбоїв:

— Тепер я певен, що Бланка була його подругою.

Надвечір Лобо став ніби наближатися до нашої ущелини: його виття чимраз ближчало. Як разуче воно змінилося. Войовничий клич воїна-звитяжця, хижу лють і нескореність заступили відчай, горе і глибокий сум.

Лише проти ночі він, певно, знайшов місце, де сконала Бланка: протяжливий стогін вихопився з грудей Лобо. Від його скорботи хололо в серці. Я ніколи б не повірив, що відчуватиму таке гостре почуття жалю до нього. Суворі, стримані ковбої не уявляли, щоб вовк так гірко побивався. Лобо зрозумів, що сталося: земля на тому місці була скривавлена.

Він побіг слідами наших коней аж до ранчо мого друга. Що гнало його — жадоба помсти чи сподівання знайти там Бланку — не знаю. Принаймні частково відплатити за кривду йому вдалося. За п'ятдесят ярдів від воріт ранчо він напав на нашого сторожового собаку й роздер сердегу на шматки. Очевидно, Лобо приходив сам, на ранок я не помітив більше нічиїх слідів. Він знавісніло гасав навколо ранчо, втративши страх. Я чекав на це і понаставляв по всьому пасовиську багато нових капканів. Перегодом переконався, що він таки попався в один, але завдяки своїй могутній силі вирвався зі сталевих лещат.

Я був переконаний, що Лобо ганятиме довкіл, доки відшукає труп Бланки, тож усі зусилля спрямував на те, щоб покінчити з ним, перш ніж він угамується і назавжди покине місце. Я зрозумів, що припустився великої помилки, коли вбив білу вовчицю і не скористався нею як живою приманкою, тоді б мені вдалося заскочити Лобо тієї-таки ночі.

Я зібрав усі капкани — сто тридцять міцних сталевих вовчих пасток — і поставив їх по чотири вздовж усіх стежок, які вели в ущелину. Кожен капкан окремо кріпився до колоди, а кожна колода у свою чергу окремо прикидалася землею. Маскуючи їх, я ретельно знімав дерен, клав його на полотно, щоб по закінченні роботи знову покласти на місце, аби старий вовк не помітив бодай найменшого сліду людини.

Коли капкани були надійно сховані, я протяг між ними труп бідолашної Бланки. Потім відтяв вовчиці одну лапу й наслідив нею над кожним капканом. Я вдавався до всіляких хитрощів і вживав усіх пересторог, аби забезпечити успіх.

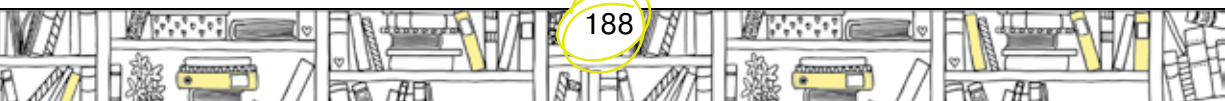
Пізно ввечері я повернувся додому. Вночі мені чувся голос Лобо, але я не був того певен. Назавтра згуслі вечірні сутінки не дали мені об'їхати всієї північної частини ущелини й довідатися щось про старого ватажка. За вечерею один із ковбоїв сказав:

— Уранці худоба в Північній ущелині чогось страшенно ревла. Може, в капкан упіймалася якась звірина?

Лише пополудні наступного дня мені пощастило дістатися до вказаного місця, іще здалеку я побачив велику сіру тінь, що при моїй появі підвелася із землі, марно намагаючись метнутися кудись убік. Переді мною виріс сам Лобо, могутній володар Курумпо, міцно стиснутий сталевими лещатами.

Безталанний герой! Він ні на мить не припиняв пошуків своєї подруги, натрапив на її слід, сліпо, не роздумуючи кинувся вперед і потрапив у пастку.

Чотири капкани намертво стиснули у своїх сталевих обіймах чотири лапи звіра, а густа мережа слідів на землі свідчила про те, що худоба збиралася навколо переможеного кривдника, щоб поглузувати з нього, але близько підійти не наважувалася.

Два дні й дві ночі пролежав він прикутий і геть знесилився. Та коли я підійшов до нього майже впритул, звір підвівся, шерсть на ньому наїжилася. Востаннє я почув його могутній, оглушливий голос. Він завив, скликаючи своїх підданців. Але ніхто не озвався, не прибіг на поміч. І тоді він зібрав останні сили й кинувся на мене. Марно. Кожен капкан важив щонайменше триста фунтів. Лобо був безсилий проти них.

Він скреготав могутніми іклами, кусаючи ненависні ланцюги, а коли я спробував торкнутися до нього рушницею, схопив її зубами й залишив на ній глибокі прим'ятини. Очі звіра потемніли від люті й ненависті, щелепи грізно клацали, але мене й коня, що тремтів від страху, годі було дістати. Лобо сильно виснажився від голоду та втрати крові й невдовзі знесилено впав на землю. Щось схоже на жалість ворухнулося у мене в грудях, коли я збирався вчинити з ним те, що він звично робив зі своїми жертвами.

— Старий невгамовний свавільнику! Герою незліченних спустошливих набігів! — сказав я, звертаючись до нього. — За хвилину ти станеш купою мертвечини. Так буде справедливо! Ласо майнуло в нього над головою.

Але ватажка не так легко було обдурити. Перш ніж петля зашморгнулася в нього на шиї, він на льоту схопив її зубами, легко перекусив і кинув під себе.

— Звісно, я мав напохваті рушницю, але мені шкода було псувати його чудову шкуру. Тож я погнав коня до табору й повернувся з ковбоєм і новим ласо. Ми кинули вовку цурпалок, який він міцно схопив зубами, і перш ніж Лобо встиг випустити його, наші ласо просвистіли в повітрі й упали йому на шию. Промінь життя поволі згасав в очах могутнього володаря Курумпо.

Я гукнув до свого помічника:

— Стривай! Захопимо його живцем і відвеземо до табору.

Лобо так знемігся, що ми легко просунули йому в пащу товсту палицю, пообсновували щелепи міцним мотузаччям і прив'язали до палиці. Палиця тримала мотузку, мотузка — палицю. Таким чином ми убезпечили себе від грізного звіра. Лобо вгамувався і байдуже позирав на нас, наче хотів сказа-

ти: «Ваше зверху. Ви здолали мене. Тож робіть зі мною, що хочете!..» Відтоді він перестав нас помічати.

Ми надійно зв'язали йому ноги. Лобо не загарчав, не завив, навіть не підвів голови. Хекаючи, ми ледве завдали вовка конові на спину. Лобо дихав рівно й спокійно, мов уві сні. Очі знову стали ясними й чистими. Але на нас вони не дивились. Погляд його линув у далечінь, обіймав колишні володіння, де щасливилося йому та його грізній зграї.

Ми їхали поволі й незабаром дісталися до ранчо. Накинули на Лобо ошийник, сталевими ланцюгами прип'яли його до стовпа на пасовиську й розв'язали йому ноги. Тут я вперше ретельно оглянув вовка й переконався, що не можна сліпо вірити народним переказам про живих героїв. На шиї в Лобо не було золотого ошийника, а на плечах перевернутого хреста, який би свідчив про таємну спілку з дияволом. Зате на боці в нього я помітив широкий рубець — слід від ікла Джуни — ватажка зграї вовкодавів Теннераєя, який вона залишила, перш ніж Лобо загриз її.

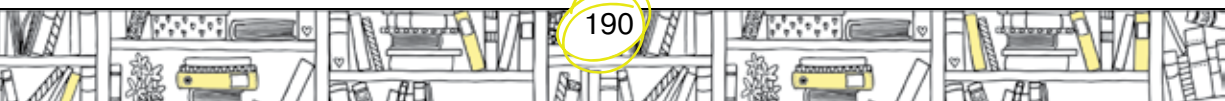
Я поставив перед ним воду і м'ясо, але він навіть не повернув голови. Лежав нерухомо, жовтаві очі пильно дивилися на вхід в ущелину, в прерії, широкі й безкраї. Він не здригнувся і тоді, коли я доторкнувся до нього. Сонце сідало за обрій, а Лобо невідривно дивився в далину. Я сподівався, що вночі старий ватажок скликатиме свою зграю, навіть приготувався до цього. Але він уже кликав її в скрутну мить, і ніхто не прибіг на допомогу. Більше він кликати не схотів. Кажуть, лев, який позбувся сили, орел, що втратив волю, і голуб, котрого розлучили з подругою, гинуть від розбитого серця. Тож чи можна було сподіватися, що серце цього нескореного свавільця стерпить потрійний удар? Він втратив і силу, і волю, і подругу.

Коли зарожевів світанок, Лобо лежав так само спокійно, немовби спочивав. Але старий ватаг уже був мертвий.

Я зняв ланцюг з його могутньої шиї. Один з ковбоїв допоміг мені відтягти труп у повітку, де лежала й Бланка. Ми поклали Лобо поруч із нею, і ковбой сказав:

— Нарешті ти знайшов її. Тепер ви знову разом.

Переклад з англійської Лариси Боженко

Ел Агню. Вовки (кінець XX ст.)

Обмірковуємо й обговорюємо прочитане

1. Розкажіть, що ви дізнались про Лобо та його зграю на початку оповідання. У розповіді використовуйте цитати з тексту.
2. Знайдіть у творі і прочитайте описи зовнішності Лобо, його звичок. Якими якостями володів вожак сірої зграї? Підтвердьте свою відповідь прикладами з тексту.
3. Поясніть, чому автор назвав старого вовка *«могутнім володарем, чия свавільна влада простяглася на весь край»*. Чи згодні ви з таким визначенням?
4. Розкажіть, яким способом мисливці заманили хижака. Чому вони вирішили діяти саме так?
5. Знайдіть і виразно прочитайте уривок оповідання від слів *«Надвечір Лобо став ніби наближатися до нашої ущелини...»* до слів *«... але завдяки своїй могутній силі вирвався зі сталевих лещат»*.
6. Як Лобо відреагував на смерть Бланки?
7. Чому людині все-таки вдалося здолати непереможного вовка?
8. Поділіться емоціями, які викликала у вас кінцівка оповідання.
9. Чи хотіли б ви, щоб Лобо залишився живий? Поясніть свою думку.

10. Поспостерігайте, чи відчувається в оповіданні ставлення автора до головного героя. Доведіть свої міркування текстом.
11. Порівняйте, якими якостями наділений вовк в українських і зарубіжних народних казках та в оповіданні Е. Сетона-Томпсона. Результати порівняння внесіть у таку таблицю:

Якості, якими наділений вовк у художніх творах	
Українські й зарубіжні народні казки	Оповідання «Лобо»

12. Розгляньте уважно ілюстрації до твору. Яка з них вам сподобалась найбільше? Поясніть свій вибір. За бажанням намалюйте ілюстрацію.

ЦІКАВИНКИ ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

В основу оповідання «**Лобо — володар Курумпо**» покладено реальні події. Сетон-Томпсон сам був мисливцем, однак історія знищення надзвичайно сильного й розумного вовка на ім'я Лобо настільки вразила його, що повністю перевернула свідомість. Так колишній мисливець став борцем за збереження дикої природи.

Він писав: *«Моїм головним мотивом, моїм найсерйознішим бажанням було зупинити винищення нешкідливих диких тварин; не заради них, а заради нас, твердо вірячи, що кожне з наших диких створінь є само по собі дорогоцінною спадщиною, яку ми не маємо права знищити чи поставити за межі досяжності наших дітей».*

Лобо.
Малюнок
Ернеста Сетона-
Томпсона

ДО ТАЄМНИЦЬ МИСТЕЦТВА СЛОВА

ПРО ОПОВІДАННЯ

Ви вже, звичайно, знаєте, що словесне мистецтво представлене різними видами: казками, прислів'ями, приказками, загадками й багатьма іншими. Серед його різновидів важливе місце займають **оповідання**. Пригадаймо їх особливості. Насамперед неважко помітити, що ці твори написані прозою, і вони невеликі за обсягом. Їхній сюжет часто заснований на одному або кількох епізодах з життя літературних героїв і героїнь.

Наприклад, в оповіданні «Лобо — володар Курумпо» йдеться про останні дні життя грізного володаря цілого краю. Такі особливості оповідань дають нам змогу прочитати їх немов «на одному диханні», не зупиняючись, що неможливо під час читання творів значного обсягу, про які ви дізнаєтесь пізніше.

Отже, оповідання — це прозовий художній твір невеликого обсягу, в якому зображено одна або кілька подій із життя персонажа (зрідка кількох персонажів).

1. Поясніть, чому оповідання називають малим прозовим твором.
2. Які оповідання українських і зарубіжних письменників/письменниць ви читали? Які з них є вашими улюбленими?
3. Доведіть, що «Лобо — володар Курумпо» — це оповідання.

МИСТЕЦЬКІ ПЕРЕДЗВОНИ

Історія безстрашного й вірного Лобо надихнула ілюстраторів різних країн. Особливо популярною вона стала серед творців коміксів. Так, американським читачам і читачкам полюбився комікс «Лобо — король Курумпо», ілюстрований їхнім співвітчизником Томасом Йейтсом.

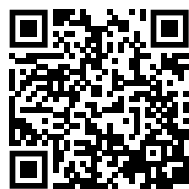

Сторінка коміксу «Лобо — король Курумпо»
(художник — Томас Йейтс, автор сценарію — Марк Еваніє,
автор тексту — Тодд Кляйн)

- ✓ Розгляньте уважно сторінку коміксу Томаса Йейтса, подану на с. 194. Який уривок оповідання вона вам нагадала? Як ви думаєте, чому художник зобразив мисливця, який малює диких тварин? Чи є такий епізод в оповіданні?

А в Японії на основі оповідання Сетона-Томпсона створено чимало манґ. Зокрема відомий японський художник Джіро Танігучі намалював манґу з назвою «**Сетон. Лобо — король вовків**» (текст за оповіданням канадського письменника підготував Йошихару Імаїзумі). Цю ілюстровану історію Лобо ви можете побачити тут:

<https://cutt.ly/0PELPyx>

- ✓ Поміркуйте, що хотів увиразнити на обкладинці манґи японський художник.

ЦІКАВИНКИ ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

Певно, ви знаєте про **рух бойскаутів** (від англ. *boy* — хлопчик і *scout* — розвідник). Так називають членів скаутської організації хлопчиків. Цей популярний і нині всесвітній юнацький рух, спрямований на фізичний, духовний і розумовий розвиток молодих людей, зародився в Англії ще на початку ХХ століття. *Одне з його правил — життя в гармонії з природою.* Цікаво, що Сетон-Томпсон мав до цієї організації безпосередній стосунок. У 1910 р. він створив організацію американських бойскаутів і протягом п'яти років очолював її. А ще раніше в Канаді письменник заснував дитячу організацію «**Лісові**

П'єр Жубер.

Скауты будують переправу через річку

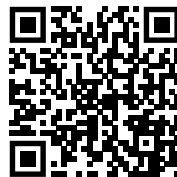
індіанці», яка об'єднувала звичайних школярів. Сетон-Томпсон, будучи їхнім незмінним вождем, навчав хлопців усіх тонкощів виживання серед дикої природи: ставити намети, плавати, сплавлятися по річці на каное, орієнтуватись на місцевості, розрізняти голоси птахів, уникати зустрічей із хижими звірами. Пізніше до скаутського руху приєдналися і дівчатка.

Скаутський рух отримав поширення і в **Україні**. Одним із його керівників був Петро Франко — син великого письменника. Саме він запропонував називати українських скаутів *пластунами* (так запорозькі козаки йменували розвідників).

ПІДСУМОВУЄМО

1. Чим вразило вас оповідання Сетона-Томпсона? Які думки й емоції у вас виникли після його прочитання?
2. Що нового ви дізналися з оповідання про таку тварину, як вовк? Порівняйте, чим оповідь Сетона-Томпсона про вовка відрізняється від опису цієї тварини в журналі «Дика п'ятірка»¹ (<https://cutt.ly/zPEDMaW>):
3. Як ви думаєте, чому Лобо називають вовком, який змінив світ?
4. Поясніть, у чому полягає новаторство Сетона-Томпсона в зображенні тварин.
5. Уявіть себе письменником/письменницею, який/яка хоче розповісти всьому світові про життя тварин. Кого ви обрали б персонажем свого твору? Про що було б ваше оповідання?
6. Розгляньте підсумковий плакат до теми. Розкажіть, що він повідомляє про Сетона-Томпсона, його захоплення і творчість.

¹ Журнал «Дика п'ятірка» видано Європейським товариством дикої природи. Він містить інформацію з багатьма фотографіями про вовка, ведмедя, рись та золотого шакала, поради щодо того, як поводитися в разі зустрічі з дикими тваринами, й багато іншої цікавої інформації.

7. Автор оповідання «Лобо» писав: *«Я намагався зупинити дурну й жорстоку роботу знищення заклик — не до розуму: це досі не вдалося, — а до співчуття, і особливо до симпатій прийдешнього покоління»*. А що б ви порадили робити, аби зупинити знищення тварин?
8. Складіть правила поведінки людини в дикій природі, за бажанням намалюйте до них ілюстрації та оформте як пост в соцмережі або повідомлення для шкільного сайту.
9. Поміркуйте, про що вам хотілося б поговорити з Сетоном-Томпсоном, якби була можливість із ним зустрітися.
10. Продовжте речення: *Я б запитав/запитала в Ернеста Сетона-Томпсона...*
11. Напишіть відгук про оповідання або лист письменнику. Обміняйтесь написаним із сусідом/сусідкою по парті. Прочитавши роботи, поділіться одне з одним, чим вас зацікавив відгук або лист.

Підсумовуємо мандрівку «СЛУХАЄМО ГОЛОСИ ПРИРОДИ»

1. Поміркуйте, яке значення для людини має природа.
2. Які твори, розміщені в цьому розділі, сподобались вам найбільше? Поясніть, чим саме.

3. Які вірші про природу українських і зарубіжних авторів/авторок ви знаєте? У класі організуйте конкурс виразного читання цих творів.
4. Підготуйте творчу роботу на ваш вибір (вірш, фотографію, малюнок, колаж, плакат, хмаринку слів, повідомлення в соціальній мережі тощо) на тему: «Я і природа».
5. На прикладі прочитаних творів підготуйте повідомлення на тему «Роль пейзажних замальовок у художньому творі».
6. Назвіть найвідоміші твори Дж. Р. Кіплінга.
7. Прокоментуйте висловлювання дослідниці творчості Дж. Р. Кіплінга Є. Генієвої: «Індія стала його музою, джерелом натхнення на все життя. Індія навчила його не тільки слухати і запам'ятовувати. Індія, відкриваючи свої таємниці, вчила його любити, думати, почувати...».
8. Розкажіть, які кіно і мультиплікаційні фільми за твором Дж. Кіплінга вам відомі.
9. Пригадайте, про якого письменника й чому говорять, що він повному відкрив світ дикої природи.
10. Продовжте речення: *Оповідання — це...*
11. Який із прочитаних творів і чому можна назвати оповіданням? Аргументуйте свою думку текстом.
12. Сформулюйте тему й ідею твору Е. Сетона-Томпсона «Лобо — володар Курумпо».
13. Порівняйте, як зображено вовків у творах Р. Кіплінга «Мауглі» й Е. Сетона-Томпсона «Лобо — володар Курумпо».
14. Роздивіться хмаринку слів. Визначте її тему й головну думку. В які тематичні групи можна об'єднати слова, наведені у хмаринці? Якими словами ви б її доповнили? Складіть розгорнуту зв'язну розповідь або напишіть твір на тему хмаринки.

15. Як ви вважаєте, що кожний з нас може зробити, щоб зберегти нашу планету?

СИЛА ТВОРЧОЇ УЯВИ

Мандрівка четверта

Нам не потрібна магія, щоб змінити світ,
Ми вже маємо в собі всю міць: у нас є сила
УЯВИ.

*Джоан Роулінг,
англійська письменниця, авторка
книжок про Гаррі Поттера*

ЕРНСТ ТЕОДОР АМАДЕЙ ГОФМАН (1776–1822)

У тому чарівному царстві, сповненому всіляких дивних чудес, які викликають найбільше блаженство і найбільший жах, у тому царстві, який дух часто відкриває нам, принаймні вві сні, спробуй, кажу я, прихильний читачу, впізнати знайомі обличчя та образи, які оточують тебе в повсякденному житті.

Ернст Теодор Амадей Гофман

ТВОРЕЦЬ «ЧУДОВОЇ, ЯСНОЇ КРАЇНИ»

Безмежний світ літератури дарує нам ще одну мандрівку — в гості до відомого **німецького письменника**. Відчинімо ж чарівні ворота в минуле й завітаймо до його творчої майстерні. Серед таємничої темряви мерехтить полум'я

свічки, у загадковій тиші поскрипує гусяче перо. На папері оживає все те, що виникло в уяві митця...

Так записував свої твори нестримний фантазер і мрійник **Ернст Теодор Амадей Гофман**. Народився він **24 січня 1776 року** в німецькому місті Кенігсберг¹. Ще в дитячі роки майбутній письменник почав виявляти схильність до поезії, музики, живопису. І хоча, за сімейними традиціями, йому довелося стати юристом, своє справжнє призначення Гофман завжди вбачав у мистецтві. Він любляв малювати карикатури, натхненно займався театральною діяльністю, був чудовим музикантом, диригентом і неабияким композитором. Музика так полонила його душу, що своє третє ім'я (Вільгельм) митець замінив на Амадей (на честь видатного австрійського композитора Вольфганга Амадея Моцарта).

Світову славу Гофману принесла літературна творчість. Його книжки — це дивовижний калейдоскоп фантастичних образів: добрих і злих духів, фей, чарівників, загадкових тварин, живих речей. З особливою симпатією письменник ставився до казок. Мабуть, тому, що вони ведуть людину у світ добра і краси, фантазії і мрії. Саме такою є вигадана ним історія про хороброго Лускунчика і його вірну подругу Марі. Німецький письменник щедро наділив свій твір несподіванками, таємницями й дивами. Усі, хто прочитає різдвяну казку **«Лускунчик і Мишачий король»**, побувають в *«чудовій, ясній країні»*, де відбуваються неймовірні події із незабутніми літературними героями та героїнями. Отож вирушаймо!

¹ Зараз Кенігсберг має назву *Калінінград* і після Другої світової війни входить до складу Російської Федерації.

1. Що ви дізнались про захоплення Ернста Теодора Амадея Гофмана?
2. Поміркуйте над епіграфом до статті. Як ви думаєте, про яке «чарівне царство» йдеться?

Читаємо із задоволенням

ЛУСКУНЧИК І МИШАЧИЙ КОРОЛЬ

(Скорочено)

СВЯТВЕЧІР¹

Напередодні Різдва дітям радника медицини Штальбаума від ранку й до самого вечора не дозволяли заходити до вітальні, а особливо до сусідньої з нею зали. Фріц і Марі сиділи у куточку в маленькій задній кімнатці, аж поки почало смеркати. Ніхто не приніс лампи, як завжди в таку пору, і їм стало трохи лячно. Фріц пошепки, мов велику таємницю, розповів меншій від себе сестрі — їй було тільки сім років, — що він ще зранку чув, як у замкненій вітальні й залі щось шурхотіло, товклося й тихо стукало. А крім того, недавно в сінях майнув невисокий чоловік з великою скринькою під пахвою; Фріц добре не роздивився на нього, але був певен, що то не хто інший, як їхній хрещений батько Дросельмаєр. Марі з радощів заплескала в долоні й вигукнула:

— Ох, аби знати, що для нас цього разу змайстрував хрещений!

¹ У переклад Євгена Поповича внесено окремі редакторські правки відповідно до вимог сучасного перекладознавства.

Старший радник суду Дросельмаєр був дуже непоказний чоловік: низенький, худий, обличчя геть зморщене, замість правого ока — великий чорний пластир, на голові ані волосини, через що він носив дуже гарну білу перуку — вона була скляна й напрочуд майстерно зроблена. Хрещений на все був великий майстер, навіть розумівся на годинниках і вмів сам їх робити. Тож коли у Штальбаумів на котрийсь годинник напала недуга і він не мав уже сили співати, приходив Дросельмаєр, скидав спершу скляну перуку, потім жовтий сюртук, пов'язувався синім фартухом, діставав гострі шпички й починав так нещадно штрикати ними в годинник, що в малолітній Марі аж серце завмирало із жалю. Але годинникові від того не було ніякої шкоди, навпаки — він, усім на радість, знов оживав і зразу ж починав весело цокати, видзвонювати години й співати свою пісеньку.

Хрещений завжди приносив у кишені щось цікаве для дітей: то дерев'яного чоловічка, що вмів кумедно водити очима і вклонятися, то скриньку, з якої випурхувала пташка, то ще щось. Ну, а на Різдво він щоразу майстрував якусь особливу, гарну іграшку. На ті іграшки він витрачав багато часу й праці, тому батьки, коли минало свято, дуже берегли їх.

Отже, Марі й вигукнула:

— Ох, аби знати, що для нас цього разу змайстрував хрещений!

Фріц сказав, що то буде фортеця, в якій маршируватимуть і муштруватимуться чудові солдати, а тоді надійдуть інші солдати й нападуть на фортецю, але ті, що всередині, хоробро вдарять із гармат, аж гук піде навкруги.

— Ні, ні! — перебила брата Марі. — Хрещений розповідав мені про гарненький садок із великим озером, де плавають

Ілюстрація
Артуша
Шайнера

білі лебеді із золотими стрічками на шиї і співають чарівних пісень. А із садка виходить дівчинка, підступає до озера, кличе лебедів і годує їх солодкими марципанами¹...

— Лебеді не їдять марципанів! — не дуже ввічливо перебив її Фріц. — І хрещений не зробить цілого озера. Та й яка нам користь від його іграшок? Адже їх у нас відразу забирають. Ні, мені більше подобаються татові й мамині подарунки — їх можна тримати в себе й робити з ними що хочеш.

І діти знов почали гадати вголос, що вони цього разу отримають на Різдво. Марі сказала, що мамзель Трутонька, її велика лялька, дуже змінилася, стала така незграбна, раз по раз падає на підлогу, і від того в неї все обличчя потовчене, а вже про її вбраннячко годі й згадувати — де там воно буде чисте! Хоч свари, хоч не свари її, нічого не помагає. І мама так значуще всміхнулася, коли вона, Марі, зраділа, що їй подарували нову парасольку для Гретоньки. А Фріц казав, що в його стайні бракує гарного гнідого коня, і взагалі в його війську бракує кавалерії, і татові це відомо.

Як бачимо, діти знали, що тато й мама купили їм усі ті чудові подарунки, які вони замовили, але знали й інше: що їх принесе добрий і щедрий святий Христос. Як гарно, що є різдвяне свято! І Фріц з Марі, які й далі пошепки ділилися своїми сподіванками, пригадали слова своєї старшої сестри Луїзи: вона казала їм, що Христос краще за них самих знає всі їхні бажання, а тому хай сидять тихенько й чекають, що їм подарують.

[...]

ПОДАРУНКИ

Попрошу, ласкавий читачу або слухачу, пригадай своє власне останнє різдвяне свято, пригадай, як гарно була оздоблена ялинка, які чудові подарунки були там для тебе приготовані, і ти уявиш, як зацікавили з дива й радощів діти, як засяяли в них очі.

¹ *Марципán* — різновид кондитерського виробу. *Справжній марципан* — це суміш змеленого на борошно мигдалю та цукрового сиропу чи цукрової пудри. Інколи марципаном називають також масу з різних горіхів і крохмально-цукрового сиропу.

Аж за якусь хвилину Марі глибоко відітхнула й сказала:

— Ох, як гарно!.. Як гарно!

А Фріц нічого не сказав, лише кілька разів підскочив угору, а скакати він був великий майстер.

Видно, діти цілий рік були дуже чемні й слухняні, бо ніколи ще Миколай не приносив їм стільки пречудових подарунків, як цього разу. Велика ялинка посеред вітальні була рясно обвішана золотими й срібними яблуками, і на кожній гіллячці, наче пуп'янки й квітки, вабили око обцукровані мигдалеві горіхи, барвисті цукерки й інші ласощі. Проте, мабуть, найбільшої краси ялинці додавали сотні маленьких свічок, що, мов зірочки, поблискували в її темному вітті. Ялинка променіла ними і привітно запрошувала дітей натішитися її квітками та плодами. А навколо неї чого тільки не було! І все яскріло, мінилося різними кольорами, все було таке гарне, що годі й описати.

Марі побачила ляльки, маленьке зграбне кухонне начиння, але найдужче її втішила шовкова сукенка, обшита яскравими стрічками. Вона висіла на вішалці якраз перед очима в Марі, так що її можна було оглянути з усіх боків. І Марі й оглядала її з усіх боків та раз по раз вигукувала:

— Ох, яка гарна, ох, яка мила сукенка! І мені дозволять її надягти, напевне дозволять!

Фріц тим часом уже три або й чотири рази клусом¹ і вчвал об'їхав навколо ялинки на новому гнідому коні, якого він справді побачив на прив'язі біля столу з подарунками.

— Ну й дикий огир²! — сказав він, злазячи, нарешті, з коня. — Та нічого, я його вкоськаю.

Потім він улаштував огляд новому ескадронові гусарів — усі вони як один були вбрані в чудові червоні мундири, шиті золотом, усі мали срібну зброю й сиділи на таких білих, аж блискучих, конях, що здавалося, неначе ті коні також зроблені зі щирого срібла.

Трохи заспокоївшись, Фріц і Марі хотіли вже сісти й переглянути подаровані їм книжки — ті книжки лежали

¹ *Їхати клусом* — середнім бігом між галопом і кроком.

² *Огир* — дорослий самець коня.

розгорнуті, і обоє зразу побачили, що барвисті квітки, захоплені грою діти і всякого віку люди в них так природно намальовані, наче вони живі й справді розмовляють, — отже, Фріц і Марі якраз хотіли взятися до тих чудових книжок, коли знов пролунав дзвоник. Вони здогадалися, що тепер їм покаже свої подарунки хрещений, і кинулись до столу під вікном.

Досі той стіл був запнутий завісою, а тепер її швидко відсунули. Ох, що діти побачили!

На зеленій, усіяній барвистими квітками галявині стояв прегарний замок із безліччю дзеркальних вікон і позолочених вежок. Задзвеніли дзвіночки, двері й вікна повідчинялися, і стало видно, як у залах гуляють маленькі чоловіки й жінки в капелюхах із перами і в сукнях з довгими шлейфами. У найбільшій залі, що була неначе охоплена полум'ям — так багато свічечок світилося там у срібних свічниках, — під музику дзвонів танцювали діти в коротеньких курточках і піджачках. У вікно раз по раз виглядав добродій у ясно-зеленому плащі, привітно махав рукою і знов ховався, і навіть сам хрещений Дросельмаєр, тільки не набагато більший за татів великий палець, коли-не-коли з'являвся внизу коло брами і знов заходив до замку.

Фріц, спершись ліктями на стіл, довго дивився на чудовий замок і фігурки, що танцювали й прогулювалися в ньому, і врешті мовив:

— Дядечку Дросельмаєре, а можна й мені зайти в замок?

— Ні, не можна!

Та й справді, що той Фріц вигадав: як би він зайшов у замок, що весь, з усіма своїми позолоченими вежками, був нижчий за нього?

Фріц і сам зрозумів це. Він ще трохи подивився, як чоловіки й жінки так само ходять туди й назад, як діти так само танцюють, добродій у ясно-зеленому плащі виглядає в те саме віконце, а хрещений Дросельмаєр виходить за браму, й нетерпляче сказав:

— Дядечку Дросельмаєре, вийдіть хоч один раз в іншу браму!

— Не можна, голубе, — відповів старший радник суду.

— То нехай той добродій у ясно-зеленому плащі, що так часто визирає у вікно, погуляє з іншими чоловіками й жінками.

— Не можна, — знов відповів старший радник суду.

— Ну, то нехай діти повиходять із зали, я хочу роздивитися на них!

— Нічого цього не можна, — сердито відповів старший радник суду. — Яким уже механізм змайстрований, таким він і має лишитися, його не переробиш.

— О-о-он як? — протягло мовив Фріц. — Нічого не можна? Слухайте, дядечку Дросельмаєре, якщо ваші вичепурені чоловічки в замку можуть робити тільки весь час те саме, то вони нічого не варті й мені нудно дивитися на них. Не те, що мої гусарі, — ті не замкнені в домі, а можуть рухатися і вперед, і назад, куди я схочу.

[...]

ЛУСКУНЧИК

Ілюстрація
Рене Греф

А насправді Марі тому не хотіла йти від ялинки, що побачила там те, чого раніше не помічала. Коли Фріц забрав своїх гусарів, які вишикувалися під самим віттям, на видноті опинився прецікавий маленький чоловічок, що стояв тихо й скромно, немов спокійно чекав, коли надійде його черга. Чоловічок таки справді був прецікавий, хоч не вдався ані зростом, ані поставою, — трохи задовгий кремезний тулуб не дуже пасував до коротких, тоненьких ніжок, і голова теж була завелика. Одне слово, чоловічок

був не вельми вродливий, зате надолужував на вбранні: зразу було видно, що він освічений і має добрий смак. Він був одягнений у гарний, бузкового кольору доломан¹ із білими позументами² й гудзиками і в гусарські рейтузи, а такі чобітки, як у нього, навряд чи доводилося коли взувати будь-якому студентові або й офіцерові. Вони так щільно облягали

¹ *Доломан* — частина гусарського мундира.

² *Позумент* — нашивка на одязі, вишита золотими або срібними нитками.

його тендітні ніжки, наче були намальовані на них. Смішно було тільки, що він на такий ошатний костюм та накинув тісний, лубкий, достоту дерев'яний плащ, а на голову натяг незугарну шапочку, наче в рудокопа. «Але ж хрещений он теж носить такий плащ, що страшно глянути, й не кращу шапку, — подумала Марі, — а сам який милий!» І все ж таки їй здавалося, що, якби навіть хрещений одягся так ошатно, як цей чоловічок, він не був би такий гарний. Маленький чепурун сподобався їй з першого погляду. Та аж тепер, добре приглянувшись до нього, вона помітила, що в нього ще й на диво добродушне обличчя. Ясно-зелені, витрішкуваті очі аж світилися ласкою і привітністю. Дуже личила чоловічкові й біла гарно причесана ватяна борода — завдяки їй ще дужче впадала в око мила усмішка, що цвіла на його червоних устах.

— Ох, — вигукнула нарешті Марі, — ох, любий тату, а чий той чоловічок, що стоїть там під ялинкою?

— Отой? — перепитав батько. — Той чоловічок, люба доню, добре попрацює для всіх вас, він буде справно лускати вам найтвердіші горіхи. І він так само буде Луїзин, як твій чи Фріців.

Батько обережно взяв чоловічка з-під ялинки, підняв уго-ру його дерев'яний плащ — і ти ба, чоловічок зразу широко роззявив рота та блиснув двома рядками гострих зубів. Батько звелів Марі покласти йому в рот горіха, і чоловічок — лусь! — розлуцив його, на стіл упала шкаралупка, а на долоні в дівчинки опинилося солодке зернятко.

Тепер уже всі зрозуміли, і Марі так само, що цікавий чоловічок походив із роду Лускунчиків і робив те, що споконвіку робили його предки.

Батько сказав:

— Я бачу, Марі, що тобі Лускунчик сподобався найдужче, тому ти будеш доглядати й берегти його, хоч, як я вже сказав, Луїза й Фріц мають таке саме право користуватися його послугами.

Марі аж скрикнула з радощів. Вона миттю взяла Лускунчика на руки й заходилася лускати горіхи — але вибирала найменші, щоб йому не доводилось так широко роззявляти рота, бо, правду сказати, це йому не дуже личило.

До Марі підійшла Луїза й зажадала, щоб Лускунчик і їй налускав горіхів, що він і зробив, та ще й, мабуть, з великою приємністю, бо весь час приязно усміхався.

Тим часом Фріцові набридло муштрувати своїх гусарів та їздити верхи на гнідому. Він почув, як весело сестри лускають горіхи, підбіг до них і зареготав, побачивши кумедного чоловічка. Він також захотів горіхів, і Лускунчик почав переходити з рук в руки, безперестанку то роззявляючи, то ступляючи рота. Фріц вибирав найбільші і найтвердіші горіхи, аж раптом — лусь! — у Лускунчика випали три зуби, а вся спідня щелепа відвисла, мов нежива.

— Ох, сердешний мій Лускунчику! — зойкнула Марі й забрала його від Фріца.

— Нездара! — сказав Фріц. — Який із нього Лускунчик, коли він не має порядних зубів. Дай його сюди, Марі! Хай лускає мені горіхи, поки не поламає всі зуби, навіть щелепи! Так йому й треба, ледащові!

— Ні, ні, — заплакала Марі, — я тобі його не віддам! Глянь, як він жалібно дивиться на мене й показує мені свій покалічений ротик! Бідолашний мій Лускунчику! А ти, Фріце, не маєш серця — б'єш своїх коней і посилаєш на смерть солдатів.

— Так і треба, нічого ти не розумієш, — сказав Фріц. — А Лускунчик так само мій, як і твій, віддай його мені!

Марі заплакала ще дужче й швиденько закутала Лускунчика у свій носовичок. Підійшли батьки з хрещеним, і той, на превеликий жаль Марі, став на бік Фріца. Але батько сказав:

— Я доручив Марі доглядати Лускунчика, і, бачу, він тепер особливо потребує її догляду. Тож надалі він цілком переходить під її опіку, і хай ніхто не втручається в те, що вона робить. Між іншим, мене дуже дивує Фріц, який вимагає від покаліченого на службі, щоб він і далі виконував свої обов'язки. Як добрий полководець, він мав би знати, що пораненого ніколи не залишають у лаві.

Геть присоромлений, Фріц перестав цікавитись горіхами та Лускунчиком і тихенько вшився на другий кінець столу,

де його гусари, виставивши, як належить, охорону, розташувалися на ніч.

Марі познаходила зуби, що випали в Лускунчика, підв'язала йому щелепу гарненькою білою стрічкою, яку відчепила від своєї сукенки, і ще дбайливіше закутала його в носовичок. Бідолаха, видно, був дуже наляканий, бо аж зблід. Так Марі тримала його на руках, заколисуючи, як малу дитину, і водночас розглядала чудові малюнки в книжці, що лежала серед багатьох інших сьогоднішніх подарунків. Хоч вона ніколи ні на кого не сердилася, та тепер була сердита на хрещеного за те, що він цілий вечір сміявся з неї і все питав, навіщо вона панькається з таким бридким малим невдахою.

Раптом Марі пригадала, як вона, тільки-но побачивши малого чоловічка, порівняла його з Дросельмаєром. І вона поважно сказала:

— Хтозна, дядечку Дросельмаєре, чи ви були б такі гарні, як мій любий Лускунчик. Навіть якби вичепурились так, як він, і взули такі чудові чобітки.

Марі не зрозуміла, чому батько й мати зареготали і чому в старого радника суду почервонів ніс і він перестав сміятися. Мабуть, на те були якісь особливі причини.

Обмірковуємо й обговорюємо прочитане

1. Хто такий Дросельмаєр? Чи сподобався вам цей персонаж?
2. Як ви гадаєте, чому події у творі Гофмана відбуваються під час Різдвяних свят? Як автору вдалося відтворити святкову атмосферу в казці? Відповідаючи, використовуйте цитати з тексту.
3. Розкажіть, які подарунки отримали Фріц, Луїза і Марі. Який із них найбільше привернув увагу дітей?
4. Знайдіть і прочитайте опис зовнішності Лускунчика. За допомогою яких прикметників створено його портрет? Яке враження Лускунчик справив на Марі? А на вас?
5. Прочитайте в особах уривок казки від слів: «Марі аж скрикнула з радощів» до слів: «Марі заплакала ще дужче й швиденько закутала Лускунчика у свій носовичок». Як розкриваються характери дітей у цьому епізоді?
6. Поміркуйте, чому батько довірив покаліченого Лускунчика саме Марі.

Ілюстрація
української
художниці
Марини
Пузиренко

ДИВА

У вітальні радника медицини, праворуч від дверей, під довгою стіною, стояла висока шафа із застакленими дверцятами — там діти клали всі ті чудові подарунки, які вони отримували кожного Різдва. Луїза була ще зовсім мала, коли батько замовив ту шафу дуже доброму столярові, і той вставив у неї такі прозорі шибки і взагалі зробив усе так майстерно, що іграшки, коли вони лежали за тими шибками, здавались чи не кращими й привабливішими, ніж у руках. [...]

Час минав, уже було недалеко й до півночі, хрещений давно пішов додому, а діти все не відходили від шафи, хоч скільки мати нагадувала, що їм пора в ліжку.

— А й справді, — мовив нарешті Фріц, — бідолахи (він мав на гадці своїх гусарів) теж хочуть відпочити, я ж бо знаю, що жоден з них і не задрімає, поки я тут!

І він пішов спати. Але Марі почала благати матір:

— Мамусю, дозвольте мені ще трішки посидіти тут, хоч хвилинку! В мене ще багато роботи, я швиденько докінчу її і зразу ж піду спати.

Марі була чемна, слухняна дівчинка, тож мати не боялася лишити її саму біля іграшок. Але щоб вона, захопившись новою лялькою та іншими гарними забавками, які сьогодні дістала, не забула погасити на ніч світло, мати сама погасила всі свічки й лампи, крім однієї, що звисала зі стелі посеред кімнати. Світло було неясне, приємне, і його цілком вистачало для Марі.

— Тільки не засиджуйся, доню, бо завтра тебе не добудишся! — ще раз нагадала мати й пішла до спальні.

Залишившись сама, Марі швиденько взялася до того, що їй давно кортіло зробити, але чомусь при матері було ніяково.

Вона й досі тримала на руках хворого Лускунчика, закутаного в носовичок. Тепер вона обережно поклала його на стіл, тихенько розкутала й оглянула рани. Лускунчик був дуже блідий, але всміхався — так сумно й лагідно, що в Марі аж серце стислося із жалю.

— Ох, Лускунчику, — тихенько мовила вона, — не сердься на Фріца, що він зробив тобі так боляче, він не хотів тебе покалічити, просто він став трохи черствий від суворого солдатського життя, проте він непоганий хлопець, повір мені! Але я тебе доглядатиму, аж поки ти зовсім видужаєш і станеш такий веселий, як був, а зубки тобі вставить і щелепу вправить дядечко Дросельмаєр, мій хрещений, він на таке мастак.

Та тільки-но Марі вимовила ім'я Дросельмаєра, як Лускунчик люто скривився, а з очей у нього наче сипнули зелені іскри. Все це тривало одну мить: не встигла дівчинка перелякатись, як на обличчі в нього знов з'явилася та сама журлива усмішка. Марі відразу здогадалася, що то було, — протяг хитнув полум'я в лампі, воно блимнуло, і обличчя Лускунчика в хисткому світлі здалося їй не таким, як звичайно.

— Яка ж я дурна, — сказала вона сама до себе, — лякаюся хтозна від чого! Навіть подумала, ніби дерев'яні ляльки можуть кривитись! Та однаково Лускунчик мені страшенно подобається — такий смішний і такий добродушний, тому треба як слід доглядати його.

Вона взяла Лускунчика на руки, підійшла до шафи, сіла перед нею навпочіпки і сказала новій ляльці:

— Дуже прошу тебе, мамзель Кларуню, відступи своє ліжечко хворому, покаліченому Лускунчикові, а сама, будь така ласкава, переберися на канапу.

Адже ти здорова й дужа — глянь, яка круглолиця і червоноцока! Та й не в кожній ляльці, навіть найкращій, є така м'яка, розкішна канапа.

Мамзель Кларуня, по-святковому вичепурена, набундючена й невдоволена, навіть не озвалася.

— Та чого я церемонюся з нею! — мовила Марі, дістала із шухляди ліжечко, дуже обережно, лагідно поклала в нього

Лускунчика, перев'язала йому звихнуту щелепу гарненькою стрічкою, якою звичайно підперізувалась, і вкрила аж до самого носа ковдрою. — Але залишати його біля цієї пихатої Кларуні не можна, — вирішила вона й перенесла ліжечко разом із Лускунчиком до вищої шухляди, де воно опинилося біля самого села, в якому з великою вигодою розташувалися Фріцові гусари.

Марі зачинила шафу й хотіла вже йти до спальні, коли це навколо — слухайте, діти! — за грубою, за стільцями, за шафами почало щось тихо шепотіти й шелестіти. Годинник на стіні цокав дедалі гучніше, але не міг вибити годину. Дівчинка глянула на нього й побачила, що велика позолочена сова, яка сиділа на ньому, опустила крила, затуливши ними весь годинник, і витягла далеко вперед огидну котячу голову з гачкуватим дзьобом. А годинник цокав усе гучніше й гучніше, і те цокання почало складатися в чіткі слова:

*Йде годинник не для сміху,
Тихо, тихо, тихо, тихо:
Цок-цок, цок-цок.
Мишачий король чатує,
Давню пісеньку почує:
Цок-цок, цок-цок.
Ну ж бо, дзвонику, заграй,
Що надходить мишам край!*

І — бам-бом! — годинник глухо, хрипко вибив дванадцятку.

У Марі дрижаки пішли по спині, і вона вже з переляку хотіла тікати, аж раптом побачила хрещеного, дядечка Дросельмаєра, що сидів на годиннику, немов сова, спустивши на обидва боки жовті поли свого халата, наче крила. Вона опанувала себе й голосно, жалісливо гукнула:

— Дядечку Дросельмаєре, що ви там робите нагорі, нащо лякаєте мене? Злазьте сюди!

Та навколо неї раптом щось захихотіло, запищало, за стіною наче затупотіли тисячі маленьких лапок, а в щілинах підлоги замиготіли тисячі світлячків. Але то були не світлячки, — о ні! — а маленькі блискучі очиці. Тепер Марі роздивилася, що з кожної щілини виглядають і вилазять миші.

Скоро їх уже цілі зграї, дедалі більші й більші, забігали вистрибом по кімнаті. Нарешті вони почали шикуватися в лави, як Фріцові солдати, коли мали йти в бій. Це насмішило Марі, і їй відлягло від серця, бо вона не боялася мишей, як декотрі діти. Аж раптом почувся такий гучний, пронизливий писк, що в неї знов похололо в грудях.

Ох, що вона тепер побачила!

Я знаю, мій шановний малий читачу, що в тебе, так само як і в мудрого, відважного полководця Фріца Штальбаума, мужнє серце, але якби тобі довелося побачити те, що тепер з'явилося перед Марі, їй-Богу, ти втік би і навіть, гадаю, скочив би якнайшвидше в ліжко й натяг ковдру по самі вуха, набагато далі, ніж треба.

Та бідолашна Марі не могла ні втекти, ні сховатися в ліжко, бо — слухайте, діти! — біля самісіньких її ніг з підлоги сипнули вгору, немов їх виштовхувала якась підземна сила, пісок, вапно й уламки цегли, утворилася дірка, і з неї вигулькнуло сім мишачих голів у блискучих коронах, страхітливо засичавши й запищавши. За мить із дірки з'явився тулуб, а потім і вся величезна семиголова миша з короною на кожній голові. Ціле військо тричі радісно писнуло, вітаючи семиголову мишу, потім раптом зрушило з місця і — шур-шур-шур, туп-туп-туп — посунуло просто до шафи, просто на Марі, що стояла біля самих дверцят.

Серце в Марі вже й раніше так калатало з ляку, що вона боялася, аби воно не вискочило з грудей, — адже їй тоді настав би кінець; але тепер їй здалося, що кров зупинилась у неї в жилах. Майже непритомна, вона хитнулася назад, і шибка в дверцятах, яку вона придавила ліктем, — лусь, брязь! — розлетілася в друзки.

На мить Марі відчула гострий біль у лівій руці, проте водночас їй стало набагато легше на серці: свист і писк раптово вщухли. У вітальні запала цілковита тиша, і, хоч Марі не могла оглянути всі кутки, їй здалося, що миші, налякані брязкотом розбитої шибки, знов поховалися у свої нори.

Та враз — що це?

У шафі за спиною Марі почулося якесь дивне шарудіння, і дзвінки тоненькі голосочки заспівали:

*Прокидайтесь,
Прокидайтесь,
На бій збирайтесь!
Швидше, не гайтесь,
Прокидайтесь,
На бій збирайтесь!*

— Дзень-дзелень! — вторували їм чудові, срібні звуки дзвоників.

— Ох, та це ж моя музична скринька! — радісно вигукнула Марі й швидко відскочила вбік.

І тоді вона побачила щось дуже дивне: в шафі горіло світло й панував якийсь шарварок¹. Ляльки бігали, метушилися, вимахували ручками. Враз Лускунчик підхопився, скинув із себе ковдру, вискочив із ліжечка й вигукнув:

*Трісь-лусь,
Миші, дзусь!
Трам-тарам,
Буде вам,
Клац-тук,
Всім каюк!*

Він витяг із піхов шабельку, махнув нею і крикнув:

— Любі мої васали², друзі і братове! Чи ви станете попліч зі мною в тяжкій боротьбі?

Три Скарамуччо, Панталоне³, чотири сажотруси, два лірники й один барабанник загукали у відповідь:

— Так, володарю, ми вам вірні до скону і всі як один підемо з вами в бій! Перемога або смерть!

І вони кинулися за Лускунчиком, що в бойовому запалі відчайдушно зважився стрибнути з верхньої шухляди в нижню. Їм було добре стрибати: вони були не тільки вбрані в шовки й оксамити, а ще й тулуб мали напханий тирсою або ватою,

¹ *Шарварок* — тут: безладна метушня галас.

² *Васал* — людина, залежна від свого володаря.

³ *Скарамуччо, Панталоне* — італійські ляльки; перша зображає хвалька і брехуна, а друга — пихатого недовірливого багатія.

тому ляпали додолу, як мішечки з вовною. Але бідолашний Лускунчик напевне поламав би собі руки й ноги, бо ж подумайте — від тієї шухляди, де він стояв, до нижньої було майже два фути, а сам він був ламкий, наче вирізаний з липового дерева. Так, Лускунчик напевне поламав би собі руки й ноги, якби тієї миті, коли він скочив, мамзель Кларуня не схопила з канапи й не спіймала героя із шаблею в руці у свої ніжні обійми.

— Ох, люба моя, добра Кларуню! — скрикнула Марі. — Яка я була несправедлива до тебе! Ти, напевне, й сама віддала б Лускунчикові ліжечко!

А мамзель Кларуня пригорнула молодого героя до своїх шовкових грудей і сказала:

— О володарю, ви хворі й поранені, не йдіть у бій, не наражайтесь на небезпеку! Гляньте — ваші хоробрі васали збираються, вони рвуться в бій і певні своєї перемоги. Скарамуччо, Панталоне, сажотрус, лірник і барабанник уже внизу, фігурки із сюрпризами в моїй шухляді теж захвилювались і заворушилися. О володарю, залишайтеся в моїх обіймах або споглядайте перемогу з мого капелюшка!

Так промовляла Кларуня, проте Лускунчик щосили задригав ногами, і їй довелося хутко поставити його додолу. Доли він миттю став інакший — ввічливо опустився на одне коліно й промовив:

— О панно! В бою і в січі я завжди пам'ятатиму, яку ви ласку мені виявили!

Тоді Кларуня схилилася так низько, що схопила його за ручку, ніжно підвела, швиденько зняла свій оздоблений блискітками пояс і хотіла підперезати ним Лускунчика, проте він відступив на два кроки, приклав руку до серця і врочисто сказав:

— Не будьте, о панно, такі безмежно добрі до мене, бо... — Він затнувся, глибоко зітхнув, зірвав з плеча стрічку, якою Марі перев'язала його, притис її до уст, потім пов'язав її собі на руку, наче військову відзнаку, і, мужньо вимахуючи оголеною шаблею, швидко й легко, мов пташка, перескочив через край шухляди на підлогу.

Ви, мабуть, помітили, любі мої, чудові слухачі, що Лускунчик ще й до того, як справді ожив, добре відчував усю ту ласку й любов, яку виявляла до нього Марі, а тому тільки із симпатії до неї не схотів тепер прийняти від мамзель Кларуні її пояс, хоч який він був гарний і блискучий. Добрий, вірний лицар волів оздобити свою курточку простенькою стрічечкою Марі.

Але що ж буде далі?

Тільки-но Лускунчик стрибнув додола, знов зчинився писк і вереск. Ох! Під великим столом причаїлася сила-силенна мишей на чолі зі своїм огидним семиголовим королем!

Що ж тепер буде?

БИТВА

— Бий тривогу, мій вірний васале барабаннику! — на весь голос вигукнув Лускунчик.

І барабанник миттю почав бити тривогу — дрібно, хвацько й так гучно, що в шафі забряжчали шибки. Відразу ж там щось заклацало, заторохтіло, і Марі побачила, що всі коробки, в яких Фріц розквартирував своїх солдатів, раптом повідкривалися, і солдати почали вилазити з них, стрибати в нижню шухляду й шикуватися там у рівні лави.

Лускунчик переходив від загону до загону і словом запалював їх на подвиг.

— Де ті поганці сурмачі? Чому вони не сурмлять? — сердито крикнув він, швидко обернувся до Панталоне, в якого від хвилювання побілів ніс і затрусилося довге підборіддя, й урочисто мовив: — Генерале, я знаю вашу мужність і ваш досвід. Тут треба швидко оцінити становище й використати його. Я довіряю вам командування всією кавалерією і артилерією. Коня вам не треба — ви маєте дуже довгі ноги й непогано бігаєте. Виконуйте свої обов'язки!

Панталоне відразу засунув у рот довгі тонкі пальчики й свиснув так пронизливо, наче разом весело засурмили сто дзвінких сурм. І тоді в шафі заіржали коні, затупотіли копита, і — ти глянь! — Фріцові кірасири¹ й драгуни², а попереду

¹ *Кірасіри* — кіннотники, що носили металеві лати.

² *Драгуни* — кіннотники, що могли воювати і в піших лавах.

всіх нові, ошатні гусари виступили зі своєї шухляди й скоро опинилися внизу, на підлозі.

Замаяли прапори, залунала музика, полк за полком урочистим маршем пройшли повз Лускунчика й широкою лавою вишикувалися впоперек кімнати. Наперед виїхали Фріцові гармати, оточені гармашами.

— Трах-тарарах! — гримнули постріли, і Марі побачила, як цукрові ядра влучили в густі зграї мишей і так густо обсипали їх цукровою пудрою, що ті стали геть білі й засоромлено притихли.

◀ Ілюстрація Рене Греф ▶

Та найбільших втрат їм завдавала важка артилерія, що стояла на маминому стільчику для ніг і стріляла в мишей круглими тістечками, убиваючи їх цілими купами.

А проте миші підступали все ближче й навіть захопили кілька гармат. Аж раптом загуркотіло, загриміло, над полем бою знялася хмара куряви, і Марі вже майже не бачила, що там робиться. Але можна було не сумніватися, що обидві армії билися завзято й відчайдушно, і перемога довго хилилася то на той, то на той бік. Миші вводили в бій дедалі більші сили, і їхні маленькі срібні таблетки, які вони кидали дуже влучно, долітали вже до шафи.

Кларуня і Трутонька бігали з кутка в куток і з розпачу заламували руки.

— Невже я помру в розквіті своєї молодості, я, найкраща з ляльок?! — вигукнула Кларуня.

— Невже я для того так гарно збереглася, щоб тут загинути у своїх чотирьох стінах?! — побивалася Трутонька.

Тоді вони впали одна одній в обійми й так заголосили, що їх було чути навіть крізь шалений гамір на полі бою. Ви, шановні слухачі, навряд чи уявляєте собі, який там зчинився гвалт.

— Трісь, трах, тарарах, гуп, лясь, бум, бу-рум! — лунало з усіх боків, а крім того, Мишачий король та його миші пищали, горлали, і час від часу чути було гучний голос Лускунчика, що давав мудрі накази, і видно було, як він обходить під кулями свої батальйони.

Панталоне здійснив кілька дуже вдалих кавалерійських атак і вкрив себе славою, але Фріцових гусарів мишача артилерія закидала огидними, смердючими ядрами, що лишали дуже прикрі плями на їхніх червоних мундирах, тому вони не вельми рвалися вперед. Панталоне скомандував їм «ліворуч кругом!» і, захоплений своєю роллю полководця, звернув і сам ліворуч, а за ним його кірасири й драгуни, тобто вони всі звернули ліворуч і пішли додому. Через це над батареєю, розташованою на стільчику для ніг, нависла небезпека, і минуло зовсім небагато часу, як надбігла велика зграя поганюючих мишей, і вони полізли на стільчик такою щільною лавою, що перекинули його разом із гарматами й гармашами.

Це лихо, видно, дуже вразило Лускунчика, і він наказав правому крилу відступати. А ти знаєш, о мій досвідчений у військових справах слухачу, що відступати — це майже те саме, що тікати, і разом зі мною оплакуєш поразку, яка неодмінно мала спіткати улюбленця Марі.

Та гляньмо тепер на ліве крило Лускунчиківського війська, де ще становище дуже добре і де полководець та його армія мають велику надію взяти над ворогом гору. Під час запеклого бою з-під комода тихенько вискочила мишача кавалерія і, люто, огидно запищавши, кинулась на ліве крило Лускунчиківського війська. Але на який опір вона там наштовхнулася!

Повільно, наскільки дозволяли важкі умови місцевості, — бо треба було перебиратися через край шухляди, — батальйон фігурок із сюрпризами під керівництвом двох китайських імператорів просунувся вперед і вишикувався в каре¹. Ці хоробрі, дуже строкаті, ошатні загони, що склалися із садівників, тирольців, тунгусів, перукарів, арлекінів,

¹ *Карé* — бойове шикування піхоти у формі чотирикутника; застосовувалося з XVIII ст. переважно для відбиття кавалерійських атак.

купідонів¹, левів, тигрів і мавп, виявили велике самовладання, хоробрість і витримку. З такою спартанською² мужністю цей добірний батальйон вирвав би перемогу з рук ворога, якби один зухвалий ворожий ротмістр³, відчайдушно вихопившись уперед, не відкусив голову китайському імператорові, а той, падаючи, не задушив двох тунгусів і одну мавпу. Через це в бойових лавах утворився пролом, у який ринув ворог і скоро перегриз весь батальйон. Та великої користі з цього лиходійства ворог не мав. Тільки-но якийсь мишачий кавалерист хижо перегризав навіп свого хороброго супротивника, в горло йому потрапляла надрукована на папірці примовка, і він миттю помирав.

Але хіба це могло врятувати Лускунчикове військо, яке, раз почавши відступ, відступало все далі і все більше втрачало людей, аж поки бідолашний Лускунчик опинився зі жменькою солдатів біля самої шафи?

— Резерви, вперед! Панталоне, Скарамуччо, барабаннику, де ви? — крикнув Лускунчик, ще сподіваючись на нові загої, які мали з'явитися із шафи.

І справді, звідти вибігло кілька шоколадного кольору чоловічків із Торуня, з позолоченими обличчями, в золотих шоломах і капелюшках, але вони були такими незугарними вояками, що не влучили жодного ворога, і якби довше затрималися на полі бою, то скоро збили б шапочку зі свого власного полководця Лускунчика. Ворожі стрільці їм теж швидко повідкушували ноги, і вони попадали, до того ще й придавивши кількох Лускунчикових бойових побратимів.

Тепер Лускунчик, щільно оточений ворогами, опинився у величезній небезпеці. Він хотів перескочити через край шухляди, але мав закороткі ноги.

Кларуня і Трутонька не могли йому допомогти, бо лежали непритомні, а гусари й драгуни весело скакали повз нього в шафу. І тоді він у цілковитому розпачі крикнув:

¹ *Купідон* — у римській міфології бог кохання, у вигляді крилатого хлопчика з луком і стрілами.

² *Зі спартанською мужністю* — такою, як у *спартанців* — громадян давньогрецької держави Спарти, що вславились своєю мужністю, витримкою і терплячістю.

³ *Ротмістр* — військове звання старшого офіцера.

— Коня! Коня! Все царство за коня!

Тієї миті двоє ворожих стрільців схопили його за дерев'яний плащ, і до нього, переможно запищавши сімома горлянками, підскочив Мишачий король.

Марі більше не могла стримуватись.

— О мій бідний Лускунчику! Мій бідний Лускунчику! — захлипала вона, схопила, сама не тямлячи, що робить, свого лівого черевичка й щосили шпурнула його в найгустішу купу мишей, просто в їхнього короля.

Враз усе розвіялося, наче його й не було, але в Марі ліва рука заболіла ще дужче, ніж досі. Вона знепритомніла і впала додолу.

Обміркуємо й обговорюємо прочитане

1. Перекажіть розділ «Дива».
2. Які події описано в розділі «Битва»? Як ви розумієте вислів «зі спартанською мужністю»? Кого охарактеризовано такими словами?
3. Розгляньте ілюстрації української художниці Марини Пузиренко й американської Рене Греф. Порівняйте, як передано емоційний стан Марі під час першої зустрічі з Лускунчиком і навали мишиного війська в казці Гофмана й на ілюстраціях художниць.
4. Спробуйте передбачити, як події розвиватимуться далі.

ХВОРОБА

Коли Марі прокинулася з глибокого, непробудного сну, то побачила, що лежить у своєму ліжечку, а крізь намерзле вікно яскраво світить сонце. Біля самого ліжечка сидів якийсь чужий чоловік. Та скоро дівчинка впізнала його: то був хірург Вендельштерн. Він тихо сказав:

— Нарешті прокинулась!

До ліжечка підійшла мати й боязко, допитливо глянула на дочку.

— Мамусю, — прошепотіла Марі, — чи ті брудкі миші всі втекли і чи врятувався Лускунчик?

— Не говори казна-чого, доню, — сказала мати. — Навіщо мишам твій Лускунчик? А ось ти, мороко моя, налякала нас до смерті. Отак завжди буває, коли діти вперті й

не слухають батька й матері. Ти вчора засиділась зі своїми ляльками до пізньої ночі, задрімала над ними, і тебе, мабуть, злякала якась прибудна миша, бо тут вони не водяться, — одне слово, так чи так, а ти ліктем вибила в шафі шибку й дуже порізала руку. Пан Вендельштерн оце якраз витяг із рани кілька скалок, що там застряли. Він каже, що, якби скло було перерізало жилу, ти б лишилася калікою або взагалі могла б стекти кров'ю. Хвалити Бога, я опівночі прокинулась, побачила, що тебе так пізно немає ще в спальні, і пішла до вітальні. Ти лежала непритомна біля самої шафи, і з руки в тебе цебеніла кров. Я і сама з переляку мало не зомліла. Бачу — ти лежиш долі, навколо тебе порозкидані Фріцові олов'яні солдатик та інші ляльки, потрощені фігурки із сюрпризами й марципанові чоловічки. Тільки Лускунчика ти держала в закривавленій руці, а недалеко від тебе лежав твій лівий черевичок.

— Ох, мамусю, — сказала Марі, — то були сліди великої битви між ляльками й мишами! А я тому так злякалася, що миші хотіли захопити в полон бідолашного Лускунчика, — він командував ляльковим військом. Я кинула в мишей свого черевика, а що далі сталося, не знаю.

Хірург Вендельштерн моргнув матері, і та дуже лагідно сказала Марі:

— Ну, гаразд, доню, не хвилюйся! Миші всі втекли, а Лускунчик стоїть у шафі цілий і неушкоджений.

Тієї хвилини до спальні зайшов батько, помацав у доньки пульс і завів довгу розмову з хірургом; Марі чула, що йшлося про якусь травматичну лихоманку.

Марі довелося лежати в ліжку й ковтати ліки. Минуло кілька днів, поки їй полегшало і вона перестала почуватися хворою. Тільки рука ще трохи боліла.

Марі знала, що Лускунчик вийшов з битви цілий і неушкоджений, але часом їй ніби вчувалося, що він виразно, хоч і дуже сумним голосом, промовляє:

— Марі, моя найдорожча панно, ви багато зробили для мене, але можете зробити ще більше!

Обмірковуємо й обговорюємо прочитане

1. Розкажіть, про що думала Марі, прокинувшись із глибокого сну.
2. Чи здивувала вас реакція мами на розповідь Марі? Поясніть, чому саме так мама сприйняла почуте від доньки.
3. Спробуйте за назвою казки, яку почав розповідати Дросельмаєр, передбачити, про що вона буде.

[...]

Одного разу провідати Марі прийшов її хрещений Дросельмаєр, який подарував дівчинці відремонтованого Лускунчика й почав розповідати казку про твердий горіх:

КАЗКА ПРО ТВЕРДИЙ ГОРІХ

— Мати нашої Пірліпат була дружиною короля, а отже, королевою, а сама Пірліпат, тільки-но з'явилася на світ, тієї ж миті стала природженою королівною. Король не міг намилуватися гарненькою донечкою, що лежала в колисці, радість так і рвалася з його грудей, він танцював, стрибав на одній нозі і раз по раз вигукував:

«Ура! Чи хто коли бачив кращу дівчинку, ніж моя Пірліпатонька?»

А міністри, генерали, радники й офіцери штабу стрибали, як і їхній володар, на одній нозі й віддано вигукували:

«Ні! Не бачив ніхто!»

Та й справді, кожен визнав би, що, відколи світ стоїть, кращої дитини за королівну Пірліпат ще не було на світі. Її личко було ніби виткане з білого, як лілея, і рожевого, як троянда, шовку, очі були як дві живі, блискучі краплі небесної блакиті, а волоссячко закручувалося в золотаві кучері. До того ж Пірліпат з'явилася на світ із двома рядочками білих, мов перли, зубів, якими через дві години після народження так міцно вкусила за палець державного канцлера, коли він хотів приглянутись до неї ближче, що той аж крикнув:

«Ой-ой-ой!»

А втім, дехто каже, що він крикнув:

«Ай-ай-ай!»

Хто з них має слухність, важко сказати, — ще й досі, коли заходить про це мова, голоси різко поділяються.

Одне слово, Пірліпат справді вкусила державного канцлера за палець, і захоплений народ довідався, що вона має характер і що в її маленькій, гарній, як у ангела, голівці не бракує глужду.

Як ми вже сказали, всі тішилися, лише королева була дуже налякана й стривожена — ніхто не знав чому. Перш за все впадало в око, що вона звеліла пильно стерегти колиску Пірліпат. Крім того, що на дверях стояли охоронці, дві служниці мусили сидіти біля самої колиски, а ще шість — по кутках кімнати. Та найбільше дивувала всіх інша її химера: кожна з тих шести служниць мала тримати на колінах kota й цілу ніч гладити його, щоб він безперестанку муркотів. Ви, любі діти, нізащо не вгадаєте, чому королева так робила, але я знаю чому, а зараз розповім і вам.

Якось до королівського двору з'їхалося багато знатних гостей. Король дуже любив ковбасу й наказав приготувати великий бенкет. З пошани до свого вельможного чоловіка начиняти й пекти ковбаси мала сама королева. Коли вона почала підсмажувати шматочки сала для ковбаси, з'явилась пані Мишильда, яка вже багато років жила при королівському палаці й «казала, що вона родичка королівської сім'ї і сама теж володарює в країні Мишаччині, а тому мала великий

Ілюстрація
Марини Пузиренко

двір під піччю». Королева була доброю та щедрою й дозволила пригоститись пані Мишильдї. Однак раптово набігло багато родичів Мишильди, які гуртом накинулись на сало. Через те, що його залишилось мало, ковбаси вийшли несмачними. А король був дуже розгніваний і звелів придворному годиннику й ворожбитові Крістіану Еліасу Дросельмаєру позбавити палац мишей. Дросельмаєр винайшов мишоловку, в якій і загинули всі родичі Мишильди.

Після цих подій вкрай розгнівана пані Мишильда погрози-лася помстою: «Бережися, королево, щоб володарка мишей не перекусила твоєї принцеси надвоє. Бережися!»

ПРОДОВЖЕННЯ КАЗКИ ПРО ТВЕРДИЙ ГОРІХ

— Тепер ви знаєте, діти, — повів далі Дросельмаєр другого вечора, — чому королева так пильно охороняла свою красуню-доньку королівну Пірліпат.

Як їй було не боятися, що пані Мишильда виконає свою погрозу, повернеться й загризе на смерть королівну? Дросельмаєрові прилади нітрохи не допомагали проти мудрої, найхитрішої пані Мишильди, і лише двірський звіддар, який був водночас головним тлумачем прикмет і небесних світил, з'ясував, що вберегти колиску від пані Мишильди може тільки рід kota Мура. Саме тому всі шість служниць біля колиски тримали на колінах по одному із синів цього роду, яким, до речі, при дворі надали титул таємних радників посольства, і невтомно гладили їх, щоб полегшити їм обтяжливу державну службу.

Якось опівночі одна зі старших доглядачок, що сиділа біля самої колиски, враз прокинулася ніби з глибокого сну. Все навколо поринуло в сон, не муркотіли таємні радники посольства, стояла така мертва тиша, що чути було, як шурхотять у дереві шашелі. Та що відчула старша доглядачка, коли побачила в колисці велику бридку мишу, яка звелася на задні лапи і головою торкалась обличчя королівни!

Нажахано крикнувши, доглядачка схопилася з крісла, всі прокинулись, проте пані Мишильда — бо то вона забралася в колиску Пірліпат — шаснула в куток кімнати. Радники посольства погналися за нею, але надто пізно — вона зникла в шпарці. Той гармидер збудив Пірліпат, і вона жалісно заплакала.

«Хвалити Бога, — вигукнули доглядачки, — вона жива!»

Та як же вони перелякалися, коли глянули на королівну й побачили, що з неї стало! Замість кучерявої голівки херувима¹ з крихітного зморщеного тіла витикалася велика потвор-

¹ Херувім — крилата небесна істота, що згадується в Біблії.

на голова, блакитні, як небо, оченята перетворилися в зелені тупо вирячені баньки, а ротик розтягся від вуха до вуха.

Дарма королева голосила, а в кабінеті короля стіни довелось оббити ватою, бо він раз у раз товкся об них головою і плаксиво вигукував:

«О бідолашний я, нещасливий монарх!»

Йому б тепер визнати, що краще було б їсти ковбасу без сала й не займати пані Мишильди та її роду, хай би собі жили під піччю, але вельможний батько Пірліпат про це не подумав, а всю вину склав на годинникаря і ворожбита Крістіана Еліаса Дросельмаера з Нюрнберга. І видав мудрий королівський наказ: Дросельмаер мусить за чотири тижні повернути королівні Пірліпат її колишній вигляд чи принаймні знайти на це певний спосіб, а якщо він цього наказу не виконає, його чекає ганебна смерть від сокири ката.

Переляканий Дросельмаер почав міркувати, як виконати наказ короля. За допомогою він звернувся до королівського звіддаря. Той склав гороскоп принцеси Пірліпат і знайшов секрет повернення її краси. Щоб розвіялися чари, принцесі достатньо було з'їсти зернятко горіха Кракатука.

Горіх Кракатук мав таку тверду шкаралуцу, що через нього могла переїхати шістдесятифунтова гармата й не роздушити його. Цей твердий горіх мав розлущити перед королівною юнак, який ще ніколи не голився і не носив чобіт, і із заплющеними очима подати їй зернятко. І, тільки пройшовши потім задки сім кроків і ні разу не спіткнувшись, він міг знов розплющити очі.

Три дні й три ночі без перерви працювали Дросельмаер із звіддарем. І ось настала субота. Король саме сів обідати, коли Дросельмаер, якому в неділю рано-вранці мали відтяти голову, вбіг, не тямлячи себе з радощів, до королівської їдальні й повідомив, що знайдено спосіб повернути королівні Пірліпат втрачену вроду.

Король надзвичайно прихильно обняв Дросельмаера й пообіцяв йому діамантову шпагу, чотири ордени та два нових сюртуки.

«Пообідаймо, — додав він привітно, — і зразу ж беріться до справи, дорогий ворожбите. Подбайте, щоб неголений юнак у черевиках, з горіхом Кракатуком, був під рукою, і не давайте йому перед тим вина, щоб не спіткнувся, як задкуватиме сім кроків...»

Ці слова дуже збентежили Дросельмаєра, і він, тремтячи й затинаючись, несміливо сказав, що хоч засіб і знайдено, але горіха Кракатука і юнака, який би розлуцив його, ще треба відшукати і взагалі ще хтозна, чи той горіх і юнак колись знайдуться.

Король страшенно розгнівався, труснув берлом над укоронованою головою і рикнув, мов лев:

«Коли так, то ви заплатите за це життям!»

Дросельмаєр і звіздар вирушили на пошуки горіха Кракатука.

КІНЕЦЬ КАЗКИ ПРО ТВЕРДИЙ ГОРІХ

Другого вечора, тільки-но засвітили світ, хрещений справді з'явився і почав розповідати далі.

— Дросельмаєр та двірський звіздар уже п'ятнадцять років були в дорозі й ніяк не могли натрапити на слід горіха Кракатука. Про те, де вони побували і які дивовижі бачили, я міг би розповідати вам, діти, цілий місяць, але не буду, ска-

Ілюстрація
Артуша Шайнера

жу тільки, що Дросельмаєр, сумний і пригнічений, врешті дуже затужив за своїм рідним містом Нюрнбергом. Особливо ж напала на нього туга, коли він одного разу сидів зі своїм приятелем посеред великого лісу в Азії і курив люльку.

Звіздар слухав, як побивається Дросельмаєр, і з великого жалю до нього й собі так заревів, що стало чути на цілу Азію. Але він швидко опанував себе, витер сльози і сказав:

«Вельмишановний колего, а чого ми оце тут сидимо й скиглимо? Чого не помандруємо до Нюрнберга? Хіба не однаково, де і як ми шукатимем того злощасного горіха?»

«А й справді», — втішився Дросельмаєр.

Не довго думаючи, вони встали, вибили люльки й подалися з лісу посеред Азії простісінько до Нюрнберга. Тільки-но вони прибули туди, Дросельмаєр насамперед забіг до свого брата в перших, лялькаря, лакувальника й золотаря Кристофа Захаріуса Дросельмаєра, якого не бачив хтозна-скільки років, і розповів йому все про пані Мишильду, королівну Пірліпат і горіх Кракатук. Той, слухаючи його, раз по раз сплескував руками і вражено вигукував:

«Ой, які дивовижі, брате, які дивовижі!»

Далі Дросельмаєр розповів про свої пригоди під час довгої подорожі й про те, як він два роки прожив у Фінікового короля, як його образив і прогнав Мигдалевий князь, як він даремно просив поради в Товариства природознавців у Білчиному селищі, — одне слово, про те, як йому ніде не пощастило напасти бодай на слід горіха Кракатука.

Поки він розповідав, Кристоф Захаріус то ляскав пальцями, то крутився на одній нозі, то цмокав язиком, то здивовано вигукував:

«Ох! Ой-ой-ой! Ти ба! От такої, хай йому біс!»

Нарешті він підкинув шапку разом із перукою вгору, палко обняв брата в перших і крикнув:

«Брате, ти врятований, чуєш, урятований! Або я здурів, або в мене самого є горіх Кракатук!»

Він миттю приніс якусь скриньку і вийняв із неї позолоченого горіха середньої величини.

«Глянь, — мовив він, показуючи горіха братові, — і послухай, як він до мене потрапив. Багато років тому, саме перед різдвяним святом, сюди забрів якийсь чужий чоловік із мішком горіхів і хотів їх продати. Якраз перед моєю яткою¹ з ляльками на нього напали тутешні торгівці горіхами, бо не хотіли, щоб чужинець перебивав їм торг. Він поклав мі-

¹ *Ятка* — легка будівля для тимчасового користування (торгівлі, виставки тощо).

шок на землю, щоб легше було боронитися від них, коли це над'їхала якась важко навантажена підвода та й подавила всі горіхи. Тільки один горіх не роздавися, і чужинець, чудно всміхаючись, запропонував його мені за двадцять пфенігів¹ однією монетою тисяча сімсот двадцятого року. Мені це здалося дивним. Якраз така монета, як хотів чоловік, знайшлася в мене в кишені, я купив горіха й позолотив його, сам до пуття не знаю, навіщо так дорого заплатив за нього й так його бережу».

Останні сумніви, що то справді був горіх Кракатук, миттю розвіялися, коли звіздар, якого вони покликали, обережно зішкрябав з нього золото й на шкаралущі знайшов слово «Кракатук», вирізьблене китайським письмом.

Друзі безмежно зраділи, а брат відчув себе найщасливішою людиною на землі, коли Дросельмаєр запевнив його, що майбутнє йому тепер забезпечене, бо віднині він не тільки матиме пристойну пенсію, але й безкоштовно отримуватиме золото на позолоту.

Годинникар із звіздарем уже надягли нічні каптурі й хотіли лягти в ліжку, коли раптом цей останній, тобто звіздар, сказав:

«Дорогий пане колего, щастя не ходить саме — повірте мені, ми знайшли не тільки горіх Кракатук, але і юнака, що розлущить його та вручить королівні зернятко — запоруку її вроди! Це не хто інший, як син вашого брата! Ні, я не ляжу спати, — радісно повів далі він, — а цієї ж таки ночі складу гороскоп хлопця!»

На цьому слові він зірвав з голови каптур і негайно ж узявся спостерігати зірки.

Син Дросельмаєрового брата й справді був милим, ставним юнаком, який ще ніколи не голився і не носив чобіт. Підлітком він, щоправда, був на кількох святах блазнем, але по ньому цього ніхто б не помітив, так гарно його батько виховав. На свята він одягав гарний червоний сурдут², шитий золотом, шпагу при боці, тримав під пахвою капелюха й носив

¹ Пфеніг — німецька розмінна монета.

² Сурдут — те аме, що сюртук.

чудову перуку з кіскою. Так він стояв вичепурений у батьковій ятці і з властивою йому галантністю лускав дівчатам горіхи, за що вони й прозвали його Лускунчиком.

Другого ранку звіздар з радощів кинувся годинникареві на шию і вигукнув:

«Це він, ми знайшли його! Тільки нам треба, дорогий колего, зробити ось що: по-перше, заплести вашому чудовому небожеві добру дерев'яну косу й так сполучити її зі спідньою щелепою, щоб, смикнувши за неї, можна було міцно ту щелепу затиснути, а по-друге, коли ми повернемося до столиці, нізащо не казати, що ми вже привезли юнака, який може розлуцтити горіх Кракатук, — хай він краще з'явиться набагато пізніше за нас. Я вчитав у гороскопі, що король, після того як кілька сміливців поламають собі зуби, нічого не домігшись, пообіцяє віддати королівну, а після смерті й королівство тому, хто розлуцтить горіх і поверне Пірліпат втрачену вроду».

Лялькар був страшенно задоволений тим, що його синок має одружитися з королівною Пірліпат і стати королевичем, а потім і королем, тому залюбки доручив його звіздареві й ворожбитові. Дросельмаєр приробив своєму багатонадійному небожеві косу, таку вдатну, що той блискуче витримав іспит, розлуцтивши найтвердіші персикові кісточки.

Дросельмаєр і звіздар повідомили в столицю, що горіх Кракатук знайдено. Вони прибули до королівського двору, де зібралося багато гарних юнаків, які хотіли розлуцтити горіх. Однак в жодного із них це не вийшло, вони лише ламали зуби й калічили щелепи.

Нарешті король, наляканий тими невдачами, пообіцяв дочку й королівство тому, хто зніме з королівни чари.

І ось тоді зголосився чемний тендітний юнак Дросельмаєр і попросив дозволу спробувати й собі щастя.

Ніхто так не сподобався королівні Пірліпат, як молодий Дросельмаєр, вона приклала ручки до серця і тужно зітхнула:

«Ох, якби цей юнак розлуцтив горіх Кракатук і став моїм чоловіком!»

Ввічливо вклонившись королю і королеві, а тоді королівні Пірліпат, молодий Дросельмаер отримав із рук головного церемоніймейстера горіх Кракатук, не довго думаючи, поклав його в рот, добре смикнув себе за косу, і — лусь! — шкаралуща розколослася на шматочки. Він спритно обібрав зернятко від волоконець, шанобливо вклонившись, вручив його королівні, заплющив очі й почав задкувати.

Королівна миттю з'їла зернятко, і — о диво! — потвора зникла, а на її місці з'явилася гарна, мов янгол, дівчина, з обличчям, ніби зітканим із білого, як лілея, і рожевого, як троянда, шовку, з очима, що сяяли, ніби краплі небесної блакиті, з густими кучерями, ніби спленими із золотих ниток.

Звуки сурм і литавр злилися з радісним гамором юрби. Король і весь його двір танцювали на одній нозі, як після народження Пірліпат, а королеву довелося побризкати одеколоном, бо вона з радощів зомліла.

Гармидер дуже збентежив молодого Дросельмаера, якому треба було скінчити свої сім кроків, але він тримався добре і вже був наставив праву ногу на сьомий крок, коли це там, де він мав нею стати, наче з-під землі вродилася пані Мишильда. Дросельмаер наступив на неї і так спіткнувся, що мало не впав.

І тієї миті — о лихо! — юнак став такий самий потворний, як перед тим була королівна Пірліпат. Тіло його зменшилось, наче зсохлося, і ледве тримало на собі велику бридку голову з булькатими очима й страхітливо розтягненим від вуха до вуха ротом. Замість коси за спиною в нього віддимався вузький дерев'яний плащ, за допомогою якого він рухав свою спідню щелепу.

Годинникар і ворожбит похололи із жаху. Але вони побачили,

Ілюстрація
Артуша Шайнера

що пані Мишильда також дістала кару за своє лиходійство. Молодий Дросельмаєр, наступивши на неї, гострим закаблуком пробив їй шию, і тепер вона корчилася долі, сходячи кров'ю. Та, вже конаючи, підла відьма пропищала:

*Ой Лускунчику проклятий,
Через тебе помирати
Довелось мені тепер.
А бодай же й ти помер!
Мій синок тебе скарає,
Сім голів на те він має,
І чи круть ти, а чи верть,
А й тебе чекає смерть! Квік!*

Писнувши востаннє, пані Мишильда сконала, і королівський грубник відтяг її вбік.

На молодого Дросельмаєра ніхто не звертав уваги, але королівна нагадала батькові його обіцянку, і король звелів негайно привести героя. Та коли бідолаха з'явився перед королівною в теперішньому своєму вигляді, вона затулила обличчя руками й крикнула:

«Геть, геть звідси, бридкий Лускунчику!»

Гофмаршал схопив його за плечі й викинув за двері.

Король розлютився, бо вирішив, що йому хотіли накинути в зяті Лускунчика. Він звинуватив у всьому ворожбита й звідаря і на віки вічні вигнав їх зі столиці. Гороскоп, що його звідар склав у Нюрнберзі, не передбачав такого кінця, проте звідар не забарився знов поглянути на небесні світила й прочитав по них, що молодому Дросельмаєрові в його новому становищі поведеться дуже добре і він, хоч який бридкий, стане королевичем, а потім і королем. Але своєї потворності він позбудеться тільки тоді, коли син пані Мишильди, що народився семиголовим після смерті своїх сімох братів і став Мишачим королем, загине від його руки й коли самого Лускунчика, незважаючи на його потворність, покохає дівчина. І справді, молодого Дросельмаєра на різдвяні свята бачили в Нюрнберзі в батьковій ятці королевичем, хоч і в образі Лускунчика.

Оце вам, діти, і вся казка про твердий горіх. Тепер ви знаєте, чому люди так часто кажуть: «Твердий горішок!» — і як сталося, що всі лускунчики такі негарні.

Так хрещений закінчив свою розповідь.

Марі вирішила, що королівна Пірліпат — лиха, невдячна особа, а Фріц сказав, що Лускунчик, якщо він справді хоробрий хлопець, не буде довго панькатися з Мишачим королем і поверне свою колишню вроду.

Обміркуємо й обговорюємо прочитане

1. Розгадайте, яке слово заховалось у різдвяній гілочці. Яку роль цей предмет відіграв у долі персонажів казки?

2. Стисло перекажіть казку про твердий горіх. Як ви думаєте, навіщо Дросельмаєр розказав Марі цю казку?
3. Простежте, як у казці описано зовнішність королівни Пірліпат. Які порівняння і з якою метою вжито в цьому описі?
4. Поясніть, чому Марі вирішила, що «королівна Пірліпат — лиха, невдячна особа». А чи згодні ви з такою оцінкою королівни? Аргументуйте свою думку.

ДЯДЬКО Й НЕБІЖ

Якщо комусь із моїх шановних читачів чи слухачів траплялося врізатись склом, то він сам знає, як та ранка болить і як довго не гоїться. Марі довелося пролежати в ліжку майже цілий тиждень, бо, як тільки вона вставала, в неї починало

паморочитися в голові. Та все ж таки нарешті вона зовсім видужала й могла весело, як завжди, бігати й вистрибувати по кімнаті.

У шафі все аж блищало, таке було нове — дерева, квітки, хатки, чепурні ляльки. А головне, Марі побачила там свого улюбленого Лускунчика, що стояв у другій знизу шухляді й усміхався до неї, поблискуючи двома рядками зовсім цілих зубів. Вона радісно дивилася на нього, і враз серце в неї злякано тьохнуло: може, все, що розповідав хрещений, не казка, а справжня історія Лускунчика і його сварки з пані Мишильдою та її сином? Тепер вона знала, що Лускунчик — молодий Дросельмаєр з Нюрнберга, гарний, але, на жаль, спотворений чарами пані Мишильди небіж хрещеного. Бо Марі вже під час розповіді ні на мить не сумнівалася, що вправним годинникарем при дворі батька Пірліпат був сам старший радник суду Дросельмаєр.

— Але чому тобі дядько не допоміг, чому? — жалісливо питала Марі, і в серці її все міцнішало переконання, що в тій битві, яку вона спостерігала, йшлося про Лускунчикову державу й корону. Бо ж хіба не корилася йому решта ляльок і хіба не ясно, що звіздареве пророцтво збулося і молодий Дросельмаєр став королем у ляльковій державі?

Розмірковуючи так, наша розумниця Марі, яка наділила Лускунчика та його васалів життям і здатністю рухатися, була певна, що вони й справді зараз оживуть і почнуть рухатись. Та вони не оживали: все в шафі непорушно стояло на своїх місцях. Проте Марі й гадки не мала відмовлятися від свого переконання — вона просто вирішила, що винні чари пані Мишильди та її семиголового сина.

— Та хоч ви, любий пане Дросельмаєре, — сказала вона Лускунчикові, — й нездатні ворухитись чи сказати мені бодай слово, я певна, що ви мене розумієте й знаєте, як добре я до вас ставлюся. Розраховуйте на мою підтримку, якщо вона вам придасться. Принаймні я попрошу вашого дядька, хай допоможе вам своїм мистецтвом, коли буде така потреба.

Лускунчик стояв собі тихо й спокійно, але Марі здалося, ніби з шафи долинуло легеньке зітхання, від якого ледь чут-

но, але надзвичайно мелодійно дзеленькнули шибки, і тоне-
сенький, чистий, як кришталь, голосок проспівав:

*Янголе мій,
Виграю бій,
Стану я твій,
Янголе мій.*

Марі аж похолола з ляку, але водночас серце їй пойняла
якась дивна втіха.

Настав вечір, до вітальні зайшли батько з хрещеним. Луї-
за не забарилася накрити стіл до чаю, і всі, весело розмовля-
ючи, посідали навколо нього. Марі тихенько принесла свій
стілчик і примостилася біля ніг у хрещеного, втупивши в
нього великі сині очі.

Дочекавшись, коли розмова на хвилючку урвалася, вона
сказала:

— Я тепер знаю, дядечку Дросельмаєре, що мій Лускун-
чик — ваш небіж, молодий Дросельмаєр із Нюрнберга. Він
справді став королевичем, чи пак, королем, як і передбачав
ваш супутник, звіздар. Але ви знаєте, що між ним і сином
пані Мишильди, бридким Мишачим королем, іде війна. Чому
ж ви йому не допоможете?

І Марі знов розповіла, як у неї перед очима відбувалася бит-
ва. Мати й Луїза не раз перебивали її реготом, тільки Фріцові
й Дросельмаєрові було несмішно.

— І де вона набралася цих химер? — сказав батько.

— Ну, в неї просто багата уява, — мовила мати. — А втім,
усе це їй примарилось, коли вона поранилася й лежала в га-
рячці.

А Фріц обурено вигукнув:

— Усе це неправда. Мої гусари не такі боягузи, хай йому
біс! А то як би я водив їх у бій?

А Дросельмаєр, дивно всміхаючись, узяв Марі на коліна й
лагідніше, ніж будь-коли, сказав:

— Тобі, люба доню, дано більше, ніж мені та й усім нам:
ти, як Пірліпат, природжена королівна, бо володарюєш у
чудовій, ясній країні. Але тобі доведеться натерпітись бага-

то лиха, якщо ти заопікуєшся бідолашним потворним Лускунчиком, бо Мишачий король чигає на нього всюди, на всіх стежках і дорогах. Та не я, а ти, тільки ти зможеш його врятувати. Будь же незламна й вірна йому.

Ні Марі, ні її родина не зрозуміли, що Дросельмаєр хотів сказати цими словами. Батькові вони здалися такими дивними, що він помацав у гостя пульс і мовив:

— У вас, любий друже, до голови прилило забагато крові, я вам випишу ліки.

Лише мати похитала головою і тихо сказала:

— Я здогадуся, що ви, пане раднику, маєте на увазі, тільки не можу його до пуття висловити.

ПЕРЕМОГА

Недовго й проспала Марі тієї місячної ночі, як її збудив чудний гуркіт, що ніби долинав із кутка спальні. Хтось наче вергав¹ і котив каміння, і до тих звуків домішувався огидний писк і свист.

— Ох, це миші, знов прийшли миші! — злякано крикнула Марі й хотіла збудити матір, але враз зацімліла, руки й ноги в неї немов одібрало, бо тієї миті вона побачила Мишачого короля, що вилазив із дірки в стіні.

Очі його метали іскри, сім корон виблискувало на семи головах. Ось він розігнався і вискочив на столик, що стояв біля самого ліжка Марі.

— Хі-хі-хі, віддай мені, мала, цукерки, віддай марципана, а то я розгризу твого Лускунчика, розгризу!

Так запищав Мишачий король, страхітливо заклацав, заскреготів зубами й шаснув назад у нору.

Його поява страшенно налякала Марі, вона встала вранці бліда

Ілюстрація
Світлани Железняк

¹ *Вéргати* — із силою кидати, шпурляти.

й така схвильована, що не могла вимовити й слова. Їй дуже кортіло розповісти матері, чи Луїзі, чи бодай Фріцові, яка пригода з нею трапилась, але вона подумала: «Хіба мені хто повірить? Ще й висміють мене!» Одне Марі знала тепер напевне: щоб урятувати Лускунчика, вона повинна віддати свої цукерки й марципана. Тому ввечері вона всі їх, скільки мала, поклала під шафу.

Вранці мати сказала:

— Не знаю, де в нас у вітальні взялися миші. Глянь, Марі, поїли всі твої цукерки.

Справді, від цукерок Марі нічого не лишилося. Тільки марципан з начинкою не припав до смаку ненажерливому Мишачому королеві, але і його довелося викинути, бо він був понадгризуваний з усіх боків.

Марі нітрохи не шкодувала за тими ласощами, навпаки — в душі вона була рада, бо гадала, що тепер її Лускунчик урятований. Та як же вона вжахнулася, коли другої ночі знов біля самих її вух запищало й засвистіло! Ох, Мишачий король був знов тут як тут, і ще страхітливіше, ніж минулого разу, іскрилися його очі, ще відразніше пропищав він крізь зуби:

— Віддай мені, мала, свої цукрові й адрагантові¹ ляльки, а то я розгризу твого Лускунчика, розгризу!

І жакливий Мишачий король знов шаснув у нору.

Марі дуже зажурилася, вранці вона підійшла до шафи й сумно оглянула свої цукрові й адрагантові ляльки. Та й хто б не зажурився на її місці, бо ти, уважна моя слухачко, навіть не уявляєш собі, які пречудові фігурки із цукру й адраганту були в маленької Марі Штальбаум. Гарненькі пастух і пастушка пасли цілу отару білих як сніг овечок, навколо якої стрибав веселий песик, а крім них, там ще були два поштарі з листами в руці й чотири чудові пари — ошатно вбрані юнаки й вичепурені дівчата, що гойдалися на гойдалці, кілька танцюристів, орендар Чебрець із Жанною д'Арк², за якими Марі не вельми упадала, а найдалі в куточку стояла рожевоцока

¹ *Адрага́нт* — їстівна смола дерев, що ростуть у тропіках.

² *Жанна д'Арк* — національна героїня Франції.

дитина, її улюблениця. Марі дивилася на все те, і з очей у неї котилися сльози.

— Ох, любий пане Дросельмаєре, — мовила вона, — я все зроблю, щоб вас урятувати, але ж як мені тяжко!

Проте в Лускунчика був такий жалісний вигляд, що Марі, якій уже й так ввижалося, ніби Мишачий король роззявляє сім своїх пащек, щоб зжерти бідолашного юнака, вирішила пожертвувати всім. Тому вона ввечері виставила перед шафою всі цукрові ляльки, як раніше виставляла солодоці. Вона поцілувала пастуха, пастушку, овечок, а останньою витягла з куточка свою улюбленицю, рожевоцоку дитину з адраганту, проте поставила її ззаду. Орендареві Чебрецю й Жанні д'Арк довелося стати в першому ряду.

— Ну, це вже казна-що робиться! — вигукнула мати вранці. — Видно в шафі хазяйнує якась велика ненажерлива миша, бо всі цукрові ляльки бідолашної Марі поїдені або погризені.

Марі таки не втрималась і заплакала, але за мить уже всмінулася крізь сльози, бо подумала: «Байдуже, зате Лускунчик урятований!»

Ввечері, коли мати розповідала старшому радникові суду про те, яку шкоду робить миша в шафі з дитячими іграшками, батько сказав:

— Це просто ганьба, що миша порядкує в шафі як собі хоче, поїдає в бідолашної Марі всі солодоці, а ми не можемо її знищити!

Дросельмаєр поставив біля шафи пастку для мишей.

Ох, якого страху довелося зазнати бідолашній Марі вночі! Щось задріботіло холодними, як крига, лапками по її руці, притулилось до щоки, жорстке й огидне на дотик, і захищало біля вуха. Марі задерев'яніла із жаху: на плечі в неї сидів відразний Мишачий король, сім роззявлених пащ пінилися кривавою піною, зуби клацали й скреготали. Він просичав їй у саме вухо:

*В нору я чимдуж майну,
Небезпеку омину,
Пастки не злякаюся,
На сало не спіймаюся!
Ти ж тепер книжки неси
І сукенку теж додай,
Бо як щось не віддаси,
То Лускунчикові край!
Хі-хі! Пі-пі! Квік-квік!*

Ці його слова вкрай зажурили Марі. Вранці вона вийшла зі спальні бліда й пригнічена.

— Клята миша й досі не спіймалася, — сказала мати і, вважаючи, що Марі так журиться за своїми солодощами, а крім того, боїться миші, додала: — Але не хвилюйся, люба доню, ми з тією лиходійкою впораємося! Якщо не допоможе пастка, то Фріц принесе сірого радника посольства.

Тільки-но Марі лишилася у вітальні сама, вона підійшла до шафи і, схлипуючи, сказала Лускунчикові:

— Ох, мій любий, добрий пане Дросельмаєре, що я, сердешна, зможу зробити для вас? Якщо я тепер віддам на проживу мерзенному Мишачому королеві всі свої книжки, навіть ту чудову нову сукенку, яку мені приніс Святий Миколай, то чи не буде він вимагати від мене все більше й більше всього, аж поки в мене нічого не лишиться, і чи не захоче він потім зжертви мене замість вас? О бідолашна я, що мені тепер робити, що робити?

Отак плачучи й побиваючись, Марі помітила, що в Лускунчика цієї ночі на шиї з'явилася велика кривава пляма. Відтоді як Марі довідалася, що її Лускунчик насправді був молодим Дросельмаєром, небожем хрещеного, то ніколи вже не брала його на руки, не пестила й не цілувала, навіть рідко торкалася його руками, якось соромилась. Але тепер вона обережно взяла його з ліжечка, дістала свій носовичок і заходилася витирати пляму. Та як же вона здивувалася, коли раптом відчула, що Лускунчик у неї в руці потеплішав і ворухнувся! Вона швиденько поклала його назад у шухляду. Тоді Лускунчик розтулив рота і на превелику силу прошепотів:

— Ох, вельмишановна мадемуазель Штальбаум, незрівнянна моя приятелько, скільки ви всього зробили для мене... Ні, годі вже, не треба жертвувати ні книжками, ні новою сукенкою, тільки дістаньте мені шаблю... дістаньте шаблю, а про все інше я вже подбаю сам.

На цьому його мова урвалася, очі, в яких щойно прозиравав глибокий смуток, знов застигли й погасли. Проте Марі не вжахнулася, а навпаки — застрибала з радощів, бо тепер вона знала, як урятувати Лускунчика без тяжких жертв. Але де роздобути для нього шаблю?

Марі вирішила попросити поради у Фріца та ввечері, коли батьки вийшли з вітальні й вони лишилися самі біля шафи з іграшками, розповіла йому все про свої пригоди з Лускунчиком та Мишачим королем і про те, від чого тепер залежить Лускунчиків порятунок.

Найдужче вразило Фріца, що його гусари, як виходило з розповіді Марі, виявилися під час битви поганими вояками.

Він ще раз поважно перепитав, чи справді все було так, як Марі каже, а коли вона заприсяглася, що не вигадала жодного слова, швидко підійшов до шафи, виголосив перед гусарами грізну промову і, на кару за їхню себелюбність і боягузтво, позрізав у них з кашкетів відзнаки й заборонив їм протягом року сурмити гвардійський марш. Покаравши так гусарів, Фріц обернувся до Марі й сказав:

— А зброю я Лускунчикові дістану, бо щойно вчора перевів на пенсію старого полковника кірасирів, отже, його чудова шабля більше йому не потрібна.

Той полковник жив на призначену йому пенсію у найдальшому куточку третьої шухляди. Фріц дістав його звідти, відчепив у нього шаблю, справді дуже гарну, й прив'язав її Лускунчикові.

Тієї ночі Марі не могла заснути з ляку й тривоги. Опівночі їй здалося, ніби з вітальні долинає якийсь дивний гамір, бряжчання й шурхіт. Враз почувся:

— Квік!

— Мишачий король! Мишачий король! — крикнула Марі й нажахано схопилася з ліжка.

Все затихло. Але незабаром хтось тихесенько постукав у двері, і тоненький голосок сказав:

— Найясніша мадемуазель Штальбаум, відчиніть двері й не бійтеся, я несу вам радісну звістку!

Марі впізнала голос молодого Дросельмаєра, накинула сукенку й миттю відчинила двері. Лускунчик стояв біля порога, в правій руці тримаючи закривавлену шаблю, а в лівій — свічку. Побачивши Марі, він став на одне коліно й мовив:

— Завдяки вам, о панно, тільки завдяки вам я подолав зухвальця, що зважився глумитися з вас, бо ви додавали моєму серцю лицарської відваги, а моїй руці — сили. Підступний Мишачий король лежить порубаний і сходить кров'ю! Явіть таку ласку, о панно, прийміть трофеї з рук відданого вам до смерті лицаря!

І Лускунчик надзвичайно спритно струснув сім золотих корон Мишачого короля з лівої руки, на яку вони в нього були нанизані, й простяг їх Марі. Вона з великою радістю прийняла подарунок.

Тоді Лускунчик підвівся і сказав:

— О найясніша мадемуазель Штальбаум, тепер, коли ворога подолано, які дива я міг би вам показати, якби ви погодились пройти зі мною кілька кроків. О, погодьтеся, найясніша мадемуазель, погодьтеся.

Обмірковуємо й обговорюємо прочитане

1. Як сприймали розповідь Марі про Лускунчика її рідні? Чому, на ваш погляд, вони не вірили їй?
2. Як ви гадаєте, чому хрещений сказав Марі, що вона володарює «у чудовій, ясній країні»? Чи здогадалися ви, про яку країну йдеться?
3. Чим пожертвувала Марі заради врятування Лускунчика? А як ви розумієте, що таке самопожертва заради іншої людини?
4. Розкажіть про перемогу Лускунчика над Мишачим королем. Чи була б вона можливою без Марі? Доведіть свою відповідь текстом.
5. Порівняйте королівну Пірліпат і Марі. Кому із них ви симпатизуєте? Поясніть, чому.
6. Як ви думаєте, чи випадково всі описані події відбулися саме з Марі, а не із Фріцем або Луїзою?

ЛЯЛЬКОВЕ ЦАРСТВО

Я гадаю, діти, кожен з вас не вагаючись пішов би за чесним, добрим Лускунчиком, бо він не мав нічого лихого на думці. А Марі не вагалася й поготів — адже вона знала, що заслужила глибоку вдячність Лускунчика, і була певна, що він справді покаже їй багато дивовиж. Тому вона сказала:

— Я піду з вами, пане Дросельмаєре, але тільки недалеко й ненадовго, бо ще зовсім не виспалась.

— Коли так, то я виберу найкоротший, хоч і не дуже зручний шлях, — відповів Лускунчик.

Він рушив уперед, і Марі пішла за ним. У сінях, біля старої величезної шафи з одягом, він зупинився. Марі здивовано помітила, що дверцята в шафі, звичайно замкнуті на замок, були тепер відчинені навстіж, — вона добре бачила батькове дорожнє лисяче хутро, яке висіло біля самих дверцят. Лускунчик дуже спритно подряпався вгору по планках і різьбленню, аж поки захопився за велику китицю, що висіла на товстому ремінці ззаду на хутрі. Він добре смикнув за ту китицю, і зразу ж із рукава хутра спустилася гарненька драбина з кедрового дерева.

— Чи не були б ви такі ласкаві піднятися нагору, найясніша мадемуазель? — мовив Лускунчик.

І Марі ступила на драбину. Та тільки-но вона піднялася крізь рукав, тільки-но виглянула з-за коміра, як назустріч їй засяяло сліпуче світло, і вона раптом опинилася на пахучій луці, що вся яскріла, наче всипана коштовними каменями.

— Ми на Льодяниковій луці, — мовив Лускунчик. — А зараз ми зайдемо в ту браму.

Аж тепер, звівши очі, Марі помітила гарну браму, що височіла на луці за кілька кроків від неї.

Здавалося, що її було збудовано з білого й брунатного мармуру, всіяного жовтими цятками, та коли Марі підійшла ближче, вона побачила, що то не мармур, а мигдаль у цукрі й родзинки. Через те й браму, як запевнив Лускунчик, звали Мигдалево-Родзинковою. А простолюд звав її по-своєму, по-простацькому — Брамою голодних студентів.

На бічній галереї тієї брами, мабуть, зробленій з ячного цукру, шість мавпочок у червоних курточках грали найкращі у світі турецькі мелодії. Марі слухала їх і, сама не помічаючи, ішла все далі й далі мармуровими плитами, що насправді були із цукру, звареного з прянощами.

Скоро на неї війнули запахи, що линули із чудового лісу, який ріс обабіч стежки. Темне листя так виблискувало і яскріло, що добре видно було золоті та срібні плоди, які висіли на різнобарвних хвостиках, і стрічки та китиці квіток, якими були прикрашені стовбури й гілки, наче веселі молодята й гості на весіллі. Коли помаранчевий запах надкочувався хвилиною, немов подмух вітерцю, у вітті й листі зринав шелест, а сухозлотиця шурхотіла й луцала, немов весела музика, що поривала в танок іскристі світельця.

— Ох, як тут гарно! — захоплено вигукнула Марі.

— Ми в Різдваному лісі, найясніша мадемуазель, — сказав Лускунчик.

— Ох, як би мені хотілося трохи побути в цьому лісі! — мовила Марі. — Тут так гарно!

Лускунчик плеснув у долоньки, і миттю з'явилися пастухи, пастушки, мисливці, такі тендітні й білі, що здавалося, ніби вони зроблені з чистого цукру. Марі, хоч вони й гуляли в лісі, раніше їх не помічала. Вони принесли пречудове золоте крісло, поклали на нього білу подушечку з повидляника й дуже ввічливо запросили Марі сісти. І тільки-но вона сіла, пастухи й пастушки виконали прегарний танок, а мисливці вправно засурмили в роги. Тоді всі зникли серед дерев. [...]

Тієї миті Марі побачила чудове містечко, в якому всі будинки були прозорі й різних кольорів. Лускунчик рушив просто до нього, і ось Марі почула безладний веселий гамір і побачила силу-силенну гарнесеньких чоловічків, що саме лаштувалися розвантажувати повні підводи, які стояли на ринку. Те, що вони мали розвантажувати, скидалося на барвисті папірці й плитки шоколаду.

— Ми в Цукровому містечку, — сказав Лускунчик. — Тепер саме прибули подарунки з Паперової країни й від Шоколадного короля. Бідолашним цукерчанам недавно загрожу-

вала армія Комариного адмірала, тому вони кладуть дахи на своїх будинках із дарунків Паперової країни й будують мури з міцних плит, які їм прислав Шоколадний король. Але, найясніша мадемуазель Штальбаум, ми не будемо відвідувати всі міста й села цієї країни — до столиці, до столиці! [...]

СТОЛИЦЯ

[...]

Ох, що тут побачила Марі! Як мені змалювати вам, діти, красу й пишноту розташованого на квітчастій галявині міста, що постало перед її очима? Мало того, що мури й вежі яскрили найкращими у світі барвами, а ще й форму будівель ні з чим не можна було порівняти. Замість дахів будинки були вкриті майстерно сплетеними вінками, а вежі оздоблені такими гарними гірляндами, що кращих, мабуть, ніхто й не бачив.

Коли Марі з Лускунчиком зайшли в браму, що наче була збудована із самих мигдалевих коржиків і цукатів, срібні солдатики взяли на караул, а якийсь чоловік у парчевому халаті обняв Лускунчика й вигукнув:

— Ласкаво просимо, найясніший королевичу! Ласкаво просимо до міста Солодощів!

Марі дуже здивувалася, що такий вельможа називає молодого Дросельмаера королевичем. Але тієї хвилини до них долинув гомін багатьох тоненьких голосів, радісні вигуки, сміх, музика й спів, і Марі забула про вельможу та його слова; натомість вона спитала Лускунчика, що означає цей гамір.

— Нічого особливого, найясніша мадемуазель Штальбаум, — відповів Лускунчик. — Місто Солодощів — багатолюдне й веселе, тут щодня панує такий гамір. Ходімо, коли ваша ласка, далі.

Через кілька кроків вони опинилися на великому, надзвичайно гарному ринковому майдані. Всі будинки навколо були оточені багатоярусними майстерно вирізьбленими цукровими галереями, посередині, немов обеліск, височів глазуrowаний медівник із крихкого тіста, круг нього з чотирьох

по-мистецькому зроблених водограїв струменіли оршад¹, лимонад та інші смачні напої, а басейн був повний крему, якого так і хотілося набрати ложкою. Та ще цікавіші, ніж будинки й водограї, були гарненькі фігурки, що тисячами юрмилися на майдані. [...]

Марі не втрималась і голосно скрикнула з подиву — ні, не з подиву, а із захвату, — коли раптом опинилася перед замком із сотнею легеньких веж, що весь світився темно-рожевим світлом. То тут, то там по стінах були розсипані розкішні букети фіалок, нарцисів, тюльпанів, левкоїв, і їхні соковиті барви ще підсилювали сліпучо-білий з рожевуватим відтінком колір самих стін. Велика вежа головної будівлі й гостроверхі дахи веж були всіяні безліччю зірочок, що мерехтіли золотом і сріблом.

— Ось ми й прийшли до Марципанового замку, — сказав Лускунчик.

Марі була зачарована чудовим палацом, а все ж помітила, що на одній великій вежі зовсім не було верху і її, мабуть, лагодили маленькі чоловічки, які стояли на риштуванні з кориці. Не встигла вона спитати Лускунчика, що з тією вежею сталося, як він сказав:

— Недавно цьому чудовому замкові загрожувало страшне спустошення, а може, й цілковите знищення. Повз нього проходив велетень Ласун, швидко відкусив верх тієї вежі і вже взявся був до великої вежі, проте мешканці міста дали йому викуп — цілий міський квартал і частину Повидляного гаю. Він підживився ними й пішов собі далі.

Тієї миті забриніла дуже приємна, ніжна музика, замкова брама відчинилась, і з неї з'явилися дванадцяттеро малесеньких пажів із запаленими стеблами гвоздики в руках — вони несли їх, мов смолоскипи. Голови в них були з перлів, тулуби — з рубінів і смарагдів, а ноги майстерно зроблені зі щирого золота. За ними йшли чотири дами, майже такі на зріст, як Кларуня, але надзвичайно гарно, розкішно вбрані, — Марі зразу збагнула, що то були природжені королівни. Вони ніжно обняли Лускунчика і радісно вигукнули:

¹ *Оршад* — напій з мигдалевого молока.

— О королевичу! Дорогий королевичу! Братику!

Лускунчик, видно, був дуже зворушений. Витираючи сльози, що все набігали йому на очі, він узяв Марі за руку й урочисто сказав:

— Це мадемуазель Марі Штальбаум, дочка вельми достойного радника медицини і моя рятівниця! Якби вона не кинула вчасно черевичка й не здобула мені шаблі переведеного на пенсію полковника, мене перегриз би клятий Мишпачий король і я вже лежав би в могилі. Хіба Пірліпат, хоч вона й природжена королівна, може зрівнятися вродою, добротою і чеснотами з мадемуазель Штальбаум? Ні, кажу я вам, ні!

— Ні! — вигукнули у відповідь дами і, схлипуючи, почали обіймати Марі. — О шляхетна рятівнице королевича, нашого улюбленого брата, о незрівнянна мадемуазель Штальбаум!

Потім дами повели Марі й Лускунчика в замок, до зали, де стіни були всі зроблені з кришталю, що мерехтів усіма барвами. Та найбільше сподобались там Марі гарнесенькі стільчики, столики, комодики й секретери з кедрового та бразильського дерева з інкрустованими золотими квітками.

Королівни вмовили Марі й Лускунчика сісти і сказали, що зараз-таки власноручно приготують їм частування. Вони понаносили всіляких горщечків, мисочок із найтоншої японської порцеляни, ложок, ножів і виделок, тертушок, горняток та іншого золотого й срібного кухонного начиння, а також чудових плодів і ласощів, таких, що Марі ніколи ще й не бачила, і заходилися білими як сніг ручками делікатно витискати з овочів сік, товкти прянощі, терти солодкий мигдаль — одне слово, так спритно взялися до роботи, що Марі зрозуміла, які з них добрі господині і яке смачне частування на неї чекає. Бувши певна, що вона й сама непогана куховарка, Марі в душі бажала, щоб її також запросили до тієї роботи. Найвродливіша з Лускунчикових сестер, ніби вгадавши її потаємне бажання, подала їй золоту ступку і сказала:

— О мила моя приятелько, дорога рятівнице мого брата, потовчи трохи льодяників!

Поки Марі весело стукотіла товкачиком і ступка дзвеніла приємно й мелодійно, наче гарненька пісенька, Лускунчик

почав дуже докладно розповідати про страхотливу битву з військом Мишачого короля, про те, як він через боягузтво своїх загонів зазнав поразки, як потім огидний Мишачий король хотів будь-що перегризти його, як Марі довелося пожертвувати багатьма його підданцями, що перебували в неї на службі.

Він розповідав усе це, а Марі здавалося, ніби його слова і навіть стукіт її товкачика об ступку десь віддаляються, стають невиразніші, а тоді все покритлося срібним серпанком, наче насунув туман, і в ньому потонули королівни, пажі, Лускунчик, вона сама... Щось співало, дзюрчало, бриніло, і ті дивні звуки також віддалялися й затихали... Марі, мов на хвилях, підіймалась дедалі вище й вище... вище й вище...

Ілюстрація
Артуша Шайнера

КІНЕЦЬ

Гуп! Ба-бах! — Марі впала з безмежної високості.

Оце було падіння!

Але вона відразу розплющила очі й побачила, що лежить у своєму ліжечку. Був білий день, над нею стояла мати й казала:

— Хіба можна так довго спати? Сніданок давно вже на столі!

Ви, мабуть, уже зрозуміли, мої вельмишановні слухачі, що Марі, геть приголомшена всіма тими дивами, які побачила, врешті заснула в залі Марципанового замку й що слуги, чи пажі, чи навіть самі королівни й принесли її додому й поклали в ліжко.

— Ох, мамо, люба мамо, де тільки мене не виводив цієї ночі молодий пан Дросельмаєр! Скільки я всього гарного побачила!

І вона розповіла все майже так само докладно, як щойно розповідав я, а мати слухала її й дивувалася:

— Тобі снився довгий, дуже гарний сон, люба доню, але тепер викинь усе це з голови.

Марі вперто запевняла, що бачила все це не вві сні, а насправді. Тоді мати повела її до шафи з іграшками, взяла Лускунчика, що, як завжди, стояв у третій шухляді, і сказала:

— Як ти могла подумати, дурненька, що ця дерев'яна нюрнберзька лялька може говорити й рухатися?

— Але ж я твердо знаю, мамо, що цей маленький Лускунчик — молодий пан Дросельмаєр з Нюрнберга, небіж хрещеного.

Почувши це, батько й мати зареготали. Марі мало не заплакала.

— Ви ось, тату, смієтеся з мого Лускунчика, а він так гарно називав вас! Коли ми прийшли до Марципанового замку і він відрекомендував мене своїм сестрам-королівнам, то сказав, що ви вельми достойний радник медицини!

Батьки зареготали ще дужче, до них приєдналась Луїза і навіть Фріц. Тоді Марі побігла до іншої кімнати, швидко дістала зі своєї скриньки сім корон Мишачого короля, показала їх матері й мовила:

— Гляньте, мамо, ось сім корон Мишачого короля, їх мені дав уночі молодий пан Дросельмаєр як свої трофеї.

Мати вражено розглядала малесенькі корони з якогось зовсім невідомого, але дуже блискучого металу, зроблені так майстерно, наче не могли бути витвором людських рук. Батько також не міг надивитися на них. Нарешті батько й мати суворо звеліли Марі признатися, де взялися ті корони, але вона стояла на своєму. А коли батько почав картати її і навіть назвав малою брехункою, вона гірко заплакала й заголосила:

— Ну що мені, бідолашній, робити? Що казати?

Тієї миті двері відчинилися і ввійшов хрещений.

— Що сталося? — спитав він. — Що сталося? Моя хрещениця Марі плаче й голосить? Що сталося?

Батько розповів йому про все й показав корони. Побачивши їх, хрещений засміявся й вигукнув:

— Химери, пусті химери! Та це ж ті корони, які я колись носив на ланцюжку годинника, а потім подарував Марі на

день народження, коли їй минуло два роки. Невже ви не пам'ятаєте?

Ні батько, ні мати не могли пригадати такого. Коли Марі побачила, що батьки перегнівалися, вона підбігла до хрещеного й вигукнула:

— Дядечку Дросельмаєре, ви ж бо все знаєте! Скажіть їм самі, що мій Лускунчик — ваш небіж, молодий пан Дросельмаєр із Нюрнберга і що це він подарував мені корони!

Та хрещений насупився і пробурмотів:

— Пусті химери!

Тоді батько взяв Марі за руку й дуже суворо сказав їй:

— Послухай, Марі, облиш свої вигадки й кепські жарти! Якщо ти ще хоч раз скажеш, що той нікчемний, потворний Лускунчик — небіж твого хрещеного, я викину у вікно не тільки самого Лускунчика, а й усі твої ляльки, навіть мамзель Кларуню.

Тепер уже, звичайно, бідолашна Марі не могла нікому й слова сказати про те, що переповнювало їй серце, — бо ви, певне, й самі розумієте, що вона не могла забути тих чудових, незвичайних пригод, які їй довелося пережити. Навіть твій приятель Фріц Штальбаум, мій шановний читачу чи слухачу, зразу ж повертався спиною до сестри, коли вона хотіла розповісти про дивовижну країну, де їй було так добре. Кажуть, що часом він навіть бурмотів крізь зуби:

— Дурне дівчисько!

Проте, віддавна знаючи його добру натуру, я не можу повірити, що він справді так лаяв сестру. А все ж відомо напевне, що він, анітрохи не вірячи вже Марі, на прилюдному оглядові свого війська офіційно вибачився перед своїми гусарами за те, що так був їх скривдив, пришпилів їм замість утрачених відзнак багато вищі, кращі султани з гусячого пір'я і знов дозволив сурмити гвардійський марш. Ну, а ми з вами краще знаємо, яку мужність виявили гусари, коли огидні кулі поплямили їм червоні мундири.

Говорити про свої пригоди Марі більше не зважувалася, проте образи тієї дивовижної, чарівної країни оточували її на кожному кроці, вона чула приємне, лагідне дзюрчання, ніж-

ні, мелодійні звуки, бачила все знов, тільки-но починала про нього думати, і замість гратися, як бувало раніше, могла сидіти годинами тихо й непорушно, заглибившись у себе, через що її тепер усі прозивали малою мрійницею.

Одного разу хрещений знов лагодив годинника у Штальбаумів. Марі сиділа біля шафи з іграшками і, заповонена своїми мареннями, дивилася на Лускунчика. І враз у неї вихопилося:

— Ох, любий пане Дросельмаєре, якби ви насправді жили, я б не погордувала вами, як королівна Пірліпат, за те, що ви через мене втратили свою вроду.

Почувши її слова, хрещений крикнув:

— Ну, ну, пусті химери!

Та тієї миті щось так затріщало й загуркотіло, що Марі зомліла і звалилась додолу. Коли вона опритомніла, коло неї упадала мати й казала:

— Ну як можна було звалитися зі стільця? Така велика дівчинка! До пана старшого радника суду приїхав із Нюрнберга небіж і завітав із ним до нас. Будь же чемною!

Марі звела очі: хрещений знов начепив скляну перуку, надяг жовтий сюртук і всміхався дуже вдоволено, а за руку він тримав хоч і невеликого, але дуже стрункого хлопця, білолицього, рожевощогого, в розкішному червоному сурдутику, шитому золотом, у білих шовкових панчохах і черевиках, із гарненьким букетом, пришпиленим до жабо. Волосся в нього було бездоганно накручене й напудроване, а вздовж спини звисала чудова коса. Маленька шпага при боці так блищала, наче була всіяна коштовними каменями, а під пахвою він тримав шовкового капелюха.

Хлопець виявив свою доброзвичайність уже тим, що подарував Марі багато гарних іграшок, а головне — пречудового марципана і такі самі фігурки, як у неї погриз Мишачий король, а Фріцові — розкішну шаблю. За столом чемний гість лускав для всіх горіхи, навіть найтвердіші його не лякали, правою рукою він клав горіха в рот, лівою смикав себе за косу, і — лусь! — шкаралуца розколювалася в друзки.

Марі почервоніла, побачивши чемного хлопця, а коли після обіду молодий Дросельмаєр запропонував їй пройтися з ним у вітальню, до шафи з іграшками, вона геть спаленіла.

— Гуляйте собі, діти, тільки не сваріться! Всі мої годинники йдуть добре, тому я не бороню вам, — сказав старший радник суду.

◀ Ілюстрація Рене Греф ▶

Тільки-но молодий Дросельмаєр лишився наодинці з Марі, він опустився на одне коліно й мовив:

— О незрівнянна мадемуазель Штальбаум, ви бачите біля своїх ніг щасливого Дросельмаєра, якому ви на цьому самому місці врятували життя! Ви ласкаво сказали, що не погордували б мною, як мерзенна королівна Пірліпат, якби я через вас зробився потворою. І я зразу ж перестав бути нікчемним Лускунчиком і повернув собі давній, не найгірший вигляд.

О найдорожча мадемуазель, ошасливіте мене своєю неоціненою рукою, поділіть зі мною королівство й корону, будемо разом володарювати в Марципановому замку, бо я тепер там король!

Марі підвела хлопця й тихо сказала:

— Любий пане Дросельмаєре! Ви лагідна, щира людина, та ще й королюєте в чудовій країні, заселеній дуже милими, веселими людьми, тому я згодна, щоб ви були моїм нареченим!

І Марі зразу ж стала нареченою Дросельмаєра. Кажуть, що через певний час він приїхав по неї в золотій кареті, запряженій срібними кінями, і забрав у своє королівство. На весіллі в них танцювало двадцять дві тисячі найкращих фігурок, оздоблених перлами й діамантами, і Марі начебто ще й досі королює в країні, де всюди можна побачити, якщо тільки в тебе є на це очі, блискучі Різдвяні гаї, прозорі Марципанові замки — одне слово, найдивовижніші, найчудовіші речі.

Оце й уся казка про Лускунчика і Мишачого короля.

Переклад із німецької Євгена Поповича

Обмірковуємо й обговорюємо прочитане

1. Підготуйте розповідь «У Ляльковому царстві». Завдяки чому ми уявляємо його? Чим найбільше ви були вражені, подорожуючи разом із героєм і героїнею казки?
2. Опишіть емоційні стани Марі й Лускунчика під час подорожі містом Солодоців. А які емоції виникли у вас, коли читали ці сторінки казки?
3. Намалюйте якесь із див Лялькового царства (Різдвяний ліс, місто Солодоців або інше).
4. Як ви думаєте, чому ніхто не вірив Марі, коли вона починала розповідати про свої пригоди?
5. Знайдіть у розділі «Кінець» і прочитайте опис небіжа Дросельмаєра. Що в цьому описі підказує, що перед нами — той самий Лускунчик?
6. Розкажіть, під час читання яких епізодів казки ви найбільше переживали за головних героя та героїню?
7. Які думки й емоції викликала у вас кінцівка твору?
8. Розгляньте сторінки коміксу, створеного Анастасією Кравець спеціально для вас. Які епізоди казки ви впізнали за цими малюнками? Який кадр коміксу сподобався вам найбільше й чому?

ДО ТАЄМНИЦЬ МИСТЕЦТВА СЛОВА

ПРО ЛІТЕРАТУРНОГО ГЕРОЯ/ЛІТЕРАТУРНУ ГЕРОЇНЮ

Чи замислювались ви над секретом успіху художніх творів? Що робить їх цікавими для читацької аудиторії різних часів і народів? Напевно, ви здогадуєтесь, що увагу тих, які читають, привертають не лише захопливі сюжети, а й дійові особи твору, їхні характери, вчинки, думки, почуття. Багатьом юним шанувальникам і шанувальницям книжок запам'ятовуються і Лускунчик, який переміг Мишиного короля, і мудра пані Метелиця, і відважна й цілеспрямована Герда.

Ще з початкової школи ви знаєте, що в тому самому значенні, що й дійова особа, часто використовується словосполучення *літературний герой/літературна героїня* або слово *персонаж* (від латинського — обличчя, маска).

Також, мабуть, пам'ятаєте, що персонажами художніх творів можуть бути не лише люди, а й наділені людськими рисами тварини, рослини, фантастичні істоти, предмети, явища природи. Наприклад, у прочитаних вами казках діють Снігова Королева, ворон і ворона, фарбований шакал.

Отже, літературний герой/літературна героїня, або персонаж, — це загальна назва будь-якої дійової особи твору. Готуючи характеристику літературного персонажа, спирайтесь на пам'ятку, розміщену на форзаці.

1. Поясніть значення словосполучення *літературний герой/героїня* і слова *персонаж*.
2. Наведіть приклади з прочитаних творів, коли персонажами є фантастичні істоти, тварини або рослини.
3. Ознайомившись із пам'яткою «Як підготуватись до характеристики літературного героя/літературної героїні» (див. рубрику «Ваш порадник»), розкажіть, на які моменти в зображенні літературних героїв або героїнь важливо звертати увагу.

МИСТЕЦЬКІ ПЕРЕДЗВОНИ

Казкова історія «Лускунчик і Мишачий король» стала джерелом багатьох мистецьких творів. За казкою створено численні ілюстрації, мультфільми, вистави. Найвідомішим мистецьким твором є балет Петра Чайковського «Лускунчик», який ставиться в багатьох країнах світу, він не сходить з помостів і українських театрів.

Сцена з балету «Лускунчик» в Національній опері України

У 2018 р. вийшов художній фільм «Лускунчик і чотири королівства» (США, режисери — Лассе Галльстрем, Джо Джонсон).

✓ Уявіть себе художником-декоратором/художницею-декораторкою вистави за казкою. Яку афішу ви запропонували б?

А серед кращих ілюстраторів світу — харківська художниця Марина Пузиренко, кілька ілюстрацій якої розміщено в нашому підручнику. За ілюстративне оформлення казки Гофмана вона потрапила в 2014 році до **Почесного списку Ганса Крістіана Андерсена**. Про цей найвідоміший у світі каталог найкращих видань для дітей ви читали, вивчаючи «Снігову Королеву».

ПІДСУМОВУЄМО

1. У чому, на ваш погляд, секрет величезної популярності казки Гофмана?
2. Хто з персонажів цієї різдвяної історії сподобався вам найбільше? Чим саме?
3. Поясніть, як ви розумієте слова, якими закінчується казка «Лускунчик і Мишачий король»: «*Марі начебто ще й досі королює в країні, де всюди можна побачити, якщо тільки в тебе є на це очі, блискучі Різдвяні гаї, прозорі Марципанові замки — одне слово, найдивовижніші, найчудовіші речі*»?
4. Уявіть таку ситуацію: у вас є можливість зустрітись із будь-яким персонажем твору. Кого б ви обрали? Про що хотіли б із ним/нею поговорити?
5. На матеріалі прочитаної казки складіть за зразком і заповніть у зошиті таблицю характеристики Марі або Лускунчика (на ваш вибір):

Риси характеру Марі або Лускунчика	Факти з казки, що підтверджують їх

6. Складіть порівняльну характеристику Марі й Герди зі «Снігової Королеви». Що об'єднує цих двох героїнь?
7. Чи можна стверджувати, що в казці Гофмана переплітаються два світи: реальний і фантастичний? Аргументуйте свою відповідь.
8. Навіщо, на вашу думку, письменник уводить до тексту казки пісеньки?
9. Чи погоджуєтеся ви з тим, що твір «Лускунчик і Мишачий король» можна назвати казкою в казці? Доведіть свою думку.

10. Перечитайте ще раз епіграф до статті про Гофмана. Чи вдалось вам у прочитаній казці «впізнати знайомі обличчя та образи, які оточують вас у повсякденному житті»?
11. Уявіть себе кінорежисером/кінорежисеркою, який/яка знімає трейлер¹ до фільму «Лускунчик і Мишачий король». Які епізоди увійшли б до вашого трейлера? Поясніть, чому саме такі.
12. Розгляньте плакат, створений на основі ілюстрації одного з найвідоміших у світі сучасних японських мультиплікаторів Хаяо Міядзакі. Як наведені дієслова та словосполучення стосуються головних героя та героїні казки? А які з них ви обрали б для себе життєвим гаслом (назвіть 2–3 найважливіші, на ваш погляд)? Аргументуйте свою відповідь.
13. За бажанням виготовте різдвяну листівку (паперову чи цифрову), або ялинкову прикрасу, або книжкову закладку для своїх рідних, використавши образи з казки «Лускунчик і Мишачий король».
14. Оцініть, як розширився ваш словниковий запас, орієнтуючись на запитання: «Які нові слова я дізналась/дізнався завдяки прочитаній казці?»
15. Напишіть історію про святкові дива. Це може бути казка, оповідання, вірш — усе, що підкаже вам фантазія. Оберіть одну з тем:
  - ✓ «Дива, які сталися зі мною або з моїми близькими»;
  - ✓ «Дива, які можуть статися на Різдво»;
  - ✓ «Дива, які я хочу подарувати своїм рідним і/або друзям».

¹ *Трейлер* — відеоролик, який складається з коротких і зазвичай найбільш видовищних уривків фільму для попереднього ознайомлення з ним або реклами. Мета трейлера — справити враження на глядача, зацікавити фільмом, заохотити до його перегляду.

ЕЛЕАНОР ПОРТЕР (1868–1920)

У всьому можна знайти щось хороше, привід для радості, варто лише пошукати!

Елеанор¹ Портер

НУМО РАЗОМ ПОГРАЄМО В РАДІСТЬ!

Чи згодні ви з тим, що важко знайти людину, яка не любила б грати, а особливо в дитинстві? Напевно, усі ви можете пригадати чимало неймовірно цікавих ігор, які не залишають байдужими ані дітей, ані дорослих. А сьогодні пропонуємо вам відкрити для себе ще одну дивовижну гру, яка саме завдяки художньому твору розійшлася світом і стала улюбленою для читачів різних країн. І має вона незвичайну назву — «*Гра в радість*». Вигадала її ще на початку ХХ століття **американська** письменниця **Елеанор Портер**.

Народилась майбутня знаменитість **19 грудня 1868 року** в містечку Літлтон (штат Нью-Гемпшир, США). Батьки виховували дівчинку в християнських традиціях, і відповідно до них Елеанор з дитинства співала в церковному хорі. Маючи чудовий голос, вона прагнула стати професійною співачкою й успішно закінчила консерваторію. Водночас ще з юності талановита дівчина захопилась письменництвом, яке в подальшому стало справою всього її життя. З-під пера Елеанор

Новорічна кулька
із зображенням
Полліанни

¹ Іноді ім'я письменниці передають як *Елеанор*.

Портер вийшло 200 оповідань і 15 романів, але найбільше всім запам'яталась її весела героїня на ім'я *Полліанна* (рідше в перекладах — *Поліанна*).

Слід відзначити, що письменниця жила за часів, коли жінки багато в чому відчували себе безправними, по суті їм була відведена роль домогосподарок. Вважалось, що призначення жінки має бути обмежене суворо визначеним колом обов'язків: відвідування церкви, виховання дітей і догляд за будинком. За тогочасними уявленнями, жінка фактично була позбавлена права вибору професії і аж ніяк не могла бути активною громадянкою на рівні із чоловіками. Елеанор Портер усім своїм життям, а насамперед успіхами на письменницькій ниві, вдалося зруйнувати це застаріле бачення ролі жінки в суспільстві. Її **роман «Полліанна»** полонив серця багатьох людей, а його героїня стала символом радості й оптимізму¹, прославила письменницю на весь світ.

Ілюстрація
Кейт Хайндлей

Як ви думаєте, а де письменниця створювала цю історію? Ні, не у звичайному кабінеті! Цікаво, що писала вона в атмосфері затишного саду, який розмістився на даху одного з нью-йоркських будинків. Можливо, ще й тому книжка вийшла легкою, мов весняний вітерець, і світлою, як вранішнє проміння, що осяває крони дерев. Тож запрошуємо вас зайти до чарівного книжкового саду Елеанор Портер і пограти разом із її Полліанною в найжиттєрадіснішу гру, яка взагалі існує у світі, — **ГРУ В РАДІСТЬ!**

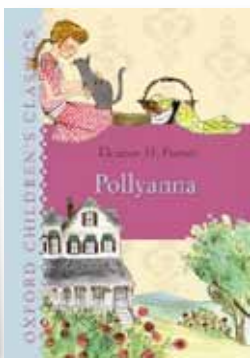
1. Розкажіть, що вас зацікавило у статті про Елеанор Портер.
2. Як ви розумієте вислів письменниці, наведений як епіграф до статті?
3. Які ігри є вашими улюбленими?
4. Якою ви уявляєте гру в радість? Спробуйте передбачити, яке правило може бути головним у такій грі.

¹ **Оптимізм** — світосприймання, перейняте бадьорістю, життєрадісністю, твердою вірою в краще майбутнє, в успіх; протилежне — **песимізм**.

Читаємо із задоволенням

ПОЛЛІАННА (Окремі розділи)

Розділ 3. ПРИЇЗД ПОЛЛІАННИ

За кілька днів поштарка принесла телеграму, в якій повідомлялося, що Полліанна прибуде до Белдінгсвіля наступного дня, двадцять п'ятого червня, о четвертій. Прочитавши телеграму, міс Поллі вкотре спохмурніла, а потім піднялася сходами на горище. Кімнату вона оглядала з незмінним за останні дні похмурим виглядом.

У кімнатці стояло маленьке, проте акуратне ліжко, двоє стільців, умивальник, комод (без люстра) та маленький столик. На вікнах не було фіранок¹, а на стіні — жодної картини. Цілісінський день сонце припікало дах, і кімнатка розжарилась, як пічка. Москітних сіток на вікнах не було, і їх не відчиняли, щоб не впускати комах. Біля одного з них дзижчала велика муха, марно намагаючись вибратися назовні.

Міс Поллі ляснула муху й викинула її у вікно, відчинивши його лише на кілька сантиметрів. Потім поправила стільця, щоб той стояв рівно, знов спохмурніла й вийшла з кімнати.

— Ненсі, — сказала вона за мить, стоячи на порозі кухні, — я знайшла в кімнаті міс Полліанни муху. Надалі стеж

¹ Фіра́нка — шматок тканини або тюлю, яким запинають вікно, двері тощо; занавіска.

за тим, щоб вікна подеколи таки відчинялися. Я замовила сітки від комах, однак поки їх доставлять, усі вікна в кімнаті лишатимуться зачиненими. Моя небога прибуде завтра о четвертій. Зустрінеш її на станції. Тімоті візьме відкритого візка й відвезе тебе туди. У телеграмі сказано, що Полліанна має світле волосся і буде одягнена в червону картату сукенку та солом'яний капелюшок. Це все, що мені наразі відомо, але гадаю, цього тобі має вистачити.

— Гаразд, пані, а ви...

Міс Поллі, вочевидь, правильно зрозуміла цю паузу, оскільки зразу ж насупилася й різко відповіла:

— Ні, я не поїду. Гадаю, в цьому немає жодної необхідності. Це все, Ненсі.

Міс Поллі розвернулася й пішла геть, вважаючи, що зробила для небоги все, що могла.

Ненсі ж продовжила прасувати рушника, однак просто не тямилася себе від обурення.

Світле волосся, червона картата сукня і солом'яний капелюшок — це все, що їй відомо, і цього їй достатньо! І як їй тільки не соромно — адже небога проїхала через весь континент, аби дістатися сюди!

Тімоті й Ненсі приїхали зустрічати дівчинку за двадцять хвилин четверта. Тімоті був сином старого Тома. У місті часто казали, що якщо Том — права рука міс Поллі, то Тімоті, безсумнівно, — ліва.

Тімоті був веселим і симпатичним хлопцем. І хоча Ненсі почала служити в міс Поллі не так давно, вони вже встигли потоваришувати. Однак сьогодні Ненсі надто замислилася над своїм завданням — як зустріти дівчинку, — тож вони не теревенили, як зазвичай, а їхали до станції мовчки.

Ненсі все повторювала про себе: «Світле волосся, червона картата сукня, солом'яний капелюшок», міркуючи, якою насправді може виявитися Полліанна.

— Для неї краще бути чемною і тихою, сподіваюся, вона не впускатиме ножів на підлогу та не грюкатиме дверима, — зітхнула Ненсі, коли Тімоті приєднався до неї на станції.

— Гм, якщо вона не така, хто-зна, що тоді буде з усіма нами, — засміявся Тімоті. — Ти тільки уяви — міс Поллі і галаслива дитина! О, чуєш свисток? Потяг прибуває!

— Ох, Тімоті, я... Я думаю, це була не найкраща ідея — відправити сюди саме мене, — затинаючись зізналася Ненсі й побігла на місце, з якого було зручно роздивлятися всіх пасажирів, що сходили на маленькій станції.

За мить Ненсі побачила її — худеньку дівчинку в червоній картатій сукні, з волоссям, заплетеним у дві товсті коси. З-під солом'яного капелюшка виглядало гарне личко в ластовинні — воно поверталось в різні боки, шукаючи когось очима.

Ненсі одразу ж упізнала Полліанну, але їй знадобилося трохи часу, щоб заспокоїтись — у неї чомусь тремтіли коліна. Дівчинка стояла на пероні сама, коли Ненсі нарешті зважилася підійти.

— Ви міс Полліанна? — затинаючись запитала вона. Наступної миті вона відчула, як її міцно обняли маленькі ручки.

— О, я така рада, рада вас бачити, — закричала дівчинка просто у вухо Ненсі. — Так, я Полліанна, і я така щаслива, що ви мене зустрічаєте! Я сподівалася, що ви приїдете!

— Справді? — здивовано запитала Ненсі, не розуміючи, як узагалі Полліанна могла про неї знати. — Невже сподівалася? — повторила вона, намагаючись розправити капелюха.

— О так, і всю дорогу я намагалася уявити, як ви виглядаєте, — зізналася дівчинка, пританцьовуючи навшпиньках та розглядаючи Ненсі з голови до п'ят. — Та зараз я нарешті знаю, які ви, і ви мені подобаетесь!

Ілюстрація Калісти Ворд,
США (після 2011 року)

Ненсі відчула деяке полегшення, коли до них нарешті приєднався Тімоті, бо слова Полліанни її бентежили.

— Знайомся, це Тімоті. У тебе є валіза? — запитала Ненсі.

— Так, є, — поважно кивнула Полліанна. — Причому нова і дуже гарна. Леді з Жіночої допомоги¹ придбали її для мене, і це дуже мило з їхнього боку, адже натомість вони могли купити килим. Щоправда, я не уявляю, якої довжини міг бути цей килим, однак, мабуть, його мало б вистачити не менше, як на половину проходу в церкві. Як гадаєте? А ще в моїй сумочці є цікава річ — квитанція. Містер Грей сказав, що я маю віддати її вам, перш ніж ми заберемо валізу. Містер Грей — це чоловік місіс Грей. Вони родичі дружини пастора Карра. Я подорожувала з ними на Схід, і це було просто чудово! Ось, я знайшла — квитанція! — і дівчинка подала їм папірець після довгих пошуків у сумочці.

Ненсі зробила глибокий вдих. Вона інстинктивно відчувала, що мала щось відповісти, і кинула оком на Тімоті. Той, однак, намагався дивитися в інший бік.

Нарешті троє всілися у візок, розмістивши позаду валізу Полліанни. Полліанна ж умостилася між Ненсі й Тімоті. Увесь цей час маленька дівчинка щось розповідала й сипала запитаннями. Ненсі спочатку намагалася відповідати, але скоро відчула, що просто не встигає за летом її думки.

— Погляньте! Хіба не чудовий краєвид?! А нам далеко їхати? Сподіваюсь, що далеко, дуже вже я люблю подорожувати, — зітхнула Полліанна, коли вони нарешті рушили. — Звісно, якщо це недалеко, я не буду засмучуватись, це теж дуже добре — адже тоді ми швидко дістанемося будинку, правда ж? Яка гарна вулиця! Я знала, що тут так гарно — мені ще тато розповідав...

Згадавши про батька, дівчинка раптом замовкла, ніби їй перехопило дух. Ненсі занепокоєно поглянула на неї і побачила, що маленьке підборіддя злегка тремтить, а оченята налились слізьми. Однак за мить дівчинка опанувавши себе, знов почала щебетати.

¹ Жіноча допомога — одне із численних жіночих благодійних товариств у США.

— Так, тато мені розповідав. Він чудово пам'ятав ці місця. А ще, мабуть, треба вам дещо пояснити. Принаймні місіс Грей так вважає. Річ у цій червоній картатій сукенці. Знаєте, я мусила б носити чорне, і місіс Грей дивувалася, чому я не в чорній сукні. Вона сказала, що вам це може видатися навіть дивним. Та в місії не було одягу чорного кольору, окрім чорної вельветової сукні однієї леді, однак пастор Карр сказав, що це не підходить. До того ж вона була трохи витерта на ліктях та в інших місцях — знаєте, як це буває. Кілька леді з Жіночої допомоги хотіли купити мені чорну сукню і капелюшок, однак інші вважали, що доцільніше було б придбати килим для церкви, як я вже казала. Місіс Байт вирішила, що так буде навіть краще, надто вже їй не подобаються діти в чорному. Тобто дітей вона любить, але не в чорному одязі.

Полліанна на хвильку замовкла, щоб набрати повітря, а Ненсі вдалося нарешті сказати:

— Гадаю, нічого страшного в цьому немає.

— Я рада, що ви так думаєте, бо і я так вважаю, — кивнула Полліанна, у якої знов перехопило дух. — Мабуть, мені було б значно важче радіти в чорному.

— Радіти?! — здивовано вигукнула Ненсі.

— Так, радіти, що тато пішов на небо, щоб бути там із мамою та іншими дітьми. Він казав, що я маю радіти за них. Та знаєте, це досить важко, навіть коли на мені червона картата сукня, бо мені так його бракує. Не можу не думати про те, як сильно мені хочеться, щоб він був зі мною, бо ж поряд з мамою та дітьми є Бог і янголи, а в мене не лишилося нікого, окрім леді із Жіночої допомоги. Однак тепер мені буде значно легше, бо зі мною ви, тітонько Поллі! Я така щаслива, що ви в мене є!

Співчуття Ненсі до маленької самотньої дівчинки враз змінилося щирим здивуванням.

— Ох, дорогенька, ти помилилася! — затинаючись мовила вона. — Я Ненсі, а не твоя тітка Поллі!

— То ви не тітонька Поллі? — розчаровано мовила дівчинка.

— Ні, мене звуть Ненсі. Ніколи б не подумала, що ти сплутаєш мене із нею, адже ми зовсім не схожі. Ми просто небо й земля!

Тімоті насмішкувато цокнув язиком, але Ненсі була надто занепокоєна, аби щось на це відповісти.

— Але хто ж ви тоді? — запитала Полліанна. — Ви не схожі на жодну леді із Жіночої допомоги!

Цього разу Тімоті не стримався і засміявся.

— Я Ненсі, хатня робітниця. Я виконую всю домашню роботу, хіба що не перу й не прасую — це робить міс Даргін.

— Але тітонька Поллі існує? — схвильовано запитала дівчинка.

— У цьому можеш навіть не сумніватися, — втрутився Тімоті.

Дівчинка враз заспокоїлася.

— О, тоді все гаразд. — Після короткої паузи вона продовжила: — А знаєте, я навіть рада, що вона не приїхала мене зустрічати, бо наша зустріч попереду, а в мене вже є ви.

Ненсі не знала що й казати. Усміхнений Тімоті повернувся до неї:

— Мабуть, це гарний комплімент, — мовив він, — чому б тобі не подякувати маленькій леді?

— Я саме про це й думала, міс Полліанно, — пробелькотіла Ненсі.

Полліанна задоволено зітхнула.

— От і я ж про це кажу. Вона для мене дуже важлива. Знаєте, це ж моя єдина тітка, а я взагалі не знала, що вона в мене є. А потім мені тато все розповів. Він сказав, що тітка Поллі живе в чудовому великому будинку на пагорбі.

— Це справді так, он він видніється, — мовила Ненсі. — Великий білий будинок, а на вікнах — зелені фіранки.

— Та він просто чудовий! А скільки навколо дерев і трави, я ніколи не бачила стільки трави! А моя тітонька Поллі багата?

— Так, міс.

— Я дуже рада, адже, мабуть, це чудово — мати багато грошей. У мене ніколи не було багатих знайомих, хіба що Байти, але і в них статки не такі вже значні. Однак у кожній

кімнаті вони мають килим, а щонеділі їдять морозиво. У тітоньки Поллі їдять морозиво по неділях?

Ненсі заперечно похитала головою і насмішкувато кинула оком на Тімоті.

— Ні, міс, ваша тітонька не любить морозива. Принаймні, я ніколи не бачила його на столі.

На обличчі Полліанни з'явилось розчарування.

— О, справді? Як прикро! Навіть не знаю, як можна не любити морозива. Однак це навіть на краще — адже якщо з'їси забагато, може заболіти живіт, як одного разу трапилось з місіс Байт. Саме вона й пригощала мене морозивом. А килими в тітоньки є?

— Килими є.

— У кожній кімнаті?

— Майже в кожній, — відповіла Ненсі, спохмурнівши, бо якраз згадала, що в кімнатці на горищі килима немає.

— Я дуже рада! — вигукнула Полліанна. — Обожаю килими! У нас їх не було, тільки два крихітні килимки, причому один вимощений чорнилом. А ще в місіс Байт були картини — просто чудові — з трояндами, маленькими дівчатками на колінах, кошеним, ягнятами, левом. Звісно, це все було зображено не на одній картині, особливо ягнята й лев. Хоч у Біблії й сказано, що вони товаришуватимуть, але, мабуть, це трапиться лише в майбутньому, правда ж? Принаймні, не на картині місіс Байт. А ви любите картини?

— Я... я навіть не знаю, — хрипко відповіла Ненсі.

— Я люблю! У нас їх, щоправда не було, знаєте, у місіях вони рідко трапляються. Але потім з'явилось дві. Одна була така гарна, що тато вирішив її продати, адже мені знадобилися черевики. А інша впала й розбилася, щойно ми почепили її на стіну — знаєте, скло часто б'ється. І я плакала. Але так навіть краще — що я не звикла до гарних речей, бо тепер мені сподобається все в будинку тітоньки Поллі. Знаєте, це як яскраві стрічки, що знаходиш у пожертвах замість вицвілих і темних. Ах, який же гарний цей будинок! — не стрималася Полліанна, коли вони нарешті виїхали на просторі алею, що вела до будинку. Тімоті якраз діставав валізу дівчинки, коли Ненсі голосно прошепотіла просто йому на вухо:

— Ніколи не кажи мені, що звільнишся, Тімоті Даргін! І мене тепер звідси нічим не виманиш!

— Звільнятися? — насмішкувато мовив юнак. — Мене тепер і силою звідси не витягнеш, із цією дівчинкою тут тепер буде весело, як у кіно, — щодня!

— Тобі б лишень веселитися! — обурено мовила Ненсі. — А як цій дитині жити зі своєю тіткою, ти подумав? Ні, хтось-таки має її оберігати, і це буду я, Тімоті, так і знай! — пообіцяла Ненсі, після чого повела Полліанну в дім.

Обмірковуємо й обговорюємо прочитане

1. Поділіться враженням від першого знайомства з Полліанною. Що ви дізнались про цю дівчинку?
2. Знайдіть у тексті й прочитайте портрет Полліанни. Які прикметники допомагають читачу уявити її?
3. Прочитайте в особах діалог Ненсі й Полліанни від слів «*Ненсі одразу ж упізнала Полліанну...*» до слів «*Я знала, що тут так гарно — мені ще тато розповідав...*».
4. Що про характер головної героїні ви дізнались із цього діалогу? Аргументуйте свою відповідь.
5. Поспостерігайте за текстом, яке слово найчастіше вживає дівчинка. Як це її характеризує?
6. А як часто ви промовляєте улюблене слово Полліанни? У зв'язку із чим?
7. Поміркуйте, чому Ненсі й Тімоті переживали за перебування Полліанни в тітоньки Поллі. Якою ви уявляєте тітоньку Поллі?

Розділ 5. ГРА

— Заради Бога, міс Полліанно, як же ви мене налякали! — загукала Ненсі, поспішаючи до скелі, із якої дівчинка злізла з очевидним відчуттям провини.

— Налякала?! О, вибач, будь ласка, але не варто через мене перейматися, Ненсі. Тато і леді із Жіночої допомоги теж часто лякалися, поки не зрозуміли, що я завжди повернуся цілою і неушкодженою, куди б не пішла.

— Але ж я навіть не знала, що ви пішли з дому, — вигукнула Ненсі, захопивши дівчинку за руку й потягнувши за собою з пагорба. — Я не бачила, що ви пішли, та й ніхто не бачив.

Я гадала, що ви вилетіли просто з вікна в небо! Так, саме про це я одразу й подумала!

Полліанна відповіла на це сяючою посмішкою.

— Ну, власне, так я і зробила. Тільки я полетіла не вгору, а вниз — дісталася землі гілками старого дерева.

Ненсі раптом зупинилася.

— Що ви зробили?!

— Злізла вниз по дереву, тому, що росте під вікном.

— Ой, лишечко, — Ненсі аж дух забило, після чого вона знов помчала в напрямку будинку. — Хотіла б я знати, що б на це сказала ваша тітка!

— Справді? Що ж, ми можемо дізнатися про це! Я усе їй розповім, щойно прийдемо додому, — радісно пообіцяла дівчинка.

— Та ні, краще не треба, — відповіла Ненсі. — У жодному разі не варто цього робити!

— Думаєш, тітонька Поллі розсердиться? — засмучено запитала Полліанна.

— Ні, гм... так, а втім, не переймайтеся. Мені не так уже й важливо, що б вона там сказала, — пробурмотіла Ненсі, яка згадала, що має захищати дівчинку від усіляких негараздів. — Та нам краще поспішити — мені ще посуд треба мити!

— Я допоможу! — зголосилася Полліанна.

— О міс Полліанно! — розчулилася Ненсі.

Кілька хвилин вони йшли мовчки. Небо стало зовсім темним, і Полліанна міцніше взялася за руку своєї подруги.

— А знаєш, я навіть рада, що ти злякалася і саме через це прийшла по мене, — у дівчинки трохи тремтіли плечі, бо надворі вже було прохолодно.

— Бідолашне ягнятко! І ви ж, мабуть, зголодніли! Боюся, доведеться вам вечеряти хлібом з мого локом зі мною на кухні. Вашій тітці не сподобалося, що ви не спустились до столу, розумієте?

Кадр із фільму
«Полліанна» (США,
2003 р., режисерка —
Сара Хардінг)

— Але ж я не могла, бо була тут!

— Так, але вона ж про це не знала, — сухо відповіла Ненсі. — Шкода, що вам перепаде лише молоко з хлібом, так, шкода!

— Ні-ні, я дуже рада!

— Рада? Це ще чому?

— Бо я люблю хліб з молоком і буду рада розділити з тобою вечерю! Чому ж не радіти?

— Здається, ви можете радіти будь-чому, — зауважила Ненсі, згадавши, як Полліанна намагалася полюбити кімнатку на горищі.

— Та насправді це просто така гра, — засміялася Полліанна.

— Гра?

— Так, гра в радість.

— Це ще що таке?

— Ну от така гра. Мене тато навчив, і вона просто чудова, — почала пояснювати Полліанна. — Ми завжди в неї грали, з того часу, як я була зовсім маленькою. Я розповіла про неї леді із Жіночої допомоги, і дехто із них приєднався до гри.

— То що це за гра? Знаєте, я не надто розуміюся в іграх.

Полліанна знов засміялася, але раптом зітхнула. У сутінках її обличчя видавалося тендітним і задумливим.

— Мабуть, усе почалося тоді, коли в пожертву ми отримали милиці.

— Милиці?

— Так. Я дуже хотіла ляльку, і тато написав їм про це. Та коли прийшла пожертва, там була записка від однієї леді, і в ній йшлося про те, що ляльок немає, але є милиці. Тож вона відправила їх, гадаючи, що вони можуть колись знадобитися. Саме тоді ми й почали грати.

Ілюстрація української художниці Надії Каламеєць

— Що ж, можу сказати, що не бачу в цьому жодного приводу для радощів, — роздратовано зауважила Ненсі.

— Якраз цьому й треба радіти! Гра полягала в тому, щоб знаходити привід для радощів у всьому без винятку, — захоплено розповідала Полліанна. — І почали ми з милиць.

— Ну ви тільки погляньте на неї! Хіба можна радіти з того, що отримуєш милиці замість ляльки?!

Полліанна заплескала в долоні.

— От якраз і можна! Можна! — вигукнула вона. — Але знаєш, Ненсі, я й сама спочатку цього не розуміла, — чесно зізналася дівчинка. — Тато мені пояснив.

— Що ж, поясніть тепер і мені, — наполягала Ненсі.

— Хіба ж не зрозуміло? Треба радіти з того, що милиці виявилися непотрібними! — тріумфально¹ повідомила Полліанна. — Тепер бачиш, як усе просто!

— Дивна якась гра, — зауважила Ненсі, з острахом поглядаючи на Полліанну.

— Ні, вона не дивна, а чудова! — з ентузіазмом² наполягала дівчинка. — І з того часу ми постійно в неї грали. І що тобі важче, то більше радіти треба — ось так. Щоправда, іноді буває зовсім важко, особливо коли твій тато іде на небо, а в тебе не лишається нікого, окрім Жіночої допомоги.

— Авжеж, або коли тебе поселили у крихітну кімнатку на горищі, в якій майже нічого немає, — пробуркотіла Ненсі.

Полліанна зітхнула.

— Спочатку й справді було непросто, особливо тому, що я почувалася такою самотньою. Мені здавалося, що я просто не зможу грати в гру, та й гарних речей хотілося нестерпно! Та раптом я згадала, що терпіти не можу свого ластовиння, і зраділа, що не маю люстра. А потім побачила цей чудовий краєвид із вікна і зрозуміла, що мені є з чого радіти. Знаєш, коли шукаєш привід для радощів, забуваєш про неприємне — як у випадку з лялькою і милицями, розумієш?

— Гм! — Ненсі навіть не знала, що на це відповісти, і щосили намагалася стримати сльози.

¹ *Тріумфально* — тут: переможно, урочисто.

² *Ентузіазм* — стан піднесення, захоплення, натхнення.

— Зазвичай це буває дуже легко, — зітхнула Полліанна, — бо ж ми з татом так часто грали в гру, що я до неї звикла. Це трапляється саме по собі. Зараз мені, звісно, непросто, бо грати нема з ким. Можливо, тітонька Поллі якось згодиться пограти, — міркувала вголос дівчинка.

— Боронь Боже — щоб вона... — видихнула Ненсі і додала вголос: — Знаєш, Полліанно, хоч я і не зовсім розумію цю гру та й грати не вмію, але я з тобою гратиму! Так, гратиму, гратиму! — пообіцяла Ненсі.

— О, Ненсі! — вигукнула Полліанна, міцно обіймаючи дівчину. — Це буде просто чудово! І весело, правда ж?

— Гм, мабуть, — із сумнівом мовила Ненсі. — Та все одно не варто на мене дуже вже розраховувати в грі, бо я ніколи в них не граю. Та для тебе зроблю виняток, — закінчила вона, коли вони нарешті ввійшли до кухні.

Полліанна з апетитом з'їла хліб, запивши його молоком, а потім пішла до кімнати, де тітка Поллі читала книжку. Тітка зустріла її холодно.

— Ти повечеряла, Полліанно?

— Так, тітонько Поллі.

— Вибач, що змусила тебе вечеряти молоком і хлібом на кухні, але я не могла вчинити інакше.

— Та я навіть рада, тітонько, що так вийшло. Я люблю молоко і хліб, і Ненсі мені подобається. Тож ви правильно вчинили.

Тітка Поллі рвучко випросталася у кріслі.

— Полліанно, тобі вже час спати. У тебе був важкий день, а завтра нам потрібно розпланувати твій час, а також передивитися твій одяг — можливо, доведеться щось докупити. Ненсі дасть тобі свічку — будь із нею обережна. До сніданку потрібно спуститися о пів на восьму. Не запізнюйся. На добраніч.

Полліанна раптом підійшла до тітки й ніжно її обняла.

— Мені тут так добре, — радісно зітхнула дівчинка. — Думаю, мені буде дуже добре з вами. Я знала про це, ще коли збиралася сюди їхати. На добраніч, — весело закінчила Полліанна, вибігаючи з кімнати.

— Це ж треба, — стиха мовила міс Поллі. — Що за дивна дитина? — Раптом вона спохмурніла: — Вона рада, що я її покарала, а мені не варто перейматися, що я це зробила. І їй подобається жити зі мною! Дивина, та й годі, — мовила міс Поллі, знов беручи книжку.

А чверть години потому в кімнатці на горищі, зарившись у простирадла, ридала маленька дівчинка.

— Татку, я знаю, що ти серед янголів, та я не можу зараз грати в цю гру, просто не можу. І як радіти з того, що доводиться спати тут самій, коли тут так темно й страшно. Якби поруч була Ненсі, чи тітка Поллі, чи навіть леді із Жіночої допомоги, мені було б значно легше!

А внизу Ненсі поспішала закінчити роботу, роздратовано вичищаючи молочник щіткою. Вона не припиняла бурмотіти:

— Якщо вже я гратиму в таку гру, де треба радіти милицям замість ляльки, то гратиму в неї по-своєму! Так, я вже зіграю в неї так, як треба! Ото вже зіграю! Так!

Обмірковуємо й обговорюємо прочитане

1. Що нового ви дізнались про життя Полліанни із цього розділу?
2. Розкажіть, у чому полягає гра в радість. Чи захотілось вам пограти в таку гру?
3. Як випадок із лялькою і милицями пов'язаний із грою в радість?
4. Наведіть приклади з тексту, чому саме раділа Полліанна. Як у цих епізодах розкривається її характер?
5. Як розповідь Полліанни сприйняла Ненсі?
6. Чи сподобалось вам ставлення до Полліанни її тітоньки? Аргументуйте свою відповідь.

Розділ 8. ПОЛЛІАННА ЙДЕ В ГОСТІ

Незабаром у Гаррінгтонському маєтку встановився певний режим дня чи щось схоже на те. Звісно, це був не той лад, якого від самого початку прагнула міс Поллі. Так, Полліанна шила, грала на роялі, читала вголос і вчилася готувати на кухні, але вона не присвячувала всім цим заняттям стільки часу, скільки було заплановано спочатку. При цьому в неї

залишалося достатньо часу для того, щоб «жити», адже з другої до шостої дівчинка могла займатися чим завгодно. Звісно, якщо заняття категорично не забороняла тітка Поллі.

Вважалося, що в цей час Полліанна має змогу як слід відпочити від занять. Проте невідомо, хто більше потребував цього відпочинку — вона чи тітка Поллі. За кілька перших липневих днів міс Поллі не один раз вигукувала:

«Це просто неймовірна дитина!». А після уроків читання і шиття вона іноді почувалася абсолютно спантеличеною і виснаженою.

Ненсі ж на кухні анітрохи не страждала. І жодного виснаження не відчувала — навпаки, середа і субота були для неї наче святковими днями.

Полліанні не було з ким гратися. Будинок Гаррінгтонів стояв віддалік від інших, а по сусідству не було дітей її віку. Однак схоже, що це її зовсім не хвилювало.

— О, мене це анітрохи не засмучує, — пояснила вона якось Ненсі. — Я щаслива, коли просто гуляю вулицями, милуючись будинками та спостерігаючи за перехожими. Я просто обожаю людей! А ти, Ненсі?

— Гм, не можу сказати, що люблю... всіх, — стримано зауважила служниця.

Майже кожної погожої днини Полліанна благала, щоб її відпустили на прогулянку або дали доручення до міста — щоб мати змогу пройтися в будь-якому напрямку. [...]

Цього ж таки дня Полліанні доручили віднести місіс Сноу холодець із телячої ніжки. Міс Гаррінгтон завжди передавала їй щось раз на тиждень. Вона вважала це своїм обов'язком, оскільки вони були прихожанками однієї церкви, але місіс Сноу була бідною і до того ж постійно хворіла. Звісно, інші прихожани мали про неї дбати. Міс Поллі виконувала свій

Кадр із фільму
«Полліанна»
(2003 р.)

Режисерка —
Сара Хардінг (США)

обов'язок щочетверга, правда, не сама — це зазвичай робила Ненсі. Сьогодні цей привілей випрохала Полліанна, і Ненсі радо погодилася, дізнавшись, що і міс Поллі не проти.

— Я навіть рада, що не піду туди, — чесно зізналася Ненсі Полліанні, — хоча гадаю, їй не варто було б перекладати цей обов'язок на твої маленькі плечі, бідненьке ягнятко! Так, не варто!

— Але я зроблю це з радістю, Ненсі!

— Не кажи «гоп», доки не перескочиш, — насмішкувато зауважила служниця.

— Це ж чому?

— Бо нікому не подобається до неї ходити. Якби людям не було її шкода, до неї ніхто б і зайти не наважився — настільки вона буркітлива й нудна. О, як мені шкода її доньку, якій доводиться про неї піклуватися.

— Але чому, Ненсі?

Служниця тільки плечима знизала.

— Простіше кажучи, місіс Сноу вважає: все, що відбувається в її присутності, не мало би відбуватися взагалі, або мало б відбуватися не так. Її навіть дні тижня не влаштовують! У понеділок вона скаржиться, що неділя швидко минула, а якщо принести їй холодцю, то неодмінно зауважить, що краще б це було курча. Однак навіть якщо принести курча, вона зажадає бульйону з баранини!

— Так це смішна жіночка! — засміялася Полліанна. — Думаю, мені просто необхідно в неї побувати. Вона, швидше за все, дивовижна й зовсім не схожа на інших. Мені дуже подобаються люди, які відрізняються від інших.

— Гм! Що є, то є — вона геть на інших не схожа. І ось що я тобі скажу: слава Богу, що ми не такі! — похмуро закінчила Ненсі.

Полліанна міркувала над цими словами, заходячи через хвіртку у двір, де стояв старенький крихітний будиночок. Її очі аж блищали від захвату — так уже їй хотілося познайомитися з «дивовижною» місіс Сноу.

Двері відчинила молода, але дуже бліда й утомлена дівчина.

— Як ся маєте? — ввічливо запитала Полліанна. — Мене прислала міс Поллі Гаррінгтон, я хочу побачити місіс Сноу, якщо можна.

— Що ж, якщо ти кажеш правду, ти перша, хто хотів би її побачити, — стиха мовила дівчина, але Полліанна цього не почула. Дівчина повернулася і провела її до дверей у кінці коридору.

Дівчина відчинила двері і впустила Полліанну до кімнати хворої. Кілька секунд дівчинка кліпала очима, щоб звикнути до напівтемряви, яка тут панувала. Нарешті вона змогла роздивитися тьмянний силует жінки, що сиділа в ліжку в іншому кінці кімнати. Полліанна підбігла до ліжка.

— Як ся маєте, місіс Сноу? Тітонька Поллі сподівається, що вам уже краще й посилає вам телячий холодець.

— О Боже! Холодець! — почулося незадоволене буркотіння. — Звісно, я дуже вдячна, та все ж сподівалася, що це буде бульйон з баранини.

Полліанна трохи насупилася.

— А я гадала, що вам замість холодцю зазвичай хочеться курчати, — зауважила вона.

— Що? — мало не підстрибнула хвора пані.

— Та нічого такого, — швидко спохопилася дівчинка, — різниця тут і справді невелика. Просто Ненсі сказала, що вам зазвичай хочеться курчати, коли від нас приносять холодець, і баранячого бульйону, коли приносять курча. Щоправда, вона могла все сплутати чи забути, тож...

Пані просто-таки виструнчилася, сидячи в ліжку. Для неї це була аж надто нехарактерна поза, та Полліанна про це й гадки не мала, тож не звернула уваги.

— Та-а-ак, міс Нестриманість, хто ти така? — вимагала пояснень місіс Сноу.

Полліанна весело й дзвінко розсміялася.

— Та ні, у мене зовсім не таке ім'я, місіс Сноу і я дуже рада, що воно геть інше! Це, мабуть, було б ще гірше за Гіпзибу, як ви гадаєте? Я — Полліанна Вітгієр, небога міс Поллі. Тепер я живу з нею, ось чому я тут і принесла вам холодцю.

Спочатку пані слухала Полліанну з неабияким зацікавленням, та коли почула про холодець, то безсило впала на подушки.

— Що ж, дуже тобі дякую. Твоя тітонька надзвичайно щедра й добра людина, та сьогодні вранці у мене поганенький апетит, але так хотілося баранячого... — вона раптом затнулася, а потім різко змінила тему розмови: — Сьогодні вночі я геть не стулила очей, уявляєш?

— О, краще мені цього не уявляти, — зітхнула Полліанна й поставила холодець на невеличкий столик. Умостившись у кріслі, вона продовжила: — Ми стільки часу витрачаємо на сон! Хіба вам не шкода стільки спати?

— Гаємо час на сон?! — здивовано перепитала хвора.

— Саме так, адже у цей час можна просто жити. Так шкода, що ми не можемо жити вночі!

Жінка знову сіла, як струна.

— Ти, мабуть, найдивовижніша дитина з усіх, кого я знала! — вигукнула вона. — Ану підійди до вікна й підними фіранку, хочу тебе роздивитися!

Полліанна підвелася і засміялася, проте здалося, що вона трохи засмутилася.

— О, тоді ж ви побачите моє ластовиння, — важко зітхнула вона, підходячи до вікна, — і це тоді, коли я тільки-но почала радіти, що в цій напівтемряві його зовсім не видно. Ну от, тепер ви можете... О! — раптом вигукнула вона із неабияким захопленням. — Тепер я рада, що ви захотіли побачити мене, бо і я можу вас бачити! А мені ніхто й не казав, що ви така гарна!

— Я гарна? — ледве вимовила шокована жінка.

— Ну звісно! Хіба ви не знали? — мовила Полліанна.

— Не знала, — сухо зауважила місіс Сноу. Вона жила на світі вже сорок років, і останні п'ятнадцять тільки те й робила, що висловлювала своє незадоволення з того чи іншого приводу. Жінка була настільки цим зайнята, що не мала часу радіти звичайним речам, які її оточували.

— У вас же такі гарні й великі очі! Вони темні, як і ваше чудове кучеряве волосся, — захоплено говорила дівчинка. —

Мені так подобаються чорні кучері! (Це одна з речей, які я обов'язково матиму, коли потраплю на небо.) А ще у вас на щоках просто чудові рум'янці. Звісно, ви справжня красуня, місіс Сноу! Думаю, ви й самі б це помітили, якби поглянули в люстерко.

— У люстерко! — у відчаї простогнала хвора, відкидаючись на подушки. — На жаль, я нечасто дивлюся в нього, та і ти б, мабуть, не дивилася, якби була змушена лежати в ліжку, як я!

— Звичайно, — співчутливо погодилася Полліанна. — Але стривайте, я сама вам покажу! — вигукнула вона, підбігаючи до трюмо й беручи маленьке люстерко.

Повернувшись до ліжка хворої, вона раптом зупинилася й уважно оглянула жінку.

— Знаєте, якщо ви не проти, я трохи вас причешу, а вже потім подивитесь у люстерко, — запропонувала дівчинка. — Можна вас розчесати?

— Що ж, гаразд, якщо ти так хочеш, — буркітливо дозволила місіс Сноу, — але зачіска все одно довго не протримається.

— О, дуже вам дякую! Я просто обожаю робити зачіски, — зраділа Полліанна, акуратно поклавши люстерко й узявши гребінця. — Сьогодні багато не вдасться зробити: надто вже я хочу, щоб ви швидше побачили, яка ви гарна, але якось я зроблю вам по-справжньому розкішну зачіску, — продовжувала дівчинка, ніжно пропускаючи кучері жінки між пальцями.

Кілька хвилин Полліанна старанно працювала, начісуючи, розпушуючи волосся, ефектно викладаючи кучері. Врешті вона підбила подушку, щоб жінка могла якнайзручніше на неї спиратися. Тимчасом хвора похмуро коментувала весь процес, абсолютно не вірячи в його успішність. Однак під кінець у її голосі почало вчуватися хвилювання.

— Ну от! — нарешті вигукнула Полліанна, захопивши із вази, що стояла біля ліжка, рожеву гвоздику й прикрасивши нею зачіску. — Тепер ви можете собою помилуватися! — І вона подала жінці люстро з тріумфальним виглядом.

— Гм, — тільки й змогла сказати хвора, уважно вивчаючи своє відображення. — Взагалі-то мені більше подобаються

Ілюстрація
Олександри Ліукконен

червоні гвоздики, та яка різниця, якщо до вечора квітка все одно зів'яне.

— Але ви маєте навіть радіти, що квіти в'януть! — засміялася Полліанна. — Адже тоді щодня у вазі з'являються нові. Мені подобається, коли ваше волосся таке пухнасте, — із задоволенням закінчила вона. — А вам?

— Гм, можливо, та все одно зачіска довго не протримається, коли постійно лежиш на подушці, як це я.

— Звісно, не протримається, але це теж на краще, — задоволено кивнула Полліанна, — бо ж тоді я зможу зробити вам зачіску знову. У будь-якому разі ви маєте радіти, що у вас чорне волосся, на білій подушці воно має кращий вигляд, аніж світле, як-от у мене.

— Так-то воно так, та мені ніколи не подобалося чорне волосся — на ньому помітна кожна сива волосина, — бурчала місіс Сноу, однак не відводила очей від люстерка.

— Я обожнюю чорне волосся! Ах, якби ж і в мене таке було, — зітхнула Полліанна.

Місіс Сноу опустила люстро й роздратовано повернулася до дівчинки.

— Воно б тебе геть не тішило, якби ти була мною! Тебе б не тішило ані волосся, ані будь-що інше, якби доводилося днями лежати тут, як я!

Полліанна замислилась, насупивши брівки.

— Так, тоді б було значно важче це робити, — міркувала вона вголос.

— Робити що?

— Радіти.

— Радіти, коли лежиш у ліжку хвора, і так день у день? Не думаю, що це можливо, — мовила місіс Сноу. — Скажи, чому я маю радіти, коли зі мною таке трапилось?!

На превеликий подив місіс Сноу, Полліанна підстрибнула й плеснула в долоні.

— Що ж, це й справді не так уже й просто! Зараз мені час іти, але я думатиму всю дорогу додому, і можливо, наступного разу, коли прийду до вас у гості, я вам розповім! Бувайте! Я чудово провела з вами час! — вигукнула дівчинка, виходячи з кімнати.

— Гм, я ще ніколи такого не чула! І що вона мала на увазі? — бубоніла місіс Сноу, дивлячись на двері, у які щойно вийшла дівчинка. Жінка знов узяла люстерко і почала скептично¹ себе роздивлятися.

— А ця мала і справді вміє робити зачіски, — стиха говорила хвора. — Я ще ніколи не мала привабливішого вигляду. Та який у цьому сенс? — зітхнула жінка, опустивши люстерко на ліжку й відкинувши голову на подушку.

Трохи пізніше, коли до кімнати зайшла її донька Міллі, люстерко все ще лежало на ліжку, але було ретельно захищене у складках ковдри.

— Мамо, фіранки підняті! — здивовано вигукнула Міллі, переводячи погляд з фіранок на гвоздику у волоссі матері.

— А що тут такого? — бурчала хвора. — Якщо я хворію, це зовсім не означає, що я маю просидіти все життя в темряві, чи не так?

— Н-ні, звичайно ж, ні, — одразу ж запевнила її донька, беручи до рук пляшечку з ліками. — Просто я вже давно пропонувала тобі розміститися у світлішій кімнаті, а ти постійно відмовлялася.

На це місіс Сноу нічого не відповіла. Вона перебирала мерехтливо на своїй нічній сорочці. А потім засмучено говорила:

— Гадаю, хтось міг би подарувати мені нову нічну сорочку — наприклад, замість баранячого бульйону!

— Мамо!

Міллі від здивування аж слів забракло. У шафі за її спиною лежали дві нові нічні сорочки, і вже кілька місяців вона марно вмовляла матір одягнути якусь із них.

¹ Скептично — тут: з недовірою.

Обміркуємо й обговорюємо прочитане

1. Хто така місіс Сноу? Чому, за словами Ненсі, «нікому не подобається до неї ходити»?
2. На підставі чого місіс Сноу дійшла висновку, що Полліанна — «найдивовижніша дитина з усіх», кого вона знала?
3. Прочитайте в особах уривок від слів «Місіс Сноу опустила люстро...» до кінця розділу.
4. Чи можна стверджувати, що Полліанна позитивно вплинула на місіс Сноу? Доведіть свою думку.
5. Схарактеризуйте за прочитаними розділами мову Полліанни. Чи захотілось вам уживати у власному мовленні якісь її слова або вислови? А, можливо, ви вже використовуєте їх?
6. Узагальніть, як у цьому розділі розкривається характер Полліанни. Дайте оцінку поведінці та вчинкам дівчинки.

Розділ 11. ЗНАЙОМСТВО З ДЖИММІ

Еміль Вернон.
Дівчинка
з кошеням
(Франція, 1919)

Настав серпень. Він приніс декілька несподіванок і змін — втім, жодна з них не стала чимось надзвичайним для Ненсі. Відтоді як у будинку поселилася Полліанна, вона вже звикла до всіляких несподіванок.

Першою несподіванкою стала поява кошеняти. Полліанна знайшла його на дорозі, де воно було самісіньке і розпачливо нявкало. Вона обійшла всіх сусідів, та виявилось, що воно нічیه. Тоді дівчинка без жодних вагань принесла його додому.

— Знаєте, я рада, що воно виявилося нічиїм, — зізналася тітці задоволена Полліанна, — бо я від само-

го початку хотіла принести його сюди. Обожду кошенят! Правда ж ви раді, що воно тепер житиме з нами?

Міс Поллі поглянула на маленький сірий клубочок страждань у руках Полліанни та здригнулася: вона не любила котів, навіть тих, що були гарні, здорові й чистісінькі.

— Фу, Полліанно! Яка жахлива звірюка! Впевнена, що воно хворе, брудне, а в шерсті повнісінько бліх!

— Я знаю, воно таке бідолашне, — ніжно туркотіла Полліанна, заглядаючи в оченята зляканої тваринки. — Воно аж тремтить, таке налякане. Розумієте, воно ще не знає, що ми його залишимо тут.

— Ну звісно, не знає, як і будь-хто інший, — уїдливо зауважила тітка.

— О, ні, уже всі про все знають! — повідомила Полліанна, неправильно витлумачивши тітчині слова. — Я всім розповіла, що ми залишимо його в себе, якщо не знайдемо господаря. Я знала, що ви зрадієте — адже воно таке бідолашне, і йому потрібен дім!

Міс Поллі розтулила губи та спробувала щось сказати, але марно. Дивне відчуття цілковитої безпорадності охоплювало її знову і знову — з того часу як до неї приїхала її небога.

— Звісно, я знала, що ви не дозволите бідолашному самотньому кошеняті шукати притулку, коли взяли до себе мене, — поквапливо вела далі Полліанна, — тож я так і сказала місіс Форд, коли вона спитала, чи дозволите ви його лишити. Але в мене хоч Жіноча допомога до того була, а в цього кошеняти — анікогісінько. Я знала, знала, що ви зрозумієте! — радісно загукала дівчинка й вибігла з кімнати.

— Зачекай, Полліанно! Полліанно! Я зовсім не... — спробувала протестувати міс Поллі, та дівчинка вже була на півдорозі до кухні, вигукуючи:

— Ненсі! Ненсі! Ти тільки поглянь на це чарівне кошеня! Тітонька Поллі відтепер виховуватиме його разом зі мною!

А тітка Поллі, яка сиділа у вітальні й терпіти не могла котів, відкинулася на спинку крісла з огидою, та здавалося, вдіяти нічого не могла.

Наступного дня в будинку з'явився собака, набагато брудніший і нещасніший за кошеня. Міс Поллі, на її превеликий подив, знову опинилася в ролі доброго захисника знедолених, янгола милосердя. Полліанна віддала їй цю роль без найменшого вагання, і жінка, яка собак не любила ще більше, ніж котів, знову не знайшла слів, щоб заперечити.

Та за тиждень Полліанна привела додому маленького обшарпаного хлопчика й вимагала для нього захисту й милосердя. Тут міс Поллі втриматися не вдалося. А сталося це так.

Одного погожого ранку, у четвер, Полліанна знову понесла місіс Сноу миску телячого холодцю. Вони з місіс Сноу стали гарними друзями, і дружба ця почалася з третього візиту Полліанни, після того як вона розповіла місіс Сноу про гру. Тепер і хвора в неї грала. Звісно, грати їй було нелегко, адже їй роками не подобалося все навколо і завжди хотілося чогось іншого. Тож радіти чомусь було геть непросто. Однак веселі інструкції Полліанни та її щирий сміх, який лунав, коли щось не виходило, допомагали їй вчитися, і то дуже швидко. Навіть сьогодні вона дуже зраділа, що Полліанна принесла холодець із телячої ніжки, бо це було саме те, чого їй найбільше хотілося. Вона не знала, що Міллі, зустрівши Полліанну, уже розповіла їй, що дружина пастора ще зранку прислала велику миску такого ж холодцю.

Полліанна якраз згадувала про це, коли помітила на узбіччі хлопчика. Той сидів на невеликому пагорбку й поволі обстругував невелику палицю.

— Привіт! — доброзичливо усміхнулася Полліанна.

Хлопець поглянув на неї і одразу ж повернувся до роботи.

— Собі скажи «привіт», — пробурмотів він.

— Знаєш, у тебе зараз такий вигляд, що й від телячого холодцю ти, здається, не зрадієш! — засміялася Полліанна.

Хлопець здивовано поглянув на неї, а потім знову заходився стругати палицю затупленим ножом зі зламаним лезом.

Дівчинка якусь мить вагалася, але потім все ж таки опустилася на траву біля хлопчика. Незважаючи на хоробрі заяви Полліанни про те, що вона звикла до дорослих ще в Жіночій допомозі, і їй не потрібні однолітки, вона часто сумувала, що їй нема з ким погратися чи просто поговорити. Тож вона просто не могла втратити таку чудову нагоду.

— Мене звати Полліанна Вітгієр, — приязно мовила вона.
— А тебе як?

Хлопець знову мовчки поглянув на неї. Почав було вставати, та врешті відкинувся назад.

— Джиммі Він, — неохоче про-
мимрив він.

— Чудово! Ну, тепер ми знайо-
мі! Я рада, що ти назвав своє ім'я,
бо дехто про це забуває, розумієш?
Я живу в будинку міс Поллі Гар-
рінгтон, а ти?

— Ніде.

— Ніде?! Так не буває — адже
кожен із нас має десь жити! — за-
уважила Полліанна.

— Ну то й що, а я ніде не живу —
принаймні зараз. Шукаю нову міс-
цину.

— Справді? А це вона?

Хлопець кинув на неї презирливий погляд.

— Ну ти й дурепа! Хіба б я шукав, якби знав, де це?

Полліанна ображено труснула волоссям. Це був не зовсім
чемний хлопчик, а їй не подобалося, коли її називали «дуре-
пою». Однак це був перший хлопчик, якого вона тут зустрі-
ла, тож сваритися було не варто.

— А де ти жив раніше? — поцікавилася вона.

— Чого це ти до мене причепилася? — урвався терпець
хлопцеві.

— А що ж мені робити? — спокійно відповіла Полліан-
на. — Ти нічого не розповідаєш, тож щоб дізнатися про тебе
більше, доводиться питати.

Хлопець хихотнув. Смішок вийшов не зовсім щирим, бо
йому було геть невесело, проте обличчя його стало приємні-
шим, коли він заговорив знову.

— Ну гаразд, слухай уже, якщо ти така цікава. Я Джим-
мі Він, і мені десять років, пішов одинадцятий. Минулого
року я потрапив до сиротинця, та в них стільки дітей, що для
мене й місця немає. Ну мені й самому там жити не хочеть-
ся. І вирішив я піти. Хочу жити деінде, але поки що не знай-
шов підходящого місця. Знаєш, мені хочеться жити вдома —

Ілюстрація
Прієто Муріана

у звичайному будинку, і щоб у мене була мама, а не наглядач із притулку. Якщо в тебе є дід, то є і батьки, а в мене їх немає — з того часу як помер батько. Тому я зараз у пошуку. Я вже заходив до чотирьох будинків, але ніхто не згодився мене взяти, хоч я і казав, що працюватиму. Ну от! Ти це хотіла знати? — на останніх двох реченнях голос хлопчика раптом затремтів.

— Як жаль! — поспівчувала йому Полліанна. — Невже зовсім ніхто не захотів тебе взяти? Я дуже добре розумію, як ти відчуваєшся, бо після того, як мій тато помер, у мене не було нікого, крім Жіночої допомоги. Та потім мене взяла до себе тітонька Поллі... — тут Полліанна раптом затнулася. У неї з'явилася блискуча ідея.

— Я знаю місце, де ти будеш жити! — вигукнула вона. — Тебе візьме до себе тітонька Поллі! Я впевнена — адже мене вона взяла! І Флафі та Бафі теж — коли їм не було де подітися, і їх ніхто не любив. Звісно, вона буде рада взяти тебе до себе! Ти просто не знаєш, яка вона добра!

Худеньке личко Джиммі Біна засяяло.

— Чесне індіанське? Справді візьме? Знаєш, я і працювати можу — он який я сильний! — і він показав худеньку кістляву руку.

— Навіть не сумнівайся! Моя тітонька Поллі — найкраща леді у світі, після моєї мами, яка стала янголом на небі. А в будинку дуже багато кімнат, — вела далі дівчинка, підводячись і смикаючи його за руку. — Це напрочуд великий будинок. Хоча... можливо, тобі спершу доведеться спати в кімнатці на горищі, як мені, коли я приїхала, — торохкотіла Полліанна. — Та зараз там стоять сітки від комах, то вже буде не так спекотно, та й мухи не залітатимуть знадвору, заносячи мікробів на лапках. Ти про таке чув? Хіба не чудово? Може, тітонька й тобі дасть прочитати цікаву брошуру про мух, якщо гарно поводитимешся. Хоча ні, для цього треба було погано поводитись. Ой, у тебе теж є ластовиння! Це добре — тобі не потрібне буде люстро! А краєвид з вікна кращий за будь-яку картину, тож думаю, та кімната тобі дуже сподобається! — нарешті підсумувала Полліанна, відчувуючи, що в неї аж у горлі пересохло — так багато вона говорила.

— Очманіти! — вигукнув Джиммі Бін, і з усього було видно, що йому це подобалося. А потім додав: — Не думаю, що тому, хто стільки говорить на бігу, треба задавати якісь питання!

Полліанна весело розсміялася.

— Що ж, ти маєш радіти, — зауважила вона, — бо коли я говорю, тобі можна мовчати!

Коли вони нарешті прибігли до будинку, Полліанна без жодних вагань привела свого нового друга до здивованої тітки.

— Тітонько Поллі! — захоплено почала вона. — Ви тільки подивіться! Я знайшла декого значно кращого за Флафі і Бафі. Це справжній живий хлопчик! Ви зможете його виховувати! А спатиме він спочатку в кімнатці на горищі. Він і працювати може, хоча, думаю, у нього на це не буде багато часу, бо ми разом гратимемося.

Спочатку міс Поллі зблідла, а потім на її щоках з'явилися гарячі рум'янци. Вона не все розуміла, але їй вистачило того, що вона почула.

— Полліанно, що все це означає? Хто цей брудний обшарпанець? Де ти його знайшла? — різко почала вона.

«Обшарпанець» відійшов на крок назад і скопив очі на двері. Дівчинка ж весело засміялася.

— Ну от, я зовсім забула вам його представити! Я вже як Незнайомець! А ви теж помітили, що він геть брудний? Я маю на увазі хлопчика — він зовсім як Флафі і Бафі, коли ви їх узяли до себе. Та гадаю, це можна легко виправити — помиємо його, та й усе! Ох, я зовсім забула! — знов засміялася вона. — Це Джиммі Бін, тітонько.

— Гаразд, і що він робить тут?

— Тітонько, та я ж вам уже розповіла! — щиро дивувалася дівчинка. — Я привела його для вас. Він тут житиме. Знаєте, йому потрібні батьки й дім. Я розповіла, як багато ви зробили для мене, Флафі і Бафі, і сказала, що ви і йому будете раді, адже хлопчик набагато кращий за собаку чи kota.

Міс Поллі відкинулася на спинку крісла й піднесла до горла тремтячу руку. Її знову охоплювала незрозуміла безпорадність. Однак вона взяла себе в руки й сіла прямо.

— Це вже занадто, Полліанно. Мабуть, це найабсурдніша річ, яку ти тільки могла придумати. Мало в нас бродячих собак і котів, то ти ще й голодранців з вулиці приводиш...

◀ Джиммі і Полліанна. Кадр із фільму «Полліанна» ▶

Хлопчик несподівано здригнувся. Його очі ображено заблищали, і він високо підняв підборіддя. Він упевнено зробив кілька кроків у бік тітки Поллі.

— Я не жебрак, мем, і мені від вас нічого не треба! Я просто хотів працювати, а за це отримати ліжко і їжу. І я б ніколи не прийшов до вашого будинку, якби ця дівчинка не розказала, яка ви хороша й добра, і як мені зрадієте. Що ж, ні — то й ні! — і він рвучко вийшов з кімнати з таким почуттям гідності, що це могло б виглядати смішно, та насправді в нього був дуже жалюгідний вигляд.

— О тітонько Поллі, — тремтячим голосом мовила Полліанна, — я гадала, що ви зрадієте йому! Я була в цьому впевнена...

Міс Поллі підняла свою руку, закликаючи племінницю помовчати. Їй нарешті урвався терпець. Слова «добра й хороша» все ще звучали в її голові, а тілом знову оволодівала безпорадність. Однак вона зібрала всі сили, щоб дати відсіч.

— Полліанно, — вигукнула вона, — припини нарешті постійно говорити «рада». Я тільки те й чую: «рада, рада, рада» — так і збожеволіти можна!

У дівчинки брови полізли догори.

— Тітонько Поллі, — видихнула вона, — я просто думала, що ви зрадієте тому, що я ра... О! — і вона злякано притисла долоню до губ, а потім вибігла з кімнати.

Полліанна перехопила хлопчика в кінці алеї.

— Хлопчику! Хлопчику! Джиммі Бін! Я... я хотіла попросити пробачення, — загукала вона, схопивши його за руку.

— Нічого, ти в цьому не винна, тож не варто! — похмуро відповів Джиммі. — Та знай — я не жебрак! — вперто додав він.

— Звісно, що ні! Але не сердься на тітоньку, — прохала Полліанна, — мабуть, це я винна, що не відрекомендувала тебе належним чином, не розповіла про тебе більше. Вона справді дуже хороша й добра — завжди такою була, але мені треба було пояснити все до ладу. Мені дуже хочеться допомогти тобі!

Хлопець лише стенив плечима й повернувся, щоб іти далі.

— Не зважай, я сам знайду те, що шукаю. І я не жебрак, ось так.

Полліанна, здавалося, про щось міркувала. Урешті її обличчя посвітлішало.

— Я знаю, що можу зробити! Сьогодні вдень відбудуться збори Жіночої допомоги (я чула, як про це казала міс Поллі). Я розповім їм про твій випадок. Знаєш, мій тато завжди так робив, особливо коли йшлося про просвітництво язичників чи придбання нових килимів.

Джиммі рвучко повернувся до неї.

— Тільки я не язичник і не новий килим! І що це за Жіноча допомога така?

Полліанна здивовано подивилася на нього.

— Гей, Джиммі Бін, де це ти ріс, що геть нічого не знаєш про Жіночу допомогу?

— Подумаєш! Тоді бувай, як не хочеш розповісти, — і хлопчик пішов алеєю.

Полліанна швиденько його наздогнала.

— Ну... Це таке місце, де збираються леді — і там вони шийють, влаштовують обіди, збирають гроші і розмовляють. Оце і є Жіноча допомога. Вони дуже хороші й добрі — принаймні

у моїй Жіночій допомозі були саме такі. Та гадаю, і тут є гарні леді. Я зустрінуся з ними й про все тобі розповім пізніше.

Джиммі знову рвучко обернувся.

— І не мрій! Ти думаєш, я піду туди, щоб стояти та слухати, як купа жінок називають мене голодранцем? Ніколи!

— Тебе там не буде, — запевнила його Полліанна. — Я сама піду і про все їм розповім.

— Ти підеш?

— Так, і цього разу намагатимусь зробити все як належить, — продовжила Полліанна, завваживши, що вираз обличчя Джиммі став світлішим. — Думаю, серед них обов'язково знайдеться та, що буде рада взяти тебе до себе.

— Ти ж не забудь сказати, що я можу працювати, — нагадав хлопчик.

— Звісно, не забуду, — пообіцяла щаслива Полліанна, — завтра я про все тобі розповім.

— Де зустрінемося?

— Біля дороги, там де я тебе сьогодні знайшла — коло будинку місіс Сноу.

— Добре, я там буду, — якусь мить хлопчик вагався, а потім продовжив: — Знаєш, я мабуть, поки що піду ночувати до сиротинця. Розумієш, іншого дому в мене поки що немає, а звідти я пішов тільки сьогодні вранці. Я навіть не казав, що пішов назавжди, бо тоді мене б не випустили. Розумієш, ніхто там за мене не переживає. Це ж не батьки — їм байдуже!

— Розумію, — кивнула Полліанна, — та я впевнена, що коли ми завтра зустрінемося, у мене буде для тебе гарна новина про новий дім і батьків, які про тебе дбатимуть! Бувай! — радісно вигукнула вона й побігла до будинку.

У цей час міс Поллі стояла біля вікна у вітальні й засмучено дивилася на двох дітей, аж поки хлопчик не зник у кінці алеї. Потім вона зітхнула, повернулася і поволі пішла нагору. Ще ніколи вона не почувалася такою розбитою — у вухах і досі звучало «така хороша й добра». На серці було надзвичайно важко — ніби вона втратила щось дуже дороге.

Переклад з англійської Віри Наливаної

Обміркуємо й обговорюємо прочитане

1. Які несподіванки та зміни відбулися в будинку міс Поллі?
2. Перекажіть від імені Полліанни або Джиммі історію їхнього знайомства.
3. Як ви думаєте, чому тітонька Поллі категорично відмовилася прихистити Джиммі?
4. Чи можна стверджувати, що Полліанна виявила вміння знаходити вихід зі складної ситуації? Доведіть свою думку.
5. Поспостерігайте за зміною емоційного стану Джиммі від моменту його знайомства з Полліанною до прощання. Чи згодні ви з тим, що Полліанна вселила хлопчикові надію на краще майбутнє?
6. Як ви гадаєте, чи вдасться Полліанні допомогти Джиммі знайти домівку?
7. Ви прочитали лише частину роману Е. Портер «Полліанна». Пофантазуйте, як складеться подальше життя дівчинки. Чи доведеться їй пережити ще якісь негаразди? Чи не втратить вона свою здатність бачити радість у всьому, що її оточує? Якщо ви бажаєте переконатись у своїх передбаченнях або спростувати їх, запрошуємо вас прочитати весь твір.

ЛІТЕРАТУРНІ НОТАТКИ ПОДОРОЖНЬОГО

Пам'ятник Полліанні в Літтлтоні

Мешканці й гості міста Літтлтон, де народилась Елеанор Портер, з радістю фотографуються біля цікавої скульптури. Дівчинка в легкій сукенці, що розвівається на вітру, з широко розкинутими, немов крила, руками всміхається всьому навколишньому світу. Це Полліанна, яка немов вийшла на вулицю з книжки Елеанор Портер, щоб свої ширі радісні обійми подарувати кожному, хто завітає на батьківщину її творчині. Біля цього пам'ятника щорічно кожної другої суботи червня збираються шанувальники творчості Елеанор Портер і святкують **День Полліанни** (англ. *Official Pollyanna Glad Day*).

А щоб увесь рік друзям найоптимістичнішої літературної героїні щедро всміхалась удача, вони не забувають про веселу традицію — потерти бронзовий черевичок Полліанни.

Прочитати про вшанування пам'яті Елеанор Портер, а також побачити цікаві світлини з Дня Полліанни ви можете на сайті рідного міста письменниці: <https://cutt.ly/gPWDQgL>

МИСТЕЦЬКІ ПЕРЕДЗВОНИ

Сповнена сонячної енергії Полліанна стала героїнею фільмів, вистав і навіть манґ. Так, багатьом глядачам подобається художній фільм «Полліанна», знятий англійськими кінематографістами у 2003 р. (режисер — Сара Хардінг, у головній ролі — Джорджина Террі).

✓ Роздивіться кадри із цього фільму, розміщені в тексті розділів роману. Як вам здається, чи вдало дібрано акторів і акторок на ролі Полліанни, Джиммі й Ненсі?

Популярність здобула й манґа, намальована відомим японським художником Казуно Юкава (2017 р.).

✓ Розгляньте обкладинку манґи. Чи вдалося художнику передати головне в характері Полліанни? Кого із персонажів зображено на задньому плані? За якими ознаками ви впізнали їх?

Обкладинка манґи «Полліанна» (художник — Казуно Юкава, видавництво Seven Seas)

Українські стежини зарубіжної літератури

Українські глядачі можуть побачити Полліанну в театрах Києва, Львова, Рівного, Мукачєвого та багатьох інших міст. У Рівненському академічному українському музично-драматичному театрі роль головної героїні грає юна актриса **Ольга Боровець**. Цікаво, що дівчинка почала грати цю роль майже у віці самої Полліанни — в 10 років (за романом, Полліанні — 11). Головний режисер театру **Володимир Петрів** розповідає: «Щоб віднайти рівненську Полліанну, ми провели кастинг. Насамперед відібрали кандидаток за світлинами.

З тими, чий типаж відповідав вимогам, провели співбесіду. Дівчатка також спробували прочитати фрагменти роману в парі з професійною актрисою. Саме так з 35 претенденток ми обрали 10-річну Ольгу Боровець».

Сцена з вистави Рівненського академічного українського музично-драматичного театру, у ролі Полліанни — *Ольга Боровець*

Сцена з вистави Київського академічного театру на Липках, у ролі Полліанни заслужена артистка України *Марина Андрощук*

ЦІКАВИНКИ ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

Читачам і читачкам настільки сподобалась історія життєрадісної Полліанни, що багато хто з них надсилали Елеанор Портер листи з проханням написати продовження пригод дівчинки. Під враженням від книжки шанувальники творчості письменниці по всьому світу об'єднувались у «**Клуби Полліанни**», головну мету яких вбачали в популяризації гри в радість. Такі клуби діють і тепер, їхнє гасло — **Be glad!** (українською **РАДІЙТЕ!**). А саме місто Літтлтон, де народилась Елеанор Портер, на її честь отримало другу назву — **The Glad Town** (Радісне місто).

Значок «Клубу Полліанни», виготовлений, за даними Британського музею, приблизно в 1913 році, тобто в той час, коли вперше було опубліковано твір «Полліанна»

Відгукнувшись на численні прохання, письменниця створила ще одну книжку — «**Полліанна дорослішає**» (або інша назва — «**Полліанна виростає**»). Тож, якщо ви хочете дізнатись, що відбулося з головною героїнею далі, чи продовжила вона грати у свою дивовижну гру, як склалося життя Джиммі й інших персонажів, читайте ще й цю книгу.

ПІДСУМОВУЄМО

1. Яку ідею покладено в основу роману «Полліанна»? Чи є ця ідея актуальною зараз?
2. Установіть зв'язок між словами, які прикрасили капелюшок Полліанни, і складіть стислу розповідь про події, описані в прочитаних розділах роману.

3. Підготуйте характеристику Полліанни.
4. Як ви думаєте, чому почуття радості є надзвичайно важливим для людини? Наведіть приклади із життя, які підтверджують вашу думку.
5. Намалюйте радість, якою її уявляєте ви.
6. Уявіть себе фахівцем з реклами. Поміркуйте, як би ви прорекламували гру в радість. Об'єднайтесь у групи та створіть рекламу цієї гри. Представте вашу рекламу в класі або в соціальній мережі.

7. Розгляньте підсумковий плакат до теми. Пригадайте, коли Полліанна говорила наведені слова. Як із біографією Елеанор Портер і її твором пов'язані два заклики, розміщені на плакаті? Про що ще інформує цей плакат? А що б ви розмістили на плакаті, присвяченому письменниці та її героїні?

8. Поміркуйте, чим ви можете порадувати своїх рідних і близьких. Придумайте веселий сюрприз для когось із них.
9. Підготуйте інсценізацію уривка твору.
10. Напишіть листа Полліанні або твір-мініатюру на одну з тем:
- ✓ «Радість — це ...»;
  - ✓ «Як радувати себе й дарувати радість знайомим і незнайомим».
11. Підготуйте гру в радість у вашому класі. Розкажіть якусь неприємну ситуацію з вашого життя і запропонуйте однокласникам й однокласницям знайти в ній позитивні моменти. Наприклад: *Учора ввечері у мене зник інтернет. Але...*
12. На сторінках підручника розміщено кадри з вистав і кінофільмів, ілюстрації, на яких змальовано головну героїню твору. Яке із зображень Полліанни, на вашу думку, найбільше схоже на описане авторкою? А якою уявили дівчинку ви?

Підсумовуємо мандрівку «СИЛА ТВОРЧОЇ УЯВИ»

1. Як ви думаєте, що прославляє казка «Лускунчик і Мишачий король»?
2. Поміркуйте, хто з персонажів казки «Лускунчик і Мишачий король» уособлює добро, а хто — зло.
3. Розкажіть, в які моменти ви найбільше переживали за головних героїв і героїнь казки Гофмана.
4. Поясніть, чому твір «Лускунчик і Мишачий король» називають літературною казкою. Обґрунтуйте свою відповідь.
5. В одному зі своїх листів Елеанор Портер писала: *«Кожен несе в собі добре світло, тільки треба вміти відкрити свою душу й подарувати це світло людям...»*. Як ви розумієте цей вислів?
6. У чому, на ваш погляд, секрет популярності роману Елеанор Портер «Полліанна»?
7. На основі прочитаних розділів роману «Полліанна» і власної фантазії складіть правила гри в радість.
8. Порівняйте головних героїнь творів «Лускунчик і Мишачий король» і «Полліанна». Що в них спільного?
9. Розкажіть про гру в радість своїм батькам, знайомим і друзям. Запропонуйте їм пограти з вами в цю гру.
10. Якщо ви дивились фільми або вистави за творами Ернста Теодора Амадея Гофмана і Елеанор Портер, порівняйте їх із прочитаним.
11. Пригадайте, що ви знаєте про літературних героя/героїню або персонажа. Чи можна стверджувати, що персонажами творів цього розділу є лише люди? Аргументуйте відповідь.
12. Як ви думаєте, чому цей розділ має назву «Сила творчої уяви»? А в чому, на ваш погляд, сила уяви людини?
13. Поміркуйте, що вам потрібно робити, щоб розвивати свою творчу уяву і чи справді ця якість потрібна сучасній людині. Своїми роздумами поділіться зі своїми однокласниками й однокласницями та близькими вам людьми.
14. Поміркуйте над таким запитанням: *«Яке завдання за прочитаними в цьому розділі творами я хотів/хотіла б виконати, а його немає в підручнику?»*

АУДИОХРЕСТОМАТІЯ

Продовжити розвивати свою уяву ви зможете, скориставшись нашою аудіохрестоматією. За цим кодом ви знайдете один із найулюбленіших творів і дітей, і дорослих з усього світу — казку англійського письменника **Льюїса Керролла** «Аліса в Країні Див».

Льюїс КЕРРОЛЛ. «Аліса в Країні Див».

Розділи 1, 2, 7. Переклад з англійської Валентина Корнієнка за редакцією Івана Малковича. Текст читає Дмитро Кончаков.

У ВИРІ ЗАХОПЛИВИХ ПРИГОД

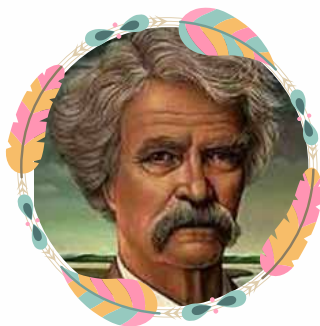

Мандрівка п'ята

Невже Пригоди не закінчуються? Ех, мабуть, такого не буває. Комуś завжди доводиться продовжувати історію далі....

*Джон Рональд Руел Толкін,
англійський письменник, автор
«Гобіта» і «Володаря пернів»*

МАРК ТВЕН (СЕМЮЕЛЬ ЛЕНГХОРН КЛЕМЕНС) (1835–1910)

Є книги, з якими ви вперше зустрілися в дитинстві, заприятелювали, ба навіть закохалися в них... До категорії таких непересічних, справді в усіх відношеннях славнозвісних книг, на моє глибоке переконання, належить повість Марка Твена про пригоди хлопчика на ймення, відоме сьогодні всьому світові, — Том Соєр.

*Анатолій Костецький,
український письменник*

СПРАВЖНІЙ МАЙСТЕР СМІХУ

На початку 80-х років ХІХ століття в одному провінційному містечку **США** влаштували вечір творчості **Марка Твена**. Коли він вийшов з-за лаштунків, у залі знявся регіт. Сміялися всі, хоча людина, яка стояла на сцені, ще не

промовила жодного слова. Так тривало якийсь час. Може, десять хвилин чи п'ятнадцять, згадували сучасники, зал не заспокоювався. Нарешті публіка вгамувалась, і Марк Твен розгорнув рукопис. Але тільки-но він промовив першу фразу, в залі знову почали сміятися. Ось так зустрічали справжнього Майстра Сміху. На той час він уже був відомим письменником, уся Америка зачитувалася його «**Пригодами Тома Соєра**»¹.

Марк Твен — це літературний псевдонім² американського письменника **Семюеля Ленгхорна Клеменса**. Народився він **30 листопада 1835 року** в містечку Флорида (штат Міссурі) у США. Це була п'ята дитина в родині, що ніколи не була заможною. Батько майбутнього письменника все життя мріяв про якесь ілюзорне золото, а мати ледь-ледь знаходила хоча б мізерні гроші на життя родини. Коли Семюелю виповнилося 12 років, батько помер і всі турботи про родину лягли на його плечі. У пошуках заробітків він багато подорожував, змінював професії, був і солдатом, і золотошукачем, і репортером, і лоцманом, і друкарем.

Своє літературне ім'я Марк Твен обрав невипадково. У часи, коли він був лоцманом, на річці Міссісіпі не було маяка, лише буйки. Заміряючи жердиною глибину річки, матрос на вахті кричав: «Марк твен!», що означало «мірка два», тобто достатня глибина для безпечного плавання кораблів. Під псевдонімом Марк Твен з 1863 року виходило все, що належало перу письменника. Людям усього світу він відомий насамперед як автор творів «**Пригоди Тома Соєра**» та «**Пригоди Гекльберрі Фінна**».

«*Досліджуйте! Мрійте! Відкривайте!*» — звертається Марк Твен до своїх читачів і читачок. Отже, прислухаймося до його порад і ми...

1. Розкажіть, що вам відомо про Марка Твена.
2. Звідки походить псевдонім письменника? Назвіть справжнє його ім'я.
3. Обґрунтуйте, чому стаття про письменника має таку назву. Запропонуйте свій варіант назви статті про письменника.

¹ Іноді трапляється написання за старим правописом: Соєер.

² *Псевдонім* — вигадане ім'я, яким користується людина замість справжнього, даного при народженні й зафіксованого в документах.

Читаємо із задоволенням

«ПРИГОДИ ТОМА СОЄРА»

(Уривки)

Розділ II

Настав суботній ранок, і все навколо засяяло літніми барвами й свіжістю, забувало життям. У кожному серці бриніла музика, а коли серце було молоде, пісня лилася з уст. Кожне обличчя променилося радістю, і кожен перехожий ступав пружно й молодю.

Пишно цвіла біла акація і сповнювала повітря своїми пахощами. Кардіфська гора, що підносилася на околиці містечка, була вкрита рясною зеленню і здаля видавалася справжньою землею обітованою, де панували краса, мир і спокій.

Том з'явився на узбіччі вулиці з відром вапна та довгою малярською щіткою в руках. Він зміряв оком паркан, і вся його радість умить розвіялась, а душу сповнила глибока туга. Тридцять ярдів дощаного паркана заввишки дев'ять футів¹! Увесь світ здався йому нікчемним і безглуздим, а саме життя — важеним тягарем. Зітхнувши, він умочив щітку у відро й провів нею по верхній дошці паркана, тоді зробив те саме ще й ще раз і, порівнявши жалюгідну білу смужку з безмежним небіленим обширом, скрушно сів на огорожку коло дерева.

Із хвіртки, наспівуючи «Дівчата з Буффало», підстрибцем вибіг Джім з бляшаним відром у руці. Ходити по воду до міської помпи звичайно здавалося Томові марудним ділом, але тепер він подумав, що це не так уже й погано. Згадав, що коло помпи завжди велелюдно: білі й чорні хлопці та дівчата, дожидаючи своєї черги, відпочивали там, мінялись іграшками, сварилися, билися, пустували. Згадав і те, що хоча до помпи було всього якихось півтора кроків, Джім ніколи не повертався з водою раніш як за годину, та й то доводилося мало не щоразу когось по нього посилати.

¹ Ярд, фут — британська та американська міра довжини.

— Слухай, Джіме, — сказав Том, — давай я принесу води, а ти тут трохи побілиш.

Джім похитав головою і відповів:

— Не можу, паничу Томе. Стара пані звеліли мені мерщій іти по воду й не спинятися ніде дорогою. Вони сказали: мабуть, панич Том покличуть мене білити паркан, то щоб я йшов собі й робив своє діло, а про паркан вони самі подбають.

— Та не слухай ти її, Джіме. Вона багато чого каже. Дай-но мені відро — я миттю зганяю. Вона й не знатиме нічого.

— Ой ні, паничу Томе, боюся. Стара пані голову мені одірвуть. Бачить Бог, одірвуть.

— Вона? Та вона ніколи нікого не скривдить, хіба що наперстком по голові стукне — а хто ж цього боїться? Говорить вона справді всякі страхіття, але ж від тих балачок ніякої шкоди, якщо тільки вона сама не плаче... А я дам тобі кульку, Джіме. Білу, мармурову!

Джім завагався.

— Білу мармурову кульку, Джіме! Це ж просто чудо.

— Ой, то чудова кулька, паничу Томе, побий мене Бог! Але я так страшенно боюся старої пані...

— А ще, коли хочеш, я покажу тобі свою болячку на нозі.

Джім був усього лише людина і перед такою спокусою встати не міг. Він поставив відро, взяв білу мармурову кульку й з величезною цікавістю схилився над великим пальцем Томової ноги, з якого той помалу розмотував пов'язку. Але вже наступної миті Джім щодуху мчав вулицею, побрязкуючи відром і щулячись від болю нижче спини, Том завзято білив паркан, а тітка Поллі залишила бойовище з пантофлею в руці й тріумфом і очах.

Але завзяття Томового вистачило ненадовго. Він почав думати про те, як весело мав провести суботній день, і його опосів ще більший смуток. Скоро інші хлопці, вільні як птахи, рушать до всяких принадних місць, і як же вони збиткуватимуться з Тома, коли побачать, що він мусить працювати, — сама ця думка пекла його вогнем. Він видобув на світ свої скарби й почав роздивлятись їх: поламані дрібнички, кульки, інший мотлох, — усе воно, може, й пішло б в обмін на чужу

працю, але навряд чи його вистачило б, щоб купити бодай пів години цілковитої волі. Отож, облишивши будь-яку надію підкупити товаришів, він сховав до кишені ті вбогі цяцьки, і в цю ж таки темну хвилину зневіри на нього раптом зійшло натхнення. Атож, не що інше, як чудове запаморочливе натхнення.

Том узяв щітку й заходився спокійно працювати далі. Незабаром у кінці вулиці показався Бен Роджерс — той самий хлопець, чиїх насмішок він боявся над усе. Бен посувався вперед таким собі веселеньким підтюпцем-вистрибцем, і це свідчило, що душа його сповнена радості й добрих сподівань. Він їв яблуко і час від часу видавав протяглий мелодійний гудок, а за ним басовите «дін-дон-дон, дін-дон-дон» — то він зображував із себе пароплав.

Наближаючись, Бен сповільнив швидкість, вийшов на середину вулиці і, нахилившись на правий борт, повернув до узбіччя — неквапливо, старанно й з належною солідністю, бо вдавав «Велику Міссурі», що мала осадку в дев'ять футів. Він був водночас і пароплав, і капітан, і сигнальний дзвін, отож мусив уявляти, ніби стоїть сам на собі, на капітансько-му містку, сам дає команди й сам їх виконує.

— Спиняй машину! Дін-дін-дін! — Пароплав майже втратив швидкість і, ледь посуваючись, наближався до берега. Здай назад! Дін-дін-дін! — Обидві його руки нерухомо витяглись по боках. — Ще трохи назад з правого борту! Дін-дін-дін! Чу-чу-чу! — Його права рука тим часом виписувала широкі оберти, вдаючи сорокафутове колесо. — Ще трохи назад з лівого борту! — Почала обертатися ліва рука. — Стоп, правий борт! Дін-дін-дін! Стоп, лівий борт! Помалу вперед з правого борту! Стоп! Ще трохи з лівого борту! Дін-дін-дін! Чу-чу-чу!.. Віддати носовий швартов! Ворушись!.. Віддати задній! Гей там, не барися! Намотуй, намотуй! А тепер пускай!.. Машину спинено, сер! Дін-дін-дін! Шш-ш! Шш-ш! Шш-ш!.. (Це машиніст випускав пару.) Том білів собі й не звертав на пароплав анінайменшої уваги. Бен пильно подивився на нього й мовив:

— А-а! То це тебе тут пришвартували, он як?

Відповіді не було. Том оглянув свій останній мазок очима митця, тоді ще раз легенько провів щіткою по паркану і знов подивився, як вийшло. Бен підійшов і став поруч нього. Томові так захотілось яблука, що аж слина покотилася, та він не облишав свого діла.

— То що, друже, мусимо працювати? — спитав Бен. Том рвучко обернувся і сказав:

— А, це ти, Бене! Я тебе й не помітив.

— Слухай, я оце йду купатися. Я, розумієш? А ти не хочеш? Та ні, ти, мабуть, краще попрацюєш, еге ж? Ну звісно, що попрацюєш.

Том якось хвилю замислено дивився на товариша, тоді спитав:

— Що ти називаєш працею?

— А оце що — хіба не праця?

Том знову взявся білити й недбало відказав:

— Ну що ж, може, праця, а може, й ні. Я знаю тільки, що Томові Соєру вона до вподоби.

— Ха, можна подумати, що тобі й справді подобається білити!

— Чи подобається? А чом би й ні? Хіба нам кожного дня випадає білити паркани?

Тепер усе постало в новому світлі. Бен навіть забув про своє яблуко. А Том ретельно водив щіткою туди й сюди, відступав на мить і дивився, як виходить, тоді щось підправляв то там, то там і знов дивився. Бен стежив за кожним його рухом з дедалі більшою цікавістю і захопленням. Раптом він сказав:

— Слухай, Томе, дай і мені трохи побілити.

Том поміркував і спершу начебто ладен був погодитись, але потім передумав.

— Та ні, Бене, мабуть, нічого не вийде. Розумієш, тітка Поллі дуже прискіпується до цього паркана — він же, бач, виходить на вулицю. От якби це був задній паркан, я б не мав нічого проти, та й вона теж. А щодо цього паркана вона страх яка прискіплива: його треба так ретельно побілити, щоб ніде ані-ні. Певне, так зуміє хіба що один хлопець на тисячу, а може, й на дві тисячі.

— Та невже? Ой Томе, ну дай мені спробувати... хоч трішечки. Якби це ти мене просив, я б дав.

— Бене, та я б з охотою, слово честі, але ж тітка Поллі... Он і Джим хотів білити, а вона не дозволила, і Сід хотів, і Сідові не дозволила. Розумієш, як мене спитають? Ану ж візьмешся ти — і раптом щось не так...

— Ой, дурниці, я старатимусь не гірше за тебе. Ну дай спробувати... Слухай, я віддам тобі серединку цього яблука.

— Ну що ж... Та ні, Бене, краще не треба. Я боюся.

— Я віддам тобі все, що лишилося.

Том випустив щітку з рук видимо знехотя, але з таємною радістю в душі. І поки колишній пароплав «Велика Міссурі» упрівав, працюючи під пекучим сонцем, відставний маляр сидів у затінку на якійсь діжці, погойдував ногами й, наминаючи його яблуко, замишляв підступи проти нових жертв. А таких не бракувало: хлопці раз у раз пробігали вулицею, спинялись покепкувати — і лишалися білити паркан. Коли Бен зовсім видихався, Том продав наступну чергу Біллі Фішерові за «майже нового» паперового змія, а коли стомився і той, право білити придбав Джонні Міллер — за дохлого пацюка на мотузці, щоб крутити ним над головою, — і так далі, і так далі година за годиною. На середину дня Том із жалюгідного злидня, яким був уранці, перетворився на справжнього багатія, що потопає у розкошах. Крім згаданих уже коштовностей, він мав дванадцять кульок, поламаний пищик, скельце від синьої пляшки, щоб дивитися крізь нього, порожню котушку, ключ, який нічого не відмикає, грудку крейди, скляну затичку від карафки, олов'яного солдатика, двійко пуголовків, шість пістонів, однооке кошеня, мідну дверну клямку, собачий нашийник — не було тільки собаки, — колодочку від ножика, чотири помаранчеві шкуринки та стару поламану раму від кватирки. До того ж він чудово провів час, тішачись безділлям і чималим товариством, а паркан стояв побілений аж у три шари! Якби не скінчилося вапно, Том обібрав би всіх хлопців у містечку.

Тепер він подумки сказав собі, що, зрештою, життя на цьому світі не таке вже й погане. Сам того не знаючи, він відкрив загальний закон, що керує всіма людськими вчинками: і кожен хлопець, і кожна доросла людина завжди прагнутьимуть

і домагатимуться тільки того, чого важко досягти. Коли б Том був великим і мудрим філософом, як от автор цієї книжки, він зрозумів би, що Праця — це все те, що ми зобов'язані робити, а Гра — все, чого ми робити не зобов'язані. І це допомогло б йому усвідомити, чому робити штучні квіти чи марудитися ще над якоюсь нудотою — це праця, а збивати кеглі чи сходити на Монблан — усього лише розвага. В Англії деякі заможні пани любляють улітку самі правити запряженою четвериком поштовою каретою, проїжджаючи так щодня по двадцять — тридцять миль, — і тільки тому, що це коштує їм чималих грошей; та якби їм запропонували за це платню, розвага стала б працею, і вони відмовилися б від неї.

Хлопець поміркував ще трохи про ту істотну зміну, що відбулася в його становищі, а тоді подався з доповіддю до штабквартири.

Обміркуємо й обговорюємо прочитане

1. Чи цікаво було вам читати про цю пригоду головного героя? Аргументуйте свою відповідь.
2. Що ми дізнаємося про Тома Соєра з прочитаного? Яке враження він на вас справляє? Поясніть чому.
3. Як ви вважаєте, завдяки яким рисам характеру, якостям і вмінням Тому вдалося вийти із ситуації, що склалася, та ще й стати «багатієм»? Обґрунтуйте свою відповідь.
4. Простежте за текстом, за допомогою яких деталей, що використовує автор, створюється кумедна ситуація.
5. Від імені Тома Соєра перекажіть, як було побілено паркан.
6. Знайдіть у тексті й прочитайте, який «загальний закон» відкрив Том, побіливши паркан. Як ви його розумієте? Чи погоджуєтеся ви з таким твердженням? Поясніть чому.
7. Підготуйтеся до інсценізації цього розділу.
8. Роздивіться дудл до дня народження письменника. Намалюйте ескіз власного дудла на тему твору.

Дудл (заставка для Google) 30 листопада 2011 року
в день народження Марка Твена

9. Розшифруйте ребус і дізнайтеся, що отримав Том як винагороду за дозвіл побілити паркан. Розкажіть, які ще «коштовності» з'явилися у Тома.

10. У зошитах почніть писати твір на тему: «Том Соєр. Який він?».

Розділ XXXI

А тепер вернімося до Тома й Беккі, яких ми залишили на прогулянці за містом. Разом з усіма вони блукали темними переходами печери, оглядаючи вже знайомі їм дива, що мали аж надто пишні назви, як от «Зала», «Собор», «Палац

Беккі Тетчер.

Ілюстрація Роберта Інґпена

Аладдіна» тощо. Потім дівчора завелася гратися в хованки, і Том з Беккі завзято пристали до тієї веселої гри й ганяли з іншими, аж поки це їм трохи набридло; тоді вони побрели вниз похилою звивистою галереєю, тримаючи свічки високо перед собою і вдивляючись у плутанину виписаних кіптявою імен, дат, адрес і гасел, якими були помережані кам'яні стіни. Ідучи все далі й розмовляючи, вони самі не помітили, як опинилися в такій віддаленій частині печери, де вже не було тих написів

на стінах. Тоді вони вивели кіптявою на кам'яному виступі свої імена й рушили далі. Невдовзі вони натрапили на місце,

де маленький струмочок, спадаючи зі скелі, залишав вапняковий осад, що протягом довгих віків утворив непорушну кам'яну Ніагару¹, блискучу й прозору, наче мереживо. Щуплявий Том протиснувся за той водоспад і на втіху Беккі освітив його ззаду. Виявилось, що кам'яна заслона приховує такі собі природні сходи, затиснуті між двома кам'яними стінами, і в Тома враз прокинулись честолюбні поривання дослідника. Беккі відгукнулася на його поклик, і, залишивши на стіні кіптявий знак, щоб керуватись ним, коли вертатимуться, обоє пустилися досліджувати той коридор. Вони раз у раз збочували то туди, то сюди, забиваючись усе далі в потаємні глибини печери, потім залишили на стіні ще один знак і звернули в бічний перехід у пошуках нових див, про які було б цікаво розповісти там, нагорі. В одному місці вони натрапили на величезну порожнину, де згори звисало безліч сталактитів² завдовжки й завтовшки з людську ногу. Том і Беккі, здивовані й захоплені, обійшли ту підземну залу, а тоді рушили одним із численних коридорів, що виходили з неї. Він скоро привів їх до чарівного джерельця, дно якого було вимощене іскристими, мов іній, кристалами. Джерельце пробивалося якраз посередині іншої просторої порожнини, де стіни підпірала безліч химерних колон, що їх утворили великі сталактити й сталагміти³, з'єднавшись між собою там, де протягом віків зі стелі безнастанно капала вода. Під склепінням, зчепившись у величезні клубки, чи не по тисячі в кожному, висіли кажани. Сполохані світлом, сотні тих створінь шугнули вниз і з пронизливим виском почали люто налітати на свічки. Том знав повадки кажанів і розумів, чим загрожують такі їхні напади. Отож він схопив Беккі за руку й потяг у найближчий перехід — і то дуже вчасно, бо в останню мить один з кажанів встиг загасити крилом свічку, що була в руці

¹ *Ніагара* — мається на увазі Ніагарський комплекс водоспадів, що відокремлює США від Канади.

² *Сталактит* — мінеральне утворення циліндричної або конусоподібної форми, яке звисає зі стель печер.

³ *Сталагміт* — мінеральне утворення у вигляді стовпів, пірамід, яке підіймається з підлоги печер.

у Беккі. Кажани ще довго гналися за ними, але діти щоразу, як траплявся бічний коридор, пірнали в нього і кінець кінцем утекли від тих небезпечних тварюк. Невдовзі Том знайшов підземне озеро, таке велике, що його тьмяні обриси зникали далеко в темряві. Хлопцеві захотілось оглянути береги озера, але він подумав, що краще буде перед тим трохи посидіти й відпочити. І лиш тепер, серед гнітючого безгоміння, холодна рука страху вперше стиснула дитячі душі.

— Слухай, — мовила Беккі, — я й не помітила, але здається, ми давно вже не чуємо ніяких голосів.

— А ти подумай, Беккі, як ми глибоко під ними, та й хтозна як далеко — чи то на північ, чи на південь, чи ще куди там. Отож і не можемо їх тут почути.

Беккі ще дужче занепокоїлась.

— А цікаво, скільки вже часу ми тут, унизу, Томе? Мабуть, треба й повертатися.

— Атож, таки треба. Певно, що треба.

— А ти знайдеш дорогу назад, Томе? Тут усе так заплутано, що я й не знаю...

— Та дорогу я б, мабуть, знайшов, але ж оті кажани... Якщо вони загасять обидві наші свічки, то буде біда. Спробуємо піти іншою дорогою, щоб не проходити через ту печеру.

— Гаразд. Гляди тільки, щоб ми не заблудили. Це було б жахливо! — Беккі аж здригнулася, уявивши таке лихо.

Вони рушили якимсь коридором і довго йшли мовчки, заглядаючи в кожне нове відгалуження: чи не проходили вони тут раніше, — але ніяких знайомих місць не траплялося. Щоразу як Том отак видивлявся, Беккі пильно стежила за його обличчям, шукаючи обнадійливих ознак, і Том бадьоро казав:

— Нічого, все гаразд. Це ще не те, але ми от-от вийдемо куди треба.

Та за кожною новою невдачею хлопець і сам дедалі менше вірив у це й зрештою почав повертати в бічні переходи просто навмання, з відчайдушною надією кінець кінцем натрапити на правильну дорогу. Він і далі повторював «усе гаразд», але свинцевий тягар страху так гнітив йому серце, що ці слова

втрачали свій сенс, і, здавалося, він казав «усе пропало». Беккі перелякано тулилася до нього, з усіх сил намагаючись стримувати сльози, але вони все одно текли з очей. Нарешті вона сказала:

— Ой Томе, дарма що там кажани, давай вернемось тією дорогою. Бо, здається, ми чимдалі гірше заплутуємось.

Том зупинився.

— Послухай! — мовив він.

Глибока тиша — така глибока, що було виразно чути, як вони дихають. Том крикнув. Його крик луною покотився порожніми коридорами й завмер удалині ледь чутним гуком, що звучав як чийсь глузливий сміх.

— Не треба, Томе, це так страшно! — сказала Беккі.

— Страшно, але треба, Беккі. А може, вони нас почують, розумієш? — І він знову закричав.

Це «а може» було ще страшніше, ніж отой моторошний сміх, — така в ньому звучала гірка безнадія. Діти припишкли й прислухалися — але марно. Одразу ж після цього Том повернув назад і надав ходи. Та дуже скоро з його невпевненої поведінки Беккі зробила ще одне жахливе відкриття: він не міг знайти й тієї дороги, якою вони щойно йшли!

— Ой Томе, ти не залишав за собою знаків!

— Який же я дурень, Беккі! Який дурень! Я зовсім не подумав, що ми можемо повернути назад. Ні, я таки не знайду тієї дороги. Геть заплутався.

— Томе, Томе, тепер ми пропали... пропали!.. Нам уже ніколи не вибратись із цього жахливого підземелля! І навіть ми відбилися від інших!

Беккі впала додолу й так бурхливо заридала, аж Том злякався, щоб вона не вмерла чи не втратила розуму. Він сів поруч і обняв дівчинку, а вона сховала обличчя в нього на грудях, пригорнулася до нього й почала виливати свої страхи та марні жалі, що їх далека луна обертала на глузливий сміх. Том умовляв її заспокоїтись і не втрачати надії, та вона казала, що не може. Тоді він став гірко картати й лаяти себе за те, що затяг її в таку біду, і це справило кращий вплив. Беккі сказала, що спробує взяти себе в руки, що встане й піде з ним

куди завгодно, — аби тільки він так не карався. Вона ж, мовляв, і сама винна не менше за нього.

І вони знов рушили далі — самі не знаючи куди, просто на-вмання, бо нічого іншого їм і не лишалось, як іти й іти. На якийсь недовгий час у них зажеврїла надія, хоч ніщо її й не живило, — просто надїям властиво од природи відроджува-тись у юних душах, ще не звиклих до життєвих знегод.

Невдовзі Том забрав у Беккі свічку й задув її. Як багато говорила ця ощадливість! Слова були зайві. Беккі й так зро-зумїла, що це означає, і її надія знову згасла. Вона знала: у Тома в кишнях була ще ціла свічка й три чи чотири недогар-ки, — а проте доводилось ощадити.

Поступово почала даватися взнаки і втома. Діти намагали-ся не зважати на неї, їм страшно було навіть подумати про те, щоб сісти перепочити, коли дорога була кожна хвилина; ідучи вперед, нехай і навімання, вони принаймні кудись по-сувалися й могли ще втрапити на дорогу назад, а сидіти на місці означало здатися на ласку смерті й наблизити її прихід.

Та кінець кінцем тендітні ноженята Беккі перестали її ко-ритися, і вона знеможено сіла долі. Том примостився поруч, і вони почали згадувати рідні домівки, родичів та друзів, м'які ліжка, а над усе — світло! Беккі знову заплакала.

Том силкувався придумати щось розрадливе, але він уже стільки разів повторював усі ті слова, що вони зовсім затер-лися і звучали гіркою насмішкою. Тим часом утома здолала Беккі, і дівчинка заснула. Томові аж на душі полегшало. Він сидів, дивлячись на її змарніле личко, й бачив, як від прием-них сновидінь воно прояснюється і прибирає свого звичайно-го вигляду. А невдовзі уста Беккі ворухнула усмішка та так на них і лишилася. Безтурботний вираз її личка заспокій-ливо вплинув і на Тома, трохи підніс його дух, і він поринув у примарні спогади про минулі дні. А поки він отак блукав думками десь далеко, Беккі прокинулася і тихенько засмія-лася, але той сміх миттю завмер на її устах, і з них вихопився стогін.

— Ой, як я тільки могла заснути! Краще б мені вже й не прокидатися, ніколи, ніколи!.. Та ні, ні, Томе! Не дивися на мене так! Я такого більш не казатиму.

— Це добре, що ти поспала, Беккі. Тепер ти трохи відпочила, і ми з тобою знайдемо дорогу назад.

— Спробуємо, Томе. Але я бачила вві сні таку прекрасну країну! Мабуть, туди нам і лежить дорога.

— Хтозна, а може, й ні. Не журися, Беккі, й ходімо шукати далі.

Вони підвелися і рука в руку побрели вперед, ні на що вже не сподіваючись. Потім спробували визначити, скільки часу пробули в печері: їм здавалося, що минули вже довгі дні, а то й тижні, тоді як насправді такого бути не могло, бо їхні свічки ще не догоріли. Після того вони довго — а як довго, й самі не знали — ішли мовчки, аж поки Том сказав, що треба ступати тихіше й дослухатися, чи не капає десь вода: їм потрібно знайти джерело. Досить скоро вони натрапили на нього, і Том вирішив, що час уже знов перепочити. Вони мало з ніг не падали від втоми, проте Беккі сказала, що вона могла б пройти ще трохи. І здивувалася, коли Том не погодився. Вона не розуміла чому. Тож вони сіли, і Том приліпив глиною свічку до кам'яної стіни проти них. Обое поринули в свої думи й знов надовго замовкли. Нарешті Беккі озвалася.

— Томе, я так хочу їсти! Том дістав щось із кишені.

— Пам'ятаєш, що це? — запитав він. Беккі ледь помітно всміхнулася.

— Наш весільний пиріг, Томе.

— Еге ж... І добре, якби він був завбільшки з барильце, бо це все, що ми маємо.

— Я сховала його, коли снідали в лісі, й хотіла покласти на ніч під подушку, як ото роблять дорослі дівчата, щоб мені приснився ти... а тепер це буде наш... — Вона не доказала.

Том розділив той шматок на двох, і Беккі з апетитом з'їла свою половину, а сам він відламав від своєї лише маленький кусничок. Холодної води, щоб запити трапезу, було скільки хочеш. Через деякий час Беккі запропонувала рушати далі. Том з хвилину помовчав, а потім озвався:

— Беккі, ти зможеш витримати, як я тобі щось скажу? Беккі зблідла, проте відповіла, що, мабуть, зможе.

— То от, Беккі, нам треба лишитися тут, біля питної води...
Бо це наш останній недогарок!

Беккі дала волю сльозам. Том як тільки міг заспокоював її, але це мало помагало. Нарешті Беккі мовила:

— Томе!

— Що, Беккі?

— Вони ж похопляться, що нас немає, і підуть на пошуки!

— Ну звісно, що підуть. Аякже!

— Може, вони вже тепер нас шукають, Томе.

— А чого ж, може, й шукають. Гадаю, що таки шукають.

— Коли вони помітять, що ми відбилися, га, Томе?

— Мабуть, на поромі, коли зберуться їхати назад.

— Але ж, Томе, може, тоді вже буде темно... то хіба вони помітять?

— Ну, не знаю. А як і ні, то твоя мама одразу ж зніме тривогу, тільки-но всі повернуться.

Переляк, що майнув на обличчі Беккі, враз привів Тома до тями, і він зрозумів, що бовкнув не те. Беккі ж не чекали вдома того вечора! Обоє замовкли й сиділи в тужній задумі. Та за хвилину Беккі знов гірко заридала, і Томові стало ясно: вона подумала про те саме, що й він. Адже може минути добра половина суботнього дня, перш ніж місіс Тетчер дізнається, що Беккі не ночувала в Гарперів.

Діти прикипіли очима до маленького недогарка свічки й дивились, як він повільно й невблаганно тане: ось уже лишилося якихось пів дюйма ґнотика; ось уже кволий язичок полум'я замигтів, пустив угору тонку струминку диму, на мить затримався на її вершечку — і все довкола поринуло в моторошний чорний морок!

Скільки минуло часу, перш ніж Беккі поступово усвідомила, що плаче в Томових обіймах, ні вона, ні він сказати не могли. Знали тільки, що опам'яталися від дуже довгого сонного заціпеніння і знов опинились у болісній безвиході. Том вважав, що, мабуть, уже настала неділя, а може, й понеділок. Він намагався втягти Беккі в розмову, але вона була зовсім убита горем і втратила будь-яку надію на порятунок. Том сказав, що їх уже, певно, давно шукають — і, може, на-

віть десь близько. Ось він зараз погукає, то, диви, хто-небудь і озоветься. Том гукнув, але далекі відлуння того погуку звучали так страхотливо, що більше він і не пробував.

Минали години, і бранців печери знов почав мучити голод. У Тома ще лишилася його пайка пирога, отож вони поділили її і з'їли. Одначе та крихта їжі, здавалося, тільки дужче розпалила їхній голод.

Зненацька Том сказав:

— Цсс! Ти чула?

Обоє затамували віддих і прислухались. До них долинув звук, начебто схожий на ледь чутний людський голос. Том миттю гукнув і собі, а тоді, схопивши Беккі за руку, навпомацки рушив підземним коридором у той бік. Потім став і знову прислухався — і знову почув той звук, тепер уже напевне ближче.

— То вони! — вигукнув він. — Ідуть сюди! Ходімо, Беккі, тепер усе буде добре.

Безмежна радість ущерть виповнила душі бранців. Але посувалися вони повільно, бо в тих переходах під ногами часто траплялись ями, тож треба було стерегтися. Невдовзі Том з Беккі натрапили на таку яму і спинились. Вона могла мати три фути завглибшки, а могла мати й сто футів. Та хоч так, хоч так, а переступити її було годі. Тоді Том ліг на живіт і скільки міг сягнув рукою вниз. Дна не було. Отже, їм не лишалось нічого іншого, як чекати, поки надійдуть шукачі. Вони пильно дослухались, але ті далекі поклики помітно тихішали, а хвилини за дві й зовсім завмерли. Яке гірке розчарування!.. Том кричав, аж поки захрип, та все було марно. Він запевняв Беккі, що тепер їх неодмінно знайдуть, проте минула вічність тривожного чекання, а до них не долинуло більше ні звуку.

Бідолахи навпомацки повернулись назад до джерела. Час тягся нестерпно повільно. Потім вони знов заснули й прокинулись страшенно голодні, тяжко пригнічені горем. Том розважив, що вже, мабуть, вівторок.

Раптом у нього сяйнула одна думка. Зовсім поруч відходило вбік кілька коридорів. То, певно, краще обстежити де-

котрі з них, аніж нидіти отак без діла, знемагаючи під незмірним тягарем часу... Том витяг з кишені клубок тонкої шворки для повітряного змія, прив'язав кінець до виступу скелі, і вони з Беккі рушили — Том попереду, розмотуючи на ходу шворку. Кроків за двадцять коридор скінчився урвищем. Том став навколішки й намацав унизу стрімку кам'яну стіну; а тоді сягнув рукою як міг далеко за ріг скелі і вже був потягся ще трохи далі праворуч, коли раптом зовсім близько, менш як за двадцять кроків попереду, з-за скелі висунулася чиясь рука зі свічкою! Том радісно закричав, та одразу за рукою з'явилась і вся постать, і то був... індіанець Джо! Томові аж руки й ноги залякли, так що він не міг і поворухнутись. Та яка ж була його радість, коли в наступну мить він побачив, що «іспанець» кинувся навтіки й зник з очей! Хлопця здивувало, що індіанець Джо не впізнав його по голосу й не вбив за свідчення в суді. Мабуть, то луна так змінила його голос, подумав Том. Певно, що луна. Від страху все його тіло отерпло, і він сказав собі: якщо в нього вистачить сили дістатися назад до джерела, він більш нікуди звідти й на крок не зрушить, аби лиш не наразитися знов на індіанця Джо. Він і словом не обмовився Беккі про те, що побачив. А що закричав — то, мовляв, просто так, «на щастя».

Та зрештою голод і відчай переважили страх. Ще кілька довгих годин діти марно чекали біля джерела, потім знову заснули, а прокинувшись, відчували перемену. Тепер їх мучив такий лютий голод, що його несила було й терпіти. Томові здавалося, що вже має бути середа, або четвер, або, може, навіть п'ятниця чи субота, а отже, їх уже давно перестали шукати. І він запропонував дослідити ще один коридор. Його не лякала вже ні небезпека зіткнутися з індіанцем Джо, ні будь-які інші страхіття. Але Беккі зовсім знесиліла. Немов заціпеніла від розпуки, і годі було її розбуркати. Вона сказала, що чекатиме там, де вона є, аж поки помре, і це буде вже скоро. А Том, мовляв, нехай іде собі зі шворкою в той коридор, як хоче, і в неї тільки єдине прохання: щоб він частіше повертався й розмовляв з нею; а ще він мусив пообіцяти бути поруч, коли надійде остання хвилина, і тримати її руку в своїй, аж поки буде по всьому.

Відчуваючи в горлі тугий клубок, Том поцілував її і з удаваною впевненістю сказав, що таки сподівається або зустріти шукачів, або знайти вихід із печери. А тоді взявся за свою шворку, став на коліна й порачкував одним із бічних коридорів, ледь притомний від голоду, з лиховісним передчуттям неминучої загибелі.

Розділ XXXII

Був уже вівторок, надворі починало смеркатися. У містечку Сент-Пітерсберзі й досі панувала жалоба. Заблукалих у печері дітей так і не знайшли. За них молились в церкві, цілою громадою, і поодинці у своїх домівках, вкладаючи в ті молитви всю душу, та добрих вістей із печери не було. Більшість шукачів уже втратила надію і повернулася до своїх повсякденних справ: мовляв, бідолашних дітлахів однаково не знайти. Місіс Тетчер тяжко занедужала й майже весь час марила. Люди казали, страх було чути, як вона кличе свою дитину, підводить голову з подушки й із хвилину прислухається, а тоді, гірко стогнучи, знеможена, знов падає на ліжко. Тітка Поллі теж зовсім занепала духом, і її сиві коси майже геть побіліли. Того вівторка все містечко відходило до сну, охоплене сумом і безнадією.

Аж раптом десь серед ночі всіх збудило несамовите бамкання дзвонів, і на вулиці враз повисипали охоплені буйною радістю напіводягнені люди, голосно вигукуючи: «Вставайте! Усі вставайте! Вони знайшлися! Знайшлися!» Калатали в сковороди, сурмили в ріжки, і гамір стояв неймовірний. Городяни юрбою побігли до річки, де їм назустріч такі ж радісно збуджені люди вже везли на відкритому візку врятованих Тома й Беккі. Натовп оточив візок, а тоді повернув назад до містечка й урочисто пройшов головною вулицею, без упину гукаючи «ура».

Скрізь у містечку світилося, ніхто вже не лягав спати, і то була чи не найзнаменніша ніч, яку будь-коли пам'ятали городяни. Добрих пів години люди все йшли та йшли до будинку судді Тетчера, одне по одному обіймали і цілували врятованих дітей, потискували руку місіс Тетчер, намагали-

ся щось сказати, але не могли, — і йшли назад, заливаючи дім сльозами.

Тітка Поллі себе не тямилла з радості, і майже так само й місіс Тетчер. Їй хотілося ще тільки одного: щоб посланець, відряджений до печери, швидше приніс ту щасливу звістку її чоловікові. Том лежав на канапі в оточенні слухачів, що ловили кожне його слово, і розповідав про свої дивовижні пригоди в печері, додаючи до них чимало власних вигадок, щоб було цікавіше. Нарешті він дійшов до того, як залишив Беккі біля джерела й подався обстежувати підземні коридори; як пройшов двома з них, скільки вистачило шворки, а тоді заглибився в третій, аж поки шворка натяглась до відпору, і вже збирався повернути назад, коли вгледів ген-ген попереду ледь помітний просвіт — так наче там пробивалося денне світло; і як він тоді покинув шворку й поповз туди, а коли доповз, то протиснув голову й плечі крізь невелику розколину — і побачив перед собою величні хвилі Міссісіпі! А якби на той час була ніч, він, звісно, не вгледів би того просвіту й не поткнувся в кінець коридора!..

Далі Том розповів, як повернувся до Беккі з радісною звісткою, а вона сказала, щоб він не надокучав їй своїми дурницями, бо вона геть знесиліла і скоро помре, і чим скоріше — тим краще. І як він умовляв і переконував її, а потім вона мало не збожеволіла з радості, коли вони навпомацки дісталися до того місця, звідки було видно цяточку денного світла; як він протиснувся крізь розколину сам, а тобі допоміг вилізти й Беккі, і вони сіли там і заплакали від щастя; як, побачивши на річці човен з людьми, він гукнув до них і сказав, що вони з Беккі щойно вибралися з печери й просто-таки вмирають з голоду; і як ті спершу не повірили йому: мовляв, до печери звідти п'ять миль проти води, — та потім узяли їх у свій човен, пристали до якогось дому на березі, а там дали їм попоїсти, трохи відпочити і години за дві-три після смерку повезли до містечка.

Десь перед світанком суддю Тетчера та купку чоловіків, що лишалися з ним, знайшли в печері, пішовши за шворкою, яку вони розмотували позад себе, і повідомили їх про велику радість.

Дуже скоро виявилось, що ті три дні й три ночі тяжких по-невірянь та голодування в печері не минули для Тома й Беккі без сліду. І він, і вона пролежали в ліжку цілу середу й четвер, почувавши страшенну втому і кволість. У четвер Том устав з ліжка, в п'ятницю вже подався «до міста», а на суботу майже зовсім оклигав. Що ж до Беккі, то вона не виходила із своєї кімнати аж до неділі, а коли вийшла, мала такий вигляд, наче перехворіла на якусь хворобу.

[...] Аж за два тижні після свого визволення з печери Том пішов побалакати з Геком, який на той час уже досить одужав, щоб почути різючі новини, — а що його новини вразять Гека, Том не мав сумніву. Проминаючи по дорозі будинок судді Тетчера, він зайшов провідати Беккі. Суддя та кілька його гостей втягли хлопця в розмову, і один з них жартівливо спитав, чи не хочеться йому знов до печери. На це Том відповів: а чого ж, він не проти. Тоді суддя сказав:

— Я таки певен, Томе, що, крім тебе, знайшлися б і інші охочі. Та ми вже про це подбали. В тій печері більш ніхто не загубиться.

— Чому?

— Бо я ще два тижні тому звелів оббити її двері залізом і замкнути на три замки, а ключі зберігаються в мене.

Обличчя Томове побіліло, мов крейда.

— Що з тобою, хлопче?.. Гей, хто там є! Принесіть склянку води!

Воду принесли й поприскали Томові на обличчя.

— Ну, тепер усе гаразд. Що це тобі подіялося, Томе?

— Ой пане суддя, там у печері — індіанець Джо!

Обміркуємо й обговорюємо прочитане

1. Розкажіть, як Том і Беккі заблукали в печері.
2. Поясніть, як ви розумієте вислів «холодна рука страху вперше стиснула дитячі душі».
3. Знайдіть у тексті й прочитайте, за допомогою яких зображальних засобів передано наростання атмосфери страху.
4. Від імені Беккі або Тома перекажіть, як їм вдалося вибратися із печери.

5. Як повівся Том у цих непростих обставинах? Поміркуйте, про що свідчать його дії.
6. Чи можна стверджувати, що бешкетник Том — сміливий і благородний хлопчик? Аргументуйте свою відповідь, використовуючи цитати з твору.
7. Розробіть правила, як треба поводитися у печері, й обговоріть їх зі своїми однокласниками й однокласницями.
8. Уважно роздивіться комікс американського художника Майка Плоога і доберіть до кожного зображення цитату з твору.

9. Продовжте писати твір на тему: «Том Соєр. Який він?».

Розділ ХХХІІІ

За кілька хвилин новина облетіла все містечко, і з десятків човнів з людьми попливли до Мак-Дугалової печери, а невдовзі за ними вирушив і паровий пором, ущерть заповнений пасажирами. Том Соєр був в одному човні із суддею Тетчером. Коли відімкнули двері до печери, в тьмяному присмерку, який там панував, постало сумне видовище. Одразу ж за дверима лежав мертвий індіанець Джо, припавши обличчям до вузької шпарини внизу, так наче до останньої миті з тугою вбирав очима веселе світло вільного навколишнього обширу. Том мимоволі відчув жаль, бо з власного досвіду знав, як мав страждати той нещасний. Та разом із жалем душу йому виповнило безмежне почуття полегкості й безпеки, і він тільки тепер до кінця зрозумів, який величезний тягар страху гнітив його від того самого дня, коли він зважився викрити в суді цього лютого лиходія. Мисливський ніж індіанця Джо лежав поруч нього із зламаним навіпіл лезом. Міцний нижній брус дверей був підрубаний і проколупаний наскрізь тяжкою працею, але вся та праця пішла намарне, бо знадвору скеля утворювала ніби природний поріг, і ніж не зміг подолати кам'яної перепони — він зламався, і край. Та навіть якби її не було, індіанець Джо, попри всі свої зусилля, однаково нічого б не досяг: хай би він вирубав і весь брус, але ніколи не зміг би протиснутись під дверима, — і він це знав. Він рубав двері, аби тільки щось робити, якимось згаяти нескінченний час і не втратити розуму.

[...] Одразу ж пополудні хлопці позичили в одного городянина, якого на той час не було в місті, невеличкий човен і вирушили в дорогу. Коли вони запливли за водою на кілька миль далі від входу до печери, Том сказав:

— Дивись, цей схил від самого устя печери весь однаковий: ні хатин, ні порубів, скрізь ті самі чагарі. А бачиш онде щось біле, там, де був зсув? То мій знак. Отут ми й причалимо.

Вони вийшли на берег.

— А тепер, Геку, звідси, де ти оце стоїш, до мого лазу вудиллицем можна дістати. Ану глянь, чи не побачиш його.

Гек обнишпорив очима всю ту місцину, але нічого не помітив. Том гордо ступив у рясні сумахові¹ кущі й сказав:

— Ось він де! Дивись, Геку, це найкращий лаз в усій околиці. Тільки нікому ні словечка. Я вже давно хочу стати розбійником, потрібна була тільки отака добряча схованка, та де її знайти, я не знав. А тепер вона в нас є, і ми триматимемо її в таємниці, пустимо сюди лише Джо Гарпера та ще Бена Роджерса, бо треба мати ватагу, а то що ж це буде за розбій! Ватага Тома Соєра — гарна назва, правда ж, Геку?

— Еге ж, гарна, Томе. А кого ми грабуватимем?

— Та кого хочеш. Нападатимемо із засідок — так здебільшого роблять.

— І вбиватимемо?

— Ну, не завжди. Триматимемо бранців у печері, поки за них не дадуть викупу.

— А що то за викуп?

— Гроші. Ти велиш бранцеві зібрати все, що він може позичити в друзів чи ще де, а як мине рік і викупу не буде, тоді вбиваєш його. Так заведено скрізь. Не вбивають тільки жінок. Тримають у полоні, але не вбивають. Вони ж бо завжди красуні й багатійки, і всі страшенно полохливі. Ти забираєш у них годинники там і всякі такі речі, але скидаєш перед ними капелюха й розмовляєш чемно. Таких чемних людей, як розбійники, більш ніде нема, про це в кожній книжці пишеться. Ну, жінки одразу закохуються в тебе й коли поживуть у печері тиждень чи два, то вже не плачуть, а потім їх звідти й не викуриш. А виженеш котру, то вона круть — і назад. В усіх книжках так.

— Це таки діло, Томе! Як на мене, воно краще, ніж бути піратом.

— Атож, де в чому таки краще. І додому близько, і цирк під боком, і все таке інше.

На той час усе вже було готове, і хлопці полізли в печеру, Том — перший. Вони добралися в кінець першого коридора, прив'язали до кам'яного виступу кінець шворки й рушили далі. За кілька кроків опинилися біля джерела, і Том відчув,

¹ *Сумахові кущі* — чагарник або невеликі дерева.

як по всьому його тілу перебіг дроз. Він показав Гекові рештки ґнотика свічки, що стримів із грудки глини, приліпленої до стіни, й розповів, як вони з Беккі стежили за кволим язичком полум'я, що здіймалося і опадало перед тим, як остаточно згаснути.

Тепер хлопці говорили майже пошепки: обох гнітила мертва тиша й морок печери. Вони подалися далі і невдовзі вийшли в Томів другий коридор, а там натрапили й на провалля. При світлі свічок вони побачили, що то, власне, не провалля, а крутий глинястий спад футів із двадцять чи тридцять задовжки.

— А тепер, Геку, я тобі щось покажу, — прошепотів Том. Тоді підніс свічку високо над головою і мовив: — Зазирни-но якомога далі за ріг. Бачиш? Онде, на тій скелі, нагорі... виписано кіптявою...

— Томе, та то ж хрест!

— Ну, а де твій номер другий? Під хрестом, хіба не так? Оце там, Геку, я й побачив індіанця Джо зі свічкою в руці!

Гек якусь хвилю пильно дивився на той таємничий знак, потім промовив зляканим голосом:

— Томе, ходімо звідси геть!

— Як це ходімо? І покинемо скарб?

— Еге ж, покинемо. Десь тут напевне никає дух індіанця Джо.

— Та ні, Геку, він не тут. Він має бути там, де помер індіанець Джо, — аж ген біля входу, за п'ять миль звідси.

— Ой ні, Томе, не кажи. Він тиняється десь поблизу, коло грошей. Чи я не знаю звичаїв духів, та й сам ти знаєш їх не гірше.

Том почав боятися, що Гек має рацію. Душу йому заповнили лихі передчуття. Та раптом у нього сяйнула інша думка.

— Слухай, Геку, які ж ми з тобою дурні! Дух індіанця Джо не може бути там, де хрест!

Доказ був переконливий і справив належний вплив.

— А я про це й не подумав, Томе. Воно ж справді так. То тепер ми можемо спуститися туди й пошукати скриньку.

Том став спускатися перший, видовбуючи в глині нерівні сходинки. Гек поліз за ним. Від невисокої порожнини, де стояла скеля із хрестом, відходило чотири коридори. Хлопці пройшли трьома з них, але намарне. В одному, найближчому до скелі, вони побачили невелику заглибину, а в ній — розіслані долі укривала, старі шлейки, шкурку від окоста й чисто обгризані кістки двох чи трьох курчат. Одначе скриньки там не було. Хлопці поткнулися сюди, туди, та більш нічого не знайшли.

[...] Скоро хлопці побачили кілька дощок і відсунули їх убік. Під дошками виявилася природна розколина, що йшла вниз, під скелю. Том заліз у неї і присвітив собі як міг далі вперед, але кінця розколини не було видно. Він сказав, що треба піти подивитися, і, низько пригнувшись, рушив униз тим вузьким похилим лазом. Повернув праворуч, потім ліворуч. Гек не відставав ні на крок. Нарешті Том поминув ще один короткий поворот і вигукнув:

— Милій Боже! Геку, ти глянь!

Атож, то була вона, та сама скринька, — стояла собі в невеликій затишній печерці поряд з порожнім барильцем від пороху, двома рушницями у шкіряних чохлах, двома чи трьома парами старих мокасинів, шкіряним паском й іншим мотлохом, вогким від води, що капала зі стелі.

— Нарешті доп'яли! — мовив Гек, запустивши руку в ту купу потьмянілих монет. — Та ми ж тепер багатії, Томе!

— А я, Геку, й не сумнівався ніколи, що ми їх таки допнемо. Хоч як важко повірити, але тепер вони наші!.. Ну, гаразд, годі базікати. Забираймо гроші. Ану, дай я спробую підняти... — і назад.

Скринька важила фунтів п'ятдесят. Том її сьак-так підняв, але нести було важко й незручно. Так я й думав, — сказав він. Це видно було, ще коли вони виносили її з будинку з привидами. Я й тоді помітив, яка вона важка. Ото ж добре, що додумався взяти із собою торбини. За кілька хвилин гроші були в торбинах, і хлопці понесли їх до скелі з хрестом.

— Треба забрати й рушниці, і все інше, — сказав Гек.

— Ні, Геку, залишмо їх. Вони знадобляться нам, коли ми станемо розбійниками. [...]

Незабаром вони вилізли з печери в зарості сумаху, обережно визирнули звідти, побачили, що на березі нікого немає, і за хвилину вже сиділи в човні, наминали хліб з м'ясом і пахкали люльками. А коли сонце почало хилитися до обрію, відштовхнулися від берега й попливли назад. Все довге надвечір'я Том веслував попід самим берегом, весело балакаючи з Геком, а коли посутеніло, причалив біля містечка.

— Слухай, Геку, — сказав він. — Ми сховаємо гроші на горіщі у вдовиному дровнику, а завтра вранці я прийду, і ми їх полічимо, поділимо, а тоді пошукаємо в лісі надійнішої схованки. Ти поки що посидь тут тихенько, постережи, а я збігаю позичу в Бенні Тейлора його візка і зараз же назад.

Том зник і скоро повернувся з візком, поклав на нього обидві торбини, накидав зверху ганчір'я і рушив уперед, тягнучи візка за собою. Діставшись до будинку старого валлійця, хлопці спинилися перевести дух. Коли вони вже збиралися рушати далі, з дому вийшов господар і гукнув:

— Гей, хто це там?

— Гек Фінн і Том Соєр.

— От і добре! Ходімо зі мною, хлопці, тільки вас усі й чекають. Ану гайда вперед, хутчій, а я повезу вашого візка... Еге, та він не такий легкий, як здається. Що це тут у вас? Цегла? Старе залізяччя?

— Залізяччя, — відказав Том.

— Так я і подумав. Усі хлопчачки в містечку радніші марнувати і силу, і час, збираючи те старе залізяччя, за яке їм заплатять на ливарні¹ суцїй дріб'язок, аніж узятися до якогось справжнього діла, де можна заробити вдвоє більше. Але така вже людська вдача... Хутчій, хлопці, хутчій!

Хлопці поцікавились, до чого такий поспіх.

— Постривайте, ось прийдемо до вдови Дуглас, там дізнаєтесь.

Гек, звиклий до всякої напасті, стривожено мовив:

— Містере Джонсе, ми ж нічого такого не зробили. Старий валлієць засміявся.

— Не знаю, Геку, не знаю, синку. Нічого не знаю. Хіба ти не поладнав з удовою?

¹ Ливарня — майстерня, де відливають металеві вироби.

— Та ні, наче поладнав... Цебто вона до мене дуже добра.

— От і гаразд. То чого ж тобі боятися? Повільний на розум Гек ще міркував, як відповісти на це запитання, коли його разом із Томом заштовхнули до вітальні вдови Дуглас. Старий валлієць залишив візка надворі й зайшов слідом за ними.

Кімната була яскраво освітлена, і в ній зібралися всі, хто мав хоч якусь вагу в містечку. Там були Тетчери, Гарпери, Роджерси, тітка Поллі, Сід, Мері, священник, редактор місцевої газети й ще багато всякого люду, пишню, по-святковому вбраного. Вдова зустріла хлопців так привітно, як тільки могла зустріти двох таких нечупар: обидва були геть перемазані глиною і свічковим лоєм. Тітка Поллі аж почервоніла із сорому, насупилась і, пильно дивлячись на Тома, похитала головою. Та чи не найгірше почували себе самі бідолашні хлопці.

Містер Джонс сказав:

— Тома я вдома не застав і вже думав, що не знайду його, коли оце натрапив на них з Геком просто в себе під дверима, ну й мерщій привів обох сюди.

— І дуже добре зробили, — мовила вдова. — Ходімо зі мною, хлопці.

Вона привела їх до спальні й там сказала:

— А тепер умийтеся і перевдягніться. Ось де два нові костюми, сорочки, шкарпетки — все, що потрібно. Це Гекові речі... Ні, ні, Геку, нема за що дякувати... Половину купив містер Джонс, а половину я. Але вони годяться на вас обох. Тож одягайтесь. Ми вас почекаємо, а ви причепуріться і спустайтесь вниз. І вона пішла.

Розділ XXXIV

[...] Через кілька хвилин усі гості сиділи круг столу за вечерею, а дітей посадили за малі столики під стіною, як було тоді заведено в тих краях. У слухну хвилину містер Джонс виголосив невеличку промову, в якій подякував удові за честь, виявлену йому та його синам, а потім сказав, що є ще одна людина, чия скромність...

І пішов, і поїхав. З властивим йому драматичним хистом він розкрив таємницю Гекової участі в подіях тієї ночі, але

ця несподіванка хоч і викликала подив, проте великою мірою вдаваний і далеко не такий бучний, як міг би бути за сприятливіших обставин. А втім, удова цілком природно вдала вражену і висипала на Гека стільки хвали та подяк, що він майже забув про всі ті нестерпні муки, яких завдавав йому новий костюм, бо загальна увага і славослів'я були для нього ще нестерпніші.

Вдова оголосила, що хоче взяти Гека до себе в дім і подбати про його виховання, а коли матиме вільні кошти, допоможе йому розпочати якесь скромне діло. Том не міг проминути такої нагоди й сказав:

— Гекові не потрібна допомога. Він і сам багатий.

Тільки суворі вимоги доброго тону стримали товариство від добродушного, поблажливого сміху, що був би цілком доречний у відповідь на цей милий жарт. Одначе тиша запала трохи ніякова. Том перший порушив її:

— Атож, Гек має гроші. Можете не вірити, але він мав їх дуже багато. Даремно ви посміхаєтеся, ось я вам зараз покажу. Тільки заждіть хвилинку... І він бігцем подався за двері.

Усі розгублено й здивовано позирали одне на одного і з німим запитанням — на Гека; але йому наче мову одібрало.

— Сіде, що це діється з Томом? — запитала тітка Поллі. — Він... ну просто не вгадаєш, що на думці в цього хлопчиська. Я ще ніколи...

Тітка Поллі не докінчила: згинаючись під вагою своїх торбин, Том повернувся до вітальні. Він вивалив на стіл усю ту купу золотих монет і промовив:

— Ну от!.. Що я вам казав? Половина цих грошей Гекова, а половина моя!

Від такого видовища всім аж дух забило. Усі втупили очі в золото, і якусь хвилю ніхто не озивався. А тоді в один голос зажадали пояснень. Розповідь була довга, але надзвичайно цікава. Усі слухали, мов зачаровані, не перебиваючи оповідача жодним словом. А коли він закінчив, містер Джонс сказав:

— Я сподівався вразити вас своєю несподіванкою, але тепер вона нічого не варта. З приємністю мушу визнати: проти цієї моя несподіванка — сущий дріб'язок.

Гроші полічили. Там було трохи більше, як дванадцять тисяч доларів. Таких великих грошей разом ще не траплялося бачити жодному з гостей, хоч загалом дехто з них мав куди більші статки.

Розділ XXXV

Хай читач повірить, що той дарунок долі, який так зненацька випав Томові та Гекові, враз сколихнув усе тихе, небагате містечко Сент-Пітерсберг. Такі величезні гроші, та ще й готівкою, — це здавалося майже неймовірним. Скрізь тільки й говорили про ті гроші, заздрили на них, славословили їх, і від усього того хворобливого збудження чимало городян просто-таки схибнулися. [...]

Що ж до Гека Фінна, то його багатство і щире сприяння вдови Дуглас прилучили його — ба ні, вперли, затягли силоміць! — до пристойного товариства, і хлопець терпів страшні муки. Вдовині слуги вмивали, чепурили й причісували його, чистили йому одяг, а ввечері уклали спати на огидно чисті простирадла, де не було жодної брудної плямки, яку б він міг пригорнути до серця, мов щирого друга. Він мусив їсти з тарілки за допомогою виделки та ножа, пити з чашки, користуватися серветкою; мусив учитися читати за підручником і ходити до церкви; мусив розмовляти так чемно, що слова втрачали для нього всякий смак; і хоч куди б він ступив, пута й перепони цивілізації міцно тримали його в полоні, зв'язуючи йому руки й ноги.

Три тижні Гек мужньо зносив усі злигодні, та одного чудового дня він зник. Засмучена удова два дні шукала його по місту. Щиро співчуваючи їй, до пошуків пристали всі городяни й шукали де тільки можна, навіть з волоком на дні річки, сподіваючись виловити бодай мертве тіло. Нарешті рано-вранці третього дня Томові Соєру сяйнула щаслива думка піти позаглядати в порожні бочки, звалені позаду старої за-недбаної різниці, і в одній з тих бочок він знайшов утікача. Гек там-таки й ночував; на той час він уже встиг поснідати поцупленими десь недоїдками і тепер простягся й розкошував, попахуючи люлькою. Він лежав невмитий, нечесаний і вдягнений у ті самі ветхі лахи, що надавали йому такого

мальовничого вигляду в недалекому минулому, коли він був вільний і щасливий.

Том витяг його на світ божий, розповів, якого він завдав усім клопоту, і зажадав, щоб Гек повернувся додому. З Гекового обличчя збіг умиротворений і вдоволений вираз, і воно враз посмутніло.

— І чути про це не хочу, Томе, — відказав він. — Так я вже старався, але нічого не виходить, Томе. Не виходить — і край. Не для мене таке життя, незвичний я до нього. Вдова до мене добра та ласкава, але я так не можу. Вранці вставай щодень у ту саму годину, потім умивайся, потім тебе причісують, бий їх грім, у дровнику спати не можна, та ще мусиш ходити в тій бісовій одежі, а вона мене просто душить, Томе, наче крізь неї і повітря не проходить, і така вона вся, хай їй чорт, чиста, що ні тобі сісти в ній, ні лягти, ні по землі покачатися, а щоб з'їхати з вершечка льоху — то де там, я вже й забув, коли це було! А ще ж до церкви йди, і впривай там хтозна-скільки, і слухай ті нудні проповіді, від яких мене аж з душі верне! Мух не лови, губами не плямкай, цілу неділю ходи в черевиках... їсть удова за дзвоником, спати лягає за дзвоником, устає вранці за дзвоником — ну такий уже склад і лад, що несила терпіти!

— Та в усіх же так само, Геку.

— А мені, Томе, до того байдуже. Я ж не всі, і мені терпіти це несила. Це ж чистий жах — отакі пута. І харч там дається надто легко, так що й їсти нецікаво. А захочеш піти порибалити — питайся дозволу, захочеш скупатись — питайся дозволу, на все питайся дозволу, гори воно вогнем! Говорити мусиш пристойно — аж гидко слово сказати, то я кожного дня тікав на горище й там трохи лаявся, щоб смак у роті відчути, а без цього хоч помирай, їй-богу, Томе. Курити вдова не дозволяє, горлати не дозволяє, ні потягтися не можна, ні почухатись при людях... — А тоді, аж захлинувшись з досади та образи, Гек вигукнув: — І весь час вона молиться, чорт її бери! Зроду не бачив такої богомолки!.. Ні, Томе, нічого мені не лишалося, як накивати п'ятами, анічогісінько! А ще ж скоро почнеться школа, то мені б і туди ще ходити... Ні,

цього я не стерплю, Томе... І ось що я тобі скажу, Томе: бути багатим — не така вже радість, як ми гадали. Ні дня тобі спокою, ні дня перепочинку, знай клопочешся і думаєш: краще б я вже помер!.. А оці лахи мені до душі, і ця бочка до душі, і я їх більше ні на що не промінюю. Та я б, Томе, й не вскочив у таку страшенну халепу, коли б не ті гроші, отож заברי собі й мою половину, а мені даватимеш коли-не-коли десять центів, та й то не часто, бо, як на мене, чорт його бери все те, що саме пливе тобі до рук. А ще піди до вдови й попроси, хай мене більш не чіпає.

— Ні, Геку, ти ж знаєш, я не можу. Недобре так. Та і якби ти ще трохи довше там пожив, то, дивись, тобі врешті й сподобалося б.

— Сподобалося б! Де ж пак — як ото на гарячій плиті довше посидіти. Ні, Томе, не хочу я бути багатим і не хочу жити в тих бісових задушливих будинках. Мені подобається в лісі, на річці, в оцих бочках — і звідси я нікуди! Ет, хай йому чорт, і треба ж було, щоб саме оце тепер, коли в нас є і рушниці, і печера, і геть усе, щоб стати розбійниками, трапилась така чортівня і все зіпсувала!

Том ураз добачив слухну нагоду.

— А знаєш, Геку, те, що я багатий, не завадить мені стати розбійником.

— Та невже? Слухай, Томе, ти це насправді, чи як?

— Так само насправді, як те, що отут сиджу. А от тебе, Геку, ми до ватаги взяти не зможемо, якщо ти не матимеш пристойного вигляду.

Гекова радість миттю згасла.

— Не зможете взяти мене до ватаги? А в пірати ж мене взяли?

— Так, але то зовсім інша річ. Піратам до розбійників далеко. Розбійники майже скрізь із найвищої знаті — герцоги чи ще хто.

— Як же це, Томе? Ти ж завжди був мені товаришем. А тепер не хочеш мене взяти, га, Томе? Чуєш, Томе, отак-таки й не візьмеш?

— Геку, та я б узяв тебе, залюбки взяв би, але що скажуть люди? «Пхе! — скажуть. — Ватага Тома Соєра! Та там же он

які голодранці!» Це вони про тебе казатимуть, Геку. І це буде прикро чути й тобі, і мені.

Гек із хвилину мовчав, борючись у душі із самим собою. Нарешті озвався:

— Гаразд, вернуса до вдови, спробую пожити ще з місяць, побачу, як воно буде. Тільки візьми мене до ватаги, Томе.

— От і добре, Геку, згода! Ходімо, хлопче, я попрошу вдову, щоб вона тебе не так брала в шори¹.

— Ой, справді, Томе? Попросиш? Оце буде чудово! Хай тільки трохи попустить мені в найгіршому, а куритиму я тихцем, і лаятимусь тихцем, і вже хоч лусну, а якось терпітиму. А коли ти збереш ватагу й підеш у розбійники?

— Та скоро вже. Може, й сьогодні ввечері скличемо хлопців і влаштуємо посвячення.

— Що влаштуємо?

— Посвячення.

— А що воно таке?

— Це коли складають присягу стояти один за одного й не виказувати таємниць ватаги, хоч би тебе різали на шматки, а як на когось із ватаги нападуть, убивати й самого напасника, і всю його родину.

— Ну й веселеньке діло, скажу тобі, Томе. Таки веселеньке.

— Атож, ще і яке. І складають цю присягу рівно опівночі, в найстрашнішому, найбезлюднішому місці, яке тільки можна знайти. Найкраще — у будинку з привидами, але ж їх усі порозвалювали.

— Ну, хоч опівночі, і то добре, Томе.

— Та звісно. До того ж присягаються над труною і підписуються кров'ю.

— Оце таки справжнє діло! Та воно ж у мільйон разів краще, ніж бути піратом! Гаразд, Томе, хай я хоч сконаю, а однак житиму у вдови, і якщо з мене вийде справжній знаменитий розбійник і всі про мене заговорять, то, може, й вона запишається, що витягла мене в люди.

¹ Брати в шори — підкоряти своїй владі, волі.

Кадр із фільму «Том Соєр»
(Німеччина, 2011 р.,
режисерка — Герміна Хунтгебурт)

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО

Так закінчується наша правдива історія. А що це життєпис хлопчика, то слід скінчити його саме тут, бо якби провадити далі, він став би життєписом дорослого чоловіка. Коли пишеш роман про дорослих, то знаєш напевне, де треба спинитися — на весіллі; та коли пишеш про дітей, доводиться зривати оповідь там, де це здається слухним.

Більшість персонажів цієї книжки живуть і сьогодні, вони заможні й щасливі люди. Може, колись згодом ми надумаємо повернутися до історії наших юних героїв і подивитись, які з них вийшли чоловіки й жінки; а тому навряд чи доцільно торкатись цієї пори їхнього життя тепер.

Переклад з англійської Володимира Митрофанова

Обміркуємо й обговорюємо прочитане

1. Розкажіть, яке видовище постало перед очима жителів міста після того, як відімкнули двері печери.
2. Стисло перекажіть, як Том і Гек знайшли скарб.
3. Які риси характеру, на вашу думку, допомогли Тому знайти скарб?
4. Знайдіть у тексті й прочитайте, як мешканці Сент-Пітерсберга відреагували на те, що Том і Гек розбагатіли. Як це їх характеризує?

5. Як Гек поставився до свого багатства? Прокоментуйте його слова: «...бути багатим — не така вже радість, як ми гадали». А ви можете погодитися з таким твердженням? Поясніть чому.
6. Чому Гек утік від вдови Дуглас і знову взявся за старе? А як ви ставитеся до його вчинку? Поясніть свою відповідь.
7. Докладно перекажіть, як Тому вдалося вмовити Гека. Чи правий був Том? Обґрунтуйте свою думку.
8. Завершіть писати твір на тему: «Том Соєр. Який він?».
9. До цієї частини твору намалюйте або словесно опишіть власний комікс чи манґа (японський комікс). Для цього продумайте не тільки покадрові зображення, а й текст, який буде на них розміщений.

Ілюстрація до твору
Роберта Інгпена

ЦІКАВИНКИ ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ

Марк Твен згадував: «Я розповів у *“Томі Соєрі”* про власні витівки. Я був бешкетником і завдавав моїй матері чимало турбот». Насправді існував безлюдний острів на Міссісіпі, куди хлопчики тікали, щоб сховатися від дорослих. Під іменем Беккі письменник зобразив одну зі своїх подруг — Лауру Хокінс, з якою одного разу заблукав у лабіринтах печери поблизу Ганнібала і ледь не загинув. А свою дружбу з Томом Бленкешипом увіковічив в образі Гекльберрі Фінна.

ДО ТАЄМНИЦЬ МИСТЕЦТВА СЛОВА

ПРО ПОВІСТЬ

Прочитаний вами твір Марка Твена «Пригоди Тома Соєра» — **повість**. З'ясуємо, що ж ми називаємо повістю. Походить це слово від «*відати*» (знати) і «*видіти*» (бачити). Як і казка або оповідання, повість нам про щось розповідає, тому пишеться звичною для нас мовою — прозовою.

Мабуть, читаючи твір Марка Твена, ви помітили, що він значно більший за обсягом, ніж уже добре знайомі вам казки й оповідання, а також, що зображена не одна якась подія, а кілька, представлено доволі багато різних персонажів, але водночас усі вони об'єднані навколо головного героя — Тома Соєра.

Отже, **повість** — це середній за обсягом прозовий художній твір оповідного характеру, в якому розкривається кілька епізодів з життя літературного героя/літературної героїні на тлі відображення доль інших персонажів.

1. Поясніть, що таке повість.
2. Доведіть, що твір Марка Твена «Пригоди Тома Соєра» — це повість.
3. Пригадайте, які ще повісті ви уже читали в попередніх класах. Розкажіть про них.

МИСТЕЦЬКІ ПЕРЕДЗВОНИ

Твір Марка Твена про пригоди Тома і Гека дуже популярний, його багато разів екранізували. Навіть у німому кіно (тоді, коли камера ще не могла записувати і передавати звук) у далекому 1911 році з'явився американський фільм «Том Соєр» режисера У. Тейлора, зйомки якого відбувалися в рідному місті Марка Твена — Ганнібалі. Крім фільмів, про Тома і Гека створені й мультфільми. Так, наприклад, 2000 року вийшов у світ повнометражний мультиплікаційний фільм режисерів **Філа Мендеса** і **Пола Сабелла** «Том Соєр» (США). Цікаво, що його персонажі — тваринки. Том Соєр — кіт, Беккі — біленька кішечка, а Гек — лис.

ЛІТЕРАТУРНІ НОТАТКИ ПОДОРОЖНЬОГО

Пам'ятник Марку Твену в Ганнібалі. Скульптор — *Дональд Томпсон*

Американці дуже пишаються своїм всесвітньо відомим співвітчизником. По всій країні Марку Твену встановлено багато пам'ятників і скульптур. Особливо горді за свого земляка мешканці й мешканки Ганнібала. Тут діє музей Марка Твена, є пам'ятник письменнику. А в центрі міста споруджена скульптура Ф. Хібарда, присвячена Тому і Геку. Щороку із 30 червня по 4 липня у Ганнібалі проходить фестиваль «Дні Тома Соєра». У ці дні всі охочі можуть пофарбувати паркан і позмагатися, хто краще та швидше це зробить. Також можна відвідати й відому печеру, де колись заблукали Том і Беккі.

Українські стежини зарубіжної літератури

Як ви уже знаєте, головні герої і героїні твору «Пригоди Тома Соєра» стали улюбленими для читацього кола різних країн. Не винятком стали й українці. Крім численних вистав за твором Марка Твена, що з успіхом ідуть на сценах різних міст України, у день народження письменника — 30 листопада 2021 року скульптури малюків-засновників Києва (братів Кия, Щека, Хоріва й сестри їх Либіді) завдяки старанням скульптора **Володимира Журавля** «переодягнулися» у персонажів роману «Пригоди Тома Соєра». Хто і який літературний образ «приміряв» на себе — спробуйте визначити.

Засновники Києва «відзначають» день народження Марка Твена

ПІДСУМОВУЄМО

1. Розв'яжіть криптограму. Ключем для неї стане український алфавіт. Розкажіть, що вам відомо про цю людину.

22	7	17	32	7	16	31	
16	7	18	4	26	19	21	18
15	16	7	17	7	18	22	

2. Які якості характеру, притаманні Тому Соєру, ви б хотіли мати і чому? Свою відповідь обґрунтуйте.
3. Чи можете ви назвати Тома Соєра юним підприємцем? Як ви вважаєте, яким треба бути, щоб стати успішним підприємцем?

4. Уважно роздивіться інформаційний плакат і прокоментуйте всі деталі на ньому.

5. Перечитайте слова українського письменника Анатолія Костецького, винесені в епіграф до цього розділу підручника. А вам вдалося захохатися в повість Марка Твена? Чи «заприятелювали» ви з Томом Соєром і чому?
6. Чи доводилося вам бачити художні й анімаційні фільми, театральні вистави про пригоди Тома Соєра? Якщо так, то поділіться своїми враженнями від них і зіставте їх із прочитаним твором.
7. Проведіть самостійне дослідження на тему: «Що об'єднує повісті Марка Твена «Пригоди Тома Соєра» і Всеволода Нестайка «Тореадори із Васюківки»?». Про його результати розкажіть у класі.
8. У Марка Твена були різні плани щодо завершення історії його героїв. Кілька разів він брався за роботу, але невеличка повість «Том і Гек серед індіанців» так і не була завершена. Спробуйте написати свою історію продовження пригод Тома й Гека.
9. Поміркуйте, чому повість Марка Твена «Пригоди Тома Соєра» вже стільки років залишається улюбленою книжкою людей різних поколінь.
10. Напишіть лист Марку Твену від вдячного/вдячної (або обуреного/обуреної) читача/читачки.
11. У групах або в парах підготуйте на вибір рекламний плакат або аудіорекламу, або буктрейлер¹ на тему твору.

¹ Буктрейлер — короткий відеоролик про книгу рекламного характеру.

ТУВЕ МАРІКА ЯНСОН (1914–2001)

Вигаданий світ моїх мумі-тролів — це світ, за яким у глибині душі сумує кожний з нас.

Тuve Янсон

ТА, ЯКА ЗАЧАРУВАЛА МУМІ-ТРОЛЯМИ УВЕСЬ СВІТ

Маленькі звірятка з великим носом, схожі на бегемотиків... Уявляєте, про кого йдеться? Мабуть, ви неодноразово бачили їх не тільки у вигляді різноманітних іграшкових фігурок, а й на сторінках книжок і розмальовок, на футболках і шкарпетках, чашках, магнітах і брелоках. Хто ж вони, де їхня батьківщина і як з'явилися на світ? Спробуємо розібратися...

На всі ці запитання найкращі відповіді має справжня пані Мумі-тролія — **фінська** художниця і письменниця **Тuve Маріка Янсон**.

Вигадниця мумі-тролів народилася **9 серпня 1914 року** у **Фінляндії** у справжній творчій родині. Батько її був відомим скульптором, а мама — художницею-дизайнеркою. Тож не дивно, що всі діти в родині — сама Тuve та її брати — теж у майбутньому обрали творчі професії. Так, закінчивши середню школу, у 15 років Тuve переїжджає до сусідньої Швеції і починає вивчати образотворче мистецтво в університетському коледжі у Стокгольмі.

Усе своє життя вона вважала себе насамперед художницею, писала

Чашка із зображенням мумі-мами

Туве Янсон.
Автопортрет¹

картини, ілюструвала багато видань, брала участь у різноманітних виставках. З особливим натхненням Туве Янсон працювала над створенням ілюстрацій до творів Льюїса Керролла про Алісу в Країні Див і Джона Толкіна про пригоди гобітів. Але ніщо не принесло їй більшого визнання і популярності, ніж казкові історії про чарівних істот — мумі-тролів. Коли одного разу

Янсон попросили пояснити слово «мумі-троль», вона відповіла: *«Мумі» абсолютно нічого не означає, а троль — це така істота зі скандинавської міфології, велика і з довгим носом, що живе у лісі»*. Треба сказати, що, крім назви та, мабуть, ще великого носа, зі злостивими тролями мумі-тролі нічого спільного не мають.

Перше знайомство з мумі-тролями в самої Туве Янсон відбулося ще у 15 років, коли вона навчалася у Стокгольмі й жила у свого дядька. Оскільки вечорами їй хотілося попоїсти, то вона доволі часто бігала до холодильника, щоб щось перекусити. От якось дядько їй розказав Туве про неприємних «му-у-у-мітролів», що живуть за пічкою й охороняють їжу. Вони дихають холодом у потилицю і в цей час довго позіхають. Звідси і пішла їх назва. От так для позначення чогось лякливого в особистих щоденниках Туве Янсон з'являється слово «мумі-троль». Приблизно в той же час юна художниця зробила акварельну замальовку цієї дивної істоти. Згодом замальовку із зображенням мумі-троля вона почала використовувати замість підпису, ставлячи такий оригінальний автограф на своїх роботах. І хоча до власної літературної праці Туве Янсон ставилася не надто серйозно, вважаючи це швидше хобі, ніж справою життя, 1945 року з'явилася перша книжка **«Маленькі тролі та велика повінь»**. З виходом у світ другої частини пригод мумі-тролів (**«Комета прилітає»**) до Туве Янсон прийшло визнання на її батьківщині, а вихід наступної книжки **«Капелюх Чарівника»** приніс письменниці всесвітню славу.

¹ Автопортрет — портрет художника, виконаний ним самим.

Усі твори про мумі-тролів, які були написані шведською, Туве Янсон ілюструвала сама. Вони розходилися багатомільйонними тиражами по всьому світові, завдяки чому письменниця стала однією із найбагатших жінок у Фінляндії, але незважаючи на це до останніх днів жила достатньо скромно, користувалася громадським транспортом, особисто робила покупки й відповідала на листи численної когорти своїх прихильників і прихильниць.

Пропонуємо вам самим розібратися, у чому ж секрет популярності мумі-тролів, і, прочитавши казку **«Капелюх Чарівника»**, дізнатися, чому вони й досі захоплюють серця читачів і читачок з різних куточків світу.

1. Прокоментуйте назву цієї статті і запропонуйте свій варіант.
2. Які відомості про Туве Янсон справили на вас найбільше враження і чому?
3. Чи знайомі вам уже якісь історії про мумі-тролів? Якщо так, то розкажіть про них у класі.

Читаємо із задоволенням

КАПЕЛЮХ ЧАРІВНИКА¹

(Уривки)

Розділ перший, у якому йдеться про те, як Мумі-троль, Нюхмумрик та Чмих знайшли капелюх Чарівника, як несподівано з'явилося п'ять маленьких хмаринок і як Гемуль вигадав для себе нове захоплення

[...]

Коли Мумі-троль, Нюхмумрик та Чмих піднялися на ганок, усі вже поснідали, випили каву і розбрелися хто куди.

Лише Тато Мумі-троля сидів за столом і читав газету.

— Ага, — мовив він, — ви теж прокинулися. Якесь пустопорожня нині газета. Потічок зірвав греблю і знищив

¹ У тексті використано ілюстрації Туве Янсон.

мурашник. Усі врятувалися. Перша весняна зозуля перелетіла понад Долиною о четвертій ранку й подалася далі на схід (то, ясна річ, добра ознака, але було би ще ліпше, якби полетіла на захід).

Мумі-троль

Нюхмумрик

Чмих

— Поглянь, що ми знайшли! — похвалився Мумі-троль. — Чудового чорного капелюха для тебе...

Мумі-тато прискіпливо оглянув капелюха і приміряв його перед дзеркалом у вітальні. Капелюх був трохи зavelикий і налазив на очі, але загалом справляв враження.

— Мамо! — загукав Мумі-троль. — Ходи сюди! Подивись на Тата!

Мама визирнула з кухонних дверей і завмерла на порозі від подиву.

— Пасує мені? — запитав Тато.

— Гарно, — відказала Мама. — Ти у ньому маєш дуже мужній вигляд. Ледь зavelикий на тебе, щоправда.

— А так ліпше? — Тато зсунув капелюха на потилицю.

— Гм, незле, але як на мене, без капелюха у тебе значно статечніший вигляд, — мовила Мама.

Тато крутився перед дзеркалом, розглядав себе спереду, і ззаду, і з боків, урешті відставив капелюха на столик.

— Твоя правда, — зітхнув він. — Не одяг красить...

Мумі-тато

— А краси тобі не займати! — добродушно усміхнулася Мама. — Їжте більше яєць, дітоньки! Ви ж цілу зиму протрималися на самій лише глиці! — і знову зникла в кухні.

— Що з ним робити? — замислився Чмих. — Такий гарний капелюх...

— Буде нам замість кошика для сміття, — вирішив Тато Мумі-троля і з тими словами подався на другий поверх писати свої Мемуари (велику книгу, в якій розповідається про бурхливу юність Мумі-тата).

Нюхмумрик примостив капелюха на підлозі між столиком і кухонними дверима.

— Маєте нову річ, — він поблажливо усміхнувся (бо ж Нюхмумрикові не властиво обростати маєтками; йому достатньо старого костюма, що дістався йому ще при народженні (коли і де народився Нюхмумрик, нікому не відомо), а єдиною власністю, яку він дуже цінує, є губна гармонія).

— Після сніданку поглянемо, що поробляють Хропусі, — запропонував Мумі-троль.

Та перш ніж зійти у сад, він викинув яечну шкаралупу до нового кошика для сміття, бо був (інколи) охайним Мумі-тролем.

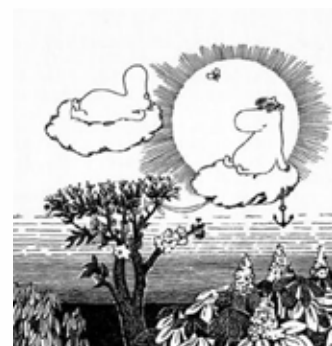
Вітальня спорожня.

У кутку між столиком та кухонними дверима стояв капелюх Чарівника з яечною шкаралупою на дні. І враз сталося щось дивовижне. Яечна шкаралупа почала перемінюватися на очах. справа в тому, що речі, які досить довго полежали в капелюсі, міняли свою форму — на яку саме, передбачити неможливо.

Ціле щастя, що капелюх не пасував Татові Мумі-троля, бо лише Ангелові-Хоронителеві усіх крихітних звірят відомо, що би з ним сталося. Тато ж

◀ Хропусь ▶

відбувся лише незначним головним болем (який, до речі, минув десь після обіду).

Яечна шкаралупа тривалий час пролежала в капелюсі й поволі стала набувати іншої форми. Вона зберегла своє біле забарвлення, однак збільшувалася в об'ємі, росла, росла, ставала м'якою та пухнастою, а за хвилю виповнила увесь капелюх. Урешті п'ять маленьких кругленьких хмаринок відірвалися від його крисів і попливли на ганок; злегка підстрибуючи на сходах, вони зависли у повітрі над самою землею. У капелюсі нічого не зосталося.

— Ото вже трам-тарарам! — стетерів від несподіванки Мумі-троль.

— Дім горить? — занепокоївся Хропусь.

Хмаринки непорушно завмерли перед ними, наче чогось чекали. Хропся сторожко простягнула лапку й торкнулася найближчої хмарки.

— Наче з вати, — мовила здивовано.

Інші теж підступилися ближче, щоб помацати хмарки на дотик.

— Схожі на подушечки, — мовив Чмих.

Нюхмумрик легенько штовхнув одну з хмаринок.

Вона ледь відпливла убік і знову завмерла.

— Чиї вони? — поцікавився Чмих. — І звідки взялися на ганку?

Мумі-троль похитав головою.

— Я ще такого в житті не бачив, — мовив він. — Може, покликати маму?

— Ні-ні, — вихопилося в Хропсі. — Ми самі все з'ясуємо, — і з тими словами притягнула одну хмарку до землі й погладила її лапкою. — Яка м'якенька! — а вже за мить осідлала хмаринку, гойдаючись на ній угору та вниз.

— І я так хочу! — заволав Чмих, хапаючи іншу хмаринку. — Гей-гоп!

Тільки-но він промовив «гей-гоп», як хмарка здійнялася вище й описала невеличке вишукане коло над землею.

— Ото вже трам-тарарам! — знову не стримався Мумі-троль. — Вона рухається!

Тепер усі, горланячи «Гей! Гей-гоп!», кинулися сідлати хмаринки. Хмарки, немов великі слухняні зайчики, злетіли в повітря, шугаючи то вгору, то вниз.

Хропусеві першому спало на думку, що ними можна кермувати. Легкий потиск лапки — і хмарка повертає убік. Двома лапами водночас — летить на повних парах уперед. Ледь поколисати нею — хмаринка легко здіймається вгору.

Розвага їм страшенно сподобалася.

Вони навіть наважилися злетіти понад верхівками дерев і дахом будиночка. Мумі-троль підплив на своїй хмаринці до вікна Мумі-тата і випалив:

— Кукуруіку!

(Він був у такому захопленні, що нічого вдалішого утнути не зміг.)

У Тата від здивування аж ручка випала з лапи, він притьмом кинувся до вікна.

— Клянуся своїм хвостом! Клянуся своїм хвостом! — ото й усе, на що він спромігся.

— Ця подія стане чудовим розділом у твоїх мемуарах, — сказав Мумі-троль і скерував хмаринку до вікна кухні, гукаючи Маму.

Мама саме готувала запіканку, і їй було не до дитячих пустощів.

— Що це ти знову вигадав, любий Мумі-тролю? — мовила вона. — Обережно, не впади! [...]

Наступного ранку Мумі-троль подався до дровітні, аби випустити хмаринки, але вони зникли — всі до одної. Нікому й на думку не спало, що хмарки можуть мати щось спільне з яєчними шкаралупками, які тепер знову спокійнісінько лежали собі на дні чарівного капелюха.

Мумі-мама

Розділ другий,

у якому мовиться про те, як Мумі-троль перемінився на потвору і нарешті помстився Мурашиному Левові, а також про таємничу нічну мандрівку Мумі-троля та Нюхмурика

Гемуль

Хропся

Одного тихого теплового дня, коли над Долиною Мумі-тролів сіявся літній дощик, друзі вирішили погратися у хованки вдома. Чмих став у куток, затуливши носа лапками, і голосно полічив до десяти, а тоді подався на пошуки. Спершу він зазирнув до звичних сховків, а потім і до незвичних.

Мумі-троль лежав під столом на ганку і почувався дуже незатишно. Схованку він собі знайшов погану. Чмих неодмінно зазирне під скатертину — тут він і попадеться. Мумі-троль роззирнувся на всі боки та враз помітив чорного капелюха, якого хтось поставив у кутку на ганку. Ось чудове місце для схованки! Чмихові ніколи й на думку не спаде підняти капелюха. Мумі-троль швиденько порачкував у куток і натягнув капелюха на голову. Щоправда, той сягав йому

лише до живота, але якщо скоцюрбитися і підібгати хвостика, то ніхто його не зауважить.

Мумі-троль хихотів сам до себе, прислухаючись, як Чмих один по одному познаходив усіх решту. Гемуль — хто би сумнівався! — знову, мабуть, заповз під канапу — ніколи не може вигадати лішого місця для сховку. А тепер всі гасали по будинку, шукаючи Мумі-троля. Мумі-троль ще довго сидів би під капелюхом, якби не злякався, що друзям набрид-

не його шукати. Він покинув свою схованку і, визирнувши з-поза дверей, гукнув:

— Ку-ку!

Чмих ошелешено витріщився на нього, а тоді мовив щось зовсім дивне:

— Сам «ку-ку!»

— Хто це? — прошепотіла Хропся.

Решта лише похитали головами, не зводячи погляду з Мумі-троля.

Бідолашний маленький Мумі-троль! У чарівному капелюсі він перемінився на чудернацьке звірятко. Усе, що в ньому було кругленького, стало тонким, а все маленьке розрослося до неймовірних розмірів. Та найкумеднішим було те, що тільки він сам не знав, який у нього тепер вигляд.

— О, як ви здивувалися! — вигукнув Мумі-троль, невпевнено роблячи крок на своїх довгих хитких ніжках. — Ніколи не здогадаєтеся, де я був!

— А нам те й байдуже, — пхикнув Хропусь. — У тебе такий чудернацький вигляд, що хто хоч здивується.

— Дивні ви якісь, — засмутився Мумі-троль. — Певно, надто довго мене шукали... Чим займемося зараз?

— Перш за все варто було б відрекомендуватися, — стримано зауважила Хропся. — Ми ж навіть не знаємо, хто ти...

Мумі-троль вражено глянув на неї, але подумав собі, що то, напевно, нова гра, і радісно засміявся:

— Я — Король із Каліфорнії!

— А я — сестричка Хропуся, — мовила Хропся. — Це — мій брат.

— Мое ім'я — Чмих.

— А я — Нюхмумрик.

— Які ж бо ви нудні! — буркнув Мумі-троль. — Невже важко придумати щось цікавіше? Ходімо надвір, там уже розпогоджується.

Він подибав на ганок, решта — за ним, здивовані й розгублені.

— Хто це? — поцікавився Гемуль, котрий сидів перед будиночком і лічив тичинки соняшника.

— Король із Каліфорнії, — у голосі Хропси вчувався сумнів.

— Оселиться у нас? — запитав Гемуль.

— Це вирішувати Мумі-тролеві, — сказав Чмих. — Дивно, куди він запропастився?

Мумі-троль розсміявся.

— Але й потішними ви буваєте іноді! Бракувало тільки влаштувати розшуки Мумі-троля!

— А ти його знаєш? — здивувався Нюхмумрик.

— Ще би! Навіть дуже добре знаю! — Мумі-троля неймовірно захопила нова гра, він аж запишався, що так гарно вписався у неї.

— Коли ти з ним познайомився? — не відступала Хропся.

— Ми народилися водночас, — Мумі-троля мало не розпирало від веселощів. — Але то лобуряка, мушу вам сказати! Може вщент розтрощити порядний дім!

— Не смій таке казати про Мумі-троля! — обурилася Хропся. — Він найліпший Мумі-троль у світі, і ми його страшенно любимо!

— Справді? — уже не мав стриму Мумі-троль. — А я гадав, що він справжній пройда!

Хропся розплакалася на такі слова.

— Забирайся геть! — у голосі Хропуся забриніла погроза. — Бо дістанеш прочухана!

— Овва, — розгубився Мумі-троль. — Це ж тільки забава! Насправді мені дуже приємно, що ви так мене любите!

— Хто б тебе любив! — розлютився Чмих. — Женіть його! Женіть у шию того потворного короля, який ображає нашого Мумі-троля!

І вони гуртом наскочили на бідолашного Мумі-троля. Той так розгубився, що й не думав оборонятися, а коли сам розсердився не на жарт, було вже надто пізно: він опинився на землі під клубком тіл, який верещав, горлав і гамселив на всі боки лапами і хвостами.

На галас вийшла з хати Мумі-мама.

— Діти, що тут відбувається? — вигукнула вона. — Негайно припиніть колотнечу!

— Вони гамселять Короля з Каліфорнії, — крізь сльози пояснила Хропся. — Хай знає!

Мумі-троль вибрався з-під купи нападників, пошарпаний і лютий.

— Мамо! — скрикнув він. — Вони перші почали бійку! Троє проти одного — це ж несправедливо!

— Визнаю, дійсно, несправедливо, — погодилася Мама. — Але ти, напевно, їх під'юджував? Хто ти, до речі, крихітко?

— Не хочу більше цієї безглуздої гри! — мало не плакав Мумі-троль. — Ви анітрохи не дотепні! Я — Мумі-троль, а на сходах стоїть моя Мама! І досить вже...

— Який же ти Мумі-троль, — зневажливо пирхнула Хропся. — У Мумі-троля гарні маленькі вушка, а твої, глянь, які лапаті!

Мумі-троль у відчаї схопився за голову і намацав велетенські пожмакані вуха.

— Але ж я — Мумі-троль! — розпачливо заволав він. — Чому ви мені не вірите?

— У Мумі-троля маленький зграбний хвостик, а твій, наче щітка! — наполягав Хропусь.

О горе! Мумі-троль тремтячими лапками обхопив хвоста.

— Очиська у тебе, мов тарілки! — додав Чмих. — У Мумі-троля очка маленькі й добрі!

— Саме так! — потвердив Нюхмумрик.

— Ти самозванець! — зробив висновок Гемуль.

— Невже ніхто мені не вірить?! — розпочав Мумі-троль. — Придивися до мене уважніше, мамо! Ти ж повинна упізнати своє рідне дитя!

Мумі-мама глянула пильніше. Вона довго вдивлялася в його налякані, завбільшки з тарелі очиці та врешті спокійно мовила:

— Так, ти — Мумі-троль.

Тієї ж миті Мумі-троль почав перемінюватися. Очі, вуха і хвіст зменшилися, носик видовжився, а животик округлився. Невдовзі перед друзями в усій своїй красі постав колишній Мумі-троль.

— Ходи, я тебе пригорну! — розпростерла обійми Мумі-мама. — Свого рідного маленького Мумі-троля я впізнаю завжди! [...]

Розділ третій,
у якому йдеться про те, як Ондатр вирішив знову стати пустельником, про його незвичайні пригоди, і про те, як родина Мумі-тролів потрапила на самотній острів гатіфнатів, де Гемуль ледве врятувався від вогню, і про велику грозу

Наступного ранку, коли Ондатр, як завжди, вийшов у садок полежати й почитати книжку «Про марноту всього», гамак під ним обірвався і він гепнув на землю.

◀ Ондатр

▶ Нечувано! — обурився Ондатр, виборсуючись з-під пледа.

— Мені страшенно прикро, — поспівчував йому Тато Мумі-троля, який поливав неподалік свої грядки тютюну. — Сподіваюсь, ви не потовкли собі боки?

— Не про те мова, — похмуро відповів Ондатр, смикаючи себе за вуса. — Хай собі хоч світ завалиться — ніщо не зможе похитнути моєї душевної рівноваги! Не потерплю лишень виставляння на посміховисько! Це підриває мій авторитет!

— Але ніхто не бачив вашого падіння, окрім мене, — зауважив Тато Мумі-троля.

— Це не зменшує вашої вини! — не вгамовувався Ондатр. — Я вже стільки прикроців стерпів у вашому домі! Минулого року, скажімо, на мене упала комета. Але то пусте! Як ви, напевно, пригадуєте, я всівся на шоколадний торт вашої дружини, що дуже зашкодило моему почуттю власної гідності! А щітки в моему ліжку? Очевидні безглузді жарти! Не кажу чи вже про...

— Знаю, знаю, — урвав його знічений Тато. — У нашому домі годі сподіватися спокою. А мотузка перетерлася із часом...

— Такого не слід допускати! — повчав Ондатр. — Не біда, якби я навіть забився на смерть. Біда в іншому! Ану ж би мене

мертвого побачили всі інші мешканці? Я вже виносив намір покинути цей галасливий світ, знову стати пустельником, зажити в самоті й спокої. Таке моє остаточне рішення!

— Овва! — тільки й мовив вражений Тато Мумі-троля. — А де саме?

— У печері. Там ніхто не заважатиме моїм роздумам дурними витівками! Дозволяю вам приносити для мене їжу двічі на день, але не раніше десятої години ранку!

— Гаразд, — покійно погодився Тато. — Може, панові Ондатрові придадуться якісь меблі?

— Що ж, не заперечую, — трохи подобрів Ондатр. — Але тільки найнеобхідніші. Я розумію, що ви не бажаєте мені зла, але ваша сімейка довела моє терпіння до краю.

З тими словами Ондатр узяв книжку, підхопив покривало і неквапно рушив у гори.

Тато Мумі-троля трохи позітхав сам до себе, а тоді знову взявся до підливання тютюнових грядок і невдовзі забув про той прикрий випадок.

Діставшись печери, Ондатр відчув глибоке задоволення від свого вчинку. Розстелив на піщаній долівці покривало, сів і негайно ж замислився.

Розмірковував він так зо дві години. Тиша та спокій панували навколо, крізь отвір у стелі печери зазірало сонячне проміння, освітлюючи його самотній притулок. І лише час від часу Ондатр пересувався з місця на місце услід за сонячною плямою.

«Саме тут я залишуся назавжди, назавжди, — міркував Ондатр. — Навіщо метушитися, вести пустопорожні балачки, лаштувати домівки, готувати їжу, нагромаджувати собі маетки?»

Він задоволено роззирався у своєму новому помешканні, коли його погляд упав на чарівного капелюха, якого Мумі-троль і Нюхмумрик заховали в найдальшому закутку печери.

— О, кошик на сміття. То він уже тут стоїть, — навіть не здивувався Ондатр. — То хай собі стоїть, для чогось придасться...

Ондатр ще трохи поміркував, а тоді вирішив подрімати. Він загорнувся у плед, вставні штучні щелепи поклав до капелюха, щоб не вибруднилися у піску, і заснув, спокійно та умиростворено.

У будинку Мумі-тролів снідали оладками, золотистими оладками з малиновим варенням. Була ще також вчорашня каша, але охочих до неї не знайшлося, то вирішили відкласти її до завтрашнього сніданку.

— Кортить мені нині вчинити щось незвичайне, — мовила Мама Мумі-троля. — Ми позбулися клятого капелюха, і цю подію варто відсвяткувати! До того ж, сидіння сиднем на одному місці навіює нудьгу.

— То правда! — пожвавився Тато Мумі-троля. — Може, виберемося в мандрі. Як ви гадаєте?

— Ми вже всюди побували! Усе вже звідано й нічого нового! — встряв Гемуль.

— Не може такого бути! — категорично заперечив Тато. — Навіть якщо й немає нічого нового, ми собі його придумаємо! Досить їсти, дітки! Їжу візьмемо із собою.

— А можна доїсти те, що в роті? — запитав Чмих.

— Не корч із себе дурника, — присоромила його Мама. — Хутко позбирайте всі необхідні речі, бо Тато хоче вирушати негайно. Зайвого не беріть! Ондатрові ми напишемо записку, аби він знав, де нас шукати.

— Клянуся своїм хвостом! — враз скрикнув Тато, вхопившись за чоло. — Я цілком забув! Ми ж мали занести йому до печери їжу і меблі!

— До печери?! — верескнули водночас Мумі-троль і Нюхмумрик.

— Так... Гамак йому урвався, — розповідав Тато. — Ондатр сказав, що не має умов для роздумів і відрікається від світу... Ви підкидали йому до ліжка щітки й усілякий непотріб, тож він перебрався до печери...

Мумі-троль і Нюхмумрик пополотніли й із жахом презирнулися, одразу зрозумівши один одного: капелюх!

— Не біда, — заспокоїла Мама. — Ми влаштуємо виправу до моря, а попри те занесемо Ондатрові обід.

— Берег моря — це так буденно! — зачмихав Чмих. — Не вже не можна податися куди-інде?

— Цитьте, діти! — підвищив голос Тато. — Мама хоче скупатися у морі. Збирайтеся!

Мама Мумі-троля кинулася пакувати речі. Поскладала ковдри, каструлі, взяла березової кори на розпал вогню, кавник, їжі без міри, олію для засмаги, сірники і все, чим та на чому їсться, а ще запакувала парасоль, теплий одяг, ліки від розладу шлунка, збивачку для вершків, подушки, сітку від комарів, убрання для купелі, скатертину й навіть свою торбинку. Інколи завмирала на мить, пригадуючи, чи нічого не забула, і врешті оголосила:

— Можемо вирушати! Відпочинок над морем — чи може бути щось ліпше!

Тато Мумі-троля подбав про люльку й вудку.

— Усі готові нарешті? — запитав він. — Певні, що нічого не забули? То рушаймо!

Уся громадка попростувала до моря. Останнім чеберяв Чмих, тягнучи за собою шість маленьких іграшкових корабликів.

— Як гадаєш, Ондатр уже встиг чогось накоїти? — пошепки запитав Мумі-троль Нюхмумрика.

— Сподіваюся, ні! Але мені так неспокійно на душі!

Тієї миті всі зупинилися так раптово, що Гемуль ледь не напоровся оком на вудку.

— Хто кричав?! — переполошилася Мама.

Увесь ліс дрижав від дикого гикучого. Хтось або щось гупотіло стежкою їм назустріч, нестямно горлаючи, чи то від страху, а чи від лютощів.

— Ховайтеся! — заволав Тато Мумі-троля. — Страховисько суне!

Та не встиг ніхто ще й кроку ступити, як на стежці з'явився Ондатр — вибалушені очі, хутро дибки. Він шалено вимахував

лапами й безтямно лебедів щось зовсім незрозуміле, із чого можна було хіба зробити висновок, що він був дуже злий або дуже наляканий, або ж дуже злий, тому що дуже налякався... Він вихором помчав далі, у Долину Мумі-тролів, лиш за ним захурчало.

— Що це найшло на Ондатра? — чудувалася Мама. — Завжди такий спокійний і статечний!

— Щоб аж так перейнятися обірваним мотузком гамака!.. — похитав головою Тато.

— Гадаю, він роззлостився, бо ми забули принести йому попоїсти, — висловив припущення Чмих. — Тепер самі усе з'їмо...

Отак стурбовано розмірковуючи, подорожні простували до берега моря. Але Мумі-троль з Нюхмумриком вихопилися вперед, щоб зазирнути до печери раніше за всіх.

— Ліпше не ризикувати й не заходити досередини, — порадив Нюхмумрик. — Може, ВОНО ще там є. Зазирнемо крізь дірку у стелі.

Друзі мовчки видряпалися на скелю і поплазували, звиваючись по-індіанському, до отвору. Посеред печери стояв порожній Чарівний капелюх, плед валявся в одному кутку, книжка — в іншому. І ні живої душі... Однак піщана долівка була густо змережана дивними слідами, ніби хтось по ній стрибав чи танцював.

— Це сліди не Ондатрових лап! — мовив Мумі-троль.

— Я взагалі маю сумнів, що це — сліди лап, — озвався Нюхмумрик. — Надто дивні вони на вигляд...

Друзі злізли зі скелі, сторожко озираючись навсібіч, але нічого надзвичайного не спостерегли.

Так вони і не довідалися, що так жахливо налякало Ондатра, бо той категорично відмовився розповісти про це¹.

Тим часом решта товариства дісталася берега моря — усі стояли гуртом біля самого прибою, жваво розмовляючи та жестикулюючи.

¹ Якщо тобі цікаво дізнатися, на що обернулися штучні вставні щелепи Ондатра, запитай у своєї мами. Вона напевно знає (прим. Туве Янсон).

— Вони знайшли човна! — вигукнув Нюхмумрик.

— Біжімо до них!

І дійсно! То була справжня велика біло-зелена лодія, обшита лиштвами, з вітрилами, веслами та рибацьким спорядженням на борту.

— Кому вона належить? — поцікавився засапаний від бігу Мумі-троль.

— Нікому! — з триумфом у голосі відповів Мумі-тато. — Лодію прибило хвилями до нашого берега. Це дарунок моря!

— Її треба якось назвати! — хвилювалася Хропся. — «Гарнюня» — правда ж, красиво?

— То ти у нас гарнюня, — спогорда пирхнув Хропусь.

— Я пропоную назву «Морський орел».

— Ні, — запротестував Гемуль. — Назва повинна бути латинською. Скажімо, «Muminates Maritima»!

— Я першим її побачив! — втрутився Чмих. — Це моє право — дати їй ім'я! «Чмих» — дотепно, коротко і гарно.

— Де вже гарніше придумати... — не втримався від кпинів Мумі-троль.

— Діти, заспокойтеся! — намагався вгамувати збуджене товариство Тато. — Тихо, цить! Ясно як білий день, що право вибору імені за Мамою. Бо ж ідея прогулянки до моря належить їй!

Мама зашарілася.

— Не знаю, чи зумію, — скромно мовила вона. — Он у Нюхмумрика скільки фантазії. Хай ліпше він назве нашу знахідку!

— Така честь... — від Маминих слів Нюхмумрик запишався. — Кажучи правду, мені із самого початку подобалася назва «Скрадливий Вовк». Звучить дуже стильно!

— Ні-і! — заарканився Мумі-троль. — Вибиратиме Мама!

— Гаразд, любі дітоньки! — врешті погодилася Мумі-мама. — Лишень не кажіть потім, що я дивакувата і старомодна. Як на мене, назва судна має нагадувати про мету, для якої воно повинно послужити. Тому найбільш вдалим іменем, на мою думку, видається «Пригода».

— Чудово! Чудово! — заплескав у долоні Мумі-троль. — А тепер корабель слід освятити! Мамо, у тебе не знайдеться пляшки, схожої на пляшку з-під шампанського?

Мама перетрусила всі свої кошики в пошуках пляшки з морсом.

— Ой, як шкода! — мало не плакала вона. — Я забула взяти морс!

— А я ж перепитував, чи нічого не забули! — докірливо докинув Мумі-тато.

Усі враз похнюпилися. Подорож на судні, яке не освячене за всіма правилами, може призвести до лиха!

Зненацька Мумі-тролеві прийшла до голови блискуча ідея.

— Дайте мені каструльки, — попросив він. Наповнивши посудини морською водою, Мумі-троль побіг до печери, де було заховано чарівного капелюха. За якийсь час він повернувся і простягнув Татові начакловану воду. — Покуштуй!

Мумі-тато відпив ковток і задоволено прицмокнув.

— Де ти таке роздобув, синочку?

— Таємниця!

Потім вони наповнили чарівною водою слоїк з-під варення, розбили його до форштевня лодії, а Мама урочисто виголосила:

— Освячую тебе на нинішні й майбутні звершення та нарікаю «Пригодою»!

Усі загукали «ура!» й кинулися завантажувати суденце кошиками, ковдрами, парасолями, вудками, подушками, каструлями, купальниками, а коли вже було по всьому, родина Мумі-тролів з усіма своїми друзями вирушила в мандри бурхливими зеленими хвилями моря. [...]

Кадр із мультфільму
«Долина Мумі-тролів»
(2019 р.),

режисер — Стів Бокс
(Фінляндія, Велика Британія)

**Розділ шостий,
де з'являються Чупсля і Трясля із загадковою валізкою,
яких переслідує Мара, а ще мовиться про те,
як Хропуть чинив правосуддя**

◀ Чупсля і Трясля ▶

Одного раннього ранку на початку серпня мандрували горами Чупсля і Трясля¹ й опинилися приблизно у тому самому місці, де Чмих знайшов Чарівникового капелюха. Вони спинилися на вершині й задивилися на Долину Мумі-тролів.

Чупсля мала на голові червону шапочку, а Трясля волокла велику валізку. Вони прийшли здалеку й дуже втомилися. Унизу з комина будиночка Мумі-тролів струменів вранішній дим.

— Димся, — мовила Трясля.

— Щось готуються, — кивнула голівкою Чупсля.

Вони рушили в Долину, розмовляючи по дорозі чудернацькою мовою, яка є ужитковою для всіх чупслів і тряслів. Їх не всі розуміли, та головне, що між собою вони могли прекрасно порозумітися.

— Гадаєшся, нас впустяться? — засумнівалася Чупсля.

— Хтознася... — відказала Трясля. — Але не бійсяся, якщо нас зустрінуться непривітно.

Вони сторожко підійшли до будинку й поставали знічено біля сходів.

— Постукаємся? — несміливо запитала Чупсля. — А раптом на нас накричаться?

У ту мить Мама визирнула у вікно й голосно покликала:

— Кава готова!

Чупсля і Трясля так страшенно налякалися, що сторчголов заплигнули через віконце до льоху, де зберігалася картопля.

— Ой, — зойкнула Мама і аж підскочила з переляку. — Напевно, двоє щуриків залізло до пивниці. Чмиху, віднеси їм трохи молока!

¹ Чудернацькі імена утворені від слів «чупринка» і «трясти» (прим. перекладача).

Раптом вона помітила покинуту на сходах валізку.

«О, та вони з багажем! — подумала вона. — Напевно, захочуть затриматися у нас на довше...»

Мама рушила на пошуки Тата, щоб попросити його доставити ще два ліжка, але дуже-дуже маленькі. А тим часом Чупся і Тряся принишкли в картоплі — лише очі виблискували — і зі страхом очікували, що ж буде з ними далі.

— У кожномуся разі тут готують кавуся, — пробубоніла Тряся.

— Хтось ідеся, — холонучи від ляку, зашепотіла Чупся. — Сиди тихо, як мишася!

Двері льоху скригнули, на верхній сходинці з'явився Чмих з ліхтариком в одній лапці й мисочкою молока в іншій.

— Агов! Де ви? — покликав він.

Чупся і Тряся ще глибше зарилися в картоплю, міцно вчепившись одне в одного.

— Хочете молока? — запитав Чмих уже голосніше.

— Він хочеся нас обдуритися, — шепнула Тряся.

— Якщо гадаєте, що я стоятиму тут пів дня, то дуже помиляєтеся, — почав уже сердитися Чмих. — Неподобство або безглуздя! Старі дурні щурі, яким забракло розуму ввійти в дім з головного входу!

Тряся не стерпіла образи власної гідності:

— Сам тися щурся!

— Ого, ще й чужоземці! — здивувався Чмих. — Ліпше покличу Маму Мумі-троля.

Він замкнув двері льоху на замок і кинувся в кухню.

— То що, попили гості молока? — запитала Мама.

— Вони розмовляють чужинецькою мовою. Годі зрозуміти!

— Ану, повтори якісь слова! — попросив Мумі-троль, який удвох з Гемулем розтирав у ступці прянощі.

— Сам тися щурся! — пригадав Чмих.

Мумі-мама зітхнула.

— Тільки того ще бракувало. Як мені довідатися, що вони забажали б собі на десерт в день своїх уродин чи скільки подушок класти їм під голови?

— Ми навчимося їхньої мови! — заспокоїв її Мумітроль. — Це дуже просто! Разся, двася, трися!

— Здається, я зрозумів, що вони мали на увазі, — замислено мовив Гемуль. — Вони сказали, що Чмих старий лисий щур!

Чмих почервонів по самі вуха й спересердя тріпнув головою.

— Іди й сам поговори з ними, якщо такий мудрий! — чмихнув він.

Гемуль почеберяв до льоуху й покликав ласкавим голосом:

— Ласкаво просимосля!

Чупся і Тряся виткнули голови з картопляної купи й зиркнули на нього.

— Молокосля! Добресля! — солодко вів далі Гемуль.

Урешті Чупся і Тряся набралися відваги й почалапали вслід за Гемулем до вітальні.

Чмих, порозглядавши гостей з усіх боків, дійшов висновку, що вони набагато менші від нього. Він одразу подобрів і почав поблажливо ставитися до прибульців:

— Привіт! Приємно познайомитися!

— Дякуемосля! Нам теж приємносля! — відповіла Чупся.

— У васся пахнесля кавоюся? — делікатно поцікавила-ся Тряся.

— Що вони сказали? — хвилювалася Мама.

— Що голодні, — переклав Гемуль. — Та хоч би навіть вмирили з голоду, не хочуть й близько бачити Чмихову мордочку.

— Можеш передати їм мої найщиріші вітання! — скипів Чмих. — Ніколи в житті не бачив таких дурнюхів! Я йду геть!

— Чмихся гніваєтьсяся! — пояснив Гемуль. — Дурненькийся!

— Заходьте, не соромтеся! Покавуете з нами! — припрошувала вкрай схвильована Мама, ведучи гостей на ґанок.

Гемуль тупцяв за ними, страшенно гордий зі свого нового рангу тлумача.

Отак Чупся і Тряся замешкали в родині Мумі-тролів. Вони не галасували, ходили, тримаючись за ручки, і повсюдно тягали за собою свою валізку. Та коли запала сутінь, на диво стривожилися, заметалися угору-вниз сходами й сховалися під килимами.

— Що трапилосься? — запитав Гемуль.

— Мара! — ледь чутно прошепотіла Тряся.

— Мара? Це хто? — Гемуль трохи занепокоївся.

Чупся вирячила очі, вишкірила зуби й надулася, скільки стачило духу.

◀ Мара ▶

— Страшнася! Жахлилася! — жевоніла Тряся. — Замкнітьсся, щоб не зайшлася до хати!

Гемуль побіг сповістити новину Мумі-мамі.

— Вони навперебій торочать, що якась страшна й жахлива Мара має прийти сюди! Треба позачиняти на ніч усі двері!

— Але ж у нас є ключ лише від льоху! — стурбовано мовила Мама. — Отак воно завжди із чужоземцями!

І вона пішла за порадою до Тата.

— Слід озброїтися і присунути меблі до дверей, — не розгубився Тато. — Така страшнюча велетенська Мара може бути небезпечною. Я поставлю у вітальні ревуна, а Чупся і Тряся спатимуть під моїм ліжком.

Але обидві вже залізли до шухляди комоди, навідріз відмовляючись покинути сховок.

Похитавши головою, Тато подався до дровітні за рушницею.

Надворі запала темна серпнева ніч, у саду шугали якісь оксамитово-чорні тіні. Ліс понуро шелестів, вилетіли зі своїми ліхтариками на прогулянку світлячки.

Хоч Татові й було моторошно, та нічого не вдієш — принести рушницю вкрай необхідно. Хтозна, може та Мара затаїлася десь за кущем! Не знати навіть, яка вона на вигляд! А що ще важливіше — яка завбільшки. Повернувшись на ганок, він загородив двері канапою і віддав розпорядження:

— Світло не вимикати всю ніч! Кожен має бути готовий встати по тривозі. Нюхмумрик спатиме нині в будинку!

Усі перебували в прикрій напрузі. Тато Мумі-троля постукав по шухляді комоди й урочисто проголосив:

— Ми вас захистимо!

З комоди ніхто не відізвався. Тато висунув шухляду, злякавшись, чи не викрали Чупсю і Трясю у цій метушні. Але обидві мирно спали разом з нерозлучною валізкою.

— Мабуть, і нам час до сну! — мовив Тато. — Тільки прохання всім озброїтись!

З неспокійним серцем, без угаву базікаючи, щоб заглушити тривогу, всі розійшлися по своїх кімнатах.

У будинку Мумі-тролів помалу запанувала тиша, лише гасова лампа самотньо горіла у вітальні на столі.

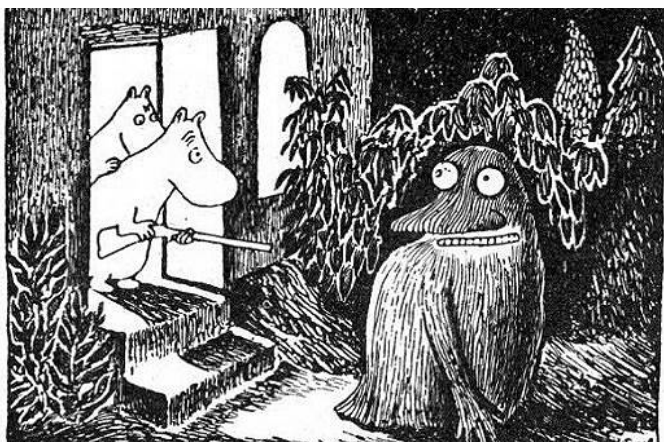
Годинник вибив дванадцятю. Потім першу. Кілька хвилин на третю прокинувся Ондатр, бо його притисло до вітру. Сонний, він почапав на ганок і у великому здивуванні завмер перед дверима, перегородженими важкою канапою.

— Що за безглузді вигадки! — буркнув він, з натугою відсуваючи канапу.

Зненацька увімкнувся ревун. Будинок вмить сповнився криками, пострілами з рушниці й тупотом численних ніг. Усі збіглися до вітальні, озброєні хто чим міг: сокирами, ножицями, камінням, лопатами, ножами та граблями — і витріщилися на Ондатра.

— Де Мара? — закричав Мумі-троль.
— Яка там Мара? Це я! — роздратовано буркнув Ондатр. — Мені захотілося в туалет. Я й забув про Мару.
— То йди, але скоро! І більше такого не роби! — звелів Хропуть.
Він широко відчинив двері надвір.

І враз... усі побачили Мару! Геть усі побачили. Вона непорушно сиділа перед сходами на посипаній піском стежці й дивилася на них круглими незмигними очима. Була вона не надто великою і не надто грізною на вигляд, але страшенно бридкою і, здавалося, могла отак непорушно сидіти цілу вічність.

Це було жахливо.

Ніхто не зважився першим напасти на неї. Вона ще трохи повитріщалася на господарів і зникла у птьмі саду. Там, де сиділа Мара, земля вкрилася паморозцю.

Хропуть замкнув двері, його аж пересмикнуло від огиди.

— Бідолашні Чупсля і Трясля, — мовив він. — Поглянь, Гемулю, чи вони не прокинулися.

Крихітки не спали.

— Пішласля? — запитала Трясля.

— Сптьсля! Усе гараздсля! — заспокоїв їх Гемуль.

Чупсля тихенько зітхнула, подякуваласля, й обоє, не випускаючи з рук валізки, забилися в найдальший куток шухляди ще поспати.

— Можна йти спати? — запитала Мама Мумі-троля, відставляючи набік сокиру.

— Ти спи, Мамо, — сказав Мумі-троль, — а ми з Нюхмуриком постоїмо на чатах, доки зійде сонце. — Свою торбинку про всяк випадок заховай під подушку.

Друзі залишилися самі у вітальні, граючи в покер до світання. Решту ночі Мара не давалася чути.

Наступного ранку Гемуль зі стурбованим виглядом з'явився в кухні.

— Я розмовляв із Чупслею і Тряслею.

— У чім знову справа? — вже вкотре зітхнула Мама.

— Мара полює за їхньою валізкою.

— Негідниця! — обурилася Мама! — Грабувати крихіток!

— Не зовсім так, — заперечив Гемуль. — Усе значно складніше. Схоже на те, що валізка належить їй.

— Гм, — замислилась Мама Мумі-троля, — це справді ускладнює справу. Треба поговорити з Хропусем, він уміє залягоджувати всілякі непорозуміння.

Хропусь виявив величезне зацікавлення.

— Тут особливий випадок, — поважно мовив він. — Треба скликати раду. Хай усі зберуться о третій годині під кущем бузку, щоб обговорити це питання.

Гарне й тепле пообіддя повнилося пахощами та дзижчанням бджіл.

Садок, розквітчаний барвами пізнього літа, був схожий на букет нареченої.

Гамак Ондатра натягнули між кущами, а збоку почепили плакат: ОБВИНУВАЧ МАРИ. Хропусь власною персоною сидів на скрині в перуці з деревної пряжі, чекаючи, доки всі зберуться, — здалеку видно, хто суддя. Навпроти нього, відгороджені буком, сиділи Чупсля і Трясля, смакуючи вишнями, й неважко було здогадатися, що то лава підсудних.

— Дозвольте мені бути їхнім обвинувачем! — наполягав Чмих (ніяк не міг вибачити Чупслі і Тряслі образи, коли вони обізвали його старим лисим щуром!).

— У такому разі я візьму на себе захист крихіток, — заявив Гемуль.

— А я ким буду? — не хотіла залишатися осторонь Хропся.

— Голосом народу, скажімо, — запропонував Хропусь. — Родина Мумі-тролів виступить у ролі свідків. Що ж до Нюхмумрика, то він може вести протокол судового засідання. Але за всіма правилами!

— А чому, цікаво знати, Мара не має адвоката? — не вгамовувався Чмих.

— У цьому немає потреби, — гостро відрізав Хропусь. — Правда на її боці. Готові? Починаємо!

Він тричі гупнув по скрині молотком.

— Розумієшся, що тут дієтьсяся? — запитала Чупся.

— Анітрохися! — відповіла Тряся й плюнула вишневою кісточкою в суддю.

— Висловити свою думку зможете тоді, як вас про це попросять, — стримано зронив Хропусь. — Відповідати на запитання лише «так» або «ні». Нічого більше. Перше запитання: Кому належить валізка — вам чи Марі?

— Такся! — вигукнула Чупся.

— Ніся! — вигукнула Тряся.

— Запиши: суперечать самі собі! — крикнув Чмих.

Хропусь голосно постукав молотком до скрині.

— Прошу тиші! Востаннє запитую, чия валізка?

— Нашася! — відказала Тряся.

— Вони кажуть, що валізка належить їм, — переклав Гемуль. — Хоча вранці стверджували зовсім навпаки.

— Що ж, тоді нема потреби віддавати її Марі, — полегшено зітхнув Хропусь. — Шкода лише моїх зусиль на організацію судового засідання.

Чупся потягнулася і щось зашепотіла на вухо Гемулеві.

— Чупся каже, — переклав Гемуль, що лише вміст валізки належить Марі.

— Ха! — чмихнув Чмих. — Цього можна було сподіватися! Справа цілком зрозуміла. Марі слід повернути її власність, а ці риб'ячі недогризки хай хоч вдавляться своєю старою валізкою.

— Нічого тут не зрозуміло! — зухвало втрутився Гемуль.

— Справа не в тому, хто володіє Вмістом валізки, а в тому,

хто має більше право на володіння ним. Добра річ має бути в добрих руках! Ви всі бачили Мару. А тепер запитую вас: чи може така особа, як Мара, мати право на Вміст валізки?

— Ну й хитрун! — захоплено скрикнув Чмих. — У твоїх словах є зерно правди. Але уяви собі лишень, яка вона самотня! Ніхто її не любить, і вона нікого не любить. Вміст валізки — то, можливо, всі її маєтки! А тепер ще й це від неї забрати!? Сама-самісінька серед ночі, без даху над головою, — голос Чмиха затремтів від розчулення. — Ошукана чупсями і трясями...

Він схлипнув і замовк.

Хропусь постукав молотком по скрині.

— Марі захист не потрібний! — наголосив він. — До того ж, твоя точка зору надто емоційна, та й Гемуля — теж. Прошу до слова свідків!

Родина Мумі-тролів була одностайною:

— Нам страшенно полюбилися Чупся і Тряся. А Мара не сподобалася з першого погляду. Дуже прикро, що доведеться повернути їй Вміст валізки...

— На те існує правосуддя, щоб винести справедливий вирок, — напустивши на себе пиху, мовив Хропусь. — Тож дотримуйтеся фактів! Надто з огляду на те, що Чупся і Тряся не вміють відрізнити законність від беззаконня. Такими вони народилися, і тут нічого не вдієш. То яким буде слово обвинувача?

Однак Ондатр мовчав — заснув у гамаку.

— Так-так, — похитав головою Хропусь. — Жодної зацікавленості у процесі! Хто ще хоче висловитися, перш ніж я оголошу вирок?

— Вибачте, — пролунав голос народу. — Чи не допомогло б вирішенню справи оприлюднення вмісту валізки?

Чупся знову щось зашепотіла Гемувеві, той згідно кивнув головою.

— Це таємниця, — витлумачив він слова Чупслі. — Чупся і Тряся переконані, що Вміст валізки є найчудовішою річчю на світі, а Мара натомість вважає її лише найдорожчою!

Хропусь покивав головою і наморщив чоло.

— Випадок важкий, — зрештою мовив він. — Чупсля і Трясля міркують слушно, однак повелися вони не правомірно. Закон є закон. Мені треба подумати. Помовчте хвильку!

У куцах бузку запала тиша. Дзижчали бджоли, сад розімлів під гарячим сонцем.

Раптом дмухнуло холодом, сонце зайшло за хмару, садок посірів.

— Що це? — Нюхмумрик підвів голову від сторінок протоколу.

— Це знову вона, — прошепотіла Хропся.

Кадр із мультфільму
«Долина Мумі-тролів»

У паморозній траві сиділа Мара й витріщалася на товариство, потім поволі перевела погляд на Чупсю і Трясю і, мружачись, присунулася ближче до них.

— Рятуйте! — зарепетувала Чупсля.

— Стій, Маро! — рішуче звелів Хропусь. — Я маю тобі щось сказати!

Мара зупинилася.

— Я довів свої міркування до логічного завершення, — вів далі Хропусь. — Може, Чупсля і Трясля викуплять Вміст вализки? Яка твоя ціна?

— Висока, — крижаним голосом відповіла Мара.

— Моєї гори золота з острова гатіфнатів достатньо?

Гатіфнати

Мара заперечно похитала головою.
— Ой, як тут холодно, — озвалася Мама Мумі-троля. — Піду по шаль.
Вона швиденько перебігла садом, де Мара залишила морозяні сліди, вийшла на ганок, і тут їй сяйнула щаслива думка. Розпашіла від хвилювання, вона схопила з комоди капелюх Чарівника. Лиш би Мара гідно оцінила його!

Повернувшись до кущів бузку, де чинилася судова розправа, Мама поклала капелюха в траву і мовила:

— Ось найвартісніша річ в усій Долині Мумі-тролів! Чи знає шановна Мара, що виростало із цього капелюха? Чудові маленькі хмаринки, якими можна було кермувати, чарівна солодка вода та тропічний райський сад! Це єдиний чарівний капелюх у світі!

— Доведи! — Мара не приховувала насмішки.

Мумі-мама поклала до капелюха вишеньку.

Залягла мертва тиша, всі затамували подих.

— Лиш би звідти не поперла якась бридота! — прошепотів Нюхмумрик до Гемуля.

Їм пощастило. Мара зазирнула в капелюх і побачила там жменю червоних рубінів.

— Бачиш! — зраділа Мама. — Уяви, на що обернеться, скажімо, гарбуз!

Мара подивилася на капелюх, потім перевела погляд на Чупсю та Трясю і знову на капелюх. Видно було, як напружено працює в неї думка.

Урешті Мара схопила чарівного капелюха і, не зронивши й слова, морозяно-сірою тінню посунула геть.

Умить знову заяскріли літні барви, все навколо задзижчало і задухмяніло.

— Щастя, що ми позбулися капелюха, — сказала Мама. — Нарешті він згодився для доброї справи.

— Хмаринки були такі гарні, — сумно мовив Чмих.

— А як весело було гратися в Тарзана в джунглях! — і собі засмутився Мумі-троль.

— Швидкосля минулося усе! — тішилася Тряся, хапаючись за валізку, яка досі лежала на лаві підсудних.

— Геніальнося! — погодилася Чупся, беручи Трясю за руку.

Удвох вони почеберяли до будинку, а решта стояли й дивилися їм у слід.

— Що вони сказали? — запитав Чмих.

— Побажали всім доброго дня чи щось таке... — відповів Гемуль. [...]

Переклад зі шведської Наталії Іваничук

Обміркуємо й обговорюємо прочитане

1. Чи сподобалося вам читати історії про мумі-тролів? Поясніть чому.
2. Розкажіть, хто такі мумі-тролі, як вони з'явилися і чи мають вони щось спільне з тролями.
3. Хто з персонажів справив на вас найбільше враження і чому?
4. Розкрийте, яка подія, що відбулася з мумі-тролями, була покладена в основу сюжету цієї казки.
5. Яку властивість мав чарівний капелюх і які наслідки це мало для героїв твору?
6. Вигадайте свою історію про те, що сталося б, якби Татові Мумі-троля пасував капелюх Чарівника й він би вирішив в ньому залишитися. Розкажіть про це в класі.
7. Від імені когось із героїв твору (на ваш вибір) перекажіть близько до тексту, як Мумі-троль перетворився на чудернацьке звірятко.
8. Як ви гадаєте, чому тільки мама змогла впізнати мумі-троля? Поясніть свою відповідь.
9. Проведіть справжнє літературне розслідування і самостійно дослідіть, хто такі гатіфнати й чому існує навіть цілий острів їх. Розкажіть про це в класі.

Перша англomовна обкладинка твору Туве Янсон

-
10. Хто такі Чупсля і Трясля? Об'єднавшись у пари, спробуйте від імені цих персонажів з використанням їхньої мови розказати, чому Мара їх переслідувала і як мумі-тролі допомогли їм врятуватися.
  11. Роздивіться обкладинку першого англомовного видання казки «Капелюх Чарівника». Про які епізоди твору вона розповідає? Опишіть словесно чи намалюйте свій варіант обкладинки українського видання цього твору.
  12. На вибір підготуйте ілюстрації/вікторину/ребус/буктрейлер, інформаційний плакат на тему твору та представте свою творчу роботу в класі.

Українські стежини зарубіжної літератури

Текст казки Туве Янсон «Капелюх Чарівника» ви читали в українському перекладі **Наталії Іваничук**. Її називають «українською мамою мумі-тролів», бо саме завдяки їй зусиллям були перекладені всі частини «Країни Мумі-тролів». Перекладачка розповідала, що одним із найцікавіших і водночас найскладніших моментів під час роботи над твором стало відтворення імен персонажів українською. Наталія Іваничук багато радилася зі своїми фінськими колегами, як краще перекласти те чи інше ім'я, адже кожне з них натякає на певні риси характеру чи звички персонажа. Тому перекладачці треба було провести справжню дослідницьку діяльність, розшифрувати імена героїв Туве Янсон і надати їм влучні українські відповідники. А ще деякі з уважних читачів/читачок звертають увагу, що мумі-тролі в перекладі Наталії Іваничук заговорили з ошатним галицьким діалектом. Так, наприклад, у тексті використовується слово «зупа» замість «суп».

А ви належите до уважних читачів/читачок? На які не зовсім, можливо, звичні для вас слова ви звернули увагу?

ЛІТЕРАТУРНІ НОТАТКИ ПОДОРОЖНЬОГО

Фінський народ дуже пишається своєю співвітчизницею. Тож не дивно, що 1987 року в місті Тампере з'явився музей мумі-тролів. Ілюстрації самої Туве Янсон, макети сцен із її казкових творів, що детально відтворюють життя мешканців мумі-країни, різноманітні експонати — все це можна знайти у цьому незвичному музеї. Є там навіть капелюх Чарівника, залізи в який можуть усі охочі. Але, мабуть, все-таки найголовніший експонат музею — це 2,5-метровий мумі-будинок з п'яти поверхів. Відомо, що сама письменниця клеїла в ньому шпалери, виготовляла для нього мумі-меблі й відшукувала маленькі баночки для варення.

Крім музею, у фінському містечку Наанталі, на окремому острові Кайло 1993 року був відкритий парк «Світ мумі-тролів». Цікаво, що у далекій Японії, неподалік від столиці Токіо, у місті Ханно з 2018 року також діє парк мумі-тролів. Мумі-дім, власні театр і музей, майданчики для виступів, крамниця сувенірів, пов'язаних з героями Туве Янсон, — усе це можна знайти в ньому. І хоча японський казковий комплекс мумі-тролів створювався на прикладі фінського парку, але він зовсім інший. От, наприклад, який цікавий і незвичний вигляд має там мумі-дім.

МИСТЕЦЬКІ ПЕРЕДЗВОНИ

Популярність героїв Туве Янсон дуже велика, і вони знайшли своє втілення в різних видах мистецтв. Так, протягом тривалого часу на сцені Національного оперного театру Фінляндії з успіхом ішла «**Мумі-опера**», лібрето (короткий текст музичного сценічного твору) до якої написала сама Туве Янсон.

За творами Туве Янсон у фінській національній опері поставлено навіть дві **балетні вистави**. Першою у 2015 році своє втілення в балеті знайшла казка «Комета прилітає». Популярність вистави була дуже великою, і 2017 року світ побачив балет «Капелюх Чарівника». Слід сказати, що це унікальне явище в мистецтві, оскільки через громіздкі костюми актори й акторки балету танцюють практично всліпу, орієнтуючись у парних партіях на дотик.

На честь мумі-тролів написані й інші музичні твори. Так, 1956 року канадським композитором **Робертом Фарноном** була написана **музична симфонія**. Письменниці так сподобалася створена мелодія, що вона написала до неї текст і створила низку пісень про своїх улюблених персонажів.

Але, безумовно, що найбільшою популярністю користуються різноманітні мультиплікаційні версії і комікси до творів Туве Янсон. Так, 2019 року на екрани вийшов мультиплікаційний серіал фіно-британських кінематографістів «Долина Мумі-тролів» режисера Стіва Бокса. Крім окремих

Кадр з аніме-серіалу
«Щасливе сімейство
Мумі-троля» (1990–1991 рр.)

мультфільмів про мумі-тролів, на сьогодні існує кілька аніме-серіалів. Один з них — «Щасливе сімейство Мумі-троля», створений спільними зусиллями японських, фінських і нідерландських кінематографістів у 1990–1991 роках.

Що ж до коміксів за творами про мумі-тролів, то, починаючи з 1954 року, вони з неймовірним успіхом видаються в різних країнах. Перші з них створювала сама Туве Янсон, а допомагав їй у цьому її брат — Ларсон Янсон, теж художник.

2015 року перші комікси про пригоди мумі-тролів з'явилися й українською в перекладі **Ярослави Стріхи**. «Джунглі в Долині мумі-тролів» — стали справжнім подарунком для українських дітей, багато хто з них почали самостійно вигадувати продовження пригод цих казкових персонажів і домальовувати комікс.

Сторінка українського коміксу
«Джунглі в Долині мумі-тролів»

8. Уважно розгляньте плакат до цієї теми. Розшифруйте всі його складові й поміркуйте, яке їх призначення. Запропонуйте назву до цього плаката.

9. Якщо ви читали казку Тараса і Мар'яни Прохаськів про родину кротів «Хто зробить сніг?», то порівняйте її з твором Туве Янсон.
10. Поміркуйте, у чому секрет популярності творів про мумі-тролів у всьому світі.
11. Перечитайте епіграф до статті про Туве Янсон. Чи можете ви погодитися з таким висловлюванням письменниці? Поясніть свою відповідь.

Підсумовуємо мандрівку «У ВИРІ ЗАХОПЛИВИХ ПРИГОД»

1. Чи любите ви пригоди? Чи хотіли б ви, щоб з вами сталися якісь з пригод, що відбулися з героями творів цього розділу?
2. Визначте три аргументи, чому вам було корисно/або не корисно прочитати ці твори.
3. Назвіть відчуття, які виникали у вас під час читання цих творів. Чи є серед серед них радість, сміх, посмішка?
4. Які з прочитаних творів ви, можливо, захочете перечитати? За яких обставин це може відбутися?

5. Який твір або кілька творів, прочитаних у цьому розділі, справили на вас особливе враження і чому?
6. Пригадайте, що таке повість, і на прикладі одного з художніх творів розкрийте основні особливості повісті.
7. Напишіть замітку для читацького блогу на літературну тему, що рекламує твір, прочитаний у цьому розділі.
8. Чи дивилися ви мультфільми, фільми чи вистави за прочитаними творами? Якщо так, розкажіть про них, пояснивши, що вам сподобалося, а що ви змінили б і чому.
9. На конкретних прикладах розкрийте, як ви розумієте, що таке «літературний персонаж».
10. Поясніть, чому Марка Твена називали «майстром сміху». А у вас виникла посмішка, коли ви читали про витівки Тома? Якщо так, то розкажіть про це в класі.
11. Підготуйте запитання до літературної вікторини за твором Марка Твена «Пригоди Тома Соєра».
12. Розв'яжіть ребус. Схарактеризуйте того, кому він присвячений.

13. Туве Янсон наголошувала, що «вигаданий світ мумі-тролів — це світ, за яким у глибині душі сумує кожний з нас». Чи можете ви погодитися із цим висловлюванням? Поясніть чому.
14. Роздивіться малюнок-автопортрет Туве Янсон. Назвіть відомих вам персонажів і коротко їх схарактеризуйте.

Туве Янсон.
Автопортрет

АУДИОХРЕСТОМАТІЯ

Пропонуємо вам продовжити знайомство з творами зарубіжної літератури, скориставшись можливостями нашої аудіохрестоматії, і послухати твір сучасного німецького письменника Пауля Маара «Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу».

Пауль Маар
«Машина для здійснення бажань, або
Суботик повертається в суботу»

Що це за дивний персонаж Суботик?

А ти вже це знаєш?

Як виглядає машина для здійснення бажань?

Що буває, якщо не точно формулювати свої бажання?

Відповіді на всі ці питання містяться тут

**Пауль МААР. «Машина для здійснення бажань,
або Суботик повертається в суботу».**
Розділи 1, 2. Переклад з німецької Євгенії Горевої.
Текст читає Дмитро Кончаков.

«І ЗНОВУ У МАНДРИ ЗАПРОШУЮТЬ КНИГИ...», або ЗАМІСТЬ ПІДСУМКІВ...

1. Уважно роздивіться плакат. За обкладинками книжок згадайте, які твори зарубіжних письменників і письменниць ви прочитали в цьому навчальному році. Хто автори й авторки цих творів? Літератури яких країн вони представляють? Які нові поняття ви засвоїли, читаючи ці твори? Що б ви доповнили на цьому плакаті й чому?

2. Роздивіться ромашку для самооцінювання ваших досягнень із зарубіжної літератури у цьому навчальному році. Дайте відповіді на поставлені запитання.

3. Напишіть лист або пост у соціальній мережі про ваші враження від прочитаних у цьому навчальному році творів, що буде адресований майбутньому п'ятикласнику/п'ятикласниці.
4. Упізнайте знайомих вам літературних персонажів і розв'яжіть ребус. Поясніть, що для вас означає це слово.

5. Чи справдилися ваші очікування від уроків зарубіжної літератури в цьому навчальному році?
6. Читаючи твори зарубіжної літератури в цьому навчальному році, чи вдалося вам відчути радість від читання? Якщо так, то розкажіть про це почуття тим, хто є близьким вам, кому ви довіряєте.
7. Поділіться своїми роздумами в класі: що ще потрібно зробити авторам підручника, учителю літератури, аби підвищити інтерес учнів до творів зарубіжної літератури і взагалі до читання.

Словничок літературознавчих термінів

Вірш — невеликий за обсягом літературний твір, що написаний, зазвичай, ритмізованою мовою і має риму.

Зав'язка — елемент сюжету, початковий момент у розвитку подій, зображених у художньому творі.

Зарубіжна література — художні твори зарубіжних письменників і письменниць, що написані не рідною нам мовою і належать культурі інших народів.

Ідея твору — головна думка твору.

Кульмінація (від латинського — *вершина*) — елемент сюжету, момент найвищої напруги дії у творі.

Літературні казки (або авторські) — казки, створені письменниками і письменницями. Усі літературні казки поділяють на дві групи. До першої відносять написані на основі фольклорних творів. До другої — нові, ніколи ще не чувані історії, вигадані самими письменниками і письменницями.

Літературний герой/літературна героїня, або персонаж — загальна назва будь-якої дійової особи твору. Персонажами художніх творів можуть бути не лише люди, а й наділені людськими рисами тварини, рослини, фантастичні істоти, предмети, явища природи.

Мандрівні сюжети — використані певними авторами й авторками сюжети, які вже були відомі у фольклорі або літературі.

Народні казки — розповіді про незвичайні події та явища, створені народною фантазією. Народні казки не мають конкретних авторів. Їх поділяють на три групи: *про тварин, чарівні, побутові*.

Оповідання — прозовий художній твір невеликого обсягу, в якому зображено одне або кілька подій із життя персонажа (зрідка кількох персонажів).

Оригінал (від латинського *первісний*) — первісний текст, з якого здійснюється переклад.

Пейзаж — опис природи в літературі, як і в образотворчому мистецтві.

Переклад — передача слова, висловлювання або тексту за собою іншої мови.

Повість — це середній за обсягом прозовий художній твір оповідного характеру, в якому розкривається кілька епізодів з життя літературного героя/літературної героїні на тлі відображення долі інших персонажів.

Рима — співзвучність закінчень віршованих рядків.

Розв'язка — елемент сюжету, завершальний момент у розвитку дії в художньому творі.

Сюжет — низка подій, покладених в основу художнього твору. Основними елементами сюжету є *зав'язка, кульмінація, розв'язка*.

Тема — те, про що розповідається у творі, коло подій чи явищ, описаних у ньому.

Фольклор (від англійського *народ* і *мудрість*), або **усна народна творчість** — мистецтво, створюване народом і поширене серед широкого кола людей. Фольклорні твори не мають конкретних автора чи авторки.

Художня література — вид мистецтва, що творчо відображає і переосмислює життя за допомогою слова. Тому її ще називають мистецтвом слова.

На обкладинці підручника представлені
книжки українських видавництв:

«А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», «Білінґва»,
Видавництво Старого Лева,
«Видавнича група КМ-Букс»,
«Знання», «Манускрипт», «Мікко»,
Nebo Booklab Publishing

Художниця обкладинки **Олена Харченко**

Відомості про стан підручника

№	Прізвище та ім'я учня	Навчальний рік	Стан підручника		Оцінка
			на початку року	в кінці року	
1					
2					
3					
4					
5					

Навчальне видання

**ІСАЄВА Олена Олександрівна
КЛИМЕНКО Жанна Валентинівна**

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Головна редакторка *І. В. Красуцька*
Редакторки *Т. М. Гревцева, І. В. Красуцька*
Головна художниця *І. П. Медведовська*
Технічний редактор *Е. А. Авраменко*
Коректорки *Л. А. Еско, С. В. Войтенко*

В оформленні підручника використано ілюстрації з ресурсів *shutterstock.com* і *depositphotos.com*

Аудіозаписи фрагментів творів у рубриці
«Аудіохрестоматія» *Дмитро Кондаков*
Комікси — *Анастасія Кравець*

Формат 70×100¹/₁₆.

ТОВ «Український освітянський видавничий центр “Оріон”»

Свідоцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції»
Серія ДК № 4918 від 17.06.2015 р.

Адреса видавництва: 03061, м. Київ, вул. Миколи Шепелєва, 2

ПАМ'ЯТКА № 5

Як підготувати інформаційний плакат

Інформаційний плакат — різновид зображення, що передає певну інформацію.

1. Уважно роздивіться, що зображено й зафіксовано на інформаційному плакаті.
2. Розшифруйте кожний його елемент.
3. Зверніть увагу на такі важливі деталі, як розмір і колір літер слів, що представлені на плакаті.
4. Установіть взаємозв'язки між усіма елементами плаката.
5. З'ясуйте головну тему плаката.
6. За допомогою плаката складіть розгорнуту зв'язну розповідь.

ПАМ'ЯТКА № 6

Як створити комікс за прочитаним твором

Комікс — низка малюнків, що розташовані в певній послідовності й містять зазвичай короткий текст. Вони створюють певну зв'язну розповідь.

1. Оберіть художній твір, на основі якого ви створюєте комікс.
2. Розробіть сценарій вашого коміксу, визначивши, що ви хочете зобразити, які діалоги мають знайти відображення у вашому коміксі.
3. Зробіть розкадровку коміксу, що буде містити основні епізоди твору, які ви хочете представити в ньому.
4. Створіть ескізи до кожного кадру коміксу. Пам'ятайте, що кожний кадр — це окремий епізод твору.
5. Продумайте, у якому стилі ви хочете створити свій комікс (класичні малюнки, графіка, аніме, манґа тощо).
6. Відповідно до обраного стилю намалюйте кадри коміксу. Зверніть увагу на розміщення персонажів у кадрі, їхню поставу, вираз обличчя, які мають передавати дію і емоції цього епізоду.
7. Продумайте, який текст ви хочете представити на кадрі коміксу. Він має бути простим і лаконічним, передавати головну суть обраного епізоду. Визначте також, де саме на кадрі й у якій формі буде представлений текст (хмарка, виноска, словесна бульбашка тощо).

8. Скорегуйте малюнки, перевірте правильність написання тексту на кадрах коміксу.
9. Перевірте самі свій комікс: складіть на основі нього зв'язну оповідь про твір (фрагмент твору), який він представляє.

ПАМ'ЯТКА № 7

Як працювати із хмаринкою слів

Хмаринка слів — відтворення ключових слів у формі певного зображення.

1. Уважно роздивіться форму, яку утворює хмаринка слів. Дайте відповідь, що або хто на ній зображено. Зверніть увагу, що форма зображення зазвичай є темою, на яку створена хмаринка слів.
2. Прочитайте всі слова, з яких складається хмаринка. Визначте, яке значення має те чи інше слово для розкриття теми хмаринки.
3. Поміркуйте, як розмір літер слів і колір, яким вони написані, допомагають розкрити тему хмаринки слів.
4. На основі хмаринки слів складіть розгорнуту зв'язну розповідь.

ПАМ'ЯТКА № 8

Як вести власний блог на літературну тему

Блог — інтернет-щоденник, головне завдання якого регулярно розміщувати записи, зображення чи мультимедіа на певну тематику.

1. Ретельно продумайте назву кожного посту (короткої статті) блогу. Пам'ятайте, що назва — це запитання, а пост — це, по суті, відповідь на це запитання.
2. Якщо ви хочете, щоб ваш блог користувався успіхом, то він обов'язково має відповідати таким критеріям, як користність і оригінальність.
3. Якщо ж ви прагнете стати популярним блогером/популярною блогеркою, то не забувайте коментувати інші блоги, залишати посилання на себе там, де це дозволяється, писати гостьові пости.